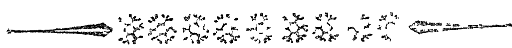
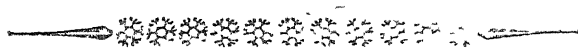
శ్రీరస్తు

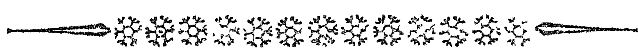
శ్రీమద్గీర్వాణభాషార్థపరిజ్ఞానరహిత
స్వప్రాయాంధ్రాణాం నిఖిలజనానాం-సుఖబోధాయ
శ్రీమత్సకలకవీంద్రగణపరిగణనీయమానపాండిత్యాఖండితేన
పండితరాజరాజేన శ్రీమదనంతభట్టార్యేణ [illegible]

భారతచంపూవ్యాఖ్యమిదం కావ్యరత్నం
ఉమా[illegible] [illegible]
కురవి[illegible]ప్రణీతలాస్యాభిధానవ్యాఖ్యానేన
సహసంయోజ్య -

ఆత్రేయ[illegible]భ్యాం
వావిళ్ల॥ అనంతనారాయణశాస్త్రిణా.
వావిళ్ల॥ రామస్వామిశాస్త్రిణా చ.
ఉభాభ్యాం లేఖకప్రమాదాదిజనితదోషరహితం పరిష్కృత్య -

ఆదిసరస్వతీనిలయవివేకరత్నాకరాఖ్యస్వకీయ
ముద్రాక్షరశాలయాం
కాళయుక్తిసంవత్సరఫాల్గునశుక్లషష్ఠ్యాం[illegible]
వాసరయుక్తాయాం ముద్రాక్షరైర్ముద్రయిత్వా
ప్రకటీకృతమభూత్ -

౧౮౭౯ సం॥ మార్చినెల -

శ్రీమాత్రే నమః

భాగ్యోదివరచంద్రికాం భగవతీం బాలార్కదీప్త్యుజ్జ్వలాం కస్తూరీతిలకాలికాంకరతలైః పాశాంకుశౌ బిభ్రతీమ్। చాపం బాణమపి ప్రసన్నవదనాం పాపం దేపహరాం దేవతాం రాజీవప్రముఖాననలోచనయుతాం శ్రీరాజరాజేశ్వరీం॥ వాణీం శింజితకంకణపాణింపి వీణాం క్వణంతీం తామ్। మదిరారుణనయనాం ముఖజితపూర్ణాబ్జాంశ్యతాం తామహమీడే॥ జ్యోత్స్నాస్నపయితమం సస్మితమాస్యాతాయిత వీక్షణం దేవ్యాః। సుఖితకమలవృక్షాలం స్యాత్తేకటాక్షలేశం తంకలయే॥ తరంగిత సుమంగళా తులిత భాగ్యతాపంజుష్టా విశాలసునికేతనా విలసదీశపత్కేతనా। సుచన్ననగరీజయత్యతుల గోపురాపణాలంకృతా సముద్రతటభూషితా సకలసజ్జనైర్యాస్తుతా॥ తత్ర॥ వావిళ్లాన్వయ వంశమౌక్తికమణిర్వాగీశవద్విఖ్యాతలేవిఖ్యాతాద్భుతకీర్తిం ద్విజయతిస్త్రీవేంకటేశాభిధః। యత్పత్నీ పతిదేవతా చ సుమతిలక్ష్మీనమ్నాగాంబికాయాద్వేషా హారిపూజనం ప్రతిదినం యచ్ఛిష్యవర్గో మహాన్॥ సామంగాంబా శ్రీరమణమేవా శ్రీయాన్వయజలనిధిచంద్రాః। శ్రీమద్వేంకటరమణః పుత్రాన్ప్రాపత్త్రీనమలచరిత్రాన్॥ సుబ్రహ్మణ్యోఽనంతనారాయణాఖ్యో రామస్వామీత్యేవ తే పండితేంద్రాః। విద్వద్వర్గః పుస్తకానాం చ వర్గం యశ్నై స్తోషయంతో జయంతి॥ స్ఫుటముద్రాక్షరశాలాబహ్వ్యస్సంత్యత్ర సువిశాలాః। తాసు ప్రథితయశస్కా శాలేద్వే మంజులే జయతః॥ ఆద్యా సరస్వతీనిలయాఖ్యాఖిలదేశవిఖ్యాతా। అపరాపి వేంకరత్నాకరనామ్నీ నాయకౌ తయోః॥ వావిళ్లానంతనారాయణాభిధవరస్తత్ర నీయాన్మహాత్మా రామస్వామ్యాఖ్యవిద్వానఖిలరసికానాం సజ్జనానాం హితాయ। గ్రంథాంత్సంశోధ్య విద్వద్వరగణసహితౌ ముద్రయిత్వా తదీయైర్వ్యాఖ్యానైస్సాకమేతౌ సకలజనపదేష్వాత్తకీర్తిర్జయేతే॥ ఇదానీం తు॥ అనంతభట్టేన కృతం మనోజ్ఞం విజ్ఞానదం భారతచంపుకావ్యమ్। వ్యాఖ్యానమస్యాస్తి హిలాస్యసంజ్ఞం రామాఖ్యవిద్వన్మణినా ప్రణీతమ్॥ ఆలోచ్య తాభ్యాం బుధశేఖరాభ్యాం సత్సంప్రదాయాద్య విరుద్ధమద్య। సన్ముద్రయిత్వా సమస్తదేశేష్వితద్ద్వయం స్యాత్ప్రకటీకృతం హి॥ ❋❋❋❋

శ్రీరస్తు

శ్రీకృష్ణాయ పరమాత్మనే నమః.

సవ్యాఖ్యానే - చంపూభారతే ప్రథమస్తబక ప్రారంభః.

ప॥ భావాభ్రాజన్యగోత్రస్య నందనాంగసారసర్వస్వమ్। తేజఃపరంశివా ఖ్యంచిరసావతాద్వ్యోపురాణానాంపత్యమ్॥ ❀॥ కావ్యప్రకాశికాదిమలక్షణ శాస్త్రార్థభావనోద్భాసః। కురుతేరామస్యం చంపూభారతమధికురవిరామ కవిః॥ ❀॥ సందితత్సంక్షేపవ్యాసస్స సూయారనసూయారత్ర కింతేన। యత్సన్మా నసగమవ్యాఖ్యామేవేదం ముముతుపాథేయమ్॥ ❀॥ అదూషయత్కావ్యమిదంన్య సింహాఃకస్త్వన్ని జాఖ్యానుగుణైశ్శ్వవాదైః। సింహాయాన్వృషశ్వాహిసునిర్మ లానాంస్వశాణదృత్తోదూషణమాత్రనోతి॥ ❀॥ అపమూలమనన్వితమతిదుర

ప॥ ౧॥ కల్యాణంవోవిధత్తాంకరటమదధునీలోలకల్లోల
మాలాఖేలల్లోలంబకోలాహలముఖరితదిక్చక్రవాళాం

హాంయుఖరత్రికల్పిరాన్పారాః। అపిపిదుషోమోహాయితుంవ్యాచక్ష్యోబత సపండితమ్మన్యాః॥ ❀॥ తేచస్ఫుటీకరిష్యంతేతత్రతత్రమయాధునా। విద్వాం సుర్వంతుసుధీసోవివామత్సరముత్సుకాః॥ ❀॥ అథతత్రభవాన్మహాకవిరనం తభట్టః కావ్యంయశసేర్థకృతఇత్యాద్యాలంకారికవచనప్రామాణ్యాత్తా దృశస్యానేకశ్రేయస్సాధనతాంకావ్యాలాపాంశ్చవర్జయేదితినిషేధస్యా సత్కావ్యవిషయతాంచపశ్యన్ చంపూభారతాఖ్యంకావ్యంచికీర్షుః రా శేర్నమసిప్రియావసునిర్దేశోవాపితమ్ముఖమిత్యుక్తదిశాప్రబంధముఖలక్షు ణం-చికీర్షితావిఘ్నపరిసమాప్తిసాధనమిష్టదేవతాప్రార్థనాత్మకంమంగళ మాదౌనిబధ్నాతి॥ ❀॥ ౧॥ కల్యాణమితి॥ కరటయోః కుంభయోఃసంబంధి న్యాంసదధున్యాందానజలనద్యాం లోలానాంకల్లోలానాంప్రధుతరంగా ణాంమాలాసుసుప్రేషుఖేలతాంక్రీడతాంలోలంబానాంమధులిహాంకోలాహ లైఃధ్వనికారకలకలైఃముఖరితంశబ్దాయమానందిశాంగజానాంచక్రవాళ

స్థానం కలశస్య అంతరాళంగస్య దేశః యస్య తథోక్తః ॥ * ॥ కాకేభగండా కరటో కోలాహలకల్లోలకల్లోలా-లోలంబో బంభరశ్చ సః-అభ్యంతరంత్వంత [illegible] చక్రవాళం తు మండలమితి సర్వత్ర క్రమేణామరః - సతతం పరిచల [illegible] త్కూర్మకోపోత్రకోటికపిలతాళ్లో-డలయోరభేదః-కర్ణౌ-తాళ్లౌ వ్యజనే ఇవ స్వాభ్యాం ప్రోహాకాణాం ఉచ్ఛ్రితానాం తాంవాతాం కూరాకాణాం [illegible] దమారుతానాం-ఆహూత్య-భో [illegible] అజిహీమార్ష ఆజ్యాగ్రధం తేస్సన్ [illegible] తామప్రత్యయం ॥ * ॥ అంకూరాగ్రత్వం కురస్తుల్యా విరద్వేరూపకోశః-తయాద గం-ఈషత్ వివృతాని వికసితాని ఫణానాం శృంగాణి అగ్రాణి యైస్తే స్వశాః భూమేః భుజంగాః ఆభరణసర్పాః యస్య తథోక్తం-భూషణాభుజంగా ఇతి నాగరత్నస్య శేషత్వవివక్షయా అన్యమానాదివత్సమాసః-ప్రత్నం పురాతనం ॥ * ॥ పురాణప్రతనప్రత్నపురాతనచిరంతనా ఇత్యమరః - వేశ్మ డరత్నం గజత్రేన్యః విష్ణు [illegible] పవత్ ॥ * ॥ శ్వేతద్విరదటీగజ ఇతి త్రికాణ్డశేషః-పః [illegible] కంఠ [illegible] రోత్రాణాం [illegible]-విష్ణూరాద్విద్ధతా తేరాశి

తరాం శేషః । ప్రత్నం వేశ్మ డరత్నం సతతపరిచలత్కూర్మకర్ణాగ్రతాళ
ప్రోహద్వాత్త్రాంకూరాజిహీమార్దరవివృతఫణాశృంగ

రతర్ఫేలోట్-విష్ణూరాజస్య కంఠం పురుషత్వేపి సర్వస్య గాత్రస్య శిరః ప్రధానమితి ప్రాధాన్యేన వ్యపదేశా భవంతీతి చ న్యాయాభ్యంతత్త్వేన నిర్దేశః-అత్ర లోలేత్యాదౌ వ్యంజనావృత్తేర్వృత్త్యనుప్రాసో నామ శబ్దాలంకారః-విష్ణూరాజాశ్రితానాం మధువ్యాళోనామపి క్రమేణ దిక్చక్రవ్యాపి కోలాహలతత్కూర్మతాళౌ సిలకృతాహారవర్ణనేన తదాశ్రితానాం సతాం అఖిలదిగ్వ్యాపివిఖ్యాతిమత్త్వాన్యాన పీతు కాంతిశిఖాగ్రసిద్ధిమత్త్వాదికం కైముతికన్యాయసిద్ధమిత్యర్థాపత్త్యలంకారప్రతీతేర్వస్తునాలంకారధ్వనిః అత్రాదౌ ప్రహ్స్వస్య కకారస్య కల్యాణమితి త్రిగురుకస్య మగణస్య చ ప్రయోగాచ్ఛ వర్ణగణశుద్ధిః భ్యహి[illegible]తతమా-తదుక్తం కవికంఠపాశే - అక్ష చటతపయశా అమృతాపి ప్రాణోదీమూర్ణేణో ఇమ [illegible] గుభూర్జుమిద్దైవత్యాది వ్యాకృతసంగ్రహకే ఇతి చ ప్రస్తుతత్త్వాత్ర కల్యాణమితి భద్రవాచకప్రయోగాచ్చ విచార్యేస్సాతముక్తం ॥ దేవతావాచకాశ్చ శబ్దా యే చ భద్రాదివాచకాః-తే సర్వే నైవ నింద్యాస్స్యుర్లిపితో గణతోపి వేతి-ప్రస్తరావృత్తో మే తత్ ॥ * ॥ [illegible]

యమితిలక్షణాత్ - యత్తు గ్రంథసర్గాన్త్యార్థానివిష్ణురాజప్రాధానంక్ష
తమిత్యర్థః ఇతిన్యసింహః తదేవాస్య వ్యాఖ్యానకరణకౌశల్యాను ప్రహసనం
వాచ్యార్థాలక్ష్యార్థతాసూచకస్య ఇత్యర్థ ఇతి లేఖనస్య వ్యాఖ్యాత్రభి
ప్రాయావిరుద్ధత్వాదితి ॥ ౨॥ అథ ఇష్టదేవతా ప్రార్థనానంతరం కథాం
ప్రారంభమాణః - నగరీం వర్ణయతి - చంద్రశాలాదయ ఇతి - తైరి
త్యాదినా పరిగణితానాం మహాకావ్యతా ప్రస్థాపకానాం నగరాదీనాం అ
ష్టాదశానాం తత్ర ఆదౌ నగరవర్ణనారంభోఽన్యత్ర ప్రస్తుతిః తుహినేతి ॥ తుహిన
కిరణస్య చంద్రస్య వంశప్రసూతా శ్రీమత్ప్రతాపకం తస్య స్థూలముక్తాఫ
లానాం సితచ్ఛత్రంతరతయా ఛత్రం ॥ ఛత్రేతి కులేవగణ్యానామిశ్వాః - కేయూర
హస్తకీర్తిలోక ప్రసిద్ధాః - ఉత్పలనయనాదీనాం దయయా భుజయోః విరా
జత్ పీవరలక్ష్మీ ధరశ్చాసావీశః యేషాం తేషాం - నరనాగానాం రా
జ్ఞాంసంబంధినీ - హాసినా లిపిస్యాంత్రితా సురపురస్య స్వర్గస్య శ్రీశ్శోభాయస్
యాసా - రిపుజనేన ప్రాప్తదుర్భేద్యదురవాపా - హస్తినేత్యా వ్యాయస్తా

భూమాభుజం మ ॥ ౨ ॥ శ్లో॥ తుహినకిరణవంశస్థూలముక్తా
ఫలానాం ప్రతిభువిదిరాజద్విరలక్ష్మీపృథూనామ్ । హాసితసు
రపుర శ్రీః స్థానం హస్తినామ్నా రిపుజనదురవాపా రాజధానీ
సమాసీద్భువ్యనల్పా ॥ ౩ ॥ యస్యామిత్యన్వయమిదం ప్రకృతా

న్స్నా - గాఢమాసీత్ ప్రధాననగరీ ॥ ని ॥ ప్రధాననగరీ రాజ్ఞాం రాజధానీతి కథ్య
తఇతి శేషః - వేముల నిఘంటు ॥ శ్లో॥ ననమయయయుతేయం మాలినీభో
గిలోకైరితిలక్షణాత్ ॥ ౩ ॥ అ॥ తామేవనవభిర్వర్ణసంతతిలకాభిర్గద్యై
కేనచ వర్ణయతి ॥ యస్యామితి ॥ యస్యాం హస్తినగర్యాం - ఉదగ్రయా ఉ
ప్తతాయాంస్తప్తమందిరాణాం రాజగృహాణాంచంద్రశాలాయాః శిరోగృ
హస్య వాతాయనేగవాక్షే ॥*॥ చంద్రశాలాశిరోగృహం - వాతాయనం గ
వాక్షస్స్యాదిత్యమరః - ఉదగ్రయా ప్రవృత్తః - గతేర్గమనస్య వశాత్ - అధీనత్వాద్ధే
తోః ॥*॥ వశః ప్రభుస్పృహాయత్తేష్వాయత్తత్వే ప్రభుత్వే యోగితేశ్వః - వపు
షి శరీరే మధ్యత్రిక ప్రకర్షేణ సక్తాంలగ్నాం - దీపాగ్రాణాం సంబంధి
నో ధూమస్య మషీకాం మషీం - దృష్ట్వేతి శేషః - ముగ్ధాః మూఢాః జనాః మో
హాదజ్ఞానాత్ - శిశిరాంశోశ్చంద్రస్య బింబే కురంగః హరిణః అస్తీతి న క .
అత్ర చంద్రస్య తాదృశమష్యసంబంధేపి తత్సంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః - అ
దనప్రాసిక శ్చనానుప్రాసంగిః - కిం పునస్తాదృశమష్యేవేశిత వ తవేన కుడ

[illegible]ర్వీతి[illegible] [illegible]నాలా[illegible] [illegible]గబావే సరకరం ॥ [illegible] ॥ [illegible] ఇతిల తుణాత్ – [illegible] ॥ [illegible] ఇతిల తుణాత్ ॥ ౪ ॥ [illegible] ॥ [illegible] సం[illegible] [illegible]తం ని మిళితః ఉత్కరః [illegible] పురద్వారస్య – అగ్ని[illegible] [illegible] మార్గాః [illegible] శేషు – [illegible] విశ్రమసం[illegible] – విహాయసః [illegible] వ్యవహారః [illegible] అర్థవశాత్ [illegible] నామేతి ప్రసిద్ధః – వికుంబనే [illegible] లక్షే [illegible] సంబంధి న్యాః – [illegible] దీర్ఘతా భావః [illegible] అత్ర నిదాఘదినదైర్ఘ్య[illegible]

[illegible] దీపాగ్ర[illegible]
[illegible] నివాసో [illegible]గంగ[illegible]నావదంతి ॥
౪ ॥ [illegible] [illegible]పుగాగ్ర[illegible] తస్య [illegible] విహాయస్యపి [illegible]
[illegible] భావః ॥ ౫ ॥ ప ॥ యత్రాంగనా
[illegible] ధగళిత[illegible] ప్ర
వాహాః ॥ [illegible] నగరీ[illegible] వాయమందాకినీ
[illegible] ॥ ౬ ॥ ప ॥ దీప్రైర[illegible]

[illegible] తథా [illegible] దినస్యైర్ఘ్య[illegible] [illegible] – అనుమానాలం[illegible] – [illegible] వాచకానుప్రవేశసంకరః ॥ ౫ ॥ యత్రేతి ॥ యత్ర నగర్యాం అంగనానాం వదనైరేవ యామవతీ శశినచంద్రే[illegible] [illegible] రాజగృహేభ్యః గళితః సలిలప్రవాహాః – [illegible] ప్రనగర్యాః [illegible] – [illegible] వాయుసలిలక్రీడా [illegible] – [illegible] ఆకాశ[illegible]గే [illegible] అత్ర [illegible] [illegible] ప్ర[illegible] – [illegible] ఇతి [illegible]

దేనసంకరః ॥ ౮ ॥ నీస్త్రైరితి ॥ యత్ర [illegible] గర్భాయు వానః తదుస్యాస్త్రరుణా [illegible] ప్రుష్కృనూ [illegible] త్రిదోస్యైకశేషః- బాలానాం పృథ్గానాంచ రాత్రిః ప్ర [illegible] నాభా వాక్యానత్ర ఘుక్తం దీప్తైస్త్రైరాజమానైః -అగారిమాణిక్య [illegible] గత త్రఖా [illegible] ఇవస [illegible] తంబిపసాయమానాంనిస్తను [illegible] మిసియావత్ - నిశాం [illegible] త్రి [illegible] తంజ్యోతిమసిద్ధాంత ప్రతిపాద [illegible] తంపిదనీతి [illegible] త్రిపిద్భిః - తద్వైదిశ్యైపికా [illegible] నేత్ర [illegible] సాయా [illegible] కమహాహూతజ్ఞాని [illegible] త్రిమాప [illegible] కాలస్య-ని [illegible] త్రిఘుంటూమ [illegible] కాం [illegible] యత్ర [illegible] వేదన [illegible] తే-ఇదానీంరాత్రి [illegible] పినాంచమహాత్యేప [illegible] తిభావః [illegible] వదికరణాసంబంధే [illegible] యోక్తే-నిగను [illegible] ణాగవేణరా త్రిసుమానాదనుమానాం [illegible] సంకరః యత్ర

ఘనసాయమానాం [illegible] యానః॥
కాంతాంకరైర్గళిత కాలని వేదనాయ ఘుంటూమ [illegible] ఖిహిత
స్యఘునారవేణ ॥ ౯ ॥ వ ॥ వక్త్రం [illegible] విలాసమ [illegible] ధార్యమా
ణం వామాసీమాంసురయమిత్యవధార్య [illegible] ఆదర్శ

అపిహత స్యేతి [illegible] తాడిత స్యేతి వ్యాఖ్యా [illegible] మచతుష్టయ ద్యోతనాయను [illegible] డితేసతి-ఇదానీంరాత్రిరితి [illegible] నృసింహః-తన్న-తదాపి [illegible] చతుష్టయ ద్యోతక ఘుంటూమణి తాడనానాం [illegible] సంబంధి [illegible] సందేహేబాధ కాభావేనపునర్దివస భ్రమస్యాను ర్వా రత్వాత్ - [illegible] సిద్ధాంత నాం ఘుంటూధి కారస్య ప్రసిద్ధి విరుద్ధత్వాత్ ప్రీ [illegible] గత్వాచ్చ ప్ర [illegible] విరుద్ధత్వా [illegible] పోషద్వయావ [illegible] స్సేతి ॥ ౯ ॥ వక్త్రమితి ॥ యస్యాః వామాస్సు ందర్యః విలాసః ప్ర కాశః తద్యుక్తే నమణిద ర్పణేన ధార్యమాణం ప్రతిబింబతయేతి భావః వక్త్రం నిజముఖం దృష్ట్వేతి శేషః - అయం పురోవర్తీ విశేష్యాపేక్షీపుంస్త్వనిర్దేశః - హిమాంశుస్త్ర స్త్రఇత్యుక్తప్రకారేణ -అవధార్య భ్రమిత్యేస్య [illegible] -తస్య హిమాంశో [illegible] దర్శేదర్పణే బింబస్యత్వతిఘారణం-ఆదర్శే [illegible] వాస్యేవర్య-తంబిం

ఉద్ధృతిరితిచ - అత్ర శఫరాణాం అధ్యస్తపరార్ధ్య చేతి ఆరోప్యేణ శ్లేషః - ఉభయ
త్ర గమ్యమానార్థత్వాద ప్రయోగః - తత్ప్రయోగే పునః పౌనరుక్త్యమి
త్యాలంకారికాః। తాదృశేంద్రియం దర్పణగతో యం చంద్ర ఇత్యాకారకజ్ఞా
నం - వినివర్తయంతీత్యుక్తం జంతి - నాయం చంద్రః కింతు నిజముఖప్రతిబింబమేవేతి
నిశ్చిన్వంతీ ఇతియావత్ - విశేషదర్శనజన్య భ్రమోత్తరప్రత్యక్షమో అలంకారః
౬॥ ఆలాపే॥ యత్ర నగర్యాం ఆలాపస్య భాషణస్య తారవిస్తారీకరణస్య
సందోహస్య సంగీతశాస్త్రప్రసిద్ధస్య వా యః కాలః తేన సమంతతాత్ లప
వేత్యర్థః - పల్లవితానాం యూనః సుమధితాయా ఇతియావత్ - అన్యథా సౌరభ్యా
నుపపత్తేరితి భావః - అంకేషు సంగే వీణాయాః సౌరభ్యేణ పాత నాం ప్రవిశ
తాం మధుపానాం భృంగాణాం నాదేన సంకులస్య మిత్రస్యేత్యుభయత్ర ని
శేషణం - తంత్రీస్వనస్య - తరుణీనాం స్వనస్య గానాత్మకస్య చ ద్వయోస్సమ
తా సామ్యే సత్యాం ॥ ని ॥ స్వమితి స్వంగరే సామ్యే సభాయాం పీరవిశ్వః తారత

బింబధృతిరస్తు తస్మిన్ పుర్యాం పౌరస్యేతి తాదృశధియం విని
వర్తయంతి ॥౬॥ ప ॥ ఆలాపకాలసముల్లసితాంకవీణాసౌర
భ్య పాతిమధుపారవసంకులస్య । తంత్రీస్వరస్య సమితౌ త
రుణీస్వనస్య జానాతి యత్ర చతురో పి న తారతమ్యమ్ ॥ ౭ ॥
ప ॥ శాలీనతామవిగణయ్య సఖీసమాజే పశ్చాత్కృతస్యక
మితుః ప్రణయప్రకోపాత్ । ముగ్ధాస్సమీక్ష్య ముకురాయిత

ఖ్యాం న్యూనాధిక్యం - చతురః నిపుణో పి న జానాతి - అత్ర ఆలిరవసంవలన మా
ధుర్యద్వయస్య తంత్రీతరుణీస్వన తారతమ్యాజ్ఞాన హేతుత్వాదనేకపదా
ర్థహేతుకం కావ్యలింగం ॥ * ॥ హేతోర్వాక్యపదార్థత్వే కావ్యలింగ
ముదాహృతమితిలక్షణాత్ ॥ ౭ ॥ శాలీనతామితి॥ యస్యాం ముగ్ధాః నవో
ఢాః ప్రణయేన ప్రేమ్ణా - యః ప్రకోపః తస్మాత్ - సఖీనాం సమాజే సభా
యాం తత్సహితేష్వపి కోపస దుష్పహత్వోక్తిః - శాలీనతాం అధార్ష్ట్యం లజ్జా
ద్యుచితమార్దవమితియావత్ ॥ * ॥ స్యాదధృష్టేతు శాలీన ఇత్యమరః - అ
విగణయ్య అనాదృత్య - పశ్చాత్కృతస్య పరాఙ్ముఖీకృతస్య - నతు యాత
స్యేతనేనత్యక్త్వాగమనాసహతయా ప్రేమాతిశయోధ్వన్యతే - కమి
తుః ప్రియస్య ఛాయాం ప్రతిబింబం - ముకురః దర్పణం తదివాచరంత్యాం
ముకురాయితాయాం తద్బింబగ్రాహిణ్యామితియావత్ - రత్నమ
య్యాం భిత్తౌ కుడ్యే - సమీక్ష్య కుణం అనుతపనం పశ్చాత్తాపం శమయంతి

వారయంతి-తత్ర ఆభిముఖ్యేన దృశ్యమానత్వాదితి భావః - అత్ర ప్రతిబింబ దర్శనస్య పక్ష్మపాతవారణహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగం ఏవం పక్ష్మపాతస్య హర్షాఖ్యసంచారిభావస్య నివృత్తివర్ణనాద్భావశాంతి రలంకారః తయోశ్చాంగాంగిభావేన సంకరః- తేన చ నవోఢానాం పత్యుః ప రాఙ్ముఖత్వమాత్రాసహత్వప్రతీతేరలంకారేణ వస్తుధ్వనిః॥౧౦॥ చిత్రమితి చిత్రం-ఆశ్చర్యం-దర్శయితుమిచ్ఛునా విదర్శయిష్ణునా ॥ * ॥ ణ్యంతాద్దృ శేస్సన్నంతాదుప్రత్యయః- అత ఏవ విధినాపి ధాత్రా-మధ్యంపి నైవ జనిత స్య యస్యాం మహిళాజనస్య స్త్రీలోకస్య-నితంబః కటిపశ్చాద్భాగః-జఘ నం-తత్పురోభాగః తావాదియస్య తథోక్తం॥సి॥పశ్చాన్నితంబః స్త్రీకట్యాః క్లీబే తు జఘనం పురః ఇత్యమరః-అంగం అధః యతోయతో యత్రయత్ర యాతి గచ్ఛతి-తతస్తత్ర తత్ర ఉపరి ఊర్ధ్వం కుచావాదీయస్య తథోక్తం-తుంగమం గమూర్ధ్వం కాయః-అనుకూలం అర్థస్య గాయానుగుణం యాతి విధివైభవాదితి

రత్నభిత్తౌ భాసమానంతు ణానుతపనం శమయంతి యస్యామ్॥౧౦
వ॥ చిత్రం దిదర్శయిషుణా జనితస్య యస్యాం మధ్యంపి నైవ విధి
నాపి హి మహిళాజనస్య।అంగం నితంబజఘనాదియతో యతోధస్త
త్తుంకుచాద్యుపరి యాతి తతోనుకూలమ్॥౧౧॥ ప ॥ పంకేరు
హాణి పరిఘాను వతీర్య యస్యాం ప్రాకారభిత్తిను భితః పరివేష్ట
యంతి।అంతఃస్థితిం విదధతామబలాజనానామాస్యాని జేతు

మితి భావః - అత్ర విధేరాశ్చర్యదిదర్శయిషయాపి మధ్యంపి నాకృత స్త్రీ జనన హేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగం-తదనుప్రాణితా చేయం స్త్రీ ణాం మధ్యంపి నాజననవాసంబంధేపి తత్సంబంధోక్తిరూపాతిశయోక్తిః-తయో రంగాంగిభావేన సంకరః - తేన చ తాసాం లోకోత్తరసౌందర్య ప్రతీతేరలం కారేణ వస్తుధ్వనిః। ౧౧ ॥ పంకేరుహాణీతి॥ యస్యాం పంకేరుహాణి కమలా ని-పరిఖాదౌ జాతాని కర్తౄణి - ఆత్మభానాం నిజసౌందర్యేణ కరణేన -అంతః స్థితిం ప్రాకారాంతర్వాసం విదధతాం కుర్వతాం తత్ర వర్తమానానాం అ బలాజనానాం స్త్రీజనానాం - అఖిలాని ఆస్యాని ముఖాని జేతుం కిలేతి సంభా వనాయాం -పరిఘాం వలయాభూతజలమార్గం అవతీర్య తీర్త్వా- ప్రాకార భిత్తిషు భితః సాలస్య సర్వప్రదేశేషు అభితః పరితః ఇత్యాదినా ద్వితీయా-పరి వేష్టయంతి వ్యాప్నువంతి- అత్ర పంకజప్రాకారపరివేష్టనస్య - అంతఃస్థి

శాంగనావదనజయఫలకత్వోత్ప్రేక్షణాత్ఫలోత్ప్రేక్షా ॥౧౨॥ యేతి॥ యాపురీ-పురాపూర్వంకురుధరాధిపస్యదుర్యోధనస్యఅపరాధేననిజపుత్రీహరణసంబంధినాత్మకేనసమేధితః ప్రవృద్ధః-క్రోధః యస్య, తేన హలధరేణబలరామేణకర్త్రా-నిజాయుధేనహలేనకరణేన-హఠాత్బలాత్ కర్షణకౌతుకయాశిక్షయాసముత్క్షిప్తఃఉద్ధృతః-దక్షిణః-క్షితేర్భూమేర్భాగః యస్యాస్తథోక్తాసతీ-అతఏవతస్యబలరామస్యైకాంతదయింభువనంపాతాళలోకః-తస్యశేషావతారత్వాదితిభావః-తస్యభూషణమివఆచరంతీంభూషణాయమానాంభోగవతీంనామపురీం-ఆత్మనానిజస్వరూపేణజేతుంకిలజేతుమివేత్యుత్ప్రేక్షా॥ని॥వాక్తాసంఖ్యాయోః కీర్తేర్యశసః-భాగీరథ్యాః గంగాయాఉత్తరభాగస్థితాయాః పాథఃపథేన జలమార్గేణఅవతీర్య - కృతప్రస్థానాస్వీకృతప్రయాణేవేత్యుత్ప్రేక్షా- అద్యాపిపరిదృశ్యతేఖలులో

హఖిలానికీలాత్మభాసా ॥౧౨॥ ౫॥ యాఖలుపురాకురుధ
రాధిపాపరాధసమేధితక్రోధేన హాలధరేణనిజాయుధేన
హఠాత్కర్షణశిక్షయాసముత్క్షిప్తదక్షిణక్షితిభాగాతదీ
యభువనభూషణాయమానాంభోగవతీమాత్మనా విజేతుం
భాగీరథీపాథఃపథేనావతీర్య కృతప్రస్థానేవాద్యా
పిపరిదృశ్యతే॥ ౧౩॥ ౬॥ ఉపేత్యతాంపాండురుదారవిక్ర
మః ప్రజామనః పల్లవయన్ప్రశాసనాత్ । యశః ప్రకాశైర్య

స్తైరితిశేషః-అత్రబలరామపరిభూతాయాస్తం జేతుముక్తాయాస్తత్పురజయోద్యోగకథనాత్ప్రత్యనీకాలంకారః తస్యచఅంగాంగిభావేనసంకీర్ణాభ్యాముత్ప్రేక్షాభ్యాంసంసృష్టిః తయోశ్చవృత్త్యనుప్రాసేనైకవాచకానుప్రవేశసంకరః॥ ౧౩ ॥ ఉపేత్యేతి॥ పాండుః కోపిశేషణాశిష్టాహాస్తినపురీం-ఉదారఃమహాన్విక్రమోయస్యతథోక్తః- పాండుర్నామరాజాకురువంశ్యః-ఉపేత్యప్రాప్యప్రజానాంరమనః-ప్రశాసనాత్ ప్రకృతిపరిపాలనాద్ధేతోఃపల్లవయన్ రంజయన్నిత్యర్థః - యమునాసఖ్యాఃగంగాయాఃసఖీయస్యకృశాంతైః॥ ❖ ।గాజాహాస్యఖిభ్యస్తచ -శద్వృత్తవస్తైరితియావత్ -యశసఃకీర్తేః ప్రకాశైః-లోకంబిజస్యనామ్నః-పాండురితిశబ్దస్యవాచ్యతాం - అర్థవత్వంధావళ్యమితియావత్ - నినాయ ప్రాపితవానిదు

హోదితత్వాన్న యతిద్విర్వేకర్మకః శ్లేషసంకీర్ణస్తద్గుణాలంకారః-తద్గుణస్స్వగుణత్యాగాదన్యోత్కృష్టగుణాహృతిరితిలక్షణాత్ - వంశస్థవృత్తం॥ జతౌతువంశస్థముదీరితంజరావితిలక్షణాత్ ॥౧౩॥ యమితి॥ ఇతరేషామాశ్చర్యకారిణ్యాం తపశ్చర్యాయాం అనుష్ఠానే అలంకర్మీణః సమర్థః॥ వి॥ కర్మక్షమోలంకర్మీణ ఇత్యమరః-పరాశరసుతః వ్యాసః నిఖిలానామశేషాణాం అవన్యాం భువి దేశానాం విషయాణాం-అవనాయ పాలనార్థం మునాక్-స్వల్పం నిజజనన్యాః సత్యవత్యాః నిదేశేన ప్రేరణయా - అవనమ్రంనియోజితకరణాభిముఖం నమో యస్య తథోక్తస్సః - అత్ర జననీనిదేశేత్యనాక్తోవ్యత్యర్థత్వం తాకరణీయేపి ప్రవృత్తే-మాతృహత్యస్యమాతరిభక్తిరితిసూచ్యతే-సమానోదర్యస్య సహజస్య॥ సి॥ సమానోదర్యసోదర్యసగర్భ్యసహజాస్సమా ఇత్యమరః - విచిత్రవీర్యస్య శాంతనవస్య రాజ్ఞః - కుటుంబిన్యాం

మునాసభీసన్తైర్నినాయలోకం నిజనామవాచ్యతామ్॥౧౪
గ॥ యః పరాశరసుతో నిఖిలావనీదేశావనాయ నిజజననీని
దేశావనమ్రమునాః-మహాగితరాశ్చర్యతపశ్చర్యాలంక
ర్మీణః సమానోదర్యస్య విచిత్రవీర్యస్య కుటుంబిన్యామంబా
లికాయాం జనయామాస॥ ౧౫॥ ప॥ చిత్రం చరిత్రం జగతీతి
యస్య నశ్లాఘయామాస నరేషు కోవా। సయత్స్వయం
పాండురపిస్వకేన గుణేన రక్తానకరోత్ప్రజాస్తాః॥ ౧౬॥ ప॥

భార్యాయాం యం పాండుం జనయామాసకిలేతి వాక్యార్థయాం సపాండువితిపూర్వేణ సంబంధః॥౧౫॥ చిత్రమితి॥ చిత్రం ఆశ్చర్యకరం యస్య పాండోశ్చరిత్రం జగతి లోకే నరేషు ఇతిః కోవానరః న శ్లాఘయామాస-నస్తుతవాక్ సర్వోపిశ్లాఘయామాసైవేత్యర్థః-యస్మాత్ స రాజాస్వయం పాండుః ధవళోపి-తన్నామకోపీతి చ స్వకేన స్వీయేన గుణేన ధావళ్యేన ప్రకృతిరంజనాత్మకేన చ సమస్తాః జనాః రక్తానరుణాః అనురక్తాంశ్చ - అకరోత్- అత్ర శ్లేషానుప్రాణితో విరోధాభాసస్తదనుప్రాణితస్తద్గుణ ఇతి శ్లేషవిరోధాభాససంకీర్ణతద్గుణయోరంగాంగీభావేన సంకరః-ఉపజాతి వృత్తం- ఇంద్రవజ్రోపేంద్రవజ్రామిశ్రణాత్ -తల్లక్షణంతు ॥*॥ స్యాదింద్రవజ్రా యదితౌజగౌగ ఇతి॥ ఉపేంద్రవజ్రా జతజాస్తతోగౌ ఇతి చ ॥ ౧౬॥ అంతరితి॥ అంతమధ్యే భవః-వర్తమానః కృష్ణమృగస్య సంబంధి అజినం పాపాంత

ర్వ్యథజన్యం-తదేవ అంకః కళంకః యేషాం తైః॥ని॥ అజినం పాపముచ్యతే ఇతి త్రి
కాండశేషః-సునిర్మలైః అముష్య పాండోస్సంబంధిన్యాః షోడశదానేభ్యః
యాః కీర్తయః-తస్యాః ఖండైః-ప్రత్యేకం ఏకైకశ ఆహత్య షోడశభిః రక్షైః-ధా
త్రా కర్త్రా ఇందుశ్చంద్రః-అకారి నిర్మితః॥*॥ కరోతేః కర్మణి లుఙ్
అయించ ద్రః అక్షోదసముద్రాత్ - అజని జాత ఇతి వార్తా ప్రవాదః॥*॥
మృషాపిజ్యైవజనే కర్తరి లుఙ్-అత్ర ఇందురన్నసముద్రాజ్జాతః - కింతు
పాండోః కర్తృ ఖండేభ్య ఇతి చంద్రస్య నముద్రజన్యత్వం నిషిధ్య కీర్తేః ఖండ
జన్యత్వారోపాదపహ్నవభేదః - యత్త్వత్ర తిలాస్తిలాః కృష్ణాజినేన సహ
దానకరణాత్ అంతర్భావదిత్యాది విశేషణం చంద్రే కళంక ధర్మమిత్యసిం
హః-తత్తుచ్ఛం-కృష్ణాజిన దానకీర్తేః కృష్ణత్వే పీతహరితగారుత్మతాదిదా

అంతర్భావత్ కృష్ణమృగాజినాంకైస్సునిర్మలైష్షోడశదాన
కీర్తేః ఖండైరముష్యేందురకారి ధాత్రా మృషాయిమ జ్జైరజ
నీతి వార్తా॥ ౧౭॥ వ॥ జగ్రాహ నిగ్రాహపరః శ్రియాం
కరైః కరాగ్రేణ కరేణుచంక్రమః। కుంతీం శకుంతేశరథోయ
థార మాద్రీం చ సముద్రకన్యకామ్॥ ౧౮॥ గ॥
అథ కదాచిత్ మృగయా పలాలిహృదయః నరేశ్వరో యమ

నకీర్తిఖండానాం తత్తద్వర్ణాపత్త్యైవ మహతీ ప్రకృతహానిః స్యాదితి - పృ
ఠాకిల పాండుః మృగయాం గచ్ఛన్ వనే క్రీడతో మృగయువయోః మునిదం
పత్యోః పుమాంసం నిఘ్నన్ననర్థమవిందతేతి భారతకథాత్రానుసంధేయా॥
౧౭॥ జగ్రాహేతి॥ కరైః రాజగ్రాహ్యధనైః- పరశ్రియాం శత్రుసంప
దాం-నిగ్రాహః నిరాసే స్వీకారః తస్మిన్ పరః ఆసక్తః-కరేణోః గజస్యేవ చం
క్రమః గమనం యస్య తథోక్తః - మహాగజగామీత్యర్థః-సః పాండుః
కుంతీం మద్రకన్యకాం మాద్రీం చ ఉభే- శకుంతానాం పక్షిణాం మీశః గరుడః ర
థో యస్య తథోక్తః విష్ణుః రమాం లక్ష్మీం సముద్రకాంచీం భువం చ యథా తద్వ
దేవ-కరాగ్రేణ జగ్రాహ ఉపయేమే ఇత్యర్థః॥*॥ గృహ్ణాతేః కర్తరి లిట్
ఉపమాలంకారః-తస్య చ వృత్త్యనుప్రాసేన సహైకవాచకానుప్రవేశ
సంకరః॥౧౮॥ అథేతి॥ అథ కుంతీమాద్రీపరిణయానంతరం-కదాచిజ్జాతుచిత్-
అయం నరాణామీశ్వరః పాండుః - మృగయయా ఉపలాలితం మనురంజితం
హృదయం యస్య తథోక్తస్సన్॥ని॥ మృగవ్యం స్యాదాఖేటో మృగయా స్త్రి

యామిత్యమరః - విశ్వం సమస్తం వస్తుజాతం అతిశేత ఇతి విశ్వాతిశాయిని తా
చ్ఛీల్యే ణినిః విజితః మాతరిశ్వా వాయుర్యేన తస్మిన్ వేగేనేతి భావః - శశిన
శ్చంద్రస్యేవ శ్వేతః రోచిః కాంతిర్యస్య తస్మిన్ అశ్వే కృతః అధిరోహః ఆరో
హణం యేన తథోక్తస్య - పార్శ్వయోస్సవ్యదక్షిణయోః విధృతాః గృహీ
తాః విశ్వకద్రవః శునకాః యైస్తైః - అనేకాని వాగురాః మృగబంధనజాలం ఆది
ర్యేషాం తాని ఉపకరణాని మృగయాసాధనాని యేషాం తైః యోధైః ఆటవికై
రనుద్రుతః పశ్చాద్వృతశ్చ సన్ మృదుః భద్రో మంగళకరశ్చ వినయో యయో
స్తాభ్యాం - యదోః మద్రస్య చ తనయాభ్యాం కుంతీమాద్రీభ్యాం అనువిద్ధః అ
న్వితస్సన్ - సిద్ధానాం యోగినాం గణేన గణనీయః మహిమా ప్రభావోఽస్యాస్తీ
తి తద్వతః హిమవతో హిమగిరేః - మహతీం విస్తీర్ణాం అటవీతటస్య వీథికాం
జగాహే ప్రవిష్టవాన్ - అత్ర గద్యేషు ప్రాయశ ఏవ వృత్త్యనుప్రాసాద

శ్వే శశిశ్వేతరోచిషి విశ్వాతిశాయిని విజితమాతరిశ్వని కృతా
ధిరోహః పార్శ్వవిధృతవిశ్వకద్రుభిః - అనేకవాగురాద్యుప
కరణైర్యోధైరనుద్రుతః - మృదుభద్రవినయాభ్యాం యదుమ
ద్రతనయాభ్యామనువిద్ధః సిద్ధగణగణనీయమహిమవతో హిమ
వతో జగాహే మహతీమటవీతటవీథికామ్ ॥౧౯॥ గ॥ తత్ర సతా
వదతిక్షుల్లకవనమల్లీమతల్లికోద్వేల్లితధమ్మిల్లః - అవలగ్నదృఢల

యః ఇతి నేతశంకితాః ఇతి అనేకవాగురికోపకరణానుగోధైరితి చ పాఠః ॥౧౯॥
తత్రేతి॥ తత్ర హిమశైలారణ్యే. తావదితి వాక్యాలంకారే - అతిక్షుల్లకాభిః
స్వల్పాభిః - మృదులాభిరితి యావత్ - వనమల్లీమతల్లికాభిః ప్రశస్తారణ్యమల్లి
కాలతాభిః॥ ని ॥ మతల్లికా మచర్చికేతి ప్రశస్తవాచకేష్వమరః - ఉద్వేల్లి
తః ఊర్ధ్వం బద్ధః ధమ్మిల్లః కచభారః యస్య సః॥ ని॥ ధమ్మిల్లస్సంయతాః కచా ఇ
త్యమరః - అవలగ్నే మధ్యదేశే దృఢం లగ్నబద్ధే కచ్ఛపుటే మధ్యబంధనపట్టాం
తరే విచ్ఛురితా ప్రవిష్టా ఛ్ఛురికా స్వల్పఖడ్గవిశేషః యస్య తథోక్తః॥ ని॥ కచ్ఛో జ
లప్రాయదేశే మధ్యబంధనపట్టక ఇతి విశ్వః - నిషంగయోస్తూణీరయోః అ
నుషంగేణ సంయోగేన ధారణేనేతి యావత్ - మాంసలితతమాభ్యాం నితాం
తపూరితాభ్యాం అంసాభ్యాం భుజాగ్రాభ్యాం లలితః రమణీయః - గీర్వా
ణానాం దేవానాం చక్రవర్తినా ఇంద్రేణ సమః విక్రమః యస్య తథోక్తః॥

షేః పాండోః ప రేషాం శ(త్రు)ణాం నిరాసపరం(శ) ... (శ్రే)
ష్ఠం సుః కరేణ గీర్వాణః ధానస్య - (క్ర)మేణ విపిధ ... గా
నాం మృగాణాం వధం హింసాం - విధాతు ... ॥
౨౦ ॥ భూభుజ ... యూథం ...
జోస్య సవిధే సమీపే చరంత్యః - భోజసుతా ...
దృశి చక్షుషి యాసాం ... నైల్య చాంచల్య ... - సా స
పా - ప్రాం సమష్ట్యా మేళనేన - సర్వేపి సంభూయేత్యర్థః - జగం ...
స్య ... క్రమితేత్యు(త్ప్రే)క్షా - జేతుం కామో మనో యస్యేతి మకారలోపః - ప్ర
త్యేకం తావత్ప్రశకానుస్య గగనకుసుమ(ప్రా)యత్వాత్ - బహూనాం సామ

స్వకచ్ఛపుటపిచ్ఛాని తదురికః - నిషంగాముష గమాంసలి
తతమాంసలలితః పరనిరాసనపరం శరాసనవరం
కరేణ తావ్యణఃగీర్వాణచక్రవర్తీ సమవిక్రమః క్రమేణ
విపిధమ్యగవధం పిధాతుము పచక్రమే ॥ ౨౦ ॥ ప ॥ భూభు
జోస్య సవిధే విచరంత్యో భోజసుతా యోషిదృశో
భామ్ ॥ జేతుకామమివ సర్వసమష్ట్యా ప్రాపురాసపురతో మృ
గయూథమ్ ॥ ౨౧ ॥ ప ॥ తూణీపతత్కనకలం ప్రతికృష్ణసారం
తూణీముఖే పతితపాణినఖాంకురేస్మిన్ । ఏణీకులానితరళైర్న్య

సారాణాం సంయోగః కార్యసాధక ఇతి న్యాయాచ్చేతి భావః - పురతో (గ్రే)
(ప్రా)దురాసన్నిత్యర్థః - అత్ర సర్వసమష్ట్యా జేతుకామమివేత్యు(త్ప్రే)
క్షయా - మృగీమాత్రీనయనసౌందర్యం లోకోత్తరమితి ప్రతీయతే ... వ
స్తుధ్వనిః ౨౧ తూణీతి ॥ తూణీపతత్ భూనాయకేఽస్మిన్ పాండౌ - కనకలం
... కృష్ణసారం ప్రతి - కృష్ణమృగముద్దిశ్యేత్యర్థః - యత్తూణాదేః కలంకస్య
... సింహః - మదోత్కటో ... ఇతి కోశానభిజ్ఞానావిలసితం
తూణ్యాః ముఖే అ(గ్రే) పతితాః లగ్నాః - పాణేః హస్తస్య నఖాః అంకురా ఇవ
యస్య తస్మిన్ తథోక్తే సతి - జానానా దాయేతి శేషః - ఏణీకులాని హరిణీబృం
దాని - తరళైశ్చకితచకితైః అక్షివలనైః కటాక్షైః ... నేత్ర ... యమునా
జలానాం - వేణీం ప్రవాహం వితేనుః విస్తారయామాసురిత్యు(త్ప్రే)క్షా - చ
కితచకితం ప్రతిదిశమవలోకయన్నిత్యర్థః - అతినైల్యాత్ కటాక్షాణాం

యామునజలప్రారతోన్మిత్రే తక్షణమ్ ॥ ౨౨ ॥ కురంగేతి । ఏషాం కురంగ యూనాం సమానా అభిన్నా జాతిః కురంగత్వం యస్య సః సజాతిః ఏతజ్జాతీయ ఇత్యర్థః సమానస్యేతి సూత్రే సమానస్యేతి యోగవిభాగాత్ సమానశబ్దస్య సభావః । స్నిగ్ధః సః అస్మాకం సంబంధినః కులస్య గురోరస్యా తదీక్షితేశ్వరస్య శంకాం తనుతే కరోతి - ఇత్యుత్ప్రేక్షా ప్రకారాత్ - రోమాంచో పాదికేత్యుత్ప్రేక్షా - సపాండుః ఇషుభిః బాణైః - కురంగయూనాం గుణస్యాగాణాం ఫేతింవధస్య తాం కురుతే స్మేత్యర్థః ॥ ❁ ॥ లట్స్మే ఇతి భూతార్థే లట్ ॥ ౨౩ ॥ ప్రజవమితి ॥ ప్రకృష్టో జవో వేగో యస్య తం. గహనక్రియావిశేషణం వా - హయం అశ్వం - గహనాయ తే యాపయతే స్మ హయపాండవే తతస్తాతః తత్ర తత్ర తేభ్యః సార్వభౌమిక్తిస్తస్య సః పతితాః శల్యః శలాకికా ఇవ శలలీశ

మునాజలానాం వేణీమివాత్మీపలన్నైష్విపి నేవి తేనుః ॥ ౨౨ ॥
ప ॥ కురంగయూనా కురుతే స్మ భీతిం గురోః కులస్యాస్య తదీ
క్షితేశ్వః సజాతి శేషాం తనుతే కశంకమితీవ రోమాదిషు భిస్స
పాండుః ॥ ౨౩ ॥ ప ॥ ప్రజవం హయం గహనాయ తేతత స్తతః పతి
తాన్యపాయ శలలీశలాకికాః గహనేవ నే పిపిశునత్వమాచర
న్గ్రహణేవ రాహుకులవర్తనీభువామ్ ॥ ౨౪ ॥ ప ॥ వేశంతపం
కపిష్ఠతేన్వనివృత్యస్యసవ్యగ్రప్రత్యుద్యతాంధ్వనిషు మత్సరి
ణాం హాయనస్య । భూదారపవనపోత్రవతామతానీమ్నా డా

లాకికాః - శల్యస్య గరోమాణి ॥ని॥ శ్వావిత్తుశల్యస్తల్లోమ్ని శలలీశలలం శలమిత్యమరః - గహనే దురవగాహేపివనే - వరాహాణాం కులస్య యూథస్య యాః వర్తనీభువః మార్గదేశాస్తాసాం - గ్రహణే జ్ఞానే విషయే - పిశునత్వం సూచకత్వం - ఆచరంశ్చ ప్రసృ ॥ ❁ ॥ ఆచార్యాచ్చర తేః కర్తరి లజ్ - అత్రైవావరాహకులవర్తన్యాః శలలీముత్త్వాదితి - శలలీభిర్వరాహమార్గానుమానాదనుమానాలంకారః - నృపామేత్యత్రక్రియాగ్రహణం కర్తవ్యమితి సంప్రదానత్వం మంజుభాషిణీవృత్తం ॥*॥ సజసాజగౌ భవతి మంజుభాషిణీ ఇతి లక్షణాత్ ॥ ౨౪ ॥ వేశంతేతి ॥ భూదారాయస్య సపక్షపాండుః - వాయస్య ధ్వనిషు హేషారవేషు మత్సరిణాం ద్వేషిణాం అతఏవ సద్యః హేషారవశ్రవణక్షణ ఏవ - వేశంతానాం పల్వలానాం పంకపిష్టతేః క్రీడాతః - వి

నివృత్యత్యక్తేత్యర్థః-జుగుప్సావిరామేత్యాదినాఅపాదానత్వం- ప్రత్యా
ద్యతాం(అక్షి)ముఖమాగచ్ఛతాం-వనేషోత్ప్రవతాంవరాహాణాం- భువందార
యతీతిభూదారశబ్దోసజ్ఞాం - అసహిష్ణుఃఅసహమానఇవేత్యుత్ప్రేక్షా॥
అలంకృఇత్యాదినాఇష్ణుచ్- ఏషాంవనవరాహాణాంఅంత నాశమతానీత్
కృతవాన్ ॥ * ॥ తనోతేఃకర్తరిలుఙ్-మానినస్స్వసామ్యంనామమాత్రే,
ణాపినసహంతఇతిభావః-అత్రాసహనోత్ప్రేక్షాయాఃభూదారశబ్దశ్లే
షోత్థాపితత్వాద్ద్వయోరంగాంగిభావేనసంకరః ॥ ౨౪ ॥ తూణమితి॥అ
సౌపాండుః-స్వయంతురగంఅన్యతఃఅన్యస్మిన్ దేశే- అశ్వంప్రధావ్యధావ
యిత్వా - అగ్రేముఖభాగేవిశాలస్యదీర్ఘస్యకరస్యశుండాయాఃధూన
నేనచాలనేనదుర్విధత్వాద్దరిద్రత్వాచ్ఛుండాశూన్యత్వాద్ధేతోరితియా
వత్ ॥వి॥సస్వస్తుదుర్విధోదీనోదరిద్రఇత్యమరః-సత్యాపితఃయూథాధ్యే

రశబ్దమసహిష్ణురివాంతమేషామ్॥ ౨౪ ॥ ప ॥ తూణంప్ర
ధావ్యతురగంస్వయమన్యతోసౌపాండుఃకులపరివ వారలు
లాయయూనామ్। అగ్రేవిశాలకరధూనన దుర్విధ త్వాత్స
త్యాపితద్విరదభావవిపర్యయాణామ్ ॥ ౨౫ ॥ప॥ ఆకర్ణ్యన్
క్షితిపహయారవానసహ్యానామూలంకుపితధియస్తిరోవిషా
ణమ్ । వ్యాధూయాంతికతరుషుతాన్నిచఖ్నుర్వ్యాకృ
ష్టుంపునరపితచ్చిరాన్నశేకుః ॥ ౨౬ ॥ ప ॥కురుతేతితతస్స

న్నజ్ఞాపితఃద్విరదభావస్య గజత్వస్యవిపర్యయఃవైపరీత్యంయేషాంతేషాం-లు
లాయయూనాంతరుణవనమహిషాణాం-కులంపరివారనిరుద్ధవాన్ ॥ ❁॥
వృణోతేఃకర్తరిలిట్ ॥ ౨౫ ॥ ఆకర్ణ్యేతి ॥ అసహ్యాన్ సోఢుమశక్యాన్
ప్రకృతివైరాదితిభావః-క్షితిపస్యపాండోః-హయస్యఆరవానాకర్ణ్య- కు
పితాధీర్యేషాంతేవనమహిషాః - విషాణంశృంగమితిజాత్యేకవచనంతిరస్తి
ర్యక్ వ్యాధూయ-అంతికేసమీపేయేతరవఃతేషు- ఆమూలంశృంగాదిభాగ
పర్యంతంతుతాన్నిచఖ్నుఃనిఖాతవంతః ॥ ❁ ॥ నిపూర్వాత్ ఖనతేఃకర్తరి
లిట్- అథతత్ నిఖాతంవిషాణంపునర్వ్యాకృష్టుంఉద్ధర్తుం-చిరాదపినశేకుః
నశక్తవంతః ॥❁॥ శక్నోతేఃకర్తరిలిట్-నైవాత్మనీనమధవాక్రియాతేమ
దాంథైరితిన్యాయాదితిభావః- ప్రహర్షిణీవృత్తం ॥*॥ మ్నౌజ్రౌగస్త్రి
దశయతిఃప్రహర్షిణీయమితిలక్షణాత్ ॥ ౨౬ ॥ కురుతేతి॥తతః హేవనమ

హిషాః యూయం - కులేయుష్మద్వం శకూటస్థేన ఆదిమేన కృతాంతవాహనేనయమమహిషేణ - సహైవవాసం కురుతవిదధ్వం - ఇత్యుక్తప్రకారేణ ఆజ్ఞాప్యేవేతి శేషః - అతఏవగర్వ్యోత్ప్రేక్షా - మదేనధూతం కంపితం విషాణమండలస్య అగ్రం యస్య తస్మిన్ మహిషాణాం ఓఘసమూహే మండలాగ్రంకరవాలం నిజఘాన - మహిషానవధీదిత్యర్థః - వృత్తం వైతాళీయభేదః ఔపచ్ఛందసికం ॥*॥ పర్యంతే ర్యౌ తథైవ శేషం ఔపచ్ఛందసికం సుధీభిరుక్తమితి లక్షణం - శేషం - ఉక్తాదన్యల్లక్షణం తథా వైతాళీయవదేవేత్యర్థః ౨౮ ॥ తదితి ॥ అవనీపతేః పాండోః - చంద్రహాసస్య ఖడ్గస్య పతనం ప్రవేశః - కర్తృకః - చంద్రస్య హాసశ్చంద్రికా తత్పతనమితి చ - వనస్య అరణ్యస్య జలస్య చ మధ్యే చర్యయా జీవనేన - సో౽పి తేషు వధ్యేషు పుండరీకాణాం వ్యాఘ్రాణాం శ్వేతాంబుజానాం చ నివహేషు ॥ ని ॥ వ్యాఘ్రేపి పుండరీకో నా సితచ్ఛత్రే సితాంబుజ ఇత్యమరః - మీలనం మృతిం ముకుళనం చ ॥ ని ॥ మృతిస్సంస్థా

హైవవాసం కులకూటస్థకృతాంతవాహనేన। మదధూతవి
షాణమండలాగ్రే మహిషౌఘే నిజఘాన మండలాగ్రమ్॥ ౨౮॥
ప॥ తన్నచిత్రమవనీపతేస్తతశ్చంద్రహాసపతనం చ కార
యత్। సో౽పి తేషు వనమధ్యచర్యయా పుండరీకనివహేషు మీ

నిమీలనమిత్యమరః - చకారేతి యత్ - తన్నచిత్రం - సర్వస్య స్వాభావికం చేష్టితం న చిత్రాయేతి భావః - అత్ర చంద్రహాసవనపుండరీకమీలనశబ్దవాచ్యానాం ఖడ్గారణ్యవ్యాఘ్రమృతీనాం చంద్రికాజలకమలముకుళనానాం చ - శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యా - రాజ్ఞో వ్యాఘ్రవధస్యాపి కించిత్కరత్వేన లోకోత్తరమస్య శౌర్యమితి ప్రతీతేరలంకారేణ వస్తుధ్వనిః - యత్తు వనాని ఆసు సంతీతి వన్యో నద్యస్తాసాం పతిస్సముద్రః తత్సంబంధినశ్చంద్రస్య హాసశ్చంద్రికేతి వ్యాఖ్యాయ - వనీపతి వ్యతిరిక్త రాజసంబంధిచంద్రహాసపతనస్య పుండరీకమీలనకరణం చిత్రమితి - మూలాద్బహిశ్చిత్రం లిఖితవాన్నృసింహః - తత్తస్యానాఘ్రాత వ్యాకరణగంధస్య న చోద్యాయ - యతః తదస్యాస్స్యస్మిన్నితి మతుబర్థే ॥*॥ అత ఇనిఠనావితీని ప్రత్యయేబిన్నేభ్యో జీవితి జీపి చ సతి - వనినీత్యేవ రూపాపత్త్యా - ప్రకృతానుపపత్తిహూతవృత్తత్వాఖ్యదోషాపత్తిశ్చ స్యాత్ - కించ అవనీపతే

రితివ్యస్తస్య సమస్తచంద్రవిశేషణత్వే - బుద్ధస్య రాజమాతంగ ఇత్యాది వదప్రయోగతాపత్తిరితి - రథోద్ధతావృత్తం ॥ * ॥ రాన్నరావిహ రథోద్ధతా లగావితి లక్షణాత్ ॥ ౨౯ ॥ గహనమితి ॥ గహనమరణ్యం - అస్తాః నిరస్తాః శరారూణాం ఘాతుకానాం మృగాణాం వ్యాఘ్రాదీనాం ప్రజాస్సమూహా యస్మింస్తత్తథోక్తం - కృశవతాపి - జవేనయుక్తో వాజీ అశ్వః యస్య తేనఅమునా పాండునా - గిరిశస్య హిమవతః దరీషు కేరణ ఇతి తథోక్తాః - హరయస్సింహాః మమృగిరే అన్విష్టాః ॥ * ॥ మృగేః కర్మణి లిట్ - అత్ర దరీశయా మమృగిర ఇత్యుక్త్యా సింహా అప్యస్మాద్భీతాః క్వచిల్లీనా ఇతి శౌర్యోత్కర్షః - అత్ర జవవాజీవ జవవాజీ వివేకస్తేన గహనమివ గహనం కామాదిభిర్మృగగణమమంతఃకరణం కృశవతా అమునాపి - మనోనిగ్రహం త్రస్య యోగాత్మకస్య జపేన అభ్యాసేన - దర్యాం దహరాకాశే శయాః - హరయః అంశవః నీలపీ

లనమ్ ॥ ౨౯ ॥ ప ॥ గహనమస్తశరారుమృగవ్రజం కృశవతాప్య
మునాజవవాజినా । మమృగిరే హరయో మదశాలినో మనుజ
పేన గిరీశదరీశయాః ॥ ౩౦ ॥ ప ॥ విస్ఫారఘోషమవకర్ణ్య
వినిర్గతానాం హుంకుర్వతాం తరుణకేసరిణాం గుహాభ్యః ।
యాః కేవలం ప్రథమమానన ఏవ భల్లైస్తాం పఞ్చతాం స విదధే
సకలేపి దేహే ॥ ౩౧ ॥ గ ॥ ఏవమశ్రాంతమృగయాపరి శ్రాం

తాదయః - మమృగిర ఇత్యర్థాంతరప్రతీతేస్తు - అభిధాయాః ప్రకృతార్థమాత్రనియంత్రణాల్లక్షణాయాః ప్రసక్త్యభావాద్ధ్వనిరేవ నార్థశ్లేషః - ద్రుతవిలంబితంవృత్తం ॥ * ॥ ద్రుతవిలంబితమాహ నభౌ భరావితి లక్షణాత్ ॥ ౩౦ ॥ విస్ఫారేతి ॥ విస్ఫారఘోషం ధనుష్టంకారం - అవకర్ణ్య శ్రుత్వా - అత ఏవ గుహాభ్యః వినిర్గతానాం - హుం నామ శబ్దం కుర్వతాం - తరుణానాం కేసరిణాం సింహానాం - యా పంచతా విశాలతా మృతిశ్చ - కేవలం ప్రాధాన్యేన ప్రథమం పూర్వం - ఆననే ముఖ ఏవ ఆసీత్ - తాం పంచతాం సకలేపి దేహే - భల్లైర్బాణవిశేషైః - స పాండుః విదధే చకార - సింహానవధీదిత్యర్థః ॥ * ॥ దధాతేః కర్తరి లిట్ ॥ ని ॥ సంఖ్యాభేదే విశాలత్వే పంచతా మరణేపి చేతి విశ్వః - అత్ర శ్లేషభిత్తికయా ఏకస్యా ఏవ పంచతాయా అనేకాశ్రయకథనాదతిశయోక్త్యనుప్రాణితః పర్యాయాలంకారభేదః ॥ ౩౧ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తప్రకారేణ - అశ్రాంతయా నిరంతరయా మృగయయా మృ

గర్వేణ పరిశ్రాంతమధికశ్రమయుక్తం - అతఏవ అపరిమితైః స్వేదస్యశీకరాణాం బిందూనాం నికరైః సమూహైః కోరకితం వ్యాప్తమిత్యర్థః ॥*॥ తారకాదిత్వాదితచ్ - ఘాటమూలం నిటలభాగః యస్య తథోక్తం - తం పాండుం - తుహినగిరేః హిమవతః దేశే భవా దేశ్యాః - తత్ర భవ ఇతి యత్ - సంవననీయాః శ్లాఘనీయాః మందిమానః మాంద్యం యేషాం తే ॥*॥ పృథ్వాదిత్వాదిమనిచ్ - మానసాఖ్యే సరసి - యాన్యరవిందాని కమలాని - తేషు మకరందసౌరభస్య పారం అంతం పశ్యంతీతి పారదృశ్వానః - మాతరిశ్వానో వాయవః - తం ఆశ్వానం నిద్రాణం - నిరస్తశ్రమజలమితి యావత్ - ఆతేనిరే కృతవంతః ॥*॥ తనోతేః కర్తరి లిట్ - యత్తు తుహినగిరిదేశ్యైః హిమవద్వాసిభిః ఆనందనీయాః మందిమా యేషాం త ఇతి నృసింహః - తదబోధాత్ - పాండోరతుహినగిరిదేశ్యత్వాత్తేన తస్యాం న్యస్య ఆనందనీయత్వానాపత్తేః - విశేషణద్వయేన మా

తమపరిమితస్వేదశీకరనికరకోరకితఘాటమూలమాతేనిరేత
మాశ్వానం తుహినగిరిదేశ్యానందనీయమందిమానో మానస
సరోరవిందమకరందసౌరభపారదృశ్వానో మాతరిశ్వానః ॥
౩౭ ॥౮॥ తదనంతరమసౌ పరంతపః సమంతతశ్శకుంతరవనిరం
తరదిగంతరాదఖిలమృగకులశరణ్యాదరణ్యాదుత్ప్లవమాన
స్యైకస్య చిదనుప్లవనమందీభూతజవచమూరోశ్చమూరోస్సర
ణిమనుసరమాణః తదీయతనూరుహచిత్రబిందురుచినికరైరతి

వ్యసౌరభ్యయోరేవ ప్రతీత్యా, శైత్యద్యోతనవిశేషణాభావప్రయుక్త న్యూనపదత్వాఖ్యదోషాపత్తేశ్చేతి ॥౩౭॥ తదితి ॥ తస్మాచ్ఛ్రమాపనోదాదనంతరం పరంశత్రుం తపతీతి పరంతపః ॥*॥ ద్విషత్పరయోస్తాపేరితి ఖచ్ ఖిత్వాన్ముమ్ - అసౌ పాండుః శకుంతానాం పక్షిణాం రవైః నిరంతరాణి సాంద్రాణి దిగంతరాణి యస్మిన్ - తస్మాత్ ॥*॥ శకుంతపక్షిశకునా ఇత్యమరః - అఖిలానాం మృగాణాం కులస్య శరణ్యాత్ నివాసజీవనదానాదినా రక్షణాత్ - తత్ర సాధురితి యత్ - అరణ్యాత్ హిమవద్వనాత్ ఉత్ప్లవమానస్య ధావతః - అనుప్లవనేన అనుధావనక్రమేణేత్యర్థః - మందీభూతా స్తంభితా జవచమూస్సేనాయాః జవా యస్య తస్య - కస్యచిచ్చమూరోః హరిణవిశేషస్య సరణిం మార్గం, అనుసరమాణస్సన్ - తస్యేమాని తదీయాని యాని తనూరుహాణి లోమాని - తత్సంబంధినాం చిత్రబిందూనాం శబలవర్ణలోమసంస్థానవి

శేషాణాం-నికరైః పుంజైరివస్థితైః - గగనముత్పతద్భిః ఖురాణాం శఫానాం సంబంధిభిః రజోభిః పార్వతీయ ధాతుధూళిభిః - అనుమీయమానాతక్ష్ణ మాణాతురగస్య గతిర్గమనం యస్య తథోక్తస్య - సుదూరమనుపపాత గతవాన్ ॥ * ॥ అనుపూర్వాత్పతతేః కర్తరి లిట్ ॥ ౩౩ ॥ తత్రేతి॥ తత్ర సుదూరదేశే తావదితి వాక్యాలంకారే - కస్మింశ్చిల్లతాగుల్మస్య నికుంజస్య పరిసరే సమీపే - సః నరనాథః-పాండుః-పరికథితేన పరిదృశ్యమానేన తరుణిమ్నాయౌవనేన ప్రథితం ప్రసిద్ధం కళేబరం శరీరం యస్య తథోక్తం - అశిథిలేన సాంద్రేణ రతిసుఖేన సనాథం సంగతం హారిణీచ హారిణశ్చ తయోర్మిథునం ద్వంద్వం-నయనపథస్య నేత్రమార్గస్య-అతిథీచకార విషయీకృతవాన్ - హారిణద్వంద్వం దృష్టవానిత్యర్థః ॥ ౩౪॥ తిగ్మేనేతి॥ నరాణామధిపః పాం

వగగనముత్పతద్భిః గఖురరజోభిరనుమీయమానతురగగతి
స్సుదూరమనుపపాత॥ ౩౩ ॥గ॥ తత్ర తావత్కస్మింశ్చిల్లతా
గుల్మపరిసరే సనరనాథః పరికథితతరుణిమప్రథితకళేబరం అ
శిథిలరతిసుఖసనాథం హారిణమిథునం నయనపథస్యాతిథీచకా
ర ॥ ౩౪ ॥ వ ॥ తిగ్మేన బాణేన జఘాన తస్మిన్యుగ్మే నరాణా
మధిపః పుమాంసమ్ ॥ వాతాయురాకారమసౌమహాన్తే
జాగ్ తాయుంతస్సహసాలలంబె ॥ ౩౫ ॥ గ ॥ తతః కృపా
మందమనాః కిందమనామధేయః సందారితతనుస్యందమా
నరుధిరేణ మహోపమాకల్పరవికల్పమహోరుపాతస్మిన్మహీభృ

డుః - తస్మిన్ యుగ్మే హారిణమిథునే-పుమాంసం మృగం-తిగ్మేన తీక్ష్ణేన బాణేన - జఘాన హతవాన్ - అసౌ బాణనిహతః వాతాయుః మృగః॥ స॥ మృగేచ రంగవాతాయు హారిణా ఇత్యమరః - జాతః ఆయుషః జీవితకాలస్య అంతః సమాప్తిః యస్య తథోక్తస్సన్ - మహాన్ కిందమనామధేయస్య - ఆకారం తత్స్వరూపం - సహసాతత్క్షణమేవ - ఆలలంబే స్వీకృతవాన్ ॥ * ॥ యత్తు జాతాయురంతమితి పాఠాంతరం - తన్మూలకృద్భిరుత లాటానుప్రాసాలంకారభంగాదుపేక్ష్యమ్ ॥ ౩౬ ॥ తత ఇతి॥ తతః ఋష్యాకారస్వీకరణానంతరం కిందమ ఇతి నామధేయం యస్య స ఋషిః - కృపయా కారుణ్యేన మందం శూన్యం మనో యస్య తథోక్తస్సన్ - సమ్యక్ దారితాయాః బాణవిపాటితాయాః తనోః శరీరాత్ - స్యందమానం రుధిరం రక్తం యస్మిన్ తేన-మహతా అరుణ

ప్రణేన॥ని॥ వ్రణో స్త్రి యామీర్మమరురిత్యమరః- రుషాకోపేన చ కల్హార
వికల్పం ప్రళయార్కతుల్యం మహః తేజః యస్య తథోక్తస్య తస్మిన్ మహీ-
భృతి పాండౌ అర్పితే చ అంభోజదృశాం స్త్రీణాం సంభోగస్య సురతస్య సా
మ్రాజ్యస్య భోగస్య సుఖస్య చ సంభేదకం నాశకం - శాపం సహప్రాప్తః - దంభో-
ళిం వజ్రమివ - ఉదప్రాక్షీత్ పాతితవాన్ ॥ ❈ ॥ సృజతేః కర్తరి లుక్ -
యథా మిథునీభూయ క్రీడత్త్వయా మారితోహం తథా త్వమపి నిధువనా-
య - వధూముపగచ్ఛన్ మ్రియస్వేతి శప్తవానిత్యర్థః ॥ ౩౬॥ తదన్వితి॥ తదన్వ
నంతరం తాపసస్య కందమస్య శాపేన రచితః మనసి తాపః యస్య- తేన భూ-
పేన పాండునా చత్వారి అంగాని హస్త్యశ్వరథపాదాతరూపాణి యస్య తత
థోక్తం - బలం ఏవం సప్తఅంగాని - స్వామ్యమాత్యసుహృత్కోశరాష్ట్రదుర్-
గబలరూపాణి యస్య తథోక్తం రాజ్యమపి - వ్యసృజ్యత - తదుభయమపి

తిసంభోగసంభేదకమంభోజదృశాం దంభోళిమివ సహప్రా
ప్తశ్శాపముదప్రాక్షీత్ ॥౩౬॥ గ॥ తదను తాపస శాపేన విర
చితమనస్తాపేన భూపేన చతురంగబలమివ సప్తాంగ రాజ్యమపి
మవ్యసృజ్యత ॥౩౭॥ వ॥ అష్టాంగయోగ నవతోస్య రాజ్ఞోమ్రా

త్యక్తవానిత్యర్థః ॥*॥ సృజతేః కర్మణి లఙ్ - భోగమూలం రాజ్యం - రా
జ్యమూలం బలం - భోగప్రతిబంధకతాభ్యాం ప్రయోజనాభావాదితి భావః -
అత్ర బలరాజ్యయోః కేవలప్రకృతయోః త్యాగక్రియాన్వయిత్వేన కేవల
ప్రకృతాస్పదతుల్యయోగితా భేదః - వర్ణ్యానామితరేషాం వాధర్మైక్యం
తుల్యయోగితేతి లక్షణాత్ - ఏవముత్తరత్రాపి ప్రయోగాత్ అయమలం
కారః ॥ ౩౭ ॥ అష్టేతి ॥ అష్టాఅంగైః అంతఃకరణాదిభిర్యోగాః - తత్సా
ధ్యాః - యమనియమాసన ప్రాణాయామ ప్రత్యాహారధ్యానధారణాస
మాధయః - యోగశాస్త్రప్రసిద్ధాః తాన్ . అవతః రక్షతః అస్య రాజ్ఞః - పాం
డోః - మృదుకోమలం కందమూలం - మృష్టం షడ్రసోపేతం అన్నం ఆసీత్ - వ
నస్య గర్భః మధ్యదేశః - కేళిసౌధః అజని జాతః ॥ ❈ ॥ జనేః కర్తరి లుఙ్ - ద
ర్భోపి సింహాసనతాం జగాహే ప్రాప - సింహాసనమభూదిత్యర్థః ॥ ❈ ॥
గాహతేః కర్తరి లిట్ - మలభసంసాగసారేణ కిం రాజ్యేనేతి జుగుప్సయా-

తాపసత్వం స్వీకృతవానిత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ అహోహా ఇతి ॥ నరపతితాపస
యోః పాండుకిందమయోః - ఫలం బాణశాపప్రయోగజన్యం సమానరూపం
అపి భిన్నమాసీత్ - ఆపరి ఆవిర్భూతం - భావోక్తిః - అహోహా ఇత్యా
శ్చర్యే - ఇదముత్తరశ్లోకైకవాక్యం తథాహీతి ॥ ౩౮ ॥ బాణేతి ॥ తథా తావు
భౌ పాండుకిందమౌ - బాణప్రయోగేణ శాపప్రయోగేణ చ తాభ్యాం క్ర
మోత్రనవివక్షితః - బాధితావపి విభిన్న దుఃఖకారణావపీత్యర్థః - యతః
కారణాత్ స్వస్య స్వస్య జాతైవ - తాదృశీం రాజ్యస్యాగరూపత్వాద్యాం తాం
తపస్వితాం మునిభావం శోచ్యత్వం చ ॥ ని ॥ తపస్వీ తాపసే శోచ్య ఇతి విశ్వః - ఉ
పజగ్మతుః ప్రాప్తవన్తౌ - అత ఆశ్చర్యమితి పూర్వేణాన్వయః - కారణభేదే
పి కార్యైక్యాదాశ్చర్యమితి భావః వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగమలం
కారః - వృత్తమనుష్టుభ్ ఛందః ॥ ౪౦ ॥ క్రమాదితి ॥ కించేతి చార్థః - అవ

స్థానం మాసీన్నృపకందమూలమ్ । గర్భో వనస్యాం జని కేలి
సౌధోదర్యోపి సింహాసనతాం జగాహ ॥ ౩౭ ॥ గ ॥ అహోహా
నరపతితాపసయోస్సమానరూపఫలమిదమాచరితమ్ ॥
తథాహి ॥ ౩౮ ॥ ప ॥ బాణశాపప్రయోగాభ్యాం బాధితౌ
తావుభావపి ॥ తపస్వితాం యతస్సద్యస్తాం దృశముపజగ్మతుః ॥
౩౯ ॥ గ ॥ క్రమాదతిపతితే చావరోధవధూజనానురోధగు
ణదాత్రే గణరాత్రే ॥ ౪౦ ॥ ప ॥ అపాకరిష్యన్ననపత్యభా
వమపత్యభావం భువనం కరిష్యన్ ॥ ఉవాచ దేవీముచితం స

రోధవధూజనస్య అంతఃపురస్త్రీజనస్య అనురోధోనుసరణం స ఏవ గుణః తస్య
దాత్రే శత్రుభేదే లవిత్రాఖ్యే ॥ ని ॥ దాత్రం లవిత్రమిత్యమరః - సంభోగర
హిత ఇతి యావత్ - గణరాత్రే రాత్రిసమూహే క్రమాత్ అతిపతితే అతి
క్రాంతే సతీత్యుత్తరేణైకవాక్యం ॥ ని ॥ గణరాత్రం నిశా బహ్వ్య ఇత్యమ
రః ॥ ౪౧ ॥ అపాకరిష్యన్నితి ॥ జాతు కదాచిత్ ఊహే ఉపాయచింతనే దక్షః
సమర్థః స పాండుః న విద్యతే అపత్యం యస్య సోనపత్యః తస్య భావః తం అపు
త్రత్వం అపాకరిష్యన్ నిరసితుమిచ్ఛన్ సన్ ఆత్మన ఇతి శేషః - భువనం మ
ర్త్యలోకం చ న విద్యతే పత్యభావః యస్య తథోక్తః కరిష్యన్ సపతికం కర్తుమి
చ్ఛన్నిత్యర్థః - ఉపహ్వరే ఏకాంతే దేవీం కుంతీం ఉచితం ఉవాచ పుత్ర

సంపాదనాయ దేవ్యా సహాలోచితవానిత్యర్థః ॥ ౪౨ ॥ అ ॥ సప్తభిః శ్లో
కైరుక్తిప్రకారమేవాహ ॥ పరిపాలయత ఇతి ॥ మహీం పరిపాలయతోఽపి మే
మమ తనూజదుర్గతేః పుత్రదారిద్ర్యోత్థితోః. పరిపూర్తిర్న మనోరథ
పరిపూర్ణత్వం నాస్తి - హి యస్మాన్మనుష్యః ప్రజయా సంతత్యా పూర్ణో
హీత్యుక్తార్థకా అసౌ శ్రుతివర్ణానాం వేదాక్షరాణాం పద్ధతిః పఙ్క్తిః ॥ ❀ ॥
ప్రజయా హి మనుష్యః పూర్ణః ఇత్యేవంరూపా ప్రథతే ప్రసిద్ధత్వేన వర్త
తే - నిరపత్యస్య నిష్ఫల - సర్వమితి భావః - వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలిం
గం వృత్తం వైతాలీయం ॥ ❀ ॥ షడ్విషమేఽష్టౌ సమే కలాస్తాశ్చ సమే స్యుర్నో
నిరంతరాః న సమాత్ర పరాశ్రితా కలా వైతాలీయేంఽతే రలౌ గురురితి లక్షణాత్ ॥
౪౩ ॥ గాత్రమితి ॥ తత్ర భవతః పూజ్యస్య కుముద్వైకబంధోః చంద్రస్య సం
బంధి అశేషైః బుధైః దేవైః విద్వద్భిశ్చ ఉపలాల్యం శ్లాఘనీయం ఏకత్ర

> పాండురుపహ్వరే జాతుచిన్మహదతుః ॥ ౪౨ ॥ ప ॥ పరిపా
> లయతోఽపి మే మహీం పరిపూర్తిర్న తనూజదుర్గతేః ప్రజ
> యా హి మనుష్య ఇత్యసౌ ప్రథతే హి శ్రుతివర్ణపద్ధతిః ॥ ౪౩ ॥
> ప ॥ గాత్రం న కేవలమశేషబుధోపలాల్యం గోత్రం చ తత్ర
> భవతః కుముద్వైకబంధోః । ఆపాండువర్తత ఇతి స్ఫుటమద్య
> మన్యే యస్మాత్ప్రజాం న లభసే యదువీరకన్యే ॥ ౪౪ ॥ ప ॥ న

అస్వాద్యత్వే న చేతి భావః గాత్రం కేవలం శరీరమేకమేవ - ఆసమంతా
త్పాండుత్వే తం వర్తత ఇతి న మన్యే కింతు గోత్రం చంద్రవంశోఽపి - ఆపాం
డు పాండురాజపర్యంతం వర్తత ఇత్యద్య స్ఫుటం మన్యే ఉత పతదత ఆహ - య
స్మాదితి ॥ యస్మాత్కారణాత్ - హే యదువీరకన్యే కుంతి త్వం ప్రజాం సంత
తిం న లభసేన ప్రాప్నోషి - అత్ర చంద్రవంశస్య పాండురాజపర్యంతస్థితి
రూపవాక్యార్థం ప్రతి పుత్రాలాభరూపోత్తరవాక్యార్థస్య హేతుత్వా
ద్వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగమ్ ॥ ౪౪ ॥ న హీతి ॥ విధిః కర్మ శ్రౌతస్మా
ర్తాత్మకం ॥ ని ॥ విధిర్విధానే దైవేపీత్యమరః - అసుతానామపుత్రాణాం
ఫలం స్వర్గాదిరూపం అతీవ భృశం న సహ్యతే న ఘటయతి ఇత్యేవం శ్రుతౌ వే
దే సిద్ధేః ప్రసిద్ధే హేతోః జీవతో మమ పరలోకః శత్రుజనః ఆహవేన యుద్ధే
న సాధ్యో యథా భవతి తథా మీలతః మ్రియమాణస్యాపి మమ పరలోకః స్వ

గాన్ దిశః శత్రుజనశ్చ ఆహవేన జ్యోతిష్టోమాదియజ్ఞేన యుద్ధేన చ సాధ్యో న భవతి ॥ ❁ ॥ జాతపుత్రః కృష్ణకేశోఽగ్నీనాదధీతేత్యాదినా సపుత్రస్యైవ వైతానకర్మణ్యప్యధికారశ్రవణాదితి భావః ॥ ని ॥ ఆహవస్సంగరే యజ్ఞ ఆహ్వయేఽపి స్పర్ధః - అత్రాపి వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగం స్వాగతావృత్తం ❁ ॥ స్వాగతేతి రనభాగురుయుగ్మమితి లక్షణాత్ ॥ ౪౫ ॥ అహమితి ॥ హే అర్భక తవ అభీప్సితాయాః ప్రేమ్ణః పదే స్థానే అహం కిం ఉత అంబా మాతా కిం త్వత్ప్రేమపాత్రం అహం వా మాతా వేత్యర్థః ఇత్యుక్తప్రకారయా మాతురిత్యస్యాగ్రే - తాతస్య పృచ్ఛయా ప్రశ్నేన - ప్రలోభ్యతే అనేనేతి ప్రలోభనకరంగితేన ఫలాదినా తుల్యం తత్తారతమ్యం యథాతథేత్యర్థః - ప్రవదంతం త్వమేవాభీప్సితాపదం మాతైవేత్యన్యతరద్వా ప్రమాణం అర్భకశిశుం

హాన్త తీవ్రవిధిరద్య సుతానాం నన్వహో ఫలమితః సిద్ధేః
జీవతో మమ యథా హవసాధ్యా భూలతోఽపి న తథా పరలో
కే ॥ ౪౫ ॥ ప ॥ అహం కిము బాలక తవాభీప్సితా పదే త వేతి మాతు
ర్ధురి తాతపృచ్ఛయా । ప్రలోభతుల్యం ప్రవదంతమర్భకం
ముదా హసన్ జిఘ్రతి మూర్ధ్ని పుణ్యభాక్ ॥ ౪౬ ॥ ప ॥ నిం
ద్యతే పితృభిస్తైర్నిరపత్యధనః పుమాన్ । అధ్వనీనైరతి
క్రాంతైరవకేశీవ పాదపః ॥ ౪౭ ॥ ప ॥ కదాపి తాతశ్శబ్దస్య కస్య
భూమిరహో భవ । నాద్యాపి విభుమహాని నరవాహనసన్నిభః ॥

ముదా హర్షేణ హసన్ స పుణ్యభాక్ భాగ్యవాన్ పురుషః మూర్ధ్ని జిఘ్రతి అభాగ్యానాం పుత్రమూర్ధాఘ్రాణస్యాతిదుర్లభత్వాదితి భావః. వంశస్థవృత్తం ॥ ౪౬ ॥ నింద్యత ఇతి ॥ నిర్గతం అపత్యమేవ ధనం యస్య సోఽపుత్రః పుమాన్ - తైః లుప్తపిండోదకక్రియతయా దుఃఖితైః పితృభిః పూర్వైః అవకేశీ నిష్ఫలః పాదపః వృక్షః అతిక్రాంతైః అధ్వనీనైః పథికైరివ నింద్యతే ॥ ❁ ॥ నిందతేః కర్మణి లట్ ॥ ❁ ॥ ఏష వా అనృణో యః పుత్రీతి శ్రుతే - అపుత్రస్య పితృఋణాపాకరణాయోగాదితి భావః - యుగ్మవిపులానామానుష్టుభం వృత్తం ॥ ❁ ॥ యస్యాం లస్య షష్ఠ యుగ్మే స్యాత్సా యుగ్మవిపులా మతేతి లక్షణాత్ అస్య చ వక్త్రవిశేషత్వాద్వక్త్రం నాద్యాన్న సో స్యాతామబ్ధేర్యోఽనుష్టుభి ఖ్యాతమితి తత్ర లక్షణం బోధ్యం ॥ ౪౭ ॥ కదేతి ॥ నరవాహ

రేణపన్నిభః తుల్యః అహం తాతేతి శబ్దస్య జనకవాచకస్య కల్పకో
భోః కల్పవృక్షాణామివ అర్థీభవితుం వాఞ్ఛ్యే భవితుం అర్థీ యాచకో
ఏతుం చకదాపినార్హామి అతః అసాధ్యస్య యాచ్ఞాయా ఇవ అపుత్రస్య
తాతేతి వ్యవహారస్యాప్యయోగాదిత్యర్థః ॥ ❖ ॥ యద్వా అపుత్రస్య స్వర్గా
భావేన తత్రత్యకల్పవృక్ష ప్రార్థనామలభ్యతీతి యదపి కుబేరవద్విద్యమా
నమైశ్వర్యం పుత్రాభావాన్నిష్ఫలమితి నృసింహః - తదుభయమప్యనాద
రణీయం రవాహనసన్నిభ ఇతి సాదృశ్యోపయోగినో హైయథార్థ్యా
త్తేరుత్తరశ్లోకే పౌనరుక్త్యాపత్తేశ్చేతి ॥ ౧౮ ॥ కిమితి ॥ భోగః స్రక్చందనవని
తాద్యనుభవః వైభవమైశ్వర్యం యశః దానపాలనపాత్రజన్యా కీర్తిః క్షితిః
భూః రాజ్యమితి యావత్ - జీవితం ప్రాణధారణం పరాన్యాద్యానిమే ...

॥ ౧౯ ॥ వ ॥ - కింభోగవైభవయశః క్షితిజీవితాద్యైరంభో
రుహాక్షి నియతైమెరనపత్య మేవ ॥ శాపాతిరేక దవపావక
శాయినో మే తాపాపనోదవిధయే తనయం ప్రసూష్వ ॥ ౧౯ ॥
గ ॥ ఇత్యసంకోచం శోచతః పత్యుర గ్రభువి సమగ్ర మందా
క్షరపాణి ముమం దాక్షగమణీయం త్రితమిదం వచనం పృథా
పికథయామాస ॥ ౨౦ ॥ గ ॥ రాజన్ ఖలు పురా మమ పితా

తైరర్థైః - శాపస్య కిం దమదత్తస్య అతిరేకః అతిశయః స ఏవ దవపావకః
దవాగ్నిః తస్మిన్ శేత ఇతి శాయినః ॥ ❖ ॥ తాచ్ఛీలికో ణినిః మే మమ కిం కార్య
మితి శేషః - తాదృగ్విధస్య మే తాపస్య అపనోదవిధయే నిరాసాయ హే అం
భోరుహాక్షి త్వమేవ అనఘైః భర్త్రానుజ్ఞాతత్వే సనిదోషైః నియమైః త
నయం ప్రసూష్వ ॥ ❖ ॥ జనయేః సువ తేః ప్రార్థనాయాం లోట్ - పుత్రసం
పాదకభోగస్య శాపేనాపేతత్వాదితి భావః ॥ ౧౯ ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకా
రేణాసంకోచం నిర్లజ్జం యథాతథా శోచతః ఖిద్యమానస్య పత్యురగ్ర
భువి సమగ్రేణ మహతా మందాక్షేణ లజ్జయా రమణీయాః మనోజ్ఞాః మం
దాః పరిమితాః అక్షరాణి మణయ ఇవ తైర్యన్త్రితం సంఘటితం ఇదం వక్ష్య
మాణం వచనం పృథా కుంతీ పికథయామాస ఉక్తవతీ - కథయతేర్లిట్యామా
దేశే అస్తేరనుప్రయోగః ॥ ౨౦ ॥ రాజన్నితి ॥ హే రాజన్ పురా ఖలు ॥ ని ॥ ని

షేధవాక్యా లంకారజిజ్ఞాసానుసయొఖల్విత్యాహరః - పుగాకన్యాత్యా
దశాయాంఅమపితాకుంతిభో జసిశాంతమధివసతిస్సృహావతమా
స్య ॥ ❀ ॥ ఉపాన్వధ్యా జ్వస ఇకశాంత్వం - పితామహేన బ్రహ్మణాశ్రి
మానస్యతపసాకృ (చ్ఛ) చాం (దా) యణాదినా-కృశాంతనుర్లతేవతాం
వహతోపితపఃకృశస్యా పీత్యర్థః - దిశాం (పా) చ్యాదీనాంతతిషుసమూ
హేషునిశాంతరవేఃబాలసూర్యస్యకాంతీతాంభృశం - అంతరంగాణామా
ప్తానాంతత్తుల్యానామిత్యర్థః - అంగరుచాందేహప్రభాణాంతరంగపరం
పరాంతరళయతఃప్రసారకస్యఅశాంతంశాంతిరహితంక్రుద్ధమితియావత్
మనోయస్యమునేర్దుర్వాససఃఉపాంతేసమీపేపరిచరణాయశు (శ్రూ)
షణాయ అనుశాసితంపాలితంశైశవంబాల్యమేవరాజ్యంయయాతాంత

పితామహాసనూనస్యనిశాంతసుధివసతఃకృశాంతనులతాం
తపసా వహతో పిదిశాంతతిషునిశాంతరవికాంతిభృశాంతరం
గాంగరుచాంతరంగ పరంపరాంతరళ యతో శాంత మనసో
మునెరుపాంతపరిచరణాయమామనుశాసితశైశవరాజ్యా
మపినియోజ్యామకరోత్ ॥౫౧॥ ప ॥ తతోనియోగాం
త్సనుదోష్వులబ్ధుంనయాంనుమహోయత్నజుషా మహర్షేః ॥
ఆరామువల్లీరపహాయతస్య (భూ) వల్లిమేవప్రతిపాల్యతస్థే ॥

ధోక్తాంబాల్యాత్పరిచరణాశక్తామపీత్యర్థః - మాంనియోజ్యాంపరిచారి
కామకరోత్ - మహాతాంసేవాయాదుర్లభత్వాదవిచార్యకులవయశ్శీ
లాదికమవశ్యం - తేషాంసేవనీయత్వాదితిభావః ॥ ౫౧ ॥ తత ఇతి ॥ తతస్స
మయేషుస్నానాద్యవసరేషునియోగాజ్జలానయనాద్యాజ్ఞాప్యార్జల
బ్ధుం (ప్రా) ప్తుంమహాంతంయత్నంజుషతఇతితథోక్తయామయాఆరామేవ
ల్లీఃపుష్పలతాఃవిహాయతస్యమహర్షేర్దుర్వాససః (భూ) రేవవల్లీతాం
ప్రతిపాల్యనిరీక్ష్యతస్థేస్థితం ॥ ❀ ॥ తిష్ఠతేర్భావేలిట్ - బాల్యోచితపుష్పా
పచయంవిహాయతన్నియోగానుపపాదయమిత్యర్థః - యత్తునియోగా
దితిపంచమ్యంతపాఠేభ్రమేణనియోగాదనుజ్ఞావాక్యాదితినృసింహః -త
త్తుచ్ఛంలబ్ధుమితితుమునంతస్యకర్మాకాంక్షయాసాకాంక్షత్వాదోషాపత్తే

॥ యథేతి ॥ సుమనసాం కోమలాంగానాం కంశకిరం సేవనయత్నాన్ మనసి సేకూలవ్యాపారాత్ జన్మ యస్యాస్తేనసిదా ఘుతో యేన శ్రీ జలేవయ యథానిషిక్త మభిషిక్తం తథా తథా మహామహాపికాసవృద్ధ్యై స్యాప్స సుమభక్తి రేవ వల్లరీ ఎవ్వలతా తాపసస్య మహ్యాసస అంత కేసన్ని కౌత్ర వర్ణత - ప్రవృద్ధా భూత్ - రూపకాలంకారః ॥ ౫౩ ॥ తపస్వినశ్రితి । తపసా కృశస్య తపస్వినో మహ్యాసస తపత్తాసారూప్యం ఆప్తుమివత్యా ప్రేట్యా - ఆశ్రయద్భిస్సేవ్యమానైః దయనీయం కార్యస్వకం రూపం - అక్తత ర్యేషాం తైః కృశభూతైరితియావత్ అశేషైరంగైరవయవైః అతికార్శ్యం ఆపే ప్రాప్త ॥ ❋ ॥ ఆస్నోతేర్భావేలిట్ ॥ ౫౪ ॥ ఆపాదనేనేతి ॥ తాపసేంద్రో మహాసాః - సమిధాం ఇంధనానాం అభిషేకస్య వారాం జలానాం

౫౨ ॥ ప ॥ యథా యథా సేవనయత్నజన్మనాని దాఘుతో
యేనసిషిక్తా సుంగకమ్ । తథాతథావర్ధత తాపసాం తికేసు
మావికానామసుభక్తి వల్లరీ ॥ ౫౩ ॥ ప ॥ తపస్వినస్తస్య
తపఃకృశస్య సరూపతామాప్తుమివాశ్రయద్భిః । దినేదినే మే
దయనీయరూపైరంగైరశేషై రతికార్శ్యమాపే ॥ ౫౪ ॥ ప ॥
ఆపాదనేనసమిధామభిషేకవారామభ్యర్చనాసుమనసా
మపి తాపసేంద్రః । ముద్యైవశిష్యజన తామమితాం వితన్వ
న్నంతేవసంతమపకోపమపాచకార ॥ ౫౫ ॥ ప ॥ ఏకాంస

భ్యర్చనా సుమనసాం దేవపూజా కుసుమానామపి త్రయాణామాపాదనే నసంపాదనేన హేతునా అమితాం అనేకాం శిష్యజనతాం శిష్యభావం ముద్యైవ వితన్వన్ విస్తారయంత్సన్ ఏకస్మై వశిష్యత్రయకృత్యసంపాదనాదితి భావః - అంతేసమీపే మనసితియావత్ వసంతం వర్తమానమపి శిష్యమపితేచ కోపం అపాచకార దూరీకృతవాన్ - ప్రసన్నో భూదిత్యర్థః ॥ ని ॥ ఛాత్రాంతేవాసినౌ శిష్యఇత్యమరః ॥ ౫౫ ॥ అ ॥ తత్రైకతిస్మిన్ తత్రహ ॥ ఏకాంతఇతి ॥ సతపోధనేంద్రో మహాసాః త్రిగృహారామపకాంసపరాంసంవత్సరం ॥ ని ॥ హాయనోస్త్రీ శరత్సమా ఇత్యమరః - వసంతస్య కదాచిత్ పార్శ్వగతాని కటస్థితాం ఏకాం పరిజనరహితాం మాం సమీక్ష్య సమాధేర్యోగస్య వృత్త్యా అశక్త్యా సేనసహమానముద్రాం వాచంయమత్వం సమాపయామాస అవసి

తదా ద్వయస్యాపి తృప్త్యై మాం ముదా చేత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ వత్స
త్సే కుంతిభవత్యాస్సేవాసంప్రదాయేన శుశ్రూషావిధినా సంప్ర॥హేవ
భృశం ప్రసీదామి ప్రసన్నోస్మీత్యుక్తప్రకారేణ వ్యాహృత్య ఉక్త్వా కిం
కంపితాం కృపాన్వితం చేతః మనః యస్య తథోక్తః స మునిః దుర్వాసాః మహ్యా
అత్యర్థం భృశం అభీప్సితస్య కామితార్థస్య ఆపాదనే సంఘటనే పరతం
త్రమాయత్తం సమర్థమితి యావత్, కమపి అనిర్వాచ్యం ॥ * ॥ గురుం
ప్రకాశయేద్ధీమాన్న తు మంత్రం ప్రకాశయేదితి మంత్రనామాప్రకాశస్మర
ణాత్ మంత్రముపాదిశత్ ఉపదిష్టవాన్ । * ॥ దిశతేః కర్తరి లుఙ్ ॥ ౨౯ ॥
అపీతి ॥ క్రుధాం కోపానామావసతేః నివాసభూతాదపి అముష్మాద్దుర్వాస
సః విగతభూతస్య మంత్రస్య లాభేన గురుత్వమాచార్యత్వం మత్వా జ్ఞాత్వా

మాం తత్ర పసర్గకదాచిదేకాం సమాం పార్శ్వగతామవే
క్ష్య । సమాధివృత్త్యా సహమానముద్రాం సమాపయామాస
తపోధనేంద్రః ॥ ౨౮ ॥ గ ॥ వత్సే భవత్సేవాసంప్రదాయేన సం
ప్రతి భృశం ప్రసీదామీతి వ్యాహృత్య స మునిరనుకంపితచే
తాః-మహ్యమభీప్సితాపాదనపరతంత్రం కమపి మంత్రము
పాదిశత్ ॥ ౨౯ ॥ ప ॥ అపి క్రుధామావసతేరముష్మాన్మత్వా
గురుత్వం పరమంత్రలాభాత్ అపుష్పవత్యామపి మేదశాయా
మామోదభారోధికమావిరాసీత్ ॥ ౩౦ ॥ గ ॥ అథునా తస్య

క్రుద్ధస్య గురుత్వాస్మరణాత్ క్రుద్ధేపి శుశ్రూషాతిశయేన ప్రసాదసంపాద
నాదాత్మని గురుత్వం శ్రైష్ఠ్యం వా మత్వా- మేదసి అపుష్పవత్యాం పుష్ప
రహితాయామపి అరజోవత్యామపీతి చ - దశాయామవస్థాయాం బాల్యే
చ అత ఏవ విరోధాభాసోలంకారః - ఆమోదభారః పరిమళాతిశయః సంతో
షాతిశయశ్చ అధికం ఆవిరాసీత్ ॥ స ॥ ఆమోదో గంధహర్షయోరితి విశ్వః ॥
౩౦ ॥ అథునేతి ॥ అథునా ఇదానీం శతమఖః ఇంద్రః ముఖమాదిర్యేషాం తా
సు - నిఖిలాసు అఖిలాసు లేఖానాం దేవానాం రేఖాసు పఙ్క్తిషు యే పరా
ర్ధ్యాః గుణవత్తరాః స్తే తే వక్ష్యమాణాః ఇంద్రాదయః తస్య మునేః ఉపదిష్ట
మంత్రస్య ప్రభావేన సామర్థ్యేన రహసి కృతం కారితం సాన్నిధ్యం సమీపస్థి
తిర్యేషాం తే తథోక్తాః । * ॥ ధ్యానమాత్రసాధ్యసాన్నిధ్యా ఇతి పాఠాంతర

ఠంవికసంతీఅనుకంపాయేషాం తేతథోక్తాశ్చ సంతః- స్వస్య ప్రత్యేకమాత్మ
నః అనుగుణాఃఅనురూపాఃగుణానాంశౌర్యధైర్యాదీనాంగణస్య సంఘస్యవిభ
వస్సమృద్ధిర్యేషాంతానాత్మభవాన్ పుత్రాన్ మయిసంపాదయిష్యంతిజన
యిష్యంతి ॥ ౪౯ ॥ ఇతీతి॥ఇత్యుక్తప్రకారేణకృపయాఆయతంసాంద్రంచే
తఃయస్యతస్య-మునీనాం నేతుర్నాయకస్యదుర్వాససఃఅనుగ్రహంవరమం
త్రదానరూపంప్రసాదం యమనుతా కుంతీనృపాయపాండవే అహాపీత్- తే
సూర్యస్యసంబంధి -నఃద్యుతేదశనవ్రణానాంగంతత్తుతానాంపీడాదుఃఖం
యస్మిన్ తత్ పౌర్యరతత్వాదితిభావః-రతస్యసురతస్య సంగమనం ప్రాప
ణంపినాఅభిదధేకథయామాస-తదితరత్సర్వముపాచేత్యర్థః -తస్యలోక
ద్వయనింద్యత్వాదితి భావః- కుంతీమంత్ర పరీక్షణాయసూర్యమాహూయ

ప్రభావేనశతమఖముఖాసు నిఖిలాసులేఖారేఖాసుయే
యేపరార్ధ్యాస్తేతేంహస్కృతస్త్వధ్యాస్స్వనుగుణగు
ణగణవిభవానాత్మభవాన్మయివికసదనుకంపాస్సంపాదయి
ష్యంతి ॥ ౪౯ ॥ ప ॥ఇతినృపాయకృపాయతచేతసాయ
దుసతామునినేతురనుగ్రహమ్ । అదశనవ్రణపీడమహా
వదత్తేరభిదధేరతసంగమనంవినా ॥ ౫౦ ॥ ౨ ॥ ఇతీవ వన
మయీంసుధాంకిరంతీంయదునృపతస్తనయాం ప్రశంసమా
నః । పతిరనుమనుతేస్మపౌరవాణాం ప్రకృతమహోత్సవ
పారదర్శనాయ ॥ ౫౧ ॥ తదనంతరమ్॥ప॥ ధమాత్ప్ర

బాల్యేతేనోపభుక్తేతిభాతరకథా ప్రానుసంధేయా-ద్రుతవిలంబితవృత్తం॥
౫౦ ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారాంవచనమయీంవాగ్రూపాంసుధాంఅ
మృతంకిరంతీం సేచంతీంయదునృపతేఃతనయాంకుంతీం-ప్రశంసమానఃశ్లా
ఘమానఃపౌరవాణాంపతిఃపాండుః-ప్రకృతస్యమహోత్సవస్య వరమం
త్రలాభరూపస్యయత్పారమంతఃపుత్రసంపాదనరూపఃతస్యదర్శనాయ
అనుమనుతేస్మ పుత్రానుత్పాదయదేవేభ్యఇత్యనుజ్ఞాతవానిత్యర్థః॥*॥
పుష్పితాగ్రవృత్తం ॥ అయుజినయుగరేఫతోయకారో యుజిచనజౌజరగా
శ్చపుష్పితాగ్రేతిలక్షణాత్ ॥ ౫౧ ॥ తదనంతరమితి॥ధమాదితి॥తదనంత
రమిత్యుత్తరేణసంబధ్యతే ॥ తదనంతరంపాండ్వనుమత్యనంతరం-అనఘాభ

త్రణానుజ్ఞానాన్నిదోర్వాసాకుంతీ-మునేర్విద్యయా తదుపదిష్టమంత్రప్రభావే నైష్ఠ్య ధర్మాః ధర్మాత్ యమాత్ యుధిష్ఠిరం ధర్మరాజం ప్రాపజనయామాసెన్య ధర్మః - పవనాః వాయోః ద్విషాం శత్రూణాం భీమం భయంకరం భీమం ప్రాప - జిష్ణోః ఇంద్రాత్ అతీవధృష్టమత్యంతధీరం జిష్ణుమర్జునం ప్రాప॥ని॥ జిష్ణురింద్రేర్జునే జైత్ర ఇతి విశ్వః - అన్యా సా ద్వితీయా మాద్ర్యపి - తయా కుంత్యోపదిష్టమానవిద్యయైవ తత్ర తస్మిన్నేవ కాలే కాకాక్షిన్యాయేనైవకారస్యాత్రాపి సంబంధః - నాసత్యయోరశ్వినోః ॥ని॥ నాసత్యావశ్వినౌ దస్రావిత్యమరః - అంతికాత్సమీపాత్ - తత్సంగాదిత్యావత్ - రూపస్య సౌందర్యస్య ఆస్పదం స్థానం నకులం - గీష్పతేర్బృహస్పతేస్సచ్ఛాత్రం తుల్యం బుద్ధ్యేతి శేషః సహదేవమప్యజనయత్ - యత్తు మునేః కుంతీమంత్ర చతుష్టయం తేనైతత్ర మంత్రత్రయేణ స్వయం పుత్రత్రయం ప్రాప - మాద్రీ చ తదుపదిష్టేన చతుర్థేన మంత్రేణ పుత్రద్వయం ప్రాపేతి స్మృంహః - తత్తుమ

హి యుధిష్ఠిరం పవనతో భీమం చ భీమం ద్విషాం జిష్ణోర్జిష్ణుమ
తీవధృష్టమనఘా కుంతీ మునేర్విద్యయా। అన్యా సాపి తయైవ
తత్ర నకులం రూపాస్పదం గీష్పతేస్సచ్ఛాత్రం సహదేవమ
ప్యజనయన్నాసత్యయోరంతికాత్ ॥ ౨౨ ॥ వ॥ తదను పా

ణ్డోః ఇజృంభితమేవ మహాభారతవిరుద్ధత్వాత్ మునేర్దుర్వాససః విద్యయా తస్యైవేతి మూలాసంగతేః పరిరూపస్య మంత్రస్యైతస్య లేఖనవిరుద్ధత్వాచ్చ - కించ బాల్యే ఏకేనైకదాస్యాదనాత్ప్రకృత్తమస్య నత్రా యాదుర్వార తాపత్తేశ్చేతి॥ - శార్దూలవిక్రీడితం వృత్తం - సూర్యాశ్వైర్మసజాస్తతాస్సగురవశ్శార్దూలవిక్రీడితమితిలక్షణాత్ ॥ ౨౨ ॥ తదస్వితి॥ తదను యుధిష్ఠిరాదిజన్మానంతరం - వాసవస్యేంద్రస్య నందనే హర్షణే నందనవనే చ సంభృతాః నియుక్తాః సంపాదితాశ్చ పటుగీతిరవేణ మనోహరగానేన సహితానాం ప్రమదానాం అప్సరసాం ఆళయః పఙ్క్తయః యేషాం తే పటుగీతిసదృశఝంకారసహితప్రకృష్టమదభృంగాశ్చ సుమనసః దేవాః పుష్పాణి చ యథోచితం స్వస్వాహార్యం క్రమేణ దివి స్వర్గే - నృత్తవిధిం నాట్యం ఆచరన్ కృతవంతః భువి తు నిపతనం ఆచరన్ ॥ని॥ సుమనా మాలతీపుష్పపండితేషు

సురేఽపి చేతి విశేషః - స్త్రియస్సుమనసః పుష్పమితి పుష్పవాచిత్వే స్త్రీలింగ
తా అత్ర కేవలప్రకృత్తాస్పదః శ్లేషాలంకారః పారక్రమానుసరణే య
థాసంఖ్యాలంకారశ్చ ప్రత్యయోస్సంసృష్టిః ॥ ౬౩ ॥ జన్మోత్సవ ఇతి ॥ ఏషాం
యుధిష్ఠిరాదీనాం మహః జన్మోత్సవః జలం అత్యచ్ఛం ఆవహన్ కుర్వం
త్సన్ అన్యేషామసామాన్యాం సాధారణీమనన్యా నామాన్యాం కుంభభువః
అగస్త్యస్య విద్యాం ప్రాపయేన జలనిర్మలీకరణాత్మికాం ప్రౌఢాం జ్ఞానమన
యత్ - గమయామాస అనన్యసాధారణ్యాం గాంభీర్య భావః - నయతేః మహో
దత్వాద్ద్వికర్మకత్వమ్ ॥ ౬౪ ॥ స్వస్యేతి ॥ యజ్వనాం యాగకర్తౄణాం పావ
కాః త్రేతాగ్నయః స్వస్య సఖ్యుః వాయోః స్ఫురణం వర్తులగమనం స్వ
యమపి ప్రాప్య దివేత్యుత్ప్రేక్షా - జవాత వేగాత్ ప్రదక్షిణజ్వాలాః స

సవనం వనసంభృతైః స్ఫుటగౌరవప్రసుదాశయః । సుమన
సస్తు యథోచితమాచంక్షిపతనం భువి విభిందిరే ॥ ౬౩ ॥
ప ॥ జన్మోత్సవో మహో నేషా జలమత్యచ్ఛమావహన్ । వి
ద్యామనన్యసామాన్యాం ప్రౌఢాం కుంభభువో నయత ॥ ౬౪ ॥
ప ॥ స్వస్య చక్రగతం సఖ్యుస్స్వయమాప్యేత్రేతా ఇవ । జవా
త్ప్రదక్షిణజ్వాలా జజ్వలుర్యజ్వపావకాః ॥ ౬౫ ॥ ప ॥ సా
మోదో భీమసంభూతిసంభృతాశౌచపత్రయా । సంకుచన్నివ
సంస్పర్శే సమీరో మందమావవౌ ॥ ౬౬ ॥ ప ॥ కన్యకాత్వే

వ్యశిఖాస్సంతః జజ్వలుః జ్వలంతిస్మ ॥ * ॥ జ్వల దీప్తౌ కర్తరి లిట్ ॥ ౬౫ ॥ సా
మోద ఇతి ॥ సామోదః సహర్షః సగంధశ్చ సమీరో వాయుః భీమస్య పుత్ర
స్య సంభూత్యా ఉత్పత్త్యా సంభృతం జాతం ఆశౌచమస్యాస్తీతి తద్వాన్ తస్య
భావస్తత్తా తయా హేతునా సంస్పర్శే పరేషాం స్పర్శనవిషయే సంకు
చన్ లజ్జమాన ఇవేత్యుత్ప్రేక్షా మందం శనైః ఆవవౌ వాతిస్మ ॥ * ॥ వా గతేః
కర్తరి లిట్ ॥ ౬౬ ॥ కన్యకాత్వ ఇతి ॥ ఏషా కుంతీ కన్యకాత్వే అనూఢత్వద
శాయామపి ముఖ్యవిషయే కాముకీ అభూత్ ఇత్యుక్తప్రకారస్య వృత్తాంత
స్యేతి శేషః స్మరన్నివేత్యుత్ప్రేక్షా, అహస్కరః సూర్యః కుంత్యాః ప్రసూతిది
వసం ప్రసవదినం ప్రకర్షేణ ప్రాదిద్యుతత్ ప్రకాశయామాస - రవిరపి ప్ర
కృష్టప్రకాశోఽభూదిత్యర్థః ॥ * ॥ ణ్యంతాత్ ద్యుతేర్లుఙ్ ణిశ్రిద్రుస్రుభ్యః క

తరిచజిత్రిచ జిచజేతిద్విత్వేమృతన్యాప్యస్సంప్రసారణమిత్యభ్యాసస్య సంప్రసారణం ||౧౬|| పుష్పాదితి||ఏషాకుంతీపుష్పాత్ ఋతోఃకుసుమాచ్చ ప్రాప్యార్వమేవపుత్రంగర్భంసుషువేజనయామాసఇతియుక్త్యైవేతిశేషః అతఏవగిర్యాత్రేఋతౌప్రథాయాఃవనేకుంత్యావాసారణ్యేవీరుధఃలతాః ప్రసూనాత్ప్రసృష్టాత్పత్రైఃపూర్వమేవపుష్పస్పృష్టభాగఏవేతిచఫలేగ్రహాయిఃఫలధారిణ్యః ఆసన్ - ఫలానామగ్రతఃపుష్పంధృత్వా జాయమానత్వాదితిభావః||౧౭||స్యాత్ప్రజః పుష్పమార్తవం - స్యాదవంధ్యఃఫలేగ్రహిరిత్యుభయత్రాప్యమరః - జన్మోత్సవఇత్యాదిభిఃపంచశ్లోకైః జలనిర్మలీభవనాదివస్తునా తేషాంలోకోత్తరమాహాత్మ్యప్రతీతేర్వస్తునావస్తుధ్వనిః||౧౮|| తదన్వితి||తదనుగుణగణైఃచంద్రతారాబలాదిభిఃఅభంగురాయాఃఅ

> పిచయ్యేషాకామికీనిస్మరన్ననప్రసూతిదివసంముక్త్యాః ప్రాదిమృతదహస్కరః ||౧౭|| పుష్పాత్రాగేవసుషువే పుత్రమేషేతివీరుధః|ఫలేగ్రహాయఏవాసన్ప్రసూనాత్ప్రత్యధావనే ||౧౮||౧౯|| తదనుగుణగణైరభంగురశుభంయుతావికాసనమయోసమయే ||౧౯|| ప ||ప్రజాధిపోసౌ ప్రథమంయుధిష్ఠిరేసుతేషుతేజస్విషుతేషుపంచసు|ప్రభాకరేపంచతపాఇవోన్నతేప్రపాతయామాసవిలోచనద్వయమ్ ||౨౧|| ప || తపస్వినీనాంస్తనపాయినస్తేదరక్వణత్కంచకదత్తకర్ణాః||వనేదినాంతేవసుధేంద్రపుత్రావత్రే

ఃణాయాఃశుభంయుతాయాఃశుభయోగస్యవికాససమయేవృద్ధిజనకాలాభిన్నేసమయేలక్ష్మవిశేషే ఇత్యుత్తరేణాన్వయః ఘటోనీలఘటఇత్యాదివద్విశేషయోర్బాధకావగాహితాయాంనపౌనరుక్త్యమితిసాంప్రదాయికాః||౧౯|| శుభంయుస్తుశుభాన్వితఇత్యమరః ||౧౯|| ప్రజాధిపఇతి|| అసౌప్రజాధిపఃపాండుః - తేజస్విషుతేషుపంచసుసుతేషుతన్మధ్యఇత్యర్థః - ఉన్నతేమహాత్మయుధిష్ఠిరేపంచతపాఃపంచాగ్నిమధ్యేతపస్వీప్రభాకరేసూర్యఇవసూర్యస్యాగ్నీనాంపంచసంఖ్యాపూరకత్వస్మరణాదితిభావః-విలోచనద్వయంప్రథమంప్రాపాతయామాసప్రవేశితవాన్ జ్యేష్ఠస్యైవపుత్రాణామభ్యర్హితత్వాదితిభావః||౨౦|| తపస్వినీనామితి||తేవసు

ధేం ప్రపుత్రాః యుధిష్ఠిరాదయః వనే తపస్వినీనాం ఋషిపత్నీనాం స్తన
పాయినః స్తన్యరసం పిబంతస్సంతః - దరం ఈషత్ క్వణత్సు శబ్దాయమానేషు
కీచకేషు వేణువిశేషేషు దత్తా ఆసక్తా కర్ణౌ యేషాం తే తథోక్తాశ్చ సంతః॥
ని॥ వేణవః కీచకాస్తే స్యుర్యే స్వనంత్యనిలోద్ధతా ఇత్యమరః - దినాం తేసాయం
కాలే వల్కలేషు వల్కలేషు॥ని॥ వల్కం వల్కలమస్త్రియామిత్యమరః - ని
ద్రాసుఖమన్వభూవన్ - అనుభూతవంతః వనే ధాత్రీస్తన్యతద్దానడోలా
నామసంభవాదితి భావః ॥ ౨౧ ॥ తూదితి॥ కుంతీశిశూనాం తుత్పీడయా బు
భుక్షయా దుఃఖేన హేతునా స్తనరసే విషయే కలహం శమయితుం వారయితుం
తదా కుచౌ కుంభౌ పాయితయోర్యుగ్మే - ఏకం కుచకుంభం ధనంజయయుధిష్ఠిర
యోశ్చ భాగం - ఏకం సమీరణసుతస్య భీమస్య భాగం సంవిభేజే విభాగమక

ష్వసి ద్రా సుఖమన్వభూవన్ ॥ ౨౧ ॥ ప ॥ తుత్పీడయా స్తన
రసే కలహం శిశూనాం కుంతీ తదా శమయితుం కుచకుంభ
యుగ్మే। ఏకం యుధిష్ఠిరధనంజయయోశ్చ భాగమేకం స
మీరణసుతస్య చ సంవిభేజే ॥ ౨౨ ॥ ప॥ నిశాచరైస్సమం
బాల్యేని యుద్ధమివ కౌతుకీ॥ ఉత్తానశయనే ముష్టి ముద
గ్రాం మారుతర్దధౌ ॥ ౨౩ ॥ గ॥ తతః క్రమేణ గతేషు తేష
యోష్ణు వాసరేషు ॥ ౨౪ ॥ ప ॥ పద్మా రాత్మపత్యైరపా ష్ఠిత

రోత్ ॥ * ॥ సంవిప్రూర్వాద్భజతేః కర్తరి లిట్ - భీమస్య బహ్వాశిత్వాదితి
భావః ॥ ౨౨ ॥ నిశాచరైరితి॥ మారుతస్య వాయోరపత్యం మారుతిః భీమః ॥
* ॥ అత ఇతిశేషః - బాల్యే ఏవ నిశాచరైస్సమం రాక్షసైస్సహ నియోద్ధుం
బాహుయుద్ధం కర్తుం కౌతుకీ కుతూహలవానిత్యుత్ప్రేక్షా - ఉత్తానే ఊ
ర్ధ్వముఖశయనే నిద్రాయాం తదవసర ఇతి యావత్ ॥ని॥ స్యాన్నిద్రా
శయనం స్వాప ఇత్యమరః - ఉదగ్రామున్నతాం ముష్టిం ముకుళితాంగుళికర
విన్యాసం దధౌ ధృతవాన్ ॥ ౨౩ ॥ తత ఇతి॥ తతః క్రమేణ కతిపయేషు కేషు
చిద్దినేషు గతేషు సత్సు ఇత్యుత్తరేణైకవాక్యం ॥ ౨౪ ॥ పద్మేతి॥ తే బాలా
యుధిష్ఠిరాదయః - ఆత్మనః పితుః పాండోః యోషితి భార్యాయాం మాతృ
స్థానీయాయామితి యావత్ - భూమావపస్థితేః పాదైః స్పర్శనం స్పర్శనం పరిహ
రంత ఇవ ఇత్యుత్ప్రేక్షా - కరౌ సరోజే కమలే ఇవ తౌ సహాయౌ యేషాం తైః జా

నుభిః చంక్రమణం గమనం - చ పాదకమ్పనం చ కుర్వత్రౌ కృతవన్తః జానుచారం చ ప్రరిత్యర్థః - స్వాగతావృత్తం ॥ ౨౫ ॥ ఆచార్యేతి ॥ ఆశ్రమాణాం మంతే సమీపే జానుభ్యాం కృతః చంక్రమః యైస్తే అతిమాంసలం బహుబలం ॥ బలవాన్ మాంసలో సబల ఇత్యమరః ఏభిః ఆచార్యగృహీత్వా ఉత్తమాంగే శిరసి ఆఘ్రాయ పితా పసీనాం మునిపత్నీనాం బాహులతా భుజలతైః సహ నార్ద్రవ కాన్తి - చిరకాలం నాతాం నాభూదిత్యర్థః ॥ * ॥ గమ్ తేః తఙి లిట్ - తాపసీనాం శశ్వత్ పునః పునః కౌతూహలం తద్వహనక తుకం తుకద్వాచన నపి రగాను అతిరమణీయత్వాదితి భావః - అత్ర పూర్వ వాక్యార్థ ఏవ హానపి రమణస్య అతిమాంసలతా హేతుకత్వాత్ పదార్థ హేతుకం కావ్యలింగం ॥ ౨౬ ॥ వృద్ధేతి ॥ సపవనభాభిః - శైశవే బాల్యే వృద్ధేన స్థవిరేణ తాపసేన వృ

భూమౌ స్పృశన్ సంపరిహారం తజ్జై తైః ॥ జానుభిః కరసరోజ
సహాయైశ్చంక్రమం చ కుర్వత బాలాః ॥ ౨౫ ॥ వ॥ ఆ
చార్యాభిముఖ అతిమాంసలబహుముత్తమాంగే చ్యాఘ్రాయ జాను
కృతచంక్రమ ఆశ్రమాంతే । బాహులతైః సహ నాద్వీరతా
మశశ్వత్ కుతూహలం తుకచాచన తాపసీనామ్ ॥ ౨౬ ॥
వ ॥ వృద్ధ తాపస పురః ప్రసారితం వేణుదండ మవలంబ్య శైశ
వే । భావయన్నివ గదాపరిగ్రహం భావి నం పవనసూనుష్రాగ
సః ॥ ౨౭ ॥ వ॥ మునిసుతైః కవిశేష జుషోవ నేమహారథినవ శై
శవకేళిషు । కలిన కర్మనయంతి కళేబరం మదకలాః కలభా
ఇవ ధూళిభిః ॥ ౨౮ ॥ వ ॥ తత్రేతి మృదు పాంసుషు పాండోః

తోకః పుత్రః ప్రసారితం వేణుదండమవలమ్బ్య - భావిన - భవిష్యన్తం గదాయాః పరిగ్రహం స్వీకారం భావయన్ అభ్యస్యన్నివేత్యుత్ప్రేక్షా - చచార ఆగచ్ఛత్ ॥ * ॥ చగతేః కర్తరి లిట్ ॥ ౨౭ ॥ మునిసుతైరితి ॥ అమీ యుధిష్ఠిరాదయః మునీనాం సుతైః బాలకైః అశేషం భారతస్య రాహిత్యం జుషన్త ఇతి తథోక్తాః అత్యుత్సాహస్సంతః నవాసు శైశవకేళిషు బాల్యోచిత క్రీడాసు - ననే మదకలాః మదోత్కటాః కలభా ఇవ గజశాబకా ఇవ ధూళిభిః పాంసుభిః కళేబరం శరీరం కలినతాం మాలిన్యం ముహుః అనయన్ ప్రాపితవన్తః - పాంసుక్రీడమేతి భావః ॥ * ॥ నయతేర్ద్విత్వాద్ ద్వికర్మకత్వం - ఉపమాలంకారః ॥ ౨౮ ॥ తత్రేతి ॥ అత్ర భూమిః మృదవః పాంసవః సూక్ష్మరజాంసి

యేషు తేషు - తత్రతత్ర ప్రదేశేషు పాండోః పుత్రాణాం పాదయోః తలానాం అధఃప్రదేశానాం విన్యసనేన క్షేపణేన హేతునా - స్ఫుటాః రేఖాః లేఖాకారాః యేషాం తైః ఛత్రకేతుకలశైః చిత్రవతీ ఆలేఖ్యవతీ వా భవదితి గమ్యోత్ప్రేక్షా - వ్యంజకాప్రయోగాత్ ॥ ౭౯ ॥ లీలేతి ॥ తే బాలాః లీలాయుక్తం స్మితం యేషు తైః సృక్విణోః ఓష్ఠప్రాంతయోః యుగాత్ గళద్భిః బృహద్భిః స్థూలైః లాలాజలానాం పృషతైః బిందుభిః ॥ ని॥ సృణికాస్యందినీ లాలా॥ పృషంతి బిందుపృషతాః ఇత్యుభయత్రాప్యమరః - ధుతాని త్యక్తాని ఉల్లేఖనం ఉత్తేజనం - రంధ్రం సూత్రం చ తాని యాసాం తాః మౌక్తికానాం మాలాః హృది వసుధరీ వేతి గమ్యోత్ప్రేక్షా ॥ ౮౦ ॥ అత్యంతేతి ॥ అత్యంతబాల్యాద్ధేతోః అవ్యక్తవదాచరంతీభిః అవ్యక్తాయితాభిః తద్వన్మధురాభిరితి యా

పుత్రపాదతలవిన్యసనేన ఛత్రకేతుకలశైః స్ఫుటరేఖైః చిత్ర
వత్యభవదాశ్రమభూమిః ॥ ౭౯ ॥ సలీలస్మితైస్సృక్వయుగా
గ్గళద్భిర్లాలాజలానాం పృషతైర్బృహద్భిః। బాలా దధుస్తే
హృది మౌక్తికానాం మాలా ధుతోల్లేఖనరంధ్రసూత్రాః ॥ ౮౦ ॥
అత్యంతబాల్యాదవ్యక్తాయితాభిరన్యోన్యమర్ధోక్తిభిరా
హ్వయత్సు। సభీమసేనో జని పాండుపుత్రేష్వర్ధోక్తనా
మాపి చ పూర్ణనామా ॥ ౮౧ ॥ ౫ ॥ తదానీమయమంబాలికా

వత్ - అర్ధోక్తిభిః యుధిష్ఠిరభీమార్జున ఇత్యాదీనాం అర్ధభాగైః పాండుపుత్రేషు అన్యోన్యమాహ్వయత్సు సత్సు ప్రసిద్ధో భీమసేనః - అర్ధముక్తం నామ యస్య తథోక్తోపి పూర్ణం సః పూర్ణముక్తం నామ యస్య తథోక్తః - అజని అభూత్ - వినాపి ప్రత్యయం పూర్వోత్తరపదయోః లోపో వాచ్య ఇతి సేనపదస్య లోపేన తస్య సర్వార్థబోధకత్వాదితి భావః ॥ ౮౧ ॥ తదానీమితి ॥ తదానీం అంబాలికాయాః సూనుః పుత్రః అయం పాండుః సంక్రందనః ఇంద్ర ఇవ - పంచానాం నందనానాం పుత్రాణాం అగమసంపదా లాభైశ్వర్యేణ పంచానాం నందనవనే అగమానాం వృక్షాణాం పారిజాతాదీనాం సంపదేవ చ అమితంపచాం అనల్పాం మితనఖచేతమితే ఉపపదే పచేః ఖిశ్ అరుర్ద్విషదిత్యాదినా ముమ్ - ముదమానందం బభార ధృతవాన్ ॥ * ॥ బిభ్రైః కర్ణరి ॥

* ॥ యత్తు అమితం అధికం పపాంబభార పక్వాం బభార ప్రాప్తవానిత్యర్థః ఇతి నృసింహః - తత్తుచ్ఛ । * ॥ నాలంకారో న శబ్దస్య ప్రక్రియాత్ర విలిఖ్యత ఇతి హ్యాచితం వ్యాకరణమాధ్యం విశదయతి యతః పచేకర్తృ చ్కానాశ్చానుకృష్టాను ప్రయుజ్య తలిటీత్యత్ర అసుప్రయోగేభ్యశ్చ ప్రసక్తి స్త్భావాదితి ॥ టీ ॥ పుత్రేష్వితి ॥ క్రమాత్ అపి తేషు తేషు పుత్రేషు పఞ్చసు విహరత్సు క్రీడత్సు సత్సు లోకయన్త్యాః తాన్ పశ్యన్త్యాః కున్త్యాః - అన్తరఙ్గం మనః మాద్ర్యాః స్వపత్న్యాస్తనయౌ నకులసహదేవౌ యమత్వం అన్తకత్వం యుగ్మజాతత్వం చ ప్రాప్యాపి ఆప్యాయయామాసతుః ఆనన్దయామాసతుః - అత్ర అన్తకత్వే ప్రసఙ్గతో ఽమజననమిత్యేకోఽపి గోధః - సపత్నీపుత్రత్వేపి తదిత్యవ

సూనుః - అవిలంబితం సంక్రన్దన ఇవ పఞ్చనన్దనాగమసంప
జ్జాతయా ముదమమితం పపాంబభార ॥ ౩౧ ॥ ప॥ పుత్రేషు
తేషు క్రమశోఽపి తేషు విలోకయన్త్యా విహరత్సు కున్త్యాః ।
ఉపాయయామాసతురన్తరఙ్గం ప్రాప్యాపి మాద్రీతన
యౌ యమత్వమ్ ॥ ౩౨ ॥ ప॥ పుత్రైరాదరాద్వనలతాసు గృహీ
తాసు దోలాదిభిః పరిచితస్య సహైవ పుత్రైః పర్యాయల
బ్ధమసకృత్ ప్లవమానమానో రారోహణం ప్రథమభూదవ
నీభూమిః ॥ ౩౩ ॥ ప॥ భీమేన దన్తయుగళీధృతం ముదాన్యే
వన్యేభమారురుహురద్రినిభం సగర్వాః । కుణ్డాం క్రతు
హ్యపజయుస్స్వయమేవ మానీతం లీలయారదపథే సహా

రః - యుగ్మత్వేనాప్యుపదిష్టవిద్యాద్వారా స్వపుత్రత్వేన చ జనాదవిరోధ కృతిశ్లేషప్రతిబోధ్థాపితోఽపి రోధాభాసాలంకారః ॥ ౩౨ ॥ పుత్రైరితి ॥ పుత్రైర్యుధిష్ఠిరాదిభిః బహుభిః పుత్రైః సహ దృఢీకృతాసు త్రిచతురాదిమేళనేన దార్ఢ్యం ప్రాపితాసు వనలతాసు ఆదరాత్ పరిచితస్య ఆరబ్ధస్య దోలావిహారదోలాయితత్రస్య పర్యాయలబ్ధం క్రమప్రాప్తం ప్లవమానస్యాభీకృష్ణస్య ఆరోహణం అవనాభూమిస్ మాత్రస్థానం ప్రాప్తం అసకృత్ అభూత్ అతిమానాంశ తరం రాక్షసస్య వనలతాబహుళ స్తుతి తాబహూపురిత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ భీమేనేతి । అన్యే అగ్రభ్యాతాః సోదరాః యుధిష్ఠిరనకులసహదేవాః భీమేన దన్తయుగళీధృతం స్తంభితం అద్రినిభం పర్వతతుల్యం అత్యున్నతమిభయూథా

వత్ - వనేభవం వన్యం - ఇభం గజం యాం - ఆరురుహుః ఆరూఢవంతః - తం వన్యేభం మానీవిజయో౽ర్జునః స్వయమాత్మనైవ లీలయా అనాయాసేన శుండాం ప్రగృహ్యారదపథేన దంతమార్గేణ ఆరురోహ - మానినామన్యోపజీవిత్వాన్న కించిద్వ్రీడాకరమితి భావః - అత్ర మానస్య స్వయం ప్రగృహ్యారోహణం ప్రతి హేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగం ॥ ౮౫ ॥ తదన్విత్తి॥ తదను విధివత్ యథాశాస్త్రముపనీతానాం - ఉపనయనసంస్కృతానాం - క్రమేణ మధురేణ మనోహరేణ వయసా యౌవనేన విధృతం ధృతం వపుర్యేషాం తేషాం - శిరసా వినయస్య గౌరవం పుష్ణంతీతి తథోక్తానాం - సకలాసు చతుష్షష్టిషు కలాసు విద్యాసు కౌశలం నైపుణ్యం ఉన్మీలయతాం ప్రకటయతాం తేషాం యుధిష్ఠిరాదీనాం - యశాంసి విద్యావినయవివేకాదిజన్యాః కీర్తయః - వల

మథనమదావళస్య ఐరావతస్య ధామ్నో రశ్మేః నివాసస్య చ క్షీరాబ్ధేః ఆశాగంగాయా వా యుగళం ద్వయమపి - యుగపదేకదా ఉల్లంఘయామాసుః అతిచక్రముః ॥ సి॥ ధామరశ్మినివాసయోరితి విశ్వః ॥ ౮౬ ॥ నవేతి ॥ మునీనాం తతిస్సమూహః - నవస్య తరుణిమ్నో యౌవనస్య లక్ష్మ్యా సంపదా నందనీయం మనోహరం - కురువృషభస్య పాండోస్సుతానాం శరీరం నేత్రయోః పాత్రం విషయం కుర్వతీ పశ్యంతీ సతీతి యావత్ - త్రిలోక్యాః భువనత్రయస్య మోహనాయ సప్రసిద్ధః కామః మన్మథోపి పఞ్చస్య విశిఖః బాణ ఇవ పంచధా పంచప్రకారః అభూత్కిమితి వితర్కః - ఇత్యుక్తప్రకారం మేనే తర్కయామాస - ఉత్ప్రేక్షా ॥ ౮౭ ॥ అథేతి॥ అథానంతరం కదాచిత్కస్మింశ్చిత్కాలే - అఖిలానాం హరితాం దిశాం అంతరేషు మధ్యభాగేషు నిరంతరం పాం

గురోహ ॥ ౮౫ ॥ గ ॥ తదను విధివదుపనీతానాం - క్రమేణ మధురేణ వయసా శిరసా చ విధృతవపుషాం - వినయగౌరవపుషాం - సకలాసు కలాసు కౌశలమున్మీలయతాం తేషాం యశాంసి వలమథనమదావళస్య ధామ్నోర్యుగళమపి యుగపదుల్లంఘయామాసుః ॥ ౮౬ ॥ ప ॥ నవతరుణిమలక్ష్మీనందనీయం శరీరం కురువృషభసుతానాం కుర్వతీ నేత్రపాత్రమ్। మునితతిరిహ మేనే మోహనాయ త్రిలోక్యాస్స్వవిశిఖ ఇవ కామస్సోపి కిం పంచధాభూత్ ॥ ౮౭ ॥ గ ॥ అథ కదాచిదఖిలహరిదంతరనిరంతరవలమానమలయపవమానకంపితచంప

ద్రం యథా తథా వలమానైర్ద్రాఘ్వైశ్వప్నద్భిః మలయపవమానైర్దక్షిణవా యుభిః కమ్పితైశ్చ కమ్పకైశ్చాంపేయకుసుమైః సంపాదితస్య సౌరభస్య సంపదా సమృద్ధ్యా అనుకమ్పితః పరివళిత ఇత్యర్థః - నిలిమ్పానాం దేవానాం పన్థాః ఆకాశవీధిర్యేషు తే తాదృశనిలిమ్పపథాః ॥ * ॥ ఋతుర్వారిణ్యావి నా అప్రత్యయః - కేసరకుసుమానాం వకుళపుష్పాణాం కేసరశిఖరేషు కింజల్కాగ్రేషు భాసురాభిర్ధూళీభిః పుష్పరజోభిః ధూసరాః మలినాః దశదిశో యేషు తే తథోక్తాః - మనసిజస్య మన్మథస్య విజయోత్సవే యే సహకారాః సాహ్యాకరణం తస్మిన్ చతురాణాం సమర్థానాం సహకారాణాం చూతవిశేషాణాం - యే పల్లవతల్లజాః శ్రేష్ఠపల్లవాః ॥ స॥ ప్రకాండముద్ఘతల్లజావిత్ప్రశస్తవాచకేష్వమరః - తేషాం పరితశ్చర్వణేన గర్వాయమాణానాం దృప్య

త్కసంపాదితసౌరభసంపదనుకమ్పితనిలిమ్పపథాః - కేసరకు
సుమకేసరశిఖరభాసురధూళీధూసరదశదిశః - మనసిజవి
యసహకారచతురసహకారపల్లవతల్లజపరిచర్వణగర్వా
యమాణకలకంఠయువకరోక్తపథికసందోహజీవితసందే
హాః - వనదేవతావదనతిలకాయమానతిలకావళీకలికాపలితం
భావుకనభోవిభాగాః - మదనహుతభుగంగారసదృశకమల
భృంగారుమధురససంగారచితమదభృంగారవవిభవతుంగా
రహితమిథునశృంగారరసాః - సమున్మిషద్వాసంతికామిషేణాసే
కాంతినీరతెరుదంతమరందంపి చింత్యరహసవసంతం నృపంత
మివహసంతో వసంతోదయవాసరామందంమందమరణ్యాం

కలకంఠయూనాం తరుణకోకిలానాం - కంఠే - కుహూకారవేశోర్థ్యకాః - ఉక్తః పథికసందోహస్య పాన్థసమూహస్య జీవితసందేహః ఏతే జీవంతి న వేతి సంశయః యేషు తే తథోక్తాః - వనదేవతానాం వదనే ముఖే తిలకవదాచరంతీభిస్తిలకాయమానాభిః - తిలకాః వృక్షవిశేషాః తదావళ్యాః కలికాభిః కుట్మలైః పలితం భావుకాః ధవళాయమానా ఇత్యర్థః - నభోవిభాగాః ఆకాశప్రదేశాః యేషు తే తథోక్తాః - మదన ఏవ హుతభుగగ్నిః తస్య అంగారైః గలాంతైస్సదృశానికమలాని రక్తాబ్జాని తాన్యేవ భృంగారవః సూకుముఖపాత్రవిశేషాః ॥ స॥ భృంగారః కనకాలుకేత్యమరః - భృంగారేతి చ పఠ్యతేయం శబ్దః - తేషు యో మాధురసః మకరందః తస్య సంగేన పానేనేత్యర్థః - ఆరచితః జనితః మదః యేషాం తేషాం భృంగాణాం ఆరవవిభవేన ఝంకారసమృద్ధ్యా హేతునా తుంగైః

అధికః అరహితానామపి యుక్తానాం మిథునానాం స్త్రీపుంసానాం శృంగారర
సః సంభోగసుఖం యేషు తే తథోక్తాః - వసంతస్య ఋతోరుదయః ఆవిర్భా
వః యేషు తే చ తే వాసరాః దినాని సీమంతినీభిః స్త్రీభిస్సహ రతేస్సురతస్య
సంబంధినః - ఉదంతం వృత్తాంతమపి మరంతం దుఃఖావసానకం విచింత్య ఆలో
చ్య మునిశాపాదితి భావః - రహసి వసంతం వాసంతికవైభవా ఏలోకనాశ
క్త్యేతి భావః - నృపం పాండుం సమున్మిషంత్యాః వికసంత్యాః వాసంతికాయాః
మాధవీకుసుమస్య మిషేణ వ్యాజేన - హాసం తః పరిహాసం కుర్వంతః ఇవేత్యు
త్ప్రేక్షా - అరణ్యాంగ అంకః చిహ్నం యస్యాం తస్యాం ధరణ్యాం భువి కమపి అని
ర్వాచ్యం వికాసం ప్రకాశం - మందం మందం శనైశ్శనైః ఆపాదయామాసుః చ
క్రుః - ఉపమోత్ప్రేక్షే రూపకానుప్రాసానాం సంసృష్టిః ||౨౭|| కింశుకస్యేతి
శుకస్య వదనే చారు చిరత్వం సౌందర్యం కిమితి కుత్సాయాం - శుకస్యాపి
పుత్రస్య హృదయే శిత్వం జితేంద్రియత్వమపి కిం - న భవత్యేవేత్యర్థః

కధరణ్యాంకమపి వికాసమాపాదయామాసుః ||౨౭|| ప|| కింశు
కస్య వగనే రుచిరత్వం కింశుకస్య హృదయే పిశిత్వమ్ | కింశు
కస్య కుసుమేషు నదంతీ శంసతి స్మ మధుపాళిరితీవ || ౨౮ ||
ప || కురవకే రవకేళిభృతస్సుధా సగమధురం మధురం మధుష
ట్పదాః పపురపాపురవార్యమపి స్మయం నృపవనే పవనేరిత

నాదవలోకనేపలాయిత పవేతి భావః - ఇత్యుక్తప్రకారేణ మధుపాళిః
భృంగపఙ్క్తిః కింశుకస్య పలాశవృక్షస్య - కుసుమేషు నదంతీ ఝంకుర్వతీ సతీ శం
సతి స్మ జ్ఞాపయామాసేత్యుత్ప్రేక్షా - శుకతో టికుటిలారుణాసి పలాశము
కుళాసి మునీనామపి మోహనాన్యాసన్నిత్యర్థః - స్వాగతావృత్తమ్ ||
౨౮|| కురవక ఇతి|| పవనేన వాయునా - ఈరితాః కంపితాః పాదపాః వృక్షాః
యస్మిన్ తస్మిన్ - నృపవనే పాండురాజాశ్రమారణ్యే - కురవకే కుసుమే జాత్యే
కవచనం - రవాః ఝుంకారాః కేళిః ఇచ్ఛావిహారాంశ్చ బిభ్రతీతి భృతః ష
ట్పదాః భృంగాః సుధయా అమృతేన సమధూరాభారో యస్య తథోక్తం - అత
ఏవ మధురం మధు మకరందం పపుః పిబంతిస్మ - అతఏవ అవార్యం నిరంకుశం స్మ
యమపి మదం చ అవాపుః ప్రాప్తవంతః - అత్ర స్మయావాప్తౌ కురవకమధు
పానవాక్యార్థహేతుకస్య కావ్యలింగస్య యమకేన సహైకవాచకాను

ప్రవేశసంకరః - ద్రుతవిలంబితవృత్తమ్ ॥ ౯౦॥ అథేతి॥ అథ వసంత ప్రాదు
ర్భావానంతరం పట్టీరగిరేశ్చందనాచలస్య బంధునా తదీయసౌరభభరి
తేనేత్యర్థః - అమునాగంధవహాస్తనంధయేన బాలమారుతేన-అస్మిన్తత
పోవనస్యపాండోఃపత్రమస్యపరిసరేసమీపేసన్నిధింప్రాపనీయమా
నః ప్రాపయమాణః మమరజసః పరాగస్య పరిగ్రహః సంబంధః-తపస్వం
తంనిగృహీతేంద్రియంతపః కుర్వాణమపికంపురుషం అంతర్మనసిపరితాపస్య
సంపదానపాత్రతాసలింపేత నఘటయేత్ ఇత్యుక్త మర్థమేకమర్థాంత
రన్యాసేనార్థాంచ ఆళిగిరాభ్యాంగారవ్యాజేనేత్యర్థః - బోధయం
త్యాంమూచమంత్యామివస్థితాయాంవనవాసంత్యాంమాధవీకుసుమే జా
త్యా కవచనంసముచ్చిత్యంపికసంత్యాంసత్యామయంక్షితిపతిః పాం
డుః-కుశాదేవ ఇతుధన్వనోమన్మథస్యలక్ష్యతాంబాణవిషయత్వం

ప్రాపే॥ ౯౦ ॥ ౧ ॥ అథాస్మిన్నమునాతపోవనపరిసరే-ప
టీరగిరిబంధునాగంధవహాస్తనంధయేనసన్నిధినీయమానో
మద్రజఃపరిగ్రహస్తపస్వంతమపిమనస్యంతఃకంపరితాప
సంపదానలింపేదిత్యర్థాంతరమన్యళిగిరాబోధయంత్యా
మివవనవాసంత్యాంసముచ్చిత్యామయంకుశాదేవక్షితిప
తిరిక్షుధన్వనోలక్ష్యతామధ్యగుత్ ॥౯౧॥ పరిహృత్యా
తిసంచిత్తేబాణంకామోమోచయత్ ।అంతరేవాతిరక్తో

అధ్యరుక్షత్ ప్రాప్తవాన్ ॥ ❀ ॥ రుహేఃకర్తరిలుజ్-అర్థాం
తరంపనీయమానఇత్యంతముభయత్రసమం-అంతః అంత హేతుః-మద్రా
జాతోమద్రజఃపరిగ్రహఃభార్యా॥ ౨॥ పత్నీపరిజనాదానమూలశాపాఃప
గ్రహోఇత్యమరః - తంతపస్వంతంపాండుమపికంసురతసుఖం-తముద్దేశేనే
తినూపాత్ ॥ ౨ ॥ మూర్ధ్నిసుఖేచ్ఛనికమిత్యమరశేషః - పరితాపసంపదా
నలింపేదిత్యర్థః ॥ ❀ ॥ మద్రజాపరిగ్రహఇతిపాఠస్తుప్రామాదికః
ఉభయహోభార్యానుపూర్వ్యాభావాదితి॥౯౧॥ పరిహృత్యేతి॥ యద్యప్యాత్కార
ణాత్ ॥మునిరనుస్మృత్యతిసంపాండోశ్శరీరంపరిహృత్యవిహాయచిత్తబాణం
మూచయమోచయదుక్తవాన్ ॥❀॥మిచేఃకర్తరిలిట్-తత్తస్మిన్నృపఃపాండుఃబ
హిశ్శరీరేఅవ్రణఃక్షతరహితస్సన్అతఏవఅంతశ్చిత్తఏవఅతిరక్తఃభృశశో
ణితఃఅత్యనురాగాన్వితశ్చాభూత్- శ్లేషమూలాతిశయోక్తికావ్యలింగోక్తి

వితేతి సంకరః॥ ౯౨ ॥ కమితి॥ అధునా కేళిదేశం క్రీడాస్థానం కముపయామి గ
చ్ఛామీతి చింతయన్నితి శేషః- అసౌ పాండుః- మాద్ర్యా సాకం తయా సహ.
కరేణ్వా గజస్త్రియా సాకం కరేణుగః గజ ఇవ॥ ని॥ కరేణురిభ్యాం స్త్రీ నేభ ఇ
త్యమరః- కంకేళేః వృక్షవిశేషస్య సంవలనేన మేళనేన కల్పితా కృతా చిత్రా
శోభా యస్య తం- కురవకద్రుః కురువృక్షస్స ఏవ లతానికుంజః- లతాగృహం
తం ప్రతి గూఢం యథా తథా యయౌ అగచ్ఛత్ ॥ ❖ ॥ యాతేర్లిటి ధాతోరి
తి ద్విత్వే అభ్యాసహ్రస్వే ఆత ఔ ణల ఇత్యౌత్వే ఆతో లోప ఇటి చేతి లోపే నిష్ప
న్నేయం క్రియా ॥ ౯౩ ॥ శాపమితి॥ అగ్రజాతేః బ్రాహ్మణస్య కిందమస్య
సంబంధినం మృత్యుప్రదం శాపం పూర్వోక్తరూపం చ- స్మరాజ్జాతం స్మరజం ప

భూదవ్రణస్తద్బహిర్నృపః॥ ౯౨ ॥ ప॥ కం కేళిదేశముపయామ్య
ధునేతి తావత్తం కేళిసంవలనకల్పితచిత్రశోభమ్। మాద్ర్యా క
రేణురివ సాకమసౌ కరేణ్వా గూఢం యయౌ కురవకద్రులతా
నికుంజమ్॥ ౯౩॥ ప ॥ శాపం చ మృత్యుప్రదమగ్రజాతేస్తం
పంచపత్యుస్స్మరజం సమీక్ష్య। గూఢేతరస్మిన్ సురతేపి దేవ్యా
డోలాయమానం హృదయం తదాసీత్ ॥ ౯౪ ॥ ప ॥ చాటు
ప్రయోగచతురస్స పాండుః ప్రసూనతల్పే ప్రతివేశితా
యాః। క్షౌమం బిభేద స్మరరాజధానీక్షౌమం కరాంభోజదళే
న తస్యాః ॥ ౯౫ ॥ గ ॥ తత్ర తౌ రాజదంపతీ మునిశాపబలపరి

త్యుః పాండోస్తం పంచ సమీక్ష్య ద్వయమపి దుర్నివార్యమిత్యాలోచ్యేత్య
ర్థః- తదా సురతే గూఢేతరస్మిన్ సన్నిహితే సత్యపి కాంతసంగతత్వాదితి
భావః- దేవ్యాః మాద్ర్యాః హృదయం డోలాయమానం అనంతచింతాక్రాం
తమాసీత్ అభూత్ ॥ ౯౪॥ చాటుప్రయోగ ఇతి॥ చాటూనాం ప్రియవాక్యా
నాం ప్రయోగే భాషణే చతురః నిపుణః- అత ఏవ స పాండుః ప్రసూనతల్పే కు
సుమశయ్యాయాం ప్రతివేశితాయాః శాయితాయాః తస్యాః మాద్ర్యా
స్సంబంధినః స్మరరాజధాన్యాః మన్మథమహానగరస్య క్షౌమం ప్రాకారం
క్షౌమం దుకూలం॥ ని ॥ క్షౌమం దుకూలే ప్రాకార ఇతి విశ్వః - కరః అంభోజ
మివ తస్య దళేన అగ్రేణ బిభేద శిథిలయామాస ॥ ౯౫ ॥ తత్రేతి॥ తత్ర సూన

తత్ప్రేమ్ణా రాజ్ఞ్యైవ రాజ్ఞా చ రాజానౌ తౌ దంపతీ - మాద్రీ పాండూ మునేః కింద
మస్య సంబంధినః శాపస్య పరిశిష్టి కుమిత్ర్యా పరిచి విదితౌ తదా మే వేతు: (ప్రే) తౌ॥
❀ ॥ పరిపూర్ణాగ్వ్యాదిక్షు తేస్వర్ణం కాద(ప్ర)వ్యయః అభంగుర కేణ అభ్యుద్ధృతేన ఆ
లింగనము గళేన పరిరంభ సుఖేన గగలిత రోమాః ప్రవృద్ధరోమాః కుచ కుంభ
రోమాః సంభృతేన పూర్ణేన ఘుస్మ జలేన నిర్మితః మదన యూనా వ రాజ్యాభిషేకః
యస్మిన్ తథోక్తం - అదరితః తుచ్ఛీకృతః మధురసస్య మధురిమా మాధుర్యం
యేన తేన అధరేణ బింబేనేవ పిడంబితం అనుకృతం అంబరచరకుటుంబినా దే
వానాం జీవనమమృతం యస్మిన్ తథోక్తం- అతిజవేన అతిశయేన సంఫుల్ల్యమానా
నాత్ శిథిలాయమానాత్ ధమ్మిల్లాత్ స్వయుతకచభారాత్ పిశల్పిన్నవ కుశ
ముకలైః అశోక పుష్పైః పునరుక్తం ద్విగుణీకృత పుష్పతల్పం యస్మిన్ తథో

చిబుకయోవ ముహు రభంగుర రాలింగన ముంగళత రంగిత పుచ
కుంభ సంభృత ఘుస్మజలనిర్మిత మదన యూనా వ రాజ్యాభిషేకం-
అవరిత మధుర స మధురిమాధర బింబ పిడంబి తాం-
బర చర కుటుంబి జీవనం, అతిజవ సంఫుల్ల్యమాన ధ...
పిగళదవిరళ వకుళ ముకుళ పునరుక్త పుష్పతల్పం - అపిగణిత వి
రావస రక్వణిత మణిత మస్మృణితం,- అతి చిర ప్రము షిత మాన
ముశగ సమర మున్మీలయామాస సః॥ ౫౬ ॥ ప॥ ఆయుషస్య
తతిం దీపమా మానవ హాన్నపిశోషః। ఆయుషస్సంతతే రంత
మాగరో హార తేరివ ॥ ౫౭ ॥ ప॥ న్యసన్ గూరికృత పాశ

క్తం-అపి గణిత తంతు ద్విగుణిత ప్రాయాః సుర క్వణిత రంతి (శ్రీ)నా ... స్తైః ...
స్తైః మస్మృణిత నిబిడిత-అతి చిరం ముని శాప ప్రభృత్యోత్ సౌ ... ప్ర ము
షితం తస్య ... పంచ బాణస్య సమరం యుద్ధం సురతం తి
యావత్ - ఉన్మీలయామాస ఉత్కలితం బభూవేత్యర్థః ॥ ౫౬॥ ఆయుష
ఇతి ॥ ... పాండుః - ఆయుషః ఆయునా మరణం జీవిత కాలస్య చ ...
... వంశ ... చ దీర్ఘ ... పుత్ర సంపత్త్యా ... ఆ ... బి(భ్ర)
న్నపి సన్నిత్య ... - ఆయుషః జీవిత కాలస్య సంతతే సమూహస్య తతేరివ
అంతః ... ఆజగామ (మా) ప వాన్ రత్నంత సమ కాల స్తస్య జీవిత
తో ... - శ్లేషానుప్రాణితో ... భాసాలంకారః ॥ ౫౭॥ న్య

పస్యేతి ॥ ఊరీకృతః నిరాసితః పాశస్య సంసారబంధస్య సంగమః సంబంధో
యేన తం. ఏకం యమం ఇంద్రియనిగ్రహరూపం యోగవిశేషం విహాయ త్య
క్త్వా లతాగృహే వధూం మాద్రీం ఉపేయుషః సంగతస్య నృపస్య పాండోః -
అజస్రం నిత్యం. ఊరీకృతః పాశస్య ఆయుధవిశేషస్య సంగమో యేన తథో
క్తః - పాశాయుధధారీ అపరోऽన్యః యమః అంతకః సన్నిదధే సన్నిహితో
ऽభూత్ - అత్రేష్టార్థోద్యమాదనిష్టావాప్తిరూపోऽపి విషమాలంకారభేదః. వం
శస్థవృత్తమ్ ॥ ౯౮ ॥ ఆలింగనేనేతి ॥ సర్వ ఏవ కురవః సర్వే ఇతి కౌరవాః సర్వో
ऽపి కురవకవృక్షశ్చ - భువి హరిణేక్షణానాం స్త్రీణాం ఆలింగనేన ఆమోదస్య
సంతోషస్య పరిమళస్య చ గౌరవం అతిశయం బిభ్రతీతి తథోక్తాః - అభూవన్ని
తి శేషః. అన్యత్ర గౌరవేణ భృశం పరిపూర్ణాః భవంతీత్యర్థః - తేషాం కురూణాం

సంగమం యమం విహాయైకముపేయుషో వధూమ్ । అజస్రమూ
రీకృతపాశసంగమో యమోऽపరస్సన్నిదధే లతాగృహే ॥
౯౮ ॥ ప ॥ ఆలింగనేన కురవో హరిణేక్షణానామామోదగౌర
వభృతో భువి సర్వ ఏవ । తన్మధ్యభాగిసితభాసక ఏష పాం
డుః ఆలింగ్య మద్రతనయామవధిం ప్రపేదే ॥ ౯౯ ॥ ప ॥ ని
ద్రయా కిల నిమీలితం మృతేర్దృగ్యుగం నిజముదీక్ష్య వల్లభమ్ ।
ఉక్రవాకరముచస్య విహ్వలా మద్రరాజతనయా రురోద
సా ॥ ౧౦౦ ॥ ప ॥ తన్నిశమ్య సహసా మేత్య కుమారైస్సాద్ధ్య

తస్య కురవకవృక్షసామాన్యస్య మధ్యం భజతీతి తథోక్తోऽపి స పాండుః - శ్వే
తపుష్పః కురవకవృక్షశ్చ మద్రతనయాం మాద్రీం ఆలింగ్య తదాలింగనేనే
త్యర్థః - తథావధిం తాదృశం మరణం కదంబితత్వాశ్చర్యం ప్రపేదే. ప్రాప్త
వాన్ కురవకస్తు తరుణ్యాలింగనేన పుష్యతీతి ప్రసిద్ధిః - అత్ర పంగ్వాకా
రోऽప్యనిష్టరూపోऽపి విషమభేదః - అథాంతరగప్రతీతిస్తు ధ్వనిరేవ అభిధాయా
ప్రకరణేన నియంత్రణాల్లక్షణాయాశ్చ బీజాభావాదితి ॥ ౯౯ ॥ నిద్రయేతి ॥
సా మద్రరాజతనయా నిద్రయా కీలితసంజ్ఞానాయాం నిద్రయేవ కీలితయా
మృత్యోర్నిద్రయా నిమీలితం ముకుళితాక్షం నిజం వల్లభం పాండుం
ఉదీక్ష్య విహ్వలా సంభ్రాంతచిత్తా సతీ కిం కర్తవ్యమితి హస్తముద్ధృ
త్య - ఉచ్చైర్వాడబైశ్చైర్బద్ధా యమనా నాసతీ రురోద - రథోద్ధతావృత్తం

౧౦౦ ॥ తదితి॥తస్మాద్రోదనం నిశమ్య శ్రుత్వా - కుమారైర్యుధిష్ఠిరాదిభి
స్సముపేత్యాగత్య - తాదృశం మృతం పతిమవేక్ష్య ఉద్వీక్ష్య రుదంత్యాః భో
జపుంగవభువః కుంత్యాః - అశ్రునిపాతైః బాష్పవర్షైః భూరపి స్వీయం బా
ష్పం ఊష్మాణం చ అముంచత ముక్తవతి రాజభార్యాత్వాదితి భావః - తప్తా
యాం భువి వర్షే ఘూమాకృతిరూష్మా భవతీతి తత్త్వం ॥ ❖ ॥ ముచేః కర్తరి
లిఙ్॥ని॥ బాష్పం నేత్రజలోష్మణోరిత్యమరః - శ్లేషమూలాతిశయోక్తిః ॥
౧౦౧ ॥ మాద్ర్యేతి॥తయా స్వసంగమేన మృత్యుదాయిన్యా అనుమృతయా
అగ్నిం ప్రవిష్టయేత్యర్థః - మాద్ర్యా మహితస్య సంతుష్టస్య రాజ్ఞః సక
లాసు క్రియాసు ఔర్ధ్వదైహికీషు - తనయైర్యుధిష్ఠిరాదిభిః నిర్వర్తితాసు

శంపతిమవేక్ష్య రుదంత్యాః । భోజపుంగవభువో ఽశ్రునిపాతైః
ర్భూరపి స్వయమముంచత బాష్పమ్ ॥ ౧౦౧ ॥ ష ॥ మాద్ర్యా
తయానుమృతయా మహితస్య రాజ్ఞో నిర్వర్తితాసు తనయై
ర్నిఖిలక్రియాసు । భూయో ఽపి తౌ సుమనసాం పురతః ప్రకా
శం జాయాపతీ తు సురతోత్సవమన్వభూతామ్ ॥ ౧౦౨ ॥ గ ॥ త
దను నవ్యవైధవ్యబహువ్యథాయాః - పృథాయాః పురతో
నిర్మర్యాదపితృశోకవిదార్యమాణధైర్యాయ - సోదర్యజనపరి
వార్యమాణాయ - హృది విదితనిఖిలధర్మజాతాయ - ధర్మజా
య మహాత్మ్యాముపిపతల్యం సత్యం వెయ్యాత్యైనభషితవ్యే

అనుష్ఠితాసు సతీషు - తౌ జాయాపతీ మాద్రీపాండూ ప్రకాశముజ్జ్వలం మర
ణభీత్యభావాదితి భావః - సురతోత్సవం సంభోగం దేవత్వప్రాప్తిరూపము
త్సవం చ - భూయః పునరపి సుమనసాం దేవానాం పురతస్తు అగ్రత ఇత్యర్థః -
అన్వభూతాం అనుభూతవంతౌ ॥ ❖ ॥ సురతం మైథునే ఽపి స్యాద్దేవత్వే సుర
తా స్త్రియామితి విశ్వః ॥ ౧౦౨ ॥ తదన్వితి॥తదను పాండుసంస్కారానంత
రం నవ్యేన నూతనేన వైధవ్యేన భర్తృరాహిత్యేన బహ్వ్యో వ్యథా దుః
ఖాని యస్యాస్తస్యాః పృథాయాః కుంత్యాః - పురతః అగ్రే నిర్మర్యాదేన అపా
రేణ పితృశోకేన విదార్యమాణం భిద్యమానం ధైర్యం యస్య తేన - సోదర్యజనే
న భ్రాతృలోకేన పరివార్యమాణాయ హృది మనసి విదితం జ్ఞాతం నిఖిలానాం

ధర్మాత్మా మాపక్షాలికానాం జాతం సమూహో యస్య తస్మై - ధర్మాత్ య
మాత్ జాతాయ ధర్మజాయ యుధిష్ఠిరాయ - మహాత్మ్యం ముష్మారాయా
మపివిపత్త్యామాపది - వైయాత్యేన ధైర్యేణ భవితవ్యం ధీరో భవేదిత్యర్థః ॥ ని
ధృష్టే ధృష్ణు వియాతః స్యాదిత్యమరః - ఇత్యుక్తప్రకారం రాజ్ఞాం నయనిగమ
స్య నీతిశాస్త్రస్య అంకురం అర్థబోధం ప్రకాశ్య ఉపదిశ్య కాశ్యప ఆదిర్యేషాం
తథోక్తాః - శతశృంగే నామ పర్వతే యే ముఖ్యాః మునిపుంగవాః ఋషిశ్రేష్ఠాః తై
ర్దయయా ఉపేతాస్సంతః - తుంగాని మణిమయసౌధానాం శృంగాణి శిఖరా
ణి యస్మిన్ తథోక్తం - కులక్రమేణ వంశానుపూర్వ్యా ఆగతం ప్రాప్తం కురునగ
రం హాస్తినపురం - ఏతాన్ యుధిష్ఠిరాదీన్ అవతారయామాసుః - ప్రాప
యామాసుః ॥ * ॥ తరతేర్ణ్యంతస్య గతిబుద్ధీత్యాదినా ద్వికర్మకత్వమ్ ॥

మితి రాజనయనిగమాంకురం ప్రకాశ్య - కాశ్యపాదయో ద
యోపేతాశ్శతశృంగమునిపుంగవాః - తుంగమణిసౌధశృంగం
- కులక్రమాగతం కురునగరమేతానవతారయామాసుః ॥
౧౦౩ ॥ ప ॥ మందంమందముపేత్య తత్ర సదసో మత్పాం
డుపుత్రాంకురాః క్వేతి ప్రేమపురః ప్రసారితకరః కుర్వన్ దృ
ఢాలింగనమ్ । స్పర్శంస్పర్శమిమాన్ నిజాంకగమితాన్
భ్రాతుః స్మరన్ కౌరవశ్చ్యోతద్భిర్నయనాంబుభిస్సపిదధే శో

౧౦౩ ॥ మందంమందమితి ॥ తత్ర హాస్తినపురే సః ప్రసిద్ధః కౌరవః ధృతరా
ష్ట్రః - సదసః ఆస్థానమంటపాత్ - మందంమందం శనైశ్శనైః ఉపేత్య ఆగత్య
అంధత్వాదానందపారవశ్యాద్వేతి భావః - మమ పాండోః పుత్రా అంకు
రా ఇవ తే - క్వ కుత్రేతి వదన్నితి శేషః - ప్రేమ్ణా పురః ప్రసారితౌ కరౌ యస్య త
థోక్తస్సన్ - దృఢం యథా తథా ఆలింగనం కుర్వంశ్చ సన్ - అథాలింగనానంత
రం నిజమంకం గమితాన్ ప్రాపితాన్ ఇమాన్ యుధిష్ఠిరాదీన్ స్పర్శంస్ప
ర్శం స్పృష్ట్వా స్పృష్ట్వా - ఆదరాత్పౌనఃపున్యోక్తిః ఆభీక్ష్ణ్యేన ముహుర్ద్వి
ర్భావః భ్రాతుః పాండుం ॥ * ॥ అధిగర్థేత్యాదినా కర్మణి షష్ఠీ - స్మరణ
స్యైకసంబంధిజ్ఞానస్యాపరసంబంధిస్మారకత్వాదితి భావః - చ్యోతద్భిః

ధారయమాస తైర్నయనాంబుభిః ఇత్యేకం శ్లోకం పాండుసంబంధి-నదీమా
తావర్ధయిత్రీ యస్య తథోక్తం - నదీమాతృకం విదధే చకార - శార్దూల
విక్రీడితం వృత్తమ్ ॥ ౧౦ ॥ పాండవేష్వితి॥ దృశాఽన్ధః చక్షుర్హీనః-సః ధృత
రాష్ట్రః పాండవేషు యావద్ధృతా అంగదాఢ్యేన పరిణాహః ఉత్సేధ
స్తిర్యగ్విస్తారః ప్రాయః వయః రూపమాకృతిః తనుః శరీరం చ తేషాం సంపద
స్సమృద్ధిః - ఇదముత్తం ఇదమేతావదితి పరిమాణవిశేషం స్పర్శనం పాండవ
స్పర్శనం విదధత్ కుర్వత్ పాణినా స్వహస్తేనైవ - పరిమాయమానం ... త
వాన్ ॥ * ॥ మాతేః కర్తరి లిట్ - అత్ర అంధత్వస్య పాణికరణక ... ని
ర్ధారణహేతుత్వాత్ పదార్థహేతుకం కావ్యలింగం - స్వాగతావృత్తమ్ ॥

కం నదీమాతృకమ్ ॥ ౧౦౪ ॥ ప ॥ పాండవేషు ధృతరాష్ట్రపతిర్ణా
హ ప్రాయరూపతనుసంపది యత్తాన్ । స్పర్శనం విదధతైవ
దృశాంధః పాణినా పరిమమౌ ధృతరాష్ట్రః ॥ ౧౦౫ ॥ ప ॥ ద
త్త్వా తేషాం ప్రత్యహం యద్యదిష్టం యావత్స్వేషామాత్మజా
నాం శతేపి । పాండోః పుత్రేష్వంబికాసూనురేతేష్వేకైక
స్మిన్ ప్రేమ తావద్బబంధ ॥ ౧౦౬ ॥ x ॥ ఏవం వత్సభావే
పి భక్తిమత్సు తేషు నిజపితుర్వత్సలతామసకృత్సమీక్ష్య మ
త్సరేణ మర్మనాయమాన స్సుయోధనో హృదయాలవాలే-

౧౦౫ ॥ దత్త్వేతి ॥ అంబికాసూనుః ధృతరాష్ట్రః - దినే దినే ప్రత్యహం యద్య
ద్వస్తు తేషాం పాండవానాం ఇష్టం కాంక్షితం భవతి తత్తద్దత్త్వా తేభ్య ఇతి భా
వః - స్వేషాం స్వీయానాం ఆత్మజానాం శతేపి పుత్రశతకేపి - యావత్ప్రే
మాస్తి - తావత్ప్రేమ - పాండోః పుత్రేషు ఏకైకస్మిన్ యుధిష్ఠిరాదౌ బబంధ
ఘటితవాన్ - భ్రాతృవాత్సల్యాదితి భావః - శాలినీవృత్తమ్ - శాలిన్యుక్తా
మ్తౌ తగౌ గోబ్ధిలోకైరితి లక్షణాత్ ॥ ౧౦౬ ॥ ఏవమితి ॥ వత్సభావే బాల్యే
భక్తిమత్సు స్నేహిష్వితి భావః - తేషు పాండవేషు - ఏవముక్తవిధాం నిజస్య పి
తుః ధృతరాష్ట్రస్య వత్సలతాం ప్రేమ - దృష్ట్వా జ్ఞాత్వా దుస్సహేనాయమా
నః ఖిద్యన్ - అత ఏవ సుయోధనో దుర్యోధనః మత్సరేణ అన్యశుభద్వేషేణ-

హేతునా॥ స॥ మత్సరోన్యశుభద్వేషః తద్వత్కృపణయోరపీతి విశ్వః- రాధే
యః కర్ణః ప్రధానః ముఖ్యః యేషాం తేషాం కర్ణశకునిదుశ్శాసనానాం దు
ష్టబోధనం ప్రేరణం యస్యాస్తాదృశీ మేధా స్వబుద్ధిరేవ ఉత్సేధ సవిధధరణీ
రుహః ఉన్నతాంతికవృక్షః తమధిరూఢాం తస్మిన్నే ల్లితామిత్యర్థః. అను
తోనురోధానాం నిరంకుశానాం- విరోధః పాండవేషు వైరం స ఏవ విషవీరుత్ వత్స
నాభలతా- తాం- హృదయమేవ ఆలవాలం వృత్తమూలవర్తులసేతుస్తస్మిన్ ఏ
ధాంచక్రే వర్ధయామాస - అత్ర పాండవేషు ధృతరాష్ట్ర ప్రేమదర్శ
నస్య దుర్యోధనఖేదం ప్రతి తస్య మత్సరం ప్రతి తస్య విషవీరుద్వర్ధనం ప్రతి

రాధేయప్రధానదుర్బోధనమేధోత్సేధసవిధధర
ణీరుహమధిరూఢామనుతోనురోధామ్ - విరోధవిషవీ
రుధమేధాంచక్రే॥ ౧౦౭ ॥ వ ॥ తీవ్రోదయానవినయాన్
దధతాం క్రమేణ దుర్యోధనాద్యసుహృదాం దురహంకృతీ
నామ్। పట్టాభిషేకమభిలష్యతి ఫాలదేశే కుట్టాకభావకుతు
కం స్ఫురతి స్మ భీమః ॥ ౧౦౮ ॥ వ ॥ పాచధ్యాప్రవహంతీనాం
పవనాత్మజ ఏవ సః। కౌరవక్రోధసంధూనాం క్రమాత్సంగ
మభూతభూత్ ॥ ౧౦౯ ॥ వ ॥ ఉన్మీలదంబుజకదంబకసౌరభీ
ణామున్నృత్యదీశమకుటీతటినీసఖీనామ్। ఆచాంత వైరియ

చ హేతుత్వాదంగాంగిభావసంకీర్ణేన కావ్యలింగత్రయేణ సంకీర్ణ సమ
స్తవస్తువర్తి సావయవరూపకం ॥ ౧౦౭ ॥ తీవ్రేతి॥ తీవ్రః దారుణః ఉదయః ఆ
విర్భావః- యేషాం తాన్- అవినయాన్ దుష్టచేష్టితాని దధతాం కుర్వతామి
త్యర్థః దురహంకృతీనాం నిష్ఫలాహంకారాణాం దుర్యోధన ఆదిర్యే
షాం తేషామసుహృదాం శత్రూణాం- సంబంధిని పట్టాభిషేకం అభిలష్యతి కా
మయమానే ఫాలదేశే లలాటే- కుట్టాకభావే ముష్టికుట్టనే- కుతుకం కౌతూహ
లం భీమః స్ఫురతి స్మ॥ స॥ కుట్టాకః పాణికుట్టనమితి శబ్దార్ణవే- భీమో నమ్య
వ్యతీతి దుర్యోధనాదయో యావ రాజ్యాయ నిరాశా బభూవురిత్యర్థః॥

ఙాసతేరస్తేరనుప్రయోగః ॥ ౧॥ రహసీతి॥ సఃసుయోధనాది క్రో[illegible]
త్ర ంభీమః - తాదృ శైః కుసుమైరిత్యర్థః - కుసుమానాంగంధపూరైః ప
రిమళపరంపరాభిఃకరమ్బైః - అలసతాయాః శ్రమస్య అధికంయథాతథా
హానింతుతింశ్యంతిఖండయంతీతిహానిదాః ద్రవః ద్రవఃయస్యాం తస్యాం -
తటభువిగంగాతీరే - దినపతిశమీరైఃసాయంతనవాయుభిస్సేవ్యమాన
స్సన్ - రహసిరత్నపర్యంకకల్పేగూఢిమంచతుల్యే ॥ సాదృశ్యేకల్పప్రత్య
యః - నళినతల్పేపద్మశయ్యాయాంనిద్రాసుప్తవాన్ ॥ నిద్రాతేఃక
ర్తరివిట్॥ ॥మాలినీవృత్తం ॥ ౨ ॥ అథేతి॥అథస్వాపానంతరం - తథాభూ
తస్యసుఖసుప్తస్యతస్యభీమస్యజిఘాంసయాహంతుమిచ్ఛయా - కురునరేం
ద్రనందనేనదుర్యోధనేనచోదితైః ప్రేరితైః - నరేంద్రైః విషవైద్యైః ॥

వాదిత్రకలశేరవవివశీకృతమనసస్సుఖమాసామాసుః ॥౧॥
ప ॥ రహసినళినతల్పే రత్నపర్యంకకల్పే దినపతిసమీరైః
స్సేవ్యమానస్సభీమః । తటభువికుసుమానాం తాదృశైర్గంధపూరైరధికమలసతాయాహానిదద్రానిదద్రౌ ॥ ౨ ॥ గ॥
అథనిశీథేతథాభూతస్యతస్యజిఘాంసయాకురునరేంద్ర
నందనేనచోదితైర్నరేంద్రైరుపేత్యయుగపదేవఝుటితని
భృతంసముద్ఘాటితేషునియంత్రణపేటకేషు ॥ ౩ ॥ ప ॥సు
తేపితృస్వాదిమసంప్రదాయశుసత్స్వయోవశ్యసనాశనేం
ద్రాః ॥సమీరసూనుంసముపేత్యజిహ్వాబహిఃప్రసార్య
బహుశోవితేనుః ॥ ౪ ॥ ప॥ సుప్తస్యతస్యతుసుయోధనభృ

నరేంద్రో విషవైద్యోపీతివిశ్వః - నిభృతంగూఢంయథాతథాఉపేత్యయుగ
పత్ - ఏకదైవనియంత్రణపేటకేషుసర్పబంధనమంజూషాసుఝుటితి
ద్రుతంసముద్ఘాటితేషువివృతేషుసత్సువక్ష్యమాణశ్లోకైకవాక్యం॥ ౩ ॥ సుత
ఇతి॥ శ్వసనఃవాయుఃఅశనమన్నంయేషాంతేషామింద్రాఃసర్పశ్రేష్ఠాః -
సుతేవాయుపుత్రేభీమే-పితుఃవాయోస్సంబంధీయస్స్వాదిమాఅన్నమాధు
ర్యంతస్యయస్సంప్రదాయఃపారంపర్యేణసంక్రమణంతస్యశోధితుంపరీక్షి
తుమిచ్ఛాశుసత్స్వతయేవేత్యుత్ప్రేక్షా - కారణగుణస్యకార్యేసంక్రమ
ణపరీక్షయేవేతియావత్ - సమీరసూనుంభీమంసమ్యగుపేత్య - జిహ్వా
నాంబహిఃప్రసార్యబహుశఃఅధికంవితేనుఃచక్రుః ॥ ఉపజాతివృత్తం ॥

ర్షాసు ప్తస్యేతి ॥ సుయోధనప్రభృతైర్ముక్తాః ప్రయోజితాః- బాణాశ్చ
నాస్త్రవాణశ్చ - సకలాపన దేవతాశ్చ - సుప్తస్య తస్య భీమస్య - తురఙ్గ్రిప్రే
వశాఘాతాః- వపుషి శరీరే అయుషి చ ఆశిషాం ప్రాయాః శుభ ప్రార్థ
నాయాశ్చ గ్రప్రయం వితేనుః ప్రత్యేకం విశేయామాసురిత్యర్థః ॥ అస్మిన్న
ర్థాశంసాహిదం ప్రయోరివ్యమసః - తత్ర అసీద్ద్వయస్య మధ్యే - పూ
ర్వ్యా ప్రథమాసప్రదం ప్రా వీర్యం మారణసామర్థ్యం నపుపోషనరక్షిశరేత్
కింతు చరమా ద్వితీయా పనదేవతాశుభ ప్రార్థనైవ - వీర్యం చిరజీవిత్వ
కరణాత్మ్యాం ఖ్యపోష- ఖిలజనపి పస్నాత్వం త్వత్తో దేవాప వరత్రుంతేతి భావః ॥
వసంతతిలకావృత్తం ॥ ౫ ॥ మమేతి ॥ భుజంగమాన్నపాణః పూర్వోక్తాః
మారుతస్యాపత్యం పుమాన్ మారుతిర్భీమః తస్య వపుషి శరీరే మమన్తుః

త్యముక్త్వా బాణాశ్చ నాశ్చ సకలాపన దేవతాశ్చ । అసీద్వయ
యం వపుషి చాయుషి చ ప్రతేనుః పూర్వా న తత్ర చరమైవ
పుపోష వీర్యమ్ ॥ ౫ ॥ ప ॥ మార్మ్యదత్తదశనా భుజంగమా మారు
తేర్వపుషి సుప్తిభూరుహాః । ముష్టిమేయతనవోపి రేజిరే మూ
లికా ఇవ బహిర్వినిర్గతాః ॥ ౬ ॥ గ ॥ అన్యేద్యురథపిప్పనరా
జీవం తం నిద్రాఘూర్ణనయనరాజీవంతం - స ముగ్ధధీః స్నిగ్ధ
ఇవ సజగ్ధికేళికాయామారాళికదాపితకబళని చోళితక

యుస్థానేమ్మదత్తాః నిహితాః దశనాః యైస్తే ప్రా యైస్తథోక్తాస్సంతః - బహి
ర్భాగే మేరూర్ధ్వం వినిర్గతాః ముష్టినామాతుం యోగ్యా మేయాతనుగ్యా
పాంతాః - సుప్తిభూరుహః శయనవృక్షస్య మూలికాః మూలానీవ విరేజిరే -
ఉత్ప్రేక్షా ॥ రథోద్ధతావృత్తం ॥ ౬ ॥ అన్యేద్యురితి ॥ ముగ్ధామూఢాధీర్బు
ద్ధిర్యస్య తస్య తథోక్తః - సమర్యోధనస్సాత్వాత్స్వదం శనేప్యప్య తస్యాపి
దాపనేనవున స్తచ్ఛింతనాదితి భావః - స్నిగ్ధః సుహృదివకపటమిత్ర మివ
యావత్ - అన్యేద్యుః పరస్మిన్ దినే పునస్స్వదంశనేపీత్యర్థః - ఆజీవ
తరిప్రా ణాన్ ధాయంతం- నిద్రయా అరుణేనయనే రాజీవే కమలే ఇవ
యస్య తం ॥ ని ॥ బిసప్రసూనరాజీవేతి పద్మపర్యాయేష్వమరః - సజగ్ధికేళి కా
యాం సహభోజన క్రీడాయాం - ఆరాళికైః సూదైః ॥ ని ॥ ఆరాళికా అంగసి
కాఇతి వాచకపర్యాయేష్వమతః - దాపితైః కబళైః గ్రాసైః నిచోళితేన

అంతర్హితేన కరాళేన భీషణేన గరళేన విషేణ తద్భక్షణేనేతి యావత్ - వి
హ్వలం విభ్రాన్తం - అతఏవ - ప్రహ్వాలంబితం శిరః యస్య తథోక్తం - అసు
హృదాం శత్రూణాం హృదయే అక్షిశూలం తద్వద్దుఃఖజనకమిత్యర్థః -
తం భీమం పరిణాహినీభిః ఆయతాభిః రజ్జుభిః పరిణహ్య బన్ధయిత్వా - ...త్రై
రాయుధవిశేషైః కీలితే అధోబన్ధితే - నిర్జరసరితో గంగాయాః అంతర్జ
లేజలమధ్యే విసర్జయామాస పాతితవాన్ - భృత్యైరితి శేషః ॥ ౭ ॥ తేషా
మితి ॥ తదానీం తేషాం ధృతరాష్ట్రజానాం దివిషత్తటిన్యాః గంగాయాః తీ
రేతటే నీరేజలే చ ప్రవీరం మరుత్సుతం భీమం మారయితుం క్రమాత్ సారాః
దృఢాః గుణాః సూదాః ఏకత్ర - అన్యత్ర రజ్జవశ్చ సాధనతాం కారణత్వం అ
వాపుః ప్రాప్తవంతః - కారణాన్యభూవన్నిత్యర్థః - సూదైస్తీరేపి సంప్ర
దాప్యనీరే రజ్జుభిర్బన్ధయిత్వా పాతితత్వాదితి భావః ॥ని॥ గుణో ప్రధానే

కాకోలకవిహ్వలం ప్రహ్వాలంబితశిరసం రజ్జుభిః పరిణహ్య
పరిణాహినీభిరసుహృదాం హృదయశూలమ్ - శూలకీలితే నిర్జ
రసరిదంతర్జలే విసర్జయామాస ॥ ౭ ॥ వ ॥ తేషాం తదానీంధృ
తరాష్ట్రజానాం తీరే చ నీరే దివిషత్తటిన్యాః । మరుత్సుతం మా
రయితుం ప్రవీరం సారా గుణాః సాధనతామవాపుః ॥ఉ ॥ ౮ ॥
తతః పాతాళభువి తదా గమనకౌతుకినా వాసుకినా సమ్మా

రూపాదౌ మౌర్వ్యాం సూదే వృకోదర ఇతి విశ్వః - సారాః శ్రేష్ఠాః గుణాః
శౌర్యధైర్యాదయః - తం మారయితుం సాధనతామవాపుః - తత్త్వాదృ
గ్గుణరాహిత్యే తస్మిన్నేవ ధార్తరాష్ట్రాణాం తథావైరాప్రసక్తేరితి భా
వః - అత్రార్థే గుణానాం దోషీకరణాల్లేశాలంకారః ॥ * ॥ ష ॥ లేశస్స్యా
ద్దోషగుణయోర్గుణదోషత్వకల్పనమితి లక్షణాత్ - పూర్వత్ర చ సూదర
జ్జ్వోః శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్తిః - ద్వయోరప్యేక
వాచకానుప్రవేశస్సంకరః - అభిన్నపదబోధ్యం నానాలంకారఘటితత్వం -
తల్లక్షణప్రపంచో మదీయమకరందఝర్యాం ద్రష్టవ్యః - సారాః విషదాః
* సారస్తుగరదే దృఢ ఇతి విశ్వ ఇత్యపి కేచిత్ * ఉపజాతివృత్తం
౮ ॥ తత ఇతి ॥ తతః పాతనానంతరం - ధృతిః ధైర్యమస్యాస్తీతి ధృతిమా౯

ప్రభంజనసూనోర్వాయుపుత్రః - పాతాళభువి తస్య భీమస్య ఆగమనేన కౌ
తుకం సంతోషాలమస్యాస్తీతి కౌతుకీ నా వాసుకినా సర్పరాజేన సమ్మానితః
అమృతమయసకలశప్రదానాది బహుమానితస్సన్ - అత్యాయం స్యమరణం
శంకంతే నూనం - ఇతి శంకిభిః ఇతరైః యుధిష్ఠిరాదిభిరపత్యైః పుత్రైః స్వ
హ - అష్టాసు దిశాసు దికు *అపం చైవ హాలన్తానాం యథా వా చాది శాసి శే
త్యనుశాసనాదాకారాన్తత్వం తాసామష్టదిశాం అనుగుణమచితం పరిగణ
నం అష్టత్వసంఖ్యా యస్య తం - దినానాం గణం అష్టాదినానీత్యర్థః - ఇతి స్త
తో విచిత్య అన్విష్య - హా ఇతి ఖేదే - హా వత్స - హా రిపూణాం భత్సనా నత
జనాన - హా భీమ - హా ఇతి సర్వత్ర యోజ్యం - క్వ కుత్ర వాని పీడసి తిష్ఠసీ
తి ఉక్త్వేతి శేషః - నిషీదంత్యాః శోచంత్యాః కుంత్యాః - నవసంఖ్యాను

నితస్సదృత్యతిమానితస్తతోఽష్టాసు దిశాసు తదనుగుణ పరిగణనం
దినగణమత్యయశంకిభిరితరైరపత్యైస్సహ విచిత్య హా వత్సరి
పుభత్సన-భీమ-క్వ వాసి తిష్ఠసీతి నిషీదంత్యాః కుంత్యాః న
వమమపి వాసరమనవమమేవ సంజనయన్ ప్రభంజనభూర
మృతాంజనైరివ దృశౌ రంజయామాస ॥౯॥ ౫ ॥ ఆగతస్య
తస్య మదావళాయుతబలావహానాం పృథాకుపరిషదుప
ధాపితదశకలశపీయూషాణాం నిషేవణేన విశేషితపరిపో
షం గాత్రం సవిత్రీ భుజాంతర ఇవ సోదర కౌరవ హృదయేపి

పి వాసరం దినం - అనవమం నవసంఖ్యారహితం - అవమః శూన్యః న భవతీతి త
థోక్తం చ సంజనయన్ కుర్వన్ అత్ర అపి విరోధాభాసాలంకారః -
అమృతమయైరంజనైరివ దృశౌ నేత్రే రంజయామాస ఆనందయామాస - త
యా దృష్టో భూదిత్యర్థః ॥౯॥ ఆగతస్యేతి ॥ ఆగతస్య పాతాళాదితి శేషః -
తస్య భీమస్య సంబంధి - మదావళానాం యూథస్య దశసహస్రమదగజా
నామిత్యర్థః - బలం యత్తస్య ఆవహానాం సంపాదకానాం పృథాకిపరిష
దా సర్పసమాజేన ఉపధాపితానాం ఉపాయనీకృతానాం దశకలశానాం
తత్పరిమితానామిత్యర్థః - పీయూషాణామమృతానాం నిషేవణేన పానే
న - విశేషితః అతిశయితః పరిపోషః వృద్ధిః యస్య తథోక్తం - గాత్రం శరీరం
కర్తృ - సవిత్ర్యాః జనన్యాః భుజాంతరే వక్షసీవ - సోదరాణాం యుధిష్ఠి

రాదీనాంచ కౌరవాణాం దుర్యోధనాదీనాం చ హృదయేషు సత్స్వపి - క్రమా త్ - మోదసంపత్ సంతోషసమృద్ధిః - విషాదసంపత్ దుఃఖసమృద్ధిశ్చ - తేన వ మతుః - మిలితం న ప్రాపతుః - కు ఒత్రమాలోక్యాలింగితవతీ - యుధిష్ఠిరా దయో రాజహంసాః - దుర్యోధనాదయశ్చ ఖగా ఇత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ తదనంతర మిత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౧౧ ॥ కాష్ఠామితి ॥ తదనంతరం - ప్రజ్ఞాబుద్ధిరేవ దృ క్ నయనం యస్య సః - అంధః ధృతరాష్ట్రః - తాన్ యుధిష్ఠిరాదీన్ దుర్యోధ నాదీంశ్చ - కార్ముకకౌశలస్య ధనుర్విద్యాయాః పరాం కాష్ఠాం - నిరవధికో త్కర్షణం - ఆరోపయితుం ప్రాపయితుం - తేషాం యుధిష్ఠిరాదీనాం దు ర్యోధనాదీనాంచ యశః కీర్తిం - పరాః ఉత్కర్షభిన్నాః కాష్ఠా [illegible] శః ఆరోపయితుమపి ॥ ౧౨ ॥ కాష్ఠోత్కర్షే స్థితౌ దిశీత్యమరః - [illegible]

మోదవిషాదసంపదావనుమతుః ॥ ౧౦ ॥ తదనంతరమ్ ॥ ౧౧ ॥

వ ॥ కాష్ఠాం పరాం కార్ముకకౌశలస్య కాష్ఠాః పరాస్తానపి త
ద్యశోఽపి । ప్రజ్ఞాదృగారోపయితుం ప్రవృత్తో వ్యజ్ఞాపయద్వి
ష్ణుపదీతనూజమ్ ॥ ౧౨ ॥ గ ॥ సోఽపి కృత్యవిదామగ్రణీరప
రేణ శరజన్మనా కృపేణ బహుకృపేణ నిరవద్యవీర్యయశోని
షద్యాం చాపవిద్యామపాద్యపి తాం పునరుక్తయితుం ॥ దిశి

గంగాయాః తనూజం భీష్మం - వ్యజ్ఞాపయత్ - జ్ఞాపితవాన్ - యత్తు పరాః అన్యాః కాష్ఠాః పరగాః ప్రాణీతి నృసింహః తన్న - తత్కృతేః పరాం త్రస్యా వనాప్రతీత్యాపత్త్యా పతత్ప్రకర్షత్వదోషప్రసంగాత్ ॥ అత్ర అనేకక్రి యాయోగపద్యాత్ సముచ్చయాలంకారః ॥ గుణక్రియాయౌగపద్యం సము చ్చయ ఇతి లక్షణాత్ ॥ లక్షణం తూక్తం ॥ ఇంద్రవజ్రా వృత్తం ॥ ౧౨ ॥ స ఇతి కృత్యవిదాం కర్తవ్యజ్ఞాననిపుణానాం అగ్రణీః శ్రేష్ఠః - సభీష్మోఽపి - అపరేణ ద్వితీయేన - శరె దర్భవిశేషే బాణే చ జన్మ యస్య తేన స్కందేనేవ స్థితేనేత్యు త్ప్రేక్షా - కృపస్య బాణజన్మత్వం మహాభారతే ప్రసిద్ధం - బహ్వీ కృపా యా స్య తేన కృపేణ - ధనురాచార్యేణ పాత్రాణాం నృపపుత్రాణాం పూర్వో క్తానాం గణం - నిరవద్యస్య అనింద్యస్య వీరాణాం యశసః ఇమే శూరా ఇతి కీ

తేఽనిశద్యాం ఆపణే గుణాః॥ ని॥ ఆపణస్తు నిషద్యాయామిత్యమరః - చాప విద్యాం చాపాద్య అధ్యాపయిత్వాపి - తాం చాపవిద్యాం పునరుత్క్రమయితుం ద్విగ్గానికాయితుం - దిశి దిశి ప్రతిదిశం - జైత్రాః జయశీలాః గుణాశ్శౌ ర్యాదయః యస్య తం - పౌత్రగణ వివిధస్య బహుప్రకారస్య ధనురాగమస్య అప్రవేదస్య ప్రాణస్య జీవభూతస్య ఉపదేశ పారంపర్యేణ వర్ధకస్యే తియావత్ - ద్రోణస్య నామాచార్యస్య చరణయోరుపాన్తే అసంతత్యేన తనస్యేవ హేనరాశినా సహ - ఉపదీవ కారదపాయనం చక్రే ❀ కృభ్యా స్త్రీభ్యాదినా ఊర్ధ్వః తస్య దీర్ఘశ్చ॥ ౧౩ ॥ సింధ్వితి॥ తత్ర హస్తినపురే - పా రం నాంనికరస్య ంఘః - తయోస్సంధుజాతస్య గంగాసుతస్య సముద్రస మూహస్య కలశభువో ద్రోణస్య అగస్త్యస్య చద్వయోః భీష్మద్రోణ యోః సముద్రాగస్త్యయోశ్చేతియావత ॥ని॥ దేశేనదపి శేషేష్వా సింధునా

దిశిజైత్రసుణం పౌత్రగణం మహాత్సాధనవివ హేనసహావివిధ
ధనురాగమ ప్రాణస్య ద్రోణస్య చరణయోరుపధీచకా
ర ॥ ౧౩ ॥ ప॥ సంధుజాతకలశభువోస్తయోః స్నిగ్ధావమ
వలోక్య తాదృశమ్ । తత్ర పారంసకరస్సమాచంచ్చిత్ర పగార
జఠరే నిమజ్జనమ్॥ ౧౪ ॥ ప ॥ కుమారాస్తూణమారుత్తుః
కుంభయోనేరను గ్రహాత్ । కోటింకోదండసారస్య గుణిన

సరితి స్త్రియామిత్యమరః- తాదృశముక్తవిధం స్నిగ్ధయోస్సుహృదో ర్భావం స్నేహమవలోక్య- చిత్రపూరస్య ఆశ్చర్యగసప్రవాహస్య- జఠరే మధ్యే- ని మజ్జనం సమాచరత చక్రే అత్యాశ్చర్యాన్వితోఽభూదిత్యర్థః ❀ అత్ర స ముద్రభీష్మయోరగస్త్యద్రోణయోశ్చ శేషభిత్తికాధ్యవసాయమూలాతి శయోక్త్యుజ్జీవితేన నిసర్గవిరుద్ధయోస్సముద్రాగస్త్యయోః స్నేహావ లోకనాత్మకవిభావనాలంకారఘటేన పారాణాం చిత్రపూరనిమజ్జనసమర్థన నాత్మకం కావ్యలింగమంగాంగిభావేన సంకీర్ణం- అతిశయోక్తివిభావనాసం కీర్ణం అతిశయోక్తివిభావనాసంకరస్య విభావనా కావ్యలింగసంకరస్య చ ద్వయోః పునరంగాంగిభావసంకరశ్చేతి సూక్ష్మదృశా కలనీయం-గద్ధోద్ధతా వృత్తం॥ ౧౪ ॥ కుమారా ఇతి॥ గుణినశ్శౌర్యాదిగుణవంతః- తేషు పార్థప్రాప్తాః కు మారాః యుధిష్ఠిరాదయః - కుంభయోనేః ద్రోణస్య అనుగ్రహాత్ప్రసా

దాత్ - కోదండసారస్య ధనుర్విద్యానైపుణ్యస్య కోటిముత్కర్షం - కో
దండసారస్య శ్రేష్ఠచాపస్య కోటిం అగ్రభాగం - గణాన్నింజిన్య ఇవ - తూర్ణం
సత్వరం - ఆరుక్షత్ ప్రాప్తవాన్ - రుహేర్ణ్యన్తాత్ కర్తరి లు
ఙ్ ॥౫॥ స్యాత్కోటిరశ్రౌ చాపాగ్రే సంఖ్యాభేదప్రకర్షయోరిత్యభిధా
నాత్ - శ్లిష్టవిశేషణేయముపమా - అత ఏవ గుణినః మౌర్వీవత ఇతి ధనుష్యపి
యోజ్యం ॥౧౫॥ కూలేతి ॥ కదాచిత్ స్నాతుం జలానాం మధ్యే చిరం కృతాః స
తిగవస్థానం యేన తస్య - చిరస్నాయిత్వాద్గమ్యగమాదితి భావః - కుంభయోనేర్గో
ణస్య సంబంధినౌ - స్ఫటికమలస్యేవ రుక్కాంతిర్యయోః యథా స్త్రీ పాదౌ - ఆదౌ ప్ర
థమం - నిపీడ్య ప్రణమ్య పీడయిత్వా చ - అంశే వసత్వం సమీపస్థితిం చ - బి
భ్రత్ - సింధుర్భవాన్ భీష్మేణ నదీశేన చ వర్ధమానః - అత ఏవ కూలస్థస్య ప్రీ

స్త్రైగుణా ఇవ ॥ ౧౫ ॥ ప ॥ కూలస్థస్యానుకర్షే కురుసుతస
దసః కుంభయోనేః కదాచిత్స్నాతుం మధ్యేజలానాంచి
రకృతవసతేస్సింధుభూర్వర్ధమానః । ఆదౌ పాదౌ నిపీడ్య స్ఫటి
కమలరుచా బిభ్రదంతేవసత్వం గ్రాహో బాణాగ్రహాకశ్చి
త్స్వయమపి జయస్త్రాగమాంతం మహాంతమ్ ॥ ౧౬ ॥ గ ॥

తతస్తే సర్వేత్ర శరాభిపిశరాసనేషు దక్షిణాః - గురుదక్షి
ణాం కురుత మహ్యం ద్రుపదస్య యుధి బలాద్గృహీ
తస్య సమర్పణమేవేతి గురుణా చోదితాః సర్వే వ్యూహం పూ
ర్వకయా కయాపి విమతేషు కృతావజ్ఞసేనయా యాజ్ఞసేనం

వర్తమానస్య కురుసుతసదసః యుధిష్ఠిరాదీనాం సమాజస్యానుకర్షే ఆ
విడంబయన్ కృద్యోగాత్కర్మణి షష్ఠీ - కశ్చిద్గ్రాహః మకరః - స్వయ
మపి - విశేషేణ జయశీలస్యాత్ తస్య అస్త్రాగమస్య ధనుర్వేదస్య అంతం
పారం విజయస్య అర్జునస్య సంబంధినా అస్త్రాగమేన బాణప్రాప్త్యా అం
తం నాశం చ - జగ్రాహ ప్రాప్తవాన్ - కదాచిద్ద్రోణస్య స్నాతుం ప్రవృత్త
గంగావతరణస్య చరణగ్రాహీ కశ్చిన్మకరః అర్జునేన బాణేన నిహత ఇతి
పౌరాణికస్య త్రగాథానుసంధేయా - స్రగ్ధరావృత్తం ॥ ౧౬ ॥ తత ఇతి ॥ తతః
అనంతరం - సర్వే పాంథసుధర్మా రాజ్ఞాముత్తరాః ఉదీచ్యా అపి శ్రేష్ఠాశ్చేతి చ

శరాసనేషు చాపనైపుణ్యే షువిషయే దక్షిణాః దాక్షిణాత్యాః సరళా
శ్చ - అతఏవ విరోధాభాసః॥ని॥ ఉపన్యదీప్య శ్రేష్ఠప్రవృత్తరః - త్రి
ష్వనాసరళా రామపక్షం దానవ్రత్రిషు సత్రిణాఇత్యభయత్ర అసుర
ప్రకాశా - మహ్యం ద్రుహ్యతః మహా ద్రోహం బాల్యే ప్రకాశా దక్షరా
జ్యప్రదాన రూపం సర్వతః శ్రీకృష్ణదుర్యోధన సంప్రదానత్వం -
అతఏవ యథియుద్ధేబలాత్ - గృహీతస్య సజీవమాణిక్యస్య ప్రదానస్య
స్య మానర్ణమేవ గురుదక్షిణాం కురుతే - గురుణా ద్రోణాచార్యేణ - నో
తా అజ్ఞాపితాస్సంతః - అపకయాపి అనిర్వాహ్యలయాలప పూర్వస్య
అహంపూర్వమహం పూర్వమితిబుద్ధ్యా॥ ని॥ అహంపూర్వ మహంపూర్వ
మితి అహంపూర్వికా తాతేత్యమరః - ఏవంతేషు శత్రుషు విషయే - క్షత్రా
జ్ఞాగవిత శిరసా - రాసేనా యస్య తాత్ - యజ్ఞసేనస్య ద్రుపదస్య సం
బంధి యజ్ఞసేనం పురం పట్టణం - నిరుధ్య - చిరమయుద్ధ్యంత - యుద్ధం కుర్వంతి ॥౧౭॥

పురంనిరుధ్య చిరమయుద్ధ్యంత ॥ ౧౭॥ వ॥ కృత్తైర్భల్లైః
సుషిసగురుద్రోహిణస్యజీవగ్రాహం బాహోంచలపరి
చలత్ఖడ్గవల్లీ సహాయః। ఫల్గునావళ్యాం సుబలదుహితుః పూ
ర్వపక్షీభవత్యాం సిద్ధాంతో భూద్దివిభువిచబుద్ధైశ్లాఘితః

కృత్త ఇతి॥ సః జలమధ్యగ్రాహమారకత్వేన ప్రసిద్ధః సవ్యసాచీ అర్జునః -
గురవే ద్రుహ్యతీతి ద్రోహిణః తస్య ద్రుపదస్య - జీవగ్రాహో జీవితఏవగ్ర
హణే విషయే - సుబలదుహితుర్గాంధార్యాః ఫల్గునాం ... తి
నాం అవళ్యాం పఙ్క్తౌ - పూర్వపక్షీభవత్యాం ... పక్ష
పదేన పరాభూతాయామితి యావత్ - భల్లైః ద్రుపదస్య బాణైః ...
సుషి నిజచాపేకృత్తైః భిన్నైః పతితైః - బాహోః యాః భుజస్య అంచలే అగ్రే ...
యావత్ - పరిచలంతీ కంపమానా ఖడ్గః వల్లీవ సైవసహాయో యస్య ...
స్సః - దివిస్వర్గే బుద్ధైః దేవైః - భువిబుద్ధైః పండితైశ్చ - జ్ఞాన్యబుధ
సురాబుధా ఇత్యభిధానాత్ - శ్లాఘితః సంస్తుతః - సిద్ధాంతః కృతకార్యః అ
భూత్ - అత్ర జీవస్య చిత్ప్రతిబింబస్య గ్రాహో బింబభూతబ్రహ్మ ...
త్వేనజ్ఞానే విషయే సౌబలేయు శతే పూర్వపక్షీభవతి దేహాత్మవాదాదిస్ఫూర్తి

సతి- అర్జునః శ్రమహీమాత్రచ బ్రహ్మాదిభిస్స్తాఘితః అభినందితః - సిద్ధాంతః
జన్విభీయ బ్రహ్మఖావాత్మకః అభూదితి అర్థాంతరంతు న శ్లేషః - అభిధా
యాః ప్రకృతే నియంత్రణాదిత్యాదేరుక్తత్వాదితి ॥ మందాక్రాంతావృ
త్తం- మందాక్రాంతా జలధిషడగైర్మ్భౌ నతౌ తాద్గురూ చేదితిలక్షణాత్
౧౭॥ పార్థమితి॥ తదను ద్రుపదగ్రహణానంతరం- తే పౌరవాః కుమారాః-
పార్థం అర్జునమేవ పురతః అగ్రే నిధాయ- గురోః ద్రోణస్య సన్నిధౌ నిజం
శిరః భక్తిభిర్వ్యనమయన్ ప్రణేమురిత్యర్థః - పార్షదః ద్రుపదస్తు పరిభూ
త్యా తిరస్కా- రేణ యా లజ్జా తయా నిజం శిరః వ్యనమయత్ - అవనతవదనో
భూదిత్యర్థః ॥ నను తేన్యర్థాన్వత్క- తర్హి రిలజ్జ - అత్ర కురుకుమారాణాం
ద్రుపదస్య చ ప్రకృతానామేవ శిరోనమనధర్మైశ్శౌపమ్యస్యాగమ్యత్వాత్ కే
వల ప్రకృతాస్పదస్తుల్యయోగితాభేదః ॥ రథోద్ధతావృత్తం ॥ ౧౯ ॥ అ

స్సవ్యసాచీ ॥ ౧౮ ॥ ప ॥ పార్థమేవ పురతో నిధాయ తే పౌ
రవాస్తదను సన్నిధౌ గురోః। భక్తిభిర్వ్యనమయన్నిజం శిరః
పార్షదస్తు పరిభూతిలజ్జయా ॥ ౧౯ ॥ ప ॥ అథో గురుర్నీ
తమధిజ్యధన్వనా పురః ప్రదేశం పురుహూతసూనునా। త
రంగితాక్షం తమవేక్ష్య విద్విషం వచో గభీరం వదతి స్మ సస్మి
తమ్ ॥ ౨౦ ॥ గ ॥ రే రే క్షత్త్రియసత్తమ పురా మహత్తరమగ్ని

భోజినా ॥ అథో అనంతరం - గురుః ద్రోణః - అధిజ్యం ఆరోపితగుణం ధన్వ
చాపః యస్య తేన- పురుహూతస్యేంద్రస్య సూనునా అర్జునేన - పురః ప్ర
దేశం నీతం ప్రాపితం- తరంగితే చకితచకితే అక్షిణీ యస్య తథోక్తం - విద్వి
షం శత్రుం- తం ద్రుపదం- అవేక్ష్య గభీరం గూఢార్థం వచః వక్ష్యమాణం -
సస్మితం యథా తథా - వదతి స్మ ॥ వంశస్థవృత్తం ॥ ***********
౨౦ ॥ రే రే ఇతి ॥ రే రే కుచ్ఛ ॥ ని ॥ ఉచ్చసంబోధనే తు రే ఇత్యమరః - క్షత్త్రి
యసత్తమ విపరీతలక్షణయా క్షత్త్రియాధమేత్యర్థః - పురా ధనుర్వేదా
భ్యాసకాలే - మహత్తరం అతిశయపూజ్యం అగ్నివేశ్యం అగ్నివేశే భవం
యద్వా అగ్నికల్పం - అగ్నివేశ్యం నామ మునిం - అత్ర స్యధనుర్వేదా
యాః పరిశ్రమాయ అభ్యాసకర్తుమితి ॥ * ॥ క్రియార్థేత్యాదినా సం
ప్రదానత్వం - ప్రశ్రయేణ సహావినయేన సాకం ॥ ని ॥ సాకం సత్రా స

మానసహేత్వనురః - శుశ్రూషమాణః సేవాంకుర్వాణః - త్వంమత్తః ప్రతేమా దర్శనాన్మేత్యర్థః - పితురనంతరంలోకాంతరగతే పితరి- మమ అధిరాజ్యపదస్య అర్ధంరాజ్యార్ధంప్రథమం అగ్రే భవతే తుభ్యం వితీర్య దత్వా తతఃపరంఅవశిష్టంఅర్ధంరాజ్యార్ధంఅహంఅనుభవిష్యామీతి - యత్వస్తు య దా యేన ప్రకారేణ ప్రత్యశ్రౌః ఖథాః ప్రతిజ్ఞామకరోః - తత్ప్రతిజ్ఞాతంవస్తు విప్రంధికే ఇత్యుక్తప్రకారేణ అతఏవ యురప్రామాణయురకల్పేన - విప్రియవచనేన అప్రియభాషితేన - మయాప్రథీయసీం మనసివ్యథాం విలీనా వనాదత్తవతాకించ - సుహారావస్సముద్రః పరిధానంవస్త్రంతిదస్యాః స్త్రితత్వతీం సముద్రపర్యంతామితియావత్ - వసుమతీంభూమిం - స్వయమేవ అనుభవతా భవతాత్వ యానను హేద్రుపదతథా ప్రతిజ్ఞాసంరూపంనివర్తితంఆచరితంఖలుఅధిరాజ్యమితియుత్పదంసుబంతంతస్య అర్ధంకు

దేశ్యపసగ్ని వేశ్యంనామమునిమస్రపరిశ్రమాయప్రశ్రయో
ణసహాశుశ్రూషమాణస్త్వంమత్పృతే పితురనంతరంమమా
ధిరాజ్యపదస్య ప్రథమమర్ధంభవతేవితీర్యతతఃపరమర్ధ
మహమనుభవిష్యామీతియద్యథాప్రత్యశ్రుణుథాః - తత్త
థానిర్వర్తితంఖలు-ధిగ్విప్రమితియురప్రామాణవిప్రియవచ

ధీంమహ్యందత్వా తతఃపరమర్ధంఅవశిష్టంరాజ్యంత్వయానుభూయచేతస్తత్తథానివర్తితంఖల్వితిచార్థః - అత్రఖలుశబ్దఃకాకౌ - అదత్త్వైవకించిదపిమహ్యమనుభూతంత్వయైవసర్వమిత్యర్థః - అతఅతర్కితమానసవ్యథారూపోత్కటానిష్టావాప్తిసత్త్వేపిశ్లేషమహిమ్నాఅర్ధరాజ్యరూపేష్టావాప్తివర్ణనాత్సమాలంకారభేదః-సచ ॥ * ॥ వినానిష్టంతత్సిద్ధిర్యదర్థంకర్తుముద్యమ ఇతితల్లక్షణాదనిష్టమంతరేణేష్టావాప్తావేవ తేనభావ్యమితివాచ్యం - వ్యాజస్తుతిపథయా ప్రాథమికస్తుతిరూపవాచ్యకక్ష్యాయాంసమాలంకారస్యదుర్వారత్వాత్ - ఏవంస్తుత్యానిందాభివ్యక్తికక్ష్యాయాంమానసవ్యథానిష్టావాప్తిప్రతీతేః - అనిష్టస్యావ్యాప్తిశ్చ తదిష్టార్థసముద్యమాదితిలక్షితోవిషమప్రభేదశ్చ - ద్వయోశ్చస్తుత్యానిందాభివ్యక్తిరూపవ్యాజస్తుతిప్రభేదేనసహైకవాచకానుప్రవేశసంకర ఇతిసూక్ష్మ

ర్భృశాకలనీయం ॥ ౨౧ ॥ ఆబాలవృద్ధమితి॥ యస్మాదాబాలవృద్ధం బాలప్ర
భృతివృద్ధపర్యంతం-సమస్తాజనాః- ద్రోణవృక్షస్య పదం మూలస్థానం ఆలవా
లమివాశ్రయన్ ॥౭॥ మద్రుమాగమా ఇతివృక్షపక్షే యేష్వాగమః-జలైకుల
శ్లైర్మూర్ఖైశ్చ - లడయోరభేదాత్ -సక్తం సంగతమేవ - ఆహ. ఏవం
తి-తస్మాత్కారణాత్ -స్వీకృతాత్మార్హద్రుపదేశాఖ్యానామయోనత
త్సైన్యే - మిత్రస్య సఖ్యుః సుమేతియావత్ -సూర్యస్య చ తేజః-కథం కే
న ప్రకారేణ-న భజ్యేత భంగం న గచ్ఛేన్న - సురామంత్రణే-కింతు గచ్ఛేదే
వేత్యర్థః - జడసంగతే మునా స్తిమిత్రావకాశ ఇత్యర్థః- అత్ర ద్రుప
దాఖ్యస్వీకరణస్య మిత్రతేజోభంగహేతుత్వోక్తేః పదార్థహేతుకం కా
వ్యలింగం-సూర్యసుహృదోః శ్లేషభిత్తాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయో

నేన ప్రథీయసీం మనసి వ్యథాం పుపితీర్ణవతా - మహా
ర్ణవపరిధానవతీం వసుమతీం స్వయమేవానుభవతానను
భవతా ॥ ౨౧ ॥ వ ॥ ఆబాలవృద్ధం జలసక్తమేవ జనాస్సమ
స్తా ద్రుపదం యదాహుః । తస్మాత్త్వయి స్వీకృతతాదృశా
ఖ్యే కథం నుభజ్యేత న మిత్రతేజః ॥ ౨౨ ॥ ౫ ॥ ఇతివ్యాజస్తుతి
వచనేన హాంతే భార్గవాంతేవసతా ప్రథమితః పార్ష

త్తిసంకీర్ణం ॥ ౨౨ ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారేణ-వ్యాజస్తుతివచనేన గూఢ
నిందావాక్యేన కరణేన- భార్గవస్య పరశురామస్య అంతేవసతా శిష్యేణ
ద్రోణేన కర్త్రా పాండవానాం యుధిష్ఠిరాదీనాం అంతేవసినా - ప్రథమి
తః భర్త్సితః - కృత్యవిదాం కర్తవ్యనిపుణానాం కటుదః శ్రేష్ఠః - అత
ఏవ - పార్షదః ద్రుపదః - తేన సార్ధం ద్రోణేన సహ - అర్ధరాజ్యస్య
పరివర్తనమాత్రం పరిపాలనమేవ న తు సఖ్యమిత్యర్థః - అంగీకృత్య ॥ ※ ॥
సర్వనాశే సముత్పన్నే అర్ధం త్యజతి పండిత ఇతి న్యాయాదితి భావః - కృతని
వర్తనః ప్రత్యాగతస్సన్ - తౌ ప్రసిద్ధౌ - జంభరిపుసంభవం అర్జునం - కుం
భసంభవం ద్రోణం చ - ఉభావపి క్రమేణ ఉపయమం వివాహం ॥ ని ॥ వి
వాహోపయమౌ పాణిపీడనం చేత్యమరః - యామస్య సమీపం చ ప్రవ

ర్తయితుం ప్రాపయితుం - సోమశ్చంద్రః ఉమయా పార్వత్యా సహిత స్సోమశ్శివశ్చ తయోరివ కాంతిః కోపశ్చ క్రమాత్ ఆస్యే ముఖే యయోస్తౌ * సోమోల్లణాపి శేషేస్యాచ్ఛకాంకే శంకరేపి చేతి విశ్వః - చంద్రకాంత్యా తుల్యాననాం రుద్రవత్క్రుద్ధముఖం చేత్యర్థః - సోమకైః పాంచాలైః అంతికే ఉత్సంగే ఉపాస్యౌ ఉపలాలనీయావితి చ - పుత్రీం చ పుత్రం చ పుత్రౌ ద్రౌపదీధృష్టద్యుమ్నౌ - భాగీరథ్యాః వనే తీరారణ్యే ఆవసథం స్థానం యస్య తస్య ॥ * ॥ స్థానావసథవాస్తు చేతి గృహపర్యాయేష్వమరః - యాజస్య నామ మునిరాజస్య - యాజనేన యాగకారయితృత్వరూపేణ అనుగ్రహేణ ప్రసాదేన - పరిజగ్రాహ ఉత్పాదితవానిత్యర్థః * యత్తు కుంభజం భరిపుసంభవావితి పాఠాంతరం - యచ్చ వాతద్రీత్యైర్వన్యసింహవ్యాఖ్యానం తదుభయమపి అశుద్ధం - వివాహప్రాపకచంద్రకాంత్యాననత్వస్య ద్రౌపద్యాం యమసమీపప్రాపకరుద్రరౌద్రాస్యత్వస్య ధృష్ట

దః - తేనసార్ధమర్ధరాజ్యపరివర్తనమాత్రమంగీకృత్య
కృత్యవిరోధాంకతమదః - తౌ జం భరిపుకుంభసంభవావుభావ
ప్యుపయమం ప్రవర్తయితుం కృతనివర్తనసోమకాంతికోపా
స్యౌ పుత్రౌ భాగీరథీవనావసథస్య యాజస్య మునిరాజస్య
యాజనానుగ్రహేణ పరిజగ్రాహ ॥ ౨౩ ॥ తతః ॥ స ॥ తాతో
పిధర్మాసనయం తపనీయపీఠమారోప్య చక్షురివలబ్ధమముం

మ్ముమ్మే చక్రమేణాన్వయాత్మకయథాసంఖ్యాలంకారభంగాపత్తేః * పుమాన్ స్త్రియేత్యేకశేషశాస్త్రేణ పుత్రీ చ పుత్రశ్చ పుత్రావిత్యేవ వ్యాఖ్యేయః తయా సోమకైరంతికే ఉపాస్యావిత్యర్థాంతరాప్రసక్త్యా చ సోమకోపకాంత్యాస్యావితి పాఠకల్పనాదోషాగాచ్చేతి ॥ ౨౩ ॥ తాత ఇతి ॥ తతః అనంతరం - తాతః ధృతరాష్ట్రోపి - తపోఖిలలబ్ధం చక్షురివ స్థితమిత్యుత్ప్రేక్షా - శుశ్రూషాదిగుణసంపత్త్యా పరమప్రేమాస్పదమిత్యర్థః - జాత్యంధస్య భాగ్యవశాత్ లబ్ధమప్యన్వచక్షుస్యుత్కటానురాగాదితి భావః - ధర్మస్య యమస్య తనయం యుధిష్ఠిరం - ధర్మస్య ప్రథమపురుషార్థస్య తనయమివ యోగంధమమివ స్థితమిత్యపి ॥ * ॥ ఆత్మా వై పుత్రనామాసీతి శ్రుతేరితి భావః - తపనీయపీఠం ఆరోప్య కనకపీఠే ఉపవేశ్యేత్యర్థః - ఆవర్జితైరానమితైః సముద్రగంగాదిభ్య ఆహృతైరితి వా - కలశేషు వారిభిః పుణ్యైః మంత్రపూతైశ్చ జలైరభ్యషించత్ - పట్టాభిషేకం కృతవానిత్యు

పసగాఽత్సనోఽతీత్యాదినాఽభిధాస్యమానప్రకారేణోత్సవోత్సుకత్వాత్ - పౌరాశ్చ ఆనందేన చిరాత్ప్రాప్తం క్షితిలాంఛనం జనితేన యాని బాష్పసలిలాని తైః - అవనీం భూమిం అభ్యషించన్ - భర్తుః పట్టాభిషేకే భార్యాయా అపి తద్భావిత్వాదితి భావః ॥ పౌరాస్తత్ర ఆనందురితి పరమార్థః - వ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యోత్ప్రేక్షా - వసంతతిలకా వృత్తం ॥ ౨౪ ॥ ఆబిభ్రత ఇతి ॥ ధరణిం భూమిం అంగదేన కేయూరేణ సహ నిర్విశేషం తాం రత్నాద్యాహిత్యం యథా తథా ఆబిభ్రతః హేలయా భుజే ఏవ వహత ఇతి ప్రభావోత్కర్షః - వాసవసన్నిభస్య ఇంద్రతుల్యస్య అస్య యుధిష్ఠిరస్య - నయేన షష్ఠాంశగ్రహణరూపేణ ఉపచితాభిః - ఆర్జితాభిరిత్యర్థః - నానామాణిక్యకనకరౌప్యాదిరూపాణాం ధనానాం రాశిభిః లబ్ధైః సమస్తం వస్త్వంగృహమపి ॥ ని ॥ నిశాంతవస్త్యసదనమితి గృహనామస్వమరః ॥ కౌరవాణాం దుర్యోధనాదీనాం కుత్సితైః

> తపోభిః। ఆవర్జితైః కలశవారిభిరభ్యషించ-దానందబా
> ష్పసలిలైరవనీం చ పౌరాః ॥ ౨౪ ॥ ప॥ ఆబిభ్రతో ధరణి
> మంగదనిర్విశేషం నానాధనాయతిభిరస్య నయోపచితాభిః ।
> వస్త్యం సమస్తమపి వాసవసన్నిభస్య కోశో బభూవ కుత్సితైః స్పృ
> హాకౌరవాణామ్ ॥ ౨౫ ॥ ప॥ పారేసింధు ప్రథితమాథమం ప్ర
> త్యహం వర్ధమానం సోఢుం పార్థాభ్యుదయమపటోః స్వా
> త్మజస్యానురోధాత్ । ప్రీతో రాజాప్యనుజనయా ప్రేమమా
> హైత్రయాతుం మాతుదోషాగివబహిరగాదంతరవ్యంధభా

కుత్సాహైః స్పృహా - కోశో బభూవ ధనభవనీ బభూవ - ముదిలీభభూవేతి చ - యుధిష్ఠిరస్య తాదృక్ సమృద్ధ్యా దుర్యోధనాదయోఽభివృద్ధిమిత్యర్థః ॥ ని ॥ కోశోస్త్రీ కుట్మలే ఖడ్గపిధానే ధనరాశౌ దివ్యే చ ఇత్యమరః - నానాధనాయతిభిరితి మహతామభ్యుదయో ఖిలానాం ఖేదస్యోత్పాదకత్వాదితి భావః - అత్ర సదనగృహముకుళయోః శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్తిసంకీర్ణస్స్వభావోక్త్యలంకారః ॥ సహోక్తిస్సహభావశ్చేద్భాసతే జనరంజనః ఇతి లక్షణాత్ ॥ ౨౫ ॥ పారేసింధ్వితి ॥ అథ రాజా ధృతరాష్ట్రః - ప్రీతః భక్తిప్రజారంజనధనార్జనాదిభిస్సంతుష్టోఽపి - పారేసింధు సముద్రతటపర్యంతం - ప్రథితం ప్రసిద్ధం - కించ అహన్యహని ప్రత్యహం వర్ధమానం - పార్థస్య యుధిష్ఠిరస్య అభ్యుదయమైశ్వర్యం సోఢుం తుం సోఢుం - అపటోః అశక్తస్య తాదసహిష్ణోరిత్యర్థః - స్వాత్మజస్య దుర్యోధనస్య అనురోధాదనుసరణాత్ తదుపరోధానువృత్తే

కతేయావత్ - అనుజతనయే యుధిష్ఠిరే- యత్ప్రేమ తస్య మార్గే ప్రయాతుం
గంతుం- మాతురంబికాయాః దోషాత్ సురతసమయే వ్యాససరూపావలోక
నజుగుప్సాకృతనేత్రనిమీలనరూపాత్ -బహిః నేత్రయోరివేత్యర్థః- అం
తమనసస్యపి అంధస్యభావమంధత్వం - అగాత్ ప్రాప్తవాన్ -తత్తాదృ
శం ప్రేమతత్యాజేత్యర్థః- పురాకిల సత్యవత్యాజ్ఞయా -అంబికాపుత్రో
త్పాదనాయ సంగతా వ్యాసేన - అథతద్రూపదర్శనజనితజుగుప్సాభ
యకృతలోచనమీలనాజ్జాత్యంధం జనయామాస ధృతరాష్ట్రమితి భారత
కథానుసంధేయా- మందాక్రాంతావృత్తమ్ ॥ ❀❀❀❀❀❀❀

౨౬ ॥ తదన్వితి ॥ తదను ప్రేమత్యాగానంతరం - సౌబలీ గాంధారీ జాయా
యస్య సౌబలీజానిః ॥ ❀ ॥ జాయాయానిజ్ ఇతినిజ్ - అసౌధృతరాష్ట్రః-బ
లీయసామహతా అమర్షేణ ద్వేషేణేత్యర్థః- ధర్షితః ఆక్రాంతస్స-

షమ్ ॥ ౨౬ ॥ ౧ ॥ తదనుసౌబలీజానిరసౌ బలీయసామ
ర్షేణధర్షితః - సహజవినయం ధర్మతనయమాహూయ
కృతావహిత్థో గిరమిత్థముత్థాపయామాస ॥ ౨౭ ॥ ౧ ॥ వ
త్స సంప్రతి వారణావతం పురముపేత్య వారణాననగురోరు
త్సవం వారణాయ విపదాం నిషేవ్య సహానుజైస్తత్ర వాస్త
వ్యపౌరజనభవ్యయాగిరాస్తవ్యో నిరవధిసుఖామనుశాధివ
సుధామితి ॥ ౨౮ ॥ ౧ ॥ తస్యాశయంహ్యాదిఃదన్నపిధర్మ

సహజస్స్వాభావికః వినయః యస్య తం ధర్మతనయమాహూయ- కృతా అ
వహిత్థా ఆకారగోపనం యేన తథోక్తశ్చ సన్ - స్వకైతవపరిజ్ఞానభయేనే
తి భావః - ఇత్థం వక్ష్యమాణప్రకారేణ గిరం వాచం ఉత్థాపయామాస ఉత్పా
దితవాన్ - ఉవాచేత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ వత్సేతి ॥ హేవత్స యుధిష్ఠిర- త్వం- సం
ప్రతి అద్య - వారణావతం నామ పురం అనుజైర్భీమాదిభిస్సహ ఉపేత్య - వా
రణస్య గజస్యేవ ఆననం ముఖం యస్య తస్య విఘ్నేశస్య యో గురుః పితా స
దాశివః- తస్య ఉత్సవం నైమిత్తికపాక్షికాదికం విపదాం వారణాయ నివార
ణాయ నిషేవ్య - తత్ర వారణావతే వాస్తవ్యస్య నివాసినః పౌరజనస్య భ
వ్యయా కుశలాన్వితయా గిరా స్తోతుం యోగ్యస్తవ్యస్సన్- నిరవధి అవధిరహి
తం సుఖం యస్యాస్తాం వసుధాం భూమిం - అనుశాధి పరిపాలయేత్యుక్త్వా చేతి
పూర్వేణాన్వయః ॥ ౨౮ ॥ తస్యేతి ॥ ధర్మస్య యమస్య సూనుర్యుధిష్ఠిరః ॥

న॥ సూనుః పుత్రే సుజేరవావితి విశ్వః - తస్య కృతావహిత్థస్య - తాతస్య పితుః ధృతరాష్ట్రస్య - ఆశయం దుష్టాభిప్రాయం వ్యాదివిదన్ జానన్నపి ॥ * ॥ అనుక్తమప్యూహతి పండితో జన ఇతి న్యాయాదితి భావః - అవిలంబ్య కార్యాకార్యాలోచనే కాలక్షేపమకృత్వా - తథా వారణావతం గచ్ఛామీత్యుక్తప్రకారం వాచం అగృహ్ణాత్ ధృతవాన్ - ఉవాచేతి యావత్ ॥ * ॥ నన్వేవమయుక్తం ॥ * ॥ గురోరప్యవలిప్తస్య కార్యాకార్యమజానతః ఉత్పథం ప్రతిపన్నస్య కార్యం భవతి శాసనమితి న్యాయాదిత్యత ఆహ - తదితి ॥ పూరోః కురువంశజస్య రాజ్ఞః కులం - తస్మాదన్యేషు అతిదుఃఖకరత్వేన దుర్భరేషు - గురోః పితుశ్శాసనం ఆజ్ఞా తత్పాలనేషు తత్పరణేష్వపి పరేషు - గుణానాం వినయవివేకాదీనాం గణేన సమూహేనాలంకృతం పరిపూర్ణం ఖలు - సామాన్యేన విశేషసమర్థ

సూనుస్తాతస్య వాచమవిలంబ్యతథేత్యగృహ్ణాత్ । తస్మాద్దు
శ్శేషగురుశాసనపాలనేషు ఖ్యాలంకృతం గుణగణేన కులం హి
పూరోః ॥ ౨౯ ॥ ప ॥ ధర్మభూరనుజైస్సాకం తద్గిరా తత్పురం
యయౌ । కర్మచోదనయా జీవః కాయమన్యమివేంద్రియైః ॥
౩౦ ॥ ప ॥ సవినయమథ దర్శితం మహీయస్సచివవరేణ పు
రోచనేన శత్రోః । జతుగృహమభజంత తత్ర పార్థా జగదివ

సగుణాపోథాంతరన్యాసః - పూరునామపుత్రః పితుర్యయాతేర్జరాం పరిగృహ్య జుగుప్సితాం దశసహస్రవత్సరాన్ స్వతారుణ్యం తస్మై దత్తవానితి భారతకథా - వసంతతిలకా వృత్తమ్ ॥ ౨౯ ॥ ధర్మేతి ॥ ధర్మభూర్యుధిష్ఠిరః - తస్య ధృతరాష్ట్రస్య గిరా - తత్పురం వారణావతం ప్రతి - అనుజైస్సాకం - జీవః అంతఃకరణప్రతిబింబితచైతన్యం - కర్మణః ప్రారబ్ధస్య చోదనయా ప్రేరణయా - ఇంద్రియైశ్చక్షురాదిభిస్సహ - అన్యం కాయం దేహాంతరమివ - యయౌ ప్రాప్తవాన్ - ఉపమాలంకారః - తేన హస్తినపురత్యాగో కేవలాత్యాగవదతిదుఃఖాయాభూదితి ప్రతీతేరలంకారేణవస్తుధ్వనిః - యుగ్మవిపులా వృత్తమ్ ॥ ౩౦ ॥ సవినయమితి ॥ అథ వారణావతప్రాప్త్యనంతరం తత్ర వారణావతే - పార్థాః అశేషైర్వస్తుభిర్భోగ్యైః పూర్ణం - అత ఏవ మహీయః రమణీయం - కిం చ - శత్రోః దుర్యోధనస్య సచివవరేణ మంత్రిముఖ్యేన పురోచనేన నామ్నా మ్లేచ్ఛేన సవినయం యథాతథా దర్శితం విజ్ఞాపి

తం-జతుగృహం లాక్షాగృహం-నూత్నం నవం జగత్ లోకాంతరమివ - అభ
జంత వివిశుః - ఉపమాలంకారః - అత్ర శత్రో స్వనివవరేణేత్యుక్త్యా తద్గృ
హస్య వాసాయోగ్యత్వం ధ్వన్యతే-పుష్పితాగ్రా వృత్తమ్ ॥౩౧॥ తత్రేతి॥
తే పాణ్డవాః-విదురభృత్యస్య తత్ప్రేషితఖనకస్య భాషితైః వాక్యైః దుర్యో
ధనో జతుగృహదాహాత్ యుష్మాన్మారయిష్యతీత్యాదిభిః-తత్ర తస్మిన్ జతు
ధామ్ని లాక్షాగృహే-సౌబలేయానాం దుర్యోధనాదీనాం యచ్ఛతం తస్య
మన్యుః క్రోధః స ఏవ హేతుర్యస్య తేన-సౌబలేయః దుర్యోధనపవశతమ
న్యుః ఇంద్రః హేతుః యస్య తేనేతి చ ॥ని॥ శతమన్యుర్దివస్పతిరితీంద్రనామ
స్వమరః-ధనంజయస్య వహ్నేరర్జునస్య చ ప్రాపణేన పూరణేన-పఞ్చాం
సంఖ్యాభిన్నానాం-పంచతాం మరణం-మేనిరే తర్కితవంతః ॥ని॥ ధనంజయో

నూత్నను శేషవస్తుపూరణం ॥ ౩౧ ॥ వ ॥ తత్ర తే విదుర
భృత్యభాషితైస్సౌబలేయశతమన్యుహేతునా ।పంచతాము
పిపరాం ధనంజయప్రాపణేన జతుధామ్ని మేనిరే ॥ ౩౨ ॥ప॥
శిశమయిషురపి ద్విషాం సమంత్రీ నిభృతశరారురిమాం ని
గూఢభావాన్ ।అవసరమనలాప్య తేపికే తే ప్రతిదిన మేధయి
తుం ప్రతీక్షతే స్మ ॥౩౩॥గ॥ జాతు విదపత్యైస్సహ పంచభిర్భృ
త్యభావమిషాదమీషామామిషఫలేష్వివ నినీషంత్యా నిషా

దేవ హాస్నే-స్యాత్పంచతా కాలధర్మ ఇతి విశ్వామరౌ-రథోద్ధతా వృత్తం॥
౩౨॥ శిశమయిషురితి॥ నిభృతః ప్రచ్ఛన్నః స చాసౌ శరారుః ఘాతుక ఇతి విశే
ష్యత్వ వివక్షయా సమాసః-ద్విషాం మంత్రీ సపురోచనః- నిగూఢః మర్త్యేష్వ
యః భావః అభిప్రాయః యేషాం తాన్ అప్రకాశితవిదురభృత్యభాషితాని
త్యర్థః॰ ఇమాన్ పాణ్డవాన్ - అనలేన అగ్నినా ఆవృతే దగ్ధే-నికేతే జతుగృ
హే-శమంతు యం ప్రాపయితుమిచ్ఛుః శిశమయిషురపి సన్-దినే దినే ప్రతి
దినం-ఏధయితుం వర్ధయితుమితి విరోధః- వహ్నేరింధనీకర్తుమిత్యవిరోధః-
అత ఏవ విరోధాభాసాలంకారః-అవసరం సమయం దహనయోగ్యం- ప్రతీక్ష
తే స్మ నిరీక్షితవాన్ -పుష్పితాగ్రా వృత్తమ్॥౩౩॥ జాత్వితి॥ జాతు చిత్ కదాచి
త్ -భృత్యభావస్య పరిచారకత్వస్య మిషాద్వ్యాజాత్ - అమీషాం పాణ్డవా

నా-ఆమిషేషు భోగ్యేషు సత్స్వపి సురాపానాదిషు ఆసక్తేషు తేషు సత్స్వితి వా॥ ని॥ ఆమిషం పలలే లోభే భోగ్యవస్తుని చేతి విశ్వః - నిషణ్ణంగతేషు పూర్వేద్యుః ఉపాయనీకృతమాంసస్య భోజనేనతత్క్షణం నిషాద యోషిత్ యుతేషు పంచత్వం ప్రాప్తేషు - నిద్రాయాం కిరాతాః ఇవ అపత్యైస్సహ తత్ర పంచ నిషాదాః సహ తత్ర సుప్తా ఇత్యర్థః - పురోచనస్య నిద్రాయమాణస్యాపి నిద్రాపి మారణం దీర్ఘనిద్రా సంజ్ఞానమరణమితి యావత్ - దాహుకామో యస్య తేన - జననీ జనన్యా సహ పంచానాం సోదరజనస్య యుధిష్ఠిరాదేశ్చ - నీచేతరం అనల్పం సంవేశసుఖాని నిద్రాసౌఖ్యం యస్మిన్ తాదృశే మణిమయే భవనే నాగసంచారః - మణిగణాంచాయిమానా భుజగశిఖా సోపానమాత్ర దేశః యస్య తేన - నీచేతరం సంవేశసుఖహేతురితి వా వ్యాఖ్యేయం ॥ ని॥ సుఖహేతౌ సుఖే సుఖమితి విశ్వః - భీ

దహనోపహితశ్చ పురోచనస్య తస్య నిద్రాయమాణస్య ఘోషమా
ణాతి దాహుకామేన - తత్ర సద్మని ఉషిత్వా యామార్ధశేషే శుచిం
తు గానే నిక్షిప్య జననీ సోదర జననీ చేతర సంవేశ సుఖ గణి
మంచాయిమానభుజగే ఖనిత్వైః మనః భీమేన - తస్మాద్గృహాద్విము
రకింకర కృతలింగయా సురంగయా నిర్జగామ ॥ ౩౨ ॥ వ॥ పా
ర్థః ద్విషాం విగ్రహమేకమేకం విభజ్య సప్తాపి శిఖాః కృశా
నోః స్వీకృత్య తత్ప్రాప్తాస్స్వశిరః ప్రకంపైః శ్మశ్రు ఘిరేతత్ర స

మేన - తత్ర తస్మిన్ సద్మని జతుగృహే - ఆశుశుక్షణిం అగ్నిం నిక్షిప్య ॥ ని॥ శిఖావానాశుశుక్షణిరిత్యగ్నినామసు అమరః - క్షణాత్ అగ్నినిక్షేప కాల ఏవ - అన్యథా స్వోపాయస్య గాంభీర్యం కా పత్తేరితి భావః - తస్మాన్నృహాత్ లాక్షాగృహాత్ క్షణదాయాం రాత్రౌ - విదురస్య కింకరేణ భృత్యేన కృత - లింగం నిగమన చిహ్నం యస్యాస్తయా - సురంగయా బిలేన - నిర్జగామ నిర్గతం - గమే ధాతుర్వేత్ ॥ అగ్నిదోగరదశ్చైవ వేశ్యా దినాపహ్నా విషదాశ్చ పురోచనకిరాతాః ॥ ఆతతాయిన మాయాంతం హన్యాదేవ నసంశయ ఇత్యాది స్మరణాచ్చ తస్య ధోభీమస్యానుచితత్వం ధ్యేయం ॥ ౩౨ ॥ పార్థేతి॥ తత్ర కృశానోరగ్నేః సప్తాపి శిఖాః - పార్థః ద్విషాం కిరాతీ తత్పుత్ర పురోచనానాం - ఏకమేకమేకైకం - విగ్రహం శరీరం - విభజ్య విభాగం కృ

త్వా- స్వీకృత్య ఆస్వాద్య చేత్యర్థః-త్వత్తస్సత్త్వాః- స్వశిరసః అగ్ర్య క్రభాగ
స్య ప్రకర్షేణ కంపైః- సమీరపుత్రం భీమం- శ్లాఘిరేశ్లాఘనంచ కర్త్రి
వేత్యుత్ప్రే, క్షా- వ్యంజకా ప్రయోగాద్గమ్యా- శ్లాఘకతరారిలిటా - ఉప
జాతివృత్తం॥ ౩౫ ॥ ప్రపశ్యతామిత్యప్రభాతే ప్రాతః- ప్రపశ్యతాం అగ్ని
హోత్రక్రియామితిలభ్యతే- అతఏవ సంక్రమాదాగతం సాంక్రామికం -
రోగమాయోధనాదిమివర్ధితం - అధినామనోవ్యథయాయుత్థాపన్నం- అబి
భ్రతాం పౌరస్త్యానాం అశ్రుభిరేవ- తత్ర జతుగృహే - అగ్నేస్సంబంధిన్యాః
హోత్రక్రియాయాః బలంగ్లాపయన్త్యః- శాంతిరితార్థాపణాః- ఆసాదిత్వతాః
పద్య తేంకవర్ణశిలుక్- తాదృగ్వర్ణశిలానాం కిమిదమారబ్ధ మిత్యాప తత్రాంబ
భేకి పౌరారురుదురిత్యర్థః - ఉపజాతివృత్తం ॥ ***************

మీరపుత్రమ్॥ ౩౫ ॥ ప॥ ప్రపశ్య తాం పౌరస్త్యానాం ప్రభా
తేసాంక్రామికం రోగమివాధినాపమ్యః అబిభ్రతామశ్రుభి
రేవశాంతరాపాదితత్త్రాగ్ని హోత్రక్రియాయాః ॥
౩౬ ॥ ప ॥ తత్రాలయేషు దగ్ధతనూనవైతాన్నిశ్చిత్యపా
ర్థాన్నిజచారవాచా। దుఃఖాపదేశేనసుయోధనాద్యాస్స
మ్మోదబాష్పం ససృజుస్సభాయామ్ ॥ ౩౭ ॥ గ ॥ తావత్సో

౩౬ ॥ తత్రేతి ॥ అథలాక్షాగృహదాహానంతరం - నిజానామాత్మీయానాం
చారాణాం వాచావాక్యేన-దగ్ధాస్సహమాత్రా పాండవాఇత్యేవనా
తత్రాలయే జతుగృహే - ఏతాన్పార్థాన్ - దగ్ధతనుః శరీరం యేషాంత
థోక్తాన్ నిశ్చిత్య సుయోధనాద్యాః- తదానీం సభాయాం ముఖః స్వఅపదేశేన
సమ్మోదబాష్పం ససృజుః ముముచుః -అద్య జాతం నిష్కంటకమస్మాక
మాజ్యమితి ముముదురిత్యర్థః ॥ యత్తు దగ్ధతనూనేతాన్- పురోచనా
దీన్- పార్థాన్ నిశ్చిత్యేతి త్రైవ నజ్ఞా న్యేత్యర్థ ఇతి నృసింహః- తన్న-పురోచ
నాదీనాం ప్రకృతత్వాభావే నైతచ్ఛబ్దేన తత్పరామర్శాయోగాత్ - అన్య
థా ఉత్తరగద్యే ప్యేతానవతార్యేత్యత్ర తత్పరామర్శః కిం న స్యాదితి-ఇంద్రప్రవ
జ్రా॥ ౩౭ ॥ తావదితి॥ తావత్ సురంగాన్నిర్గమసమకాలమేవ-సగంధవహాస్త్ర

పాణ్డవోఽప్యసౌ భీమోఽపి - అన్ధతమసేన గాఢతమసా॥ ని॥ ధ్వాన్తే గాఢేఽన్ధ తమసమిత్యమరః - బన్ధురం సాన్ద్రం - సక్థ్నోరూర్వోః జవాద్వేగాత్సముత్థితేన సంజాతేన మరుతా వాయునా ఉత్పాటితానాం ఉన్మూలితానాం తరూణాం విటపేషు శాఖాసు యా వసతయః కులాయాః తాసాం విఘటనేన నాశేన సముద్భ్రాన్తానాం ఆకాశముత్పతితానాం శకున్తానాం పక్షిణాం కులేన నిబద్ధః నిధ్వానః కోలాహలరవః యస్మిన్ తం - అధ్వానం అరణ్యమార్గం విలంఘ్య అతిక్రమ్య - కస్యచిత్ కాననే కాసారస్య సరసః తీరే తరోః - అధిపరిస

పి గన్ధవహసూనురన్ధతమసబన్ధురమ్ - సక్థి జవసముత్థిత
మరుదుత్పాటితతరువిటపవసతివిఘటనసముద్భ్రాన్తశ
కున్తకులనిబద్ధనిధ్వానమధ్వానం విలంఘ్య - కస్యచిత్కాన
నకాసారతీరతరోరధిపరిసరమేతానవతార్య తదీయ
పరిరక్షణవిచక్షణః - క్షణమవతస్థే ॥ ౩౬ ॥ ప ॥ తత్ర శా
పితగుణే తటిదాభా తం యయౌ జతుగృహేషు హితేన। ధూ
మకాయతమసాం వనమార్గే చోదితా హుతవహేన శిఖేవ ॥
౩౭ ॥ వ ॥ అథరోక్ష్వ విభాగరే ఖికాసుదృశోస్యావదనేస్తి

సరం సమీపే - ఏతాన్ కున్త్యాదీన్ అవతార్య ఉపవేశ్య తదీయే కున్త్యాది సంబన్ధిని పరిరక్షణే మస్తసత్త్వేభ్యస్త్రాణే విచక్షణః కుశలస్సన్ - క్షణం అవతస్థే స్థితవాన్ ❀ జాగరూక ఇతి పాఠస్తు అనుప్రాసభంగాదుపేక్ష్యః - యత్తు తావత్ - దుర్యోధనాద్యానన్దసమయ ఇతి నృసింహః - తన్న - దుర్యోధనాద్యానన్దస్య భీమగమనారణ్యస్థిత్యోశ్చైకకాలికత్వస్యాసంభావ్యతయా సన్దర్భవిరోధాత్ - యదపి - అథవా భీమనిర్గమనానన్తరమితి వ్యాఖ్యాన్తరం - తదపి న - భీమనిర్గమనానన్తరం భీమోఽవతస్థ ఇతి సన్దర్భవిరోధాత్ ॥౩౮॥ తత్రేతి ॥ తత్ర తరుమూలే - తటిత్ విద్యుత్ ఇవ ఆభా యస్యాస్సా - జతుగృహేషు హితేన అనర్ఘ్యవస్తుకబళనతృప్తేన - అత ఏవ హుతవహేన అగ్నినా - వనమార్గే తమసాం ధూమకాయధ్వంసనాయ - చోదితా ప్రేషితా శిఖా జ్వాలేవ స్థితా - కాపి తరుణీ - తం భీమం యయౌ ప్రాప - అత్ర జతుగృహసుఖపదార్థహేతుక కావ్యలింగోజ్జీవితాగ్నిశిఖాత్వోత్ప్రేక్షేతి - తదోరంగాంగిభావేన సంకరః తటిదాభేత్యుపమయా సంసృష్టిః ❋ స్వాగతా

వృత్తం ॥ ౩౯ ॥ అధరోష్ఠేతి ॥ అస్యాః భీమం ప్రతి ఆగతాయాః పురోవర్తినా ఇతి వా - సుస్పృశః వదనే ముఖే - అధరస్య ఓష్ఠస్య ఊర్ధ్వస్య చ ద్వయోః భఙ్గ్యా శైనమేతిః భాగారేఖైవ రేఖికా - అధరశబ్దసన్నిధానాదుపరితనోష్ఠ ఏవాత్ర శబ్దో వర్తతే - అర్థస్య చ ద్విత్వాద్ద్వివచనమిత్యోష్ఠాధరావిత్యత్ర పిప్పలమితి సా అస్తి వా న వేత్యుక్తప్రకారం సంశయం - తస్య భీమస్య హృదపరిమార్ష్టుం కిల వాగయి ఘుమ వేత్యుత్ప్రేక్షా సాతరుణీ మానమత్యజత్ ఉవాచేత్యర్థః - అత్ర మానత్యాగేతాదృశసంశయవారణఫలకత్వోత్ప్రేక్షయా తస్య ముఖకాంతి నైగనిగ్యం - తథా దృష్టిప్రతిరోధకమితి వస్తు ప్రతీతేరలంకారేణ వస్తుధ్వనిః - ఔపచ్ఛందసికమ్ ॥ ౪౦ ॥ అ ॥ తదుక్తిప్రకారమేవాహ ॥ ఏతామితి ॥ నగభుజాం మనుష్యాశనానాం రక్షసాం బుషభః శ్రేష్ఠః

కానవా ॥ ఇతి సా హృదితస్య సంశయం పరిమార్ష్టుం కిల మానమత్యజత్ ॥ ౪౦ ॥ ప ॥ ఏతాం ప్రశాస్తి భుజయా వనరాజ్యసీమామేకస్స్వయం నరభుజాం వృషభో హిడింబః । అర్ధాంశభాగ్జనవధే సమమంతకేన తుల్యాభిధానపదయా స్వస్మామయాయః ॥ ౪౧ ॥ ప ॥ వీతశంకమిహ వైత్యతిష్ఠత కిం దృశం కమదమిత్యయం మమ । చిత్రరంగభువి నృత్తకౌశలీ

అతపవజనానాంవధే హింసాయాం విషయే - అంతకేన సమం యమేన సహ అర్ధాంశం తుల్యభాగం భజతీతి తథోక్తః హిడింబో నామ రాక్షసః స్వయమేకః అసహాయస్సన్నేవ - భుజయా బాహుబలేనేత్యర్థః - ఏతాం వనరాజ్యసీమాం ప్రశాస్తి రక్షతి - ఏతద్వనస్య రాజేత్యర్థః - యో హిడింబః - తుల్యం అభిన్నం అభిధానపదం సంజ్ఞాశబ్దః యస్యాస్తయా - మయా స్వస్రా మాతస్యాహం భగినీత్యర్థః - స హిడింబ ఇతి సంబంధః - వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥ ౪౧ ॥ వీతశంకమితి ॥ ఇహాయమతుల్య హిడింబవనే వీతశంకం గతభయం యథా తథా - అద్య - తిష్ఠత స్తేతవకమదం ధైర్యం కీదృశం - ఇత్యుక్త ప్రకారః అయం - చిత్రం ఆశ్చర్యమేవ లాసకః నర్తకః - మమ చిత్తమేవ రంగభూః నాట్యదేశః తస్యాం - నృత్తకౌశలీం నాట్యనైపుణ్యం - ఉత్తరంగయతి వర్ధయ

తి-అత్ర కావ్యశ్చ్యుర్యశాత్ప్రత్యుదవస్థానమిత్యర్థః రథోద్ధతావృత్తమ్ ||౧౨|| రు
ధిరమితి|| కించ రుధిరం-యుష్మద్రక్తం పాతుం కామో-యస్య-సః-ఛోక్తేన-తేనహి
డింబేన ఏకియుష్మాకం హంతుం-ఈరితా ప్రేరితా అహం-తేజః సంబంధినా
రూపస్య సౌందర్యస్య సంపదా సమృద్ధ్యా హేతునా - అపరం భవదోష్ఠ
మాధుర్యం - పాతుం కామా అస్మి - ఇసంతతో హ్యాశ్చర్యం-ఇదమ్ ప్రాణ
హంతుమాగతా యూయమపి స్మృత్యా సర్వం త్వత్స్వరూపప పదాత్స యి
దయాళుత్యర్థః - అత్ర విరుద్ధార్థాశ్చర్యసంపత్తి రూపోఽపి భావనా భేదః - యు
స్మృతి పృథ్వీవృత్తమ్ || ౧౩ ||అద్యేతి||కించ-||అసౌ హిడింబః- హే ధీర- తేలవప
విధ-సమీపం ప్రతి-ఆపతే దాగచ్ఛేత్ - అతః హృద్యం మనోజ్ఞం- అతఏవ ఉచి
తం-పతితత వక్ష్యమాణం చ శృణు-మమేతి శేషః-రిపుస్ఫురత్తుర్యవిషయం
మారణం విధం- తన్న్య తాసుగ్ర త్తా-అమునా హిడింబేన సహ-రణం యుద్ధం

ముత్తరంగయతి చిత్రలాసకః ||౧౨|| ప|| రుధిరం పాతుకా
మేన తే నవోహం హిమేరితా |అధరం పాతు కామా హమస్మి
తేరూపసంపదా || ౧౩ || ప|| అద్య తే సంనిధమాపతేన సౌ
హృద్యమేత ఉచితం వచశ్శృణు | మారణాం రిపుహృతస్య తా
మునా మారణం సురుమహాన్ బలేన సః || ౧౪ || ప|| ఉపయా
మః పీఠోత్వరస్వమేక్ష్య పయామారశరాశ్శరారవః | దివి

మాకురు-యతస్సహిడింబః - బలేన మహాన్ సర్వోత్తరః - అత్ర బలాధిక్యే
నరణాకరణసమర్థనాద్వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగం-రథోద్ధతావృ
త్తమ్ || ౧౪ || ఉపయామేతి|| కించ- హే ధీర- త్వం-కృపయా దయయా-మే
మమ -ఉపయామః పీఠోవివాహకర్మణి విషయే త్వరస్వ- ప్రవణో భవ-య
తః మారస్య మన్మథస్య శరాశ్చ ||ని|| మారో మన్మథ శ్శస్త్రవాపితివిశ్వః-శ
రాః బాణాః-శరారవః ఘాతుకాః - అథ ఉద్వాహానంతరం-దివిస్వర్గే
వా-భువి వా దిక్షు కాంక్షితాసు వా-రంహసా వేగేన- త్వాముపనీయ తం దే
శం ప్రాపయ్య-రమయే క్రీడయామి-స్వస్యాః కామచారిత్వాదితి భావః-ఓ
పచ్ఛందసకం||౧౫||ఇతీతి||ఇత్యుక్త ప్రకారేణ భాషమాణాం వదంతీం భీమమి
తి శేషః-ఏనాం హిడింబాం-క్రోధస్య లింగైశ్చిహ్నైః అక్ష్ణోస్స్ఫులింగై రగ్ని
కణైః తామ్రైర్ మైరీక్షమాణే రితి యావత్ -చ గ్ధా-దహన్నివ స్థిత ఇత్యుత్ప్రేక్షా-

॥ వృన్నంత త్వాన్న లోకే తాత్రినా షష్ఠి ప్రతిహేవతః - అభీక్ష్ణం ముహుః -
స్ఫుటైః ప్రస్ఫుటైః ఘుటితైః వేణోః అన్యోన్యంస ఘృష్టైః జాభుజయోః గాస్ఫో
టైః ఆస్ఫాలనశబ్దైః వాచాటితాః ముఖరితాః ఆశాదిశః యేన సః తథోక్తః - బభ్రు
కపిలవర్ణాని కైశ్యం కేశబృందం బిభ్రాణః వహన్ - రజనిచరపతిః హిడిం
బః హేమమూర్ధా మూర్ధ - ఇహాపదీయోవ నేవసస - మృత్యోర్వక్త్రే దంష్ట్రాం
జగ్ధఃభక్షితః - తస్మాత్కరః - పునః ఇతఃపరం కస్యకుత్ర యాతి గచ్ఛసి - కత్యుక్త
ప్రకారయాగిరా వాచా మేదురః ముఖరస్సన్ - ప్రాదురాసీదావిర్భభూ
వ - ప్రస్రగా - యస్తు - స్ఫుటంసుధాత భాఘుటితస్య సూక్ష్మస్య - రాక్షసస్యేవ
ఇతి నృసింహాః - తన్న సముస్త్రపదమూర్ధ్వే శృంగారణేన మానానుపపత్తేః స

వాభువి వాధదితుసు వారం నయ త్వా ముపనీయ రంహసా ॥

౨౭॥ వ॥ ఇత్యేనాం భాషమాణో రజనిచరపతిః క్రోధలింగైః
స్ఫులింగైర్దగ్ధ్వా వాత్యా రభిక్షుం స్ఫుటఘుటితభుజాస్ఫోట
వాచాటితాశః ॥ బిభ్రాణో బభ్రుకైశ్యం తత్క్షణమపి హావసనకో
మృత్యోర్వక్త్రాధ్వజగ్ధోదుబుద్ధైతిస్తయా నన్వ పునరితిగి
రా మేదురః ప్రాదురాసీత్ ॥ ౨౮ ॥ వ ॥ తస్మిన్ రక్షసి నేది
ష్ఠే తాన్వృక్షానుపచస్కరే । అపమృత్యోరితి ప్రాగస్తాదనిలస్యా
త్మసంభవః ॥ ౨౯ ॥ వ ॥ వృక్షేణ వృక్షం గిరిణా గిరిం క్రంహా
స్తేన హస్తం వచసా వచశ్చ । పరస్పరేణ ప్రతిరుద్ధ్య ఘోరం

ముఖః పదపిధిరేతః నేనపదాంతర సాపేక్షస్య సమాసప్రాప్తేః నిషే
ధాత్ - చ్యుతసంస్కృతిదోషపత్తేః వ్యాఖ్యాసంప్రదాయవిరుద్ధత్వాచ్చేతి
౨౮ ॥ తస్మిన్నితి ॥ తాన్ వృక్షాణి తాన్ వృక్షాని ముఖ్యేద్ద్వే ఇత్యాదీని పదానిచ్ఛ
తాని అక్షరాణి వచనాని యస్య తస్మిన్ తథోక్తే - తస్మిన్ రక్షసి హిడింబే నేది
ష్ఠే సన్నిహితే సతి - అనిలస్య ఆత్మసంభవో భీమః - అపమృత్యుః అకాలిక
మృత్యురివ - ఉపస్థాపయిత్వాన్ - యుద్ధాయసన్నద్ధో బభూవేత్యర్థః - అత్ర
నాశ్లీలంకీర్తన యోనిః పయుష వచనామంగళత్వ స్మరణాత్ తత్ర తేన హి
డింబస్య మరణాత్మకామంగళస్ఫురణాయభీమే అపమృత్యూపపత్యం కా
రేణవస్తుధ్వనిః ॥ ౨౯ ॥ వృక్షేణేతి ॥ ఏతౌ భీమహిడింబౌ వృక్షేణ వృక్షం

పరస్పరేణ అన్యోన్యేన ప్రయుధ్యానివార్యేతి పదద్వయస్యాగ్రేపి యోజ్యం - గిరీ
ణాం గిరీంద్రం - హస్తేన హస్తం - వచసా వచశ్చ - ఏవం సమం తుల్యం - ఘో
రం దారుణం - సమీకం యుద్ధం - ఆదధాతే కురుతః - ఊరుజావివ్యక్తమ్ ||
౪౮ || స్వసురితి || భీమః స్వయం - వజ్రస్య అశనేస్సఖ్యా తస్య దత్తసారయే
త్యర్థః - ముష్ట్యా ముష్టిహతేనైవ - న త్వాయుధేనేత్యర్థః - స్వసుర్భగి
న్యాః హిడింబాయాః సమక్షం ప్రత్యక్షే - ఏనం హిడింబం - బిడౌజాః ఇన్ద్రః
వలం వలాసురమివ - యమరాజధాన్యాం కుటుంబిషు వాస్తవ్యేషు ముఖ్యం
కురుతేస్మ - అవధీదిత్యర్థః - ఉపమాలంకారః - ఉపేంద్రవజ్రా || ౪౯ ||
తదన్వితి || తదను హిడింబవధానంతరం - తిమిరస్య కదంబేన సమూహేనేవ

సమీకమేతౌ సమమాదధాతే | ౪౮ || ప || స్వసుస్సమక్షం
స్వయమేవ ముష్ట్యా వలం బిడౌజా ఇవ వజ్రసఖ్యా | హిడిం
బమేనం యమరాజధానీ కుటుంబిముఖ్యం కురుతేస్మ భీమః ||
౪౯ || గ || తదను తిమిరకదంబేనేవ హిడింబేన - నిర్ముక్తాత్త
స్మాదహర్ముఖాదివ వనాత్సంధ్యయేవ సరాగయా తయా క
మలపాలికయా సహ - తపనభానవ ఇవ రాజసూనవస్తేని
ష్క్రమ్య శాలిహోత్రమునేస్సరసి - వీతిహోత్రభా
సం వ్యాసం భగవంతమాసేవ్య - తత్ర తన్నిదేశాదహాని కతి

హిడింబేన రాత్రిసేన నిర్ముక్తాత్ ఉభాభ్యామపి త్యక్తాదిత్యర్థః - ఏవమ
గ్రేపి - అహర్ముఖాత్ ప్రాతః కాలాదివ తస్మాద్వనాత్ హిడింబారణ్యాత్
రాగేణ రక్తకాంత్యా అనురాగేణ చ సహితయా సంధ్యయేవ తయా కమల
పాలికయా హిడింబయా సహ - నిష్క్రమ్య వినిర్గత్య - తపనస్య సూర్యస్య
భానవః కిరణా ఇవ - తే రాజసూనవః పాండవాః - శాలిహోత్రస్య నామ
మునేస్సరసి తత్తీర ఇత్యర్థః - వీతిహోత్రస్య అగ్నేరివ భాః కాంతిర్యస్య
తం భగవంతం వ్యాసం మునిమాసేవ్య - తస్య వ్యాసస్య నిదేశాదాజ్ఞాయాః
కతిచిద్దినాని - తత్ర శాలిహోత్రమునిసరస్తీరే అతివాహయాంచక్రుః గ
మయామాసుః - అత్ర నిర్మోచనక్రియయా వనప్రాతః కాలయోర్నిర్
గమనక్రియయా పాండవరవికిరణానాం ధర్మైక్యేన ప్రస్తుతాప్రస్తుతా

స్వదందీపకద్వయం-తథాహి హిడింబక బకాసురయోః కన్యాసాన్నైర్త్యే నహిడి బాసంధ్యయోః శేషభిత్తికా భేదాద్వా నసితతాగేంద్రనాశనాదు ద్వపమాద్వయం. చతుర్ణాం ఏషాంవీతిహోత్రప్రభాసమిత్యాదిగాహా సంసృష్టిః॥ ౫౦॥ పుత్రమి॥ తత్ర శాలిహోత్రసరస్తీరే-జనంగాకురా కాపీడితా-నక్తంచరీహిడింబా- పవనభువాభీమేనపహ- పంగాళ్ళభో గాద్దేతోః- సర్వేగుణైః శౌర్యధైర్యాదిభిః-మనోజవసమానపుత్రతుల్య త్వం ప్రాప్తా- భీమతుల్యమితియావత్॥ ని॥ అథమనోజ-సంపీని సన్నిభ ఇత్యమరః- ఘటోత్కచం నామపుత్రం ప్రసూతజననయా- నాల- రక్షు టోత్కచస్తు- భోపితః- వఃయుష్మాకంకస్సుకార్యస- యేషు-స్మృ తివస్మృతమాత్రసన్నిహితపవేత్యర్థః- హాశేనింద్రస్య నైన్యానా ధ్యస్యాః ఇంద్రదత్తకర్ణప్రముక్తశక్త్యాయుధవ్యాపీతిచ- ప్రాసనాం చ్యుతింపర్యామిత్యాది ప్రకారేణ-పితౄణాం యుధిష్ఠిరాదీన్ ప్రత్యుక్త్వా-

చివతివాహయాంచక్రుః॥ ౫౦॥ వ॥ పుత్రంతత్ర ఘటో
త్కచంపవనభూపంగాదనంగాకురా ప్రాప్తాసర్వగుణైర్మ
నోజవసుతాం ప్రాసూతనక్తంచరీ। కుర్యాం వఃస్మృతయేవ
కర్మసుహరేశ్శక్తేరపిధ్వంసనామిత్యుక్త్వాసపితౄణాంయథా
భిలషితంయుక్తస్తయానిర్యయా॥ ౫౧॥ గ॥ తతస్తైవన్యా
శనైర్ధన్యాధారితవసుధాసుధాశనాకృతయః- ప్రావృ

తయాహిడింబయామాత్రా యుక్తస్సన్ - యథాభిలషితంస్వైరంయా తాతథా- నిర్యయానిర్గతవాన్ - యత్తుసర్వైర్గుణైరుపలక్షితంమ నోజవసతాంమనోజవసత్వం ప్రాప్తమిత్యనృసింహాః- తత్తస్య ఉక్తకోశా నభిజ్ఞతావిలసితమేవేతినాస్మాకమాగ్రహః॥ శార్దూలవిక్రీడితం॥ ౫౧॥ తత్రఇ॥ తతఃఘటోత్కచనిర్గమనానంతరం- వనభవైర్వన్యైః ఠశనైః కందమూలాదిభిః - ధన్యైః శ్లాఘ్యైః - తేపాండవాః- ధారితవసుధా యాంభువిసుధాశనాః దేవాః బ్రాహ్మణా ఇతియావత్ - తేషామాకృతి వః యోస్తథోక్తాస్సంతః- బకస్యనామాసురస్యబలేనభుజ్యాకృతా ఇతాం ఆక్రాంతాం- బకపక్షిమలాక్రాంతామితిచ- అతఏవ ప్రావృతాం ద్రుమివస్థితామేవమగ్రేపి - అహన్యహని ప్రత్యహంవర్ధమానబలి బకాసురదేయేనయన్నోకఃసయస్యాంతాం - వర్ధమానసర్వరోచనా

కాంచ - పాతాళభువం పాతాళలోకమివ - పాతాళే నాగపాశైః బలౌ బద్ధగత్వాదిత్యస్యత్రభావః- సూర్యతనయాయాః యమునాయాః అనుకూలంతీరే ప్రతిష్ఠా స్థితిర్యస్యాస్తాం- కర్ణోచితపాలనామితీచ - అంగరాజ్యసీమాం-అంగాఖ్యం దేశమివ - ఏకచక్రాం ఏకచక్రసంజ్ఞాం- ఏకం చక్రం రథాంగం యస్యాస్తామితిచ- రవిరథస్య సూర్యరథస్య సంబంధినీం అక్షధురం చక్రావలంబతిర్యగ్దారువిశేషమివ - పురీం క్రమాత్ కతిపయప్రయాణైః గాత్రస్య ప్రాప్య- కస్యచిద్గృహమేధి- గృహస్థస్య గృహమధ్యమేత్య - సుఖం యథాతథా- అధ్యవాత్సుః వసంతిస్మ- వసతేః కర్తరి లుఙ్ - అత్ర బకబలాక్రాంతామిత్యాదౌ శబ్దమాత్రసాధర్మ్యశ్లేషచతుష్టయసంసృష్టిః॥ * ప్రకృతాప్రకృతోభయగతముక్తం చేచ్ఛబ్దమాత్రసాధర్మ్యం- శ్లేషోయం

వమివ బకబలాక్రాంతాం - పాతాళభువమివ ప్రత్యహం
వర్ధమానబలిశోకామ్- అంగరాజ్యసీమామివ సూర్యతన
యానుకూలప్రతిష్ఠాన్ -రవిరథాక్షధురమివైకచక్రాం- పు
రీం క్రమాదాక్రమ్య కస్యచిద్గృహమేధినో గృహమధ్యము
మేత్య సుఖమధ్యవాత్సుః ॥ ౫౨ ॥ వ॥ భిక్షామటద్భి రథత
త్ర పృథాకుమారై రథార్ధం విభజ్య పృథగర్పితమన్నరాశేః ॥
ఆకంఠమభ్యవహరన్నఖిలైః ప్రతీకైః పుత్రో బభూవ మరుతః
పునరుక్త పోషః ॥ ౫౩ ॥ వ॥ తత్ర తత్ర ద్విజైరితే పృష్టానా

శ్లిష్టత్వం సవర్ణత్రాద్యాగ్వమే నాంత్య ఇతి లక్షణాత్ ॥ ౫౨ ॥ భిక్షామటద్భిరితి॥ అథ ఏకచక్రపురప్రవేశానంతరం- తత్ర ఏకచక్రాయాం - భిక్షామటద్భిః భైక్షాన్నమాచరద్భిరిత్యర్థః- పృథాకుమారైః పాండవైః- అన్నరాశేః రాజీకృతాదితి శేషః- అర్ధం సమాంశం యథాతథా విభజ్య-పృథగర్పితం అన్నరాశిం-ఆకంఠ కంఠపర్యంతం-అభ్యవహరన్ భుంజానః- మరుతః వాయోః పుత్రః భీమః - అఖిలైః ప్రతీకైః అవయవైః - పునరుక్తః ద్విగుణితః పోషః మాంసలత్వం యస్య తథోక్తో బభూవ- అతిమాంసలో భూదిత్యర్థః- వసంతతిలకా ॥ ౫౩ ॥ తత్రేతి॥ ఏతే పాండవాః- తత్ర తత్ర గోష్ఠీషు- ద్విజైః బ్రాహ్మణైః-పృథాభువాం పాండవానాం-నాశం దాహజన్యం పృష్టాః కింవృత్తా ఇత్యనుయుక్తాస్సంతః- వయమప్యత్ర ఏకచక్రాయామేవ తేషాం తు సంస్థితిం

సాశంసమ్యక్ స్థితించ - విప్రాః జానీమః - ఇత్యుక్తప్రకారమూచుః అత్రైవ
వర్తమానానాం కథమస్మాకం సాశవార్తేతి చ భావః - యుగ్మవిపులా
వృత్తమ్ ॥ ౨౪ ॥ యత్రేతి ॥ కేనాపి అనిర్జ్ఞాతనామగోత్రేణ యత్రే
హిడింబో హత ఇతి ద్విజేషు మిథః అన్యోన్యం బ్రువాణేషు కథయత్సు సత్సు
సహానే ఏకస్మిన్ గర్భే భవాస్సగర్భ్యాః సహజాః యుధిష్ఠిరాదయః స
మీరసూనోః భీమస్య ముఖం వీక్ష్య - ఆహూతః ఆత్మప్రయుక్తః ఇంగితైః యస్య తథా
థోక్తం - హాసతః హాసం చ ప్రకాశైస్తే జానన్తి త్వయా సహాయ ఇతి సాభిప్రా
యం హసన్తి స్మేత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ ఉపజాతిః ॥ ౨౫ ॥ ఏకదేతి ॥ ఏకదా కదా
చిత్ సాయం దినాంతే - అంతర్గృహే గృహాభ్యంతరే - నిరవగ్రహం - నిష్ప్ర
తిబంధం - నిష్పతద్భిః ప్రవద్భిః ॥ శ్లో ॥ వృష్టిర్వర్షం తద్విఘాతే వగ్రహావగ్ర

శంస్పృదాబువాంకుత్యా మర్పయమ త్రైవ విద్యస్తే పాంథ

ని స్తేయమ్ ॥ ౨౬ ॥ వ ॥ యత్రేతి ॥ కేనాపి హతో హిడింబ ఇతి బ్రు
వాణేషు మిథో ద్విజేషు । ఆహూత గర్భ్యా హసన్తి సగర్భ్యాః
శ్చ్యు కుబ్జ్య ముఖం వీక్ష్య సమీరసూనోః ॥ శ్లో ౨౫ ॥ గ ॥ ఏకదా సా
యమంతర్గృహే - నిరవగ్రహం నిష్పతద్భిః బాష్పైః స్త
రంగితోత్తమాంగమపత్యముత్సంగ భాపి పురోధాయ యాతు
ధానాపరాధభయసంరోధేన - మందితం క్రందితముత్సృజం
తీం - కుంతీసముపసృత్య విషాదనిదానం విప్రాయతాక్షీ మ

హాసమాపిత్య మరః - బాష్పైః స్తరంగితం సిక్తం ఉత్తమాంగం శిరః యస్య త
థోక్తం - అపత్యం పుత్రం - ఉత్సంగభువి ఊరుదేశ - పురోధాయ అగ్రే కృత్వా
యాతుధానస్య బకస్య అపరాధాత్ ప్రతికూలాచరణరూపాత్ యద్భయం
తస్య సంరోధః తేన మందితం మందరవం - క్రందితం రోదనముత్సృజంతీం ము
ర్చంతీం - నిశ్శబ్దం రుదతీమిత్యర్థః - అన్యథా నగరమాత్రస్యైవ తత్ యాతు
ధానత్వేన భావః - విప్రస్య నిజావాసదాతుః ఆయతాక్షీ - పత్నీం సముపసృత్య స
న్నిధిం ప్రాప్య - కుంతీ - విషాదస్య దుఃఖస్య నిదానం ముఖ్యకారణం అప్రా
క్షీత్ పప్రచ్ఛ ॥ ❀ ॥ పృచ్ఛతేః కర్తరి లుఙ్ ॥ ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

౩౮॥ టీ॥ సాపిప్రపత్న్యపి- కృపాళుతయా దయాశీలతయా-హృదిమన
సి లగ్నా వ్యాప్నువన్ గద్గదః శోకాత్మకః యస్యాస్తాం - మహాంతోన్య సం
తాపాత్ఖిద్యంతీతి భావః - తాం కుంతీం ప్రతి - గద్గదాని దుఃఖితరాణి అక్ష
రాణి వచనాని యస్మిన్ తద్యథా తథా - ఆచచక్షే ఉవాచ దుఃఖనిదానమితి
శేషః ❋ చక్షు తేః కర్తరి లిట్ ॥ ౩౯ ॥ సాధయేయమితి॥ ధర్మః పితృఋ
ణాపాకరణరూపః సంగృహ్యతే నేనేతి ధర్మసంగ్రహం పుత్రం సాధయే
యం సంపాదయేయమితి హేతోః మిథునం స్త్రీపురుషౌ సంధత్తే సంగచ్ఛ
తి ❋ ప్రజయా పితృభ్య ఏష వా అనృణో యః పుత్రీతి శ్రుతేః ❋ ప్రజానాం
గృహమేధినామితి స్మృతేశ్చ సుహతానుపత్న్యాదరమేవ దారసంగ్రహ ఇతి
భావః - అనేకాని జన్మాని పూర్వాణి యయోస్తయోరితి బహుతరపాపసం
చయవత్త్వేన నాయోర్విశేషణం - ఆవయోర్దంపత్యోస్తు పరం కేవలం-అథ
ప్రాక్షీత్ ॥౩౮॥ గ॥ సాపి తాం కృపాళుతయా హృదిల
గ్న గద్గదాం గద్గదాక్షరమాచచక్షే ॥ ౩౯ ॥ వ॥ సాధయేయమి
తి ధర్మసంగ్రహం సంధత్తే మిథునం పరస్పరమ్। అథయోః పరమ
నేకజన్మనోరావయోరజని పాపసంగ్రహః ॥ ౪౦ ॥ వ॥
అయి కిం బ్రవీమి పరిపాకమంహసాం అతిభీషణో బక ఇతి క్షు
పాచరః। స్వసురాదరాత్స్వయమివాగతో యమో
యమునోర్వ్యథార్థం - పాపం తత్ఫలం దుఃఖం సంగృహ్యతే నేనేతి పాపసం
గ్రహః అల్పాయుః పుత్రః- అజని జాతః - అత్ర పుత్రాత్మక ధర్మాయయ
తమానయోరల్పాయుః పుత్రాత్మకపాపావాప్తివర్ణనాద్విషమప్రభే
దః ❋ యత్తు ధర్మస్య సంగ్రహం సంపాదనమితి వ్యాఖ్యాయాతియత్ మి
థున సంగ్రహ ఇతి వ్యసింహప్రలపితం తన్న్యూనపదత్వాదిదోషాక్షేపణ
మూలోచ్ఛేదిత్వాదుపేక్ష్యం ॥ ౪౦ ॥ అయీతి॥ అయి హే సఖి- అంహసాం
పాపానాం- నామేతి శేషః - పరిపాకం దుఃఖాత్మనా పరిణామం - కిం బ్రవీ
మి కథం వక్ష్యామి- అనిర్వాచ్యం మద్దుఃఖమిత్యర్థః - తదేవ విశదయతి ॥ అ
తీతి॥ అతిభీషణః అత్యంత దారుణః- బక ఇతి బకసంజ్ఞః- క్షుపాచరః రాక్షసః
స్వసుర్భగిన్యాః యమునాయాః ఆదరాత్స్నేహం సాక్షాత్ ఆగతః యమ ఇ
వేత్యుత్ప్రేక్షా -యమునాయాః వనాంతం తీరారణ్యం అవలంబ్య ఆక్రమ్య వ
ర్తతే మంజుభాషిణీ వృత్తం ॥ ❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋

౨౯ ॥ మాభూదితి ॥ నః అస్మాకం సర్వేషాం - యుగపదేకకాలం - నాశో మాభూదితి హేతోః భీరుభిః భయశీలైరతఏవ - పూర్వైః పురాతనైః పౌరైః ఏతత్పట్టణవాసిభిః - జాతు - కదాచిదవసరం ప్రార్థనావకాశం లబ్ధ్వా - అసకృద్బహువారం ప్రార్థనాభిః ప్రక్లృప్తం నిర్ణీతం - ఏకైకస్మిన్నహని ఏకమేకం పుమాంసం తుంగమత్యున్నతం - పర్వతకల్పమితి యావత్ - అన్నస్య రాశిం - ఏతదుభయరూపం బలిం - నిత్యం దినే దినే - తస్మై బకాయ - ఇహైతత్పట్టణే - జనః వితరతి దదాతి - నిత్యం తస్మా ఇత్యేవ పాఠః ॥ * ॥ కృత్వా తస్మా ఇతి పాఠస్త్వనన్వయిత్వాదుపేక్ష్యః ॥ * ॥ మందాక్రాంతా ॥ ౩౦ ॥ తాదృశ

యమునావనాంతమవలంబ్య వర్తతే ॥ ౨౯ ॥ ప ॥ మా
భూన్నాశో యుగపదితి నో భీరుభిర్జాతు పౌరైః పూర్వైర్లబ్ధ్వా
పరమసకృత్ప్రార్థనాభిః ప్రక్లృప్తం । ఏకైకస్మిన్నహ
ని వితరత్యేకమేకం పుమాంసం నిత్యం తస్మై బలిమిహ జన
స్తుంగమన్నస్య రాశిమ్ ॥ ౩౦ ॥ ప ॥ తాదృశః ప్రళయకాల
కఠోరో వాసరస్స తు మమాలయభూమేః । ద్వారి తిష్ఠతి బకా
త్పరితుష్టాత్ పారితోషికమివాద్య జిఘృక్షుః ॥ ౩౧ ॥ పి ॥ బా
లానివ ప్రవయసోఽపి న రాక్షసోఽయం భుంజీత చేన్మమ స ఏవ హి
పుణ్యపాకః । బాలేన భావ్యమితి తద్బలిషు వ్యవస్థాం కం రే పు

ఇతి ॥ తాదృశః ఉక్తబలిప్రదానాత్మకః - అతఏవ ప్రళయకాల ఇవ కఠోరః ప్రాణిహింసకత్వాద్దారుణః - వాసరః దివసం - పరితుష్టాత్ బ్రాహ్మణోఽద్య బలిం దదాతీతి ప్రియవాక్యశ్రవణేన సంతుష్టాత్ - బకాత్ రాక్షసాత్ - పారితోషికం ప్రియవార్తాహారదేయద్రవ్యం - జిఘృక్షుః గృహీతుమిచ్ఛురివ - మమాలయభూమేః నివాసస్య ద్వారి ద్వారదేశే - అద్య శ్వః ప్రాతరితి - వర్తమానసామీప్యే వర్తమానత్వనిర్దేశః - తిష్ఠతి - తత్తద్గృహవారానుపూర్వ్యా శ్వః ప్రాతర్బలిరస్మాభిర్దేయ ఇత్యర్థః - స్వాగతావృత్తమ్ ॥ ౩౧ ॥ బాలానితి ॥ అయం వ రాక్షసో బకః - బాలాన్ యూన ఇవేత్యర్థః - ప్రవయసః వృద్ధానపి - భుంజీత చేత్ భక్షయేద్యది - సః వృద్ధభక్షణమేవ పుణ్యానాం పాకో

హి-ఫలంఖలు-తస్మాత్ కపినాస్తి శ్యామహ ॥ బాలేచే॥ నస్య బకస్య బలిమువి
షమే భావ్యంభవితవ్యం - ఇత్యుక్త ప్రకారావ్య వస్య ప్రాప్తీనదుష్కర్మణః
పునః-కంరె-క్రకచస్య- కరపత్రస్య ధాటీం భంగిం - కలయతి జనిత
ఆవమోదనంపశోకర్వక్ష్యత్ ప్రత్రగుణఃపుత్రప్రవాయంతస్య లక్షణం జే
ఉ ఇతిమూర్ధ్న మిమితిభావః వస-ంతతిలకా ॥ ౬౨ ॥ సంతానే॥ సంతానస్య
అవ్యస్య శస్య మూలంఅపిచ్ఛేద కారణం - ఇనంపురోహిత్తి- కపస్యాపుత్రః-
ఏకః మేవాస్తి- తత్తే-తస్మానాద్ద శోచ్ఛే దకిభావః సముకదాదిక్య ప్ర
యాబకః పునంపుత్రంద దాత్వ త్యతఆ ॥ సంవర్తే॥ సరాతుసే ప్రబి
కస్తు-సంవర్తకాలస్య సహాజస్స కృశ ఇత్యర్థః తథాచ ప్రాప్నోహి సాపి
హోరాత్రాంకతం కృషేత భావః నను కాలాంతర భావీనిచూపనం కించిత్ కిను

నఃకలయతి క్రకచస్య ధటీమ్ ॥ ౬౨ ॥ ప ॥ సంతానమూల
మిదమేకమపత్యమాస్తే సంవర్తకాలసహజస్సరాతుసే
త్రః సంభూయాయతేచ సహయుతః కుప యాంమహాత్మా సంతీర్య
తాంకథమయంసతి మేవిపత్తిః ॥ ౬౩ ॥ గ ॥ ఇత్యుదీర్య సరభ
సావగాహానహ్య దమనసముత్తూలితశోకంసప్రాం మునన
యనసలిలంవిశ్శృంఖలంఖేలయంత్యతస్యై మాతా సమేత
ద్వితీయోపసమరేఘ్న ద్వితీయ స్మృతి స్వఖి తేది యతెనపవ
త త్ప్రాణనాశనే బలీభవిష్యతిమూర్ఘ్నీసంతతసింధరదేవమః హి

వైశ్యవశోచ సత్యతఆహ- సంభూయాయత ఇతి- మహాత్మా దుఃఖదుర్భరయా
తపయా ఏకస్మై వరాత్మై- సముయఃబలిప్రదానావసరః - సంభూయ
తేసం ప్రాప్యతే- ప్రభాత యాంరజన్యామేవబలిదేయ ఇత్యర్థః - అ
తోన కాలాంతరితా విపదితి భావః - ఇయముక్తామేమదీయావిపత్తిః- హేస
ఖి-కథం కేనప్రకారేణ- సంతీర్య తాంఅతిక్రమ్య తాం ॥ * ॥ తరతేఃకర్మణ
ణిప్రాప్తకాలేలోట్ ॥ ******************************
౬౩ ॥ ఇతీతి॥ ఇత్యుక్తప్రకారేణఉదీర్యఉక్త్వా- సరభసముత్ వేగం అవ
గాహానంని జ్జనంయస్య తథోక్తేనహృదయేనమనసాసముత్తూలితశంత
టం ప్రాపితంశోకప్రవరసఃజలంతస్యపూరం ప్రవాహమివస్థితం - నయన
యోస్సలిలం- విశ్శృంఖలం- నిష్ప్రతిబంధయాథాతథా - ఖేలయంతై వ్ర

సాకయాంస్త్ర్య - తస్యైబ్రాహ్మణపత్న్యై - హేసఖ్తే సభార్యః నాగత
రో హృద్విషయోపి - సమ రైస్య అద్య తేయాః అస్య శేః సుగంధి సాదీయతే -
నాయోశేషః - సభీగాపర - తస్య బకస్య ప్రాణ్యైజేభ్య తెంనేనేత ప్రా
ణానం యుడశనమస్నంత ద్విషయో బలీభవిష్యతి బలిభాణవిష్యతీత త్రా ణా
నాంనాశనే విషయోబలీ బల వాన్ భవిష్యతీతిచ - అతఃమాక్షేపస్త్ర సైన్యః
* ॥ భయోః కిలతః లిలుక్ - ఇత్యుక్త ప్రకారేణ సాదరదేః స్వపాంశోః ప్రైత
మంతే - ప్రత్యశౌషీత్ ప్రతిజ్ఞానకరోత్ ॥ ౼॥ ప్రత్యాస్వచ్ఛత్రణో తేః
కతికారిలుజ్ - పరోధాభాసస్తేషయోస్సంస్పృష్టిః ॥ ౬౪ ॥ అనయో రితి ॥ అదే
శంతి ప్రతిజ్ఞానంతరం - అనయోరనఘ దంపత్యోః బ్రాహ్మణీ బ్రాహ్మణయోః -
అశ్రు హేతోర్బాష్ప కారణస్య - శుచః మఃఖస్య - ఆదేశానే - మాసస్రా
యావత - శుచ ఇతి రాహాప్కర ఇత్య దివ దఛేదేష్టి - త థాచ - శుగభి

షీప్రత్యశౌషీత్ ॥ ౬౪॥ ప ॥ అనయోరనఘదంపత్యోరశ్రు
హేతోశ్శుచః పదే । ఆనందస్యాతిరేకోభూదాదేశ ఇవ శత
త్రుణామ్ ॥ ౬౫॥ ప ॥ తమిమం ప్రసువార హస్య సంతంగది
త్వా యుతో బలావలేపాత్ ॥ ఘనసానబకం లిలేహ రా
త్రౌ మనసా ధారితమన్నరాశిమేవ ॥ ౬౬ ॥ గ ॥ అపరేద్యు

స్త్యుపదేశ ఇతిచ - ఆనందస్య అతిరేకః సంతోషాతిశయః - ఆదేశః అభి
వ - వ్యాకరణశాస్త్ర ప్రసిద్ధశబ్దాంతరమివేతిచ - తస్మిన్నేవ శుచః స్థానే - అ
భూత్ - వ్యాకరణేన యుష్మదాదిపదే ఆదేశవిధయా త్వమాదిపదమివ అప్ర
పంచకారిత్వస్య ఆనందాతిరేకపదమభూదిత్యర్థః ॥ ౹॥ ఉపమాలంకారః ॥
౬౫ ॥ తమితి ॥ వాయుసుతః - తమిమం పూర్వోక్తం ఉదంతం వార్తాం ప్రతి - కి
మపి ప్రసువాజన వ్యాగదితః కథితస్సన్ - బలావలేపాచ్ఛార్యగర్వాద్ధేతోః -
బకాసురంరాత్రౌ ఘనసానలిలేహ నస్పృష్టవాన్ - నగ ణయామాసే
తియావత్ - కింతు - అనపోశకస్తేన - ధారితం సంభరితం అన్నరాశిమేవ - మన
సా రాత్రౌ లిలేహ ఆస్వాదితవాన్ - శ్వః పూర్ణాహారోపముభవేదితి
సర్వామపి రజనీం ధ్యాయన్నతిష్ఠదిత్యర్థః - లిహేః కర్తరిలిట్ - ఔపచ్ఛందసి
కం ॥ ౬౬॥ అపరేద్యురితి ॥ అపరేద్యుః పరస్మిన్ దినే - నిఖిలజనానాం ఆనందకరే

ద్ధష్టిప్రోద్ఘేతిమిరవారణాదితిభావః॰అఖిలజననయనానందకరఇతిక్వచిత్పా
ఠః- భగవతి- దినకరేసూర్యేపితత్యపిసాభీమస్య బకావస్కందనంసముచ్ఛి
ద్యతే- మందేహానాంనామరాక్షసానాంకులం-బృందమితివాపాఠః అవ
స్కందయితుంనాశయితుం- ఉదయగిరేశ్శిఖరమధిరూఢే ప్రాప్తేసతీత్యు
త్తరేణాన్వయః - మందేహానామరాక్షసాస్సంధ్యాసు సూర్యంతుణంనిరు
ధ్యన్సశ్యంతీతి శ్రుతిసిద్ధం॥ ౬౭ ॥ సఇతి॥ సభీమసేనః - దధికలశీనాందధికుం
భానాంకులంబృందం -అశ్నాతేవ్యాప్నోతీతివ్యుత్పత్త్యాశకంధ్వాదిత్వాత్ప
రూం? పిపిప్పల్యాదిత్వాత్ జీషిచకులశీపజ్త్రిః తాంబిభర్తీతిభరస్త్రాద్యశః
అన్నస్యరాశిః యస్మిన్ తథోక్తం ※ దధికలశీకులశీవరాన్నరాశిమితివాపా
ఠస్తుసుగమః - శకటమధిరుహ్య - అంతకవీరస్య యమస్యయారాజధానీ
సంయమనీతస్యాశ్శాఖానగరం ఉపపట్టణమివస్థితం ॥సి॥ యస్మాలనగరాత్పు

నిఖిలజనానందకరే భగవతి దినకరేపి - మందేహకులమ
వస్కందయితుముదయగిరిశిఖరమధిరూఢే ౬౭॥ సశకట
మధిరుహ్య భీమసేనో దధికలశీకులశీభరాన్నరాశిః। బకభ
వనవసంనివేశశాఖానగరమివాంతకవీరరాజధాన్యాః॥౬౮
॥కంకాలోచ్చయకల్పితాంతకచమూశాటీకుటీవిభ్రమే
తత్ర క్రుద్ధతదౌపవాహ్యమహిషశ్వాసోగ్రచక్రానిలే।

రంతచ్ఛాఖానగరమిత్యపరః - బకస్య భవనంయస్మిన్ తద్భవనంనివేశ- ఉ
త్రైష్టుప్ - పుష్పితాగ్రా॥ ※※※※※※※※※※※※※※※※※

౬౮॥కంకాలేతి॥కంకాలానాంశరీరశల్యానాంఉచ్చయేనసమూహేనకల్పి
తః-అంతకచమ్వాఃయమసేనాయాఃశాటీకుటీవిభ్రమఃపటగృహవిలాసః
యస్మిన్ తథోక్తే॥సి॥స్యాచ్ఛరీరాస్థికంకాలఇత్యమరః-క్రుద్ధస్యకుపితస్యత
దౌపవాహ్యస్యయమవాహనస్యమహిషస్యశ్వాసాఇవఉగ్రాఃదారుణా
చక్రానిలాఃఆవర్తవాయవఃయస్మిన్ తథోక్తే-గృధ్రధ్వాంక్షాణాంకంక
కాకానాంసృగాలానాంశివానాంచ ఘోషైః ఘోరధ్వనిభిఃవికసన్ వర్ధ
మానఃరక్షఃసఃబకస్యఆపదానాని ప్రాణిహింసాత్మకకర్మాణితత్సంబం
ధినస్తవఃయస్మిన్ తథోక్తే -తాదృగ్ధ్వనివ్యాజతద్విరుదస్తుతిరవముఖరితజ్ఞ
త్వఙ్గణః- తత్రబకవనే -శకటస్థస్సన్నేవభుంజానఃఅన్నరాశింభక్షయన్

సపి సః-కుహహత్ బకహృదయభేదనం క్ష్వేళితం సింహనాదం చక్రే-అత్ర బ
లిబకయోః క్ష్వేళితాభ్యాం భీమస్య తృణీకృతబకబలావలేప ప్రతీతేర్వస్తునా
వ సుధ్వనిః ॥ * ॥ శార్దూలవిక్రీడితం వృత్తమ్ ॥ ౨౮॥ స ఇతి॥ సబకోప-తది
దం భీమసింహనాదం-నిశమ్య శ్రుత్వా - బలినా అన్నేన బలవత్తి చ పురుష
విశేషే సహ మహాపురుషేణ భీమేన చ ద్వాభ్యాం మందితేన విలంబితేన శకట
స్యాగమనహేతునా- ప్రథమం సింహనాదశ్రవణాత్పూర్వమేవ-కృతః ఉ
న్మేషః ఉత్పత్తిర్యస్య తం-రోషం క్రోధం-ద్విగుణయన్ పునరుక్తయన్ సన్-
గిరేః కందరం గుహా సైవ మందిరం తస్య ముఖాద్ద్వారాత్-సరభసం సవేగం
యథాతథా-నిరగాత్ బహిర్నిర్గత్యోత్తస్థే ఇత్యన్వయః ॥ ౨౦॥ ఏవమితి॥ వ్యా
త్తాభిః స్ఫుటాభిః ఉరసి రక్తరేఖాభిః రుధిరలేపధారాభిః కృతాని బిరుదాని జ

గృధ్రధ్వాంక్షసృగాలఘోషవికసత్క్రోశోపదానస్తవేభుం
జానశ్శకటస్థపవసుతదా చక్రే మహత్క్ష్వేళితమ్ ॥ ౨౮॥ గ॥ సో
పితదిదం నిశమ్య బలిః పురుషవిశేషముదితశకటాగమనేన ప్ర
థమమేవకృతోన్మేషం క్రోధం ద్విగుణయన్ గిరికందరము
దిగముఖాత్సరభసం నిరగాత్ ॥ ౨౦ ॥ వ్యా॥ ఏవం కోవా పరా
ధ్నోత్యముమవిగణయన్ బాహుమత్రోతిషు వ్యర్థన్ వ్యక్తో
రోరక్తరేఖాకృతబిరుదజగద్ఘాతుకత్వప్రశస్తిః । క్రోశన్మ
త్యాంగఖాదత్వరణపరిచలత్సృక్క్వలగ్నాస్థిదండష్ఠాలే

యా చిహ్నోన్నియయస్త్యా స్తథోక్తా-తాదృశీ జగతో ఘాతుకత్వేన వధేన యా ప్రశ
స్తిః శ్లాఘా సా యస్య స తథోక్తః- క్రోశతాం వేదనయా రుదతాం మర్త్యానాం
బలీకృతానాం అంగఖాదే అవయవభక్షణే త్వరణోద్వేగేన పరితశ్చలతోః
సృక్కణోః ఓష్ఠప్రాంతయోః లగ్నే అస్థిదండావివ స్థూలే చేతి విశేషణత్వ
వివక్షయా సమాసః- దంష్ట్రే దంతవిశేషౌ-దధానో యాతుధానః బకః - అ
ముం బాహుం అవిగణయన్ అవిచారయన్నేవముక్తప్రకారం-అత్ర మయి వి
షయే కోవా అపరాధ్నోతి అపరాధం కరోతీతి ఘుష్యన్ ఘోషం కుర్వన్
సన్-పవనసుతమభిభీమస్యాభిముఖం- ప్రాద్రవత్ ధావతిస్మ-యస్తు క్రో
శతో మర్త్యాన్ స్య భీమస్యేతి-లగ్నాః పూర్వమేవేతి శేషః ఇతి వ్య సింహప్రల

పిత్రా ... హాసేన సహాపనేవ - యతః ప్రథమే ప్రకటస్య ద్వితీయే చ ప్ర
తిసన్నాహస్య చ ఘోషస్య పత్రైః ॥ ౭౦ ॥ ఇతి ॥ ... ప్రభో భీమః బకో నిజా
భ్యాం భుజయోరాయామే ... భ్యాం ... బన్ధనైః - నియమితైః యుద్ధ
ఉపత్యైః ... సంపతకస్య దనుజో ... యోర్యుద్ధే క్రాన్తౌ సన్తౌ - పర
స్పరం భుజాభ్యాం బన్ధనేన యుక్తౌ ... లింపానాం దేవానాం ప
... తేన యుద్ధేన ... గా ... ర్యా
త్పతి ... ఆలోక్య మానమిత్యర్థః నియుద్ధ
శిల్పం బాహుయుద్ధకలా నిపుణాయిథా తథా - నిరవహతాం కృతవన్తౌ ॥ + ॥
... ॥ ❁ ॥ పుష్పితాగ్రా ॥ ❁❁❁❁❁
౭౨ ॥ పుత్రస్యేతి ॥ తతో వాయోః పుత్రస్య భీమస్య భుజయోః దోర్లలి

... పవనభువః ... ప్రా(ద)వన్యా తు ధాః ॥
౭౧ ... ప ॥ ... త్ర ... మితయత్న
పరస్పరాపు భౌతౌ ... నిరవహ
తాం నిపుణం నియుద్ధశిల్పమ్ ॥ ౭౨ ॥ తతః ॥ ప ॥ పుత్రస్య వా
యోర్భుజదోర్లలిత్వం బక ... త్ర చిరం చరం తమ్ ॥ ని
న్యే దశాం కామపరాం తు స ... నేత్రాభ్రవర్షతుర్విలాస
యోగ్యామ్ ॥ ౭౩ ॥ ప ॥ తం పిక్కృష్య పురసీమ్ని నిశీథే తత్ర
గాత్ర ... దోషమ్ । మారుతా ... మారుత

త్యం ... - తత్ర వనే ... జలేచ - చిరం - చరంతం సత్త్వా నిభుజానం - బకం
... సంపక్షిపి శేషంచ - ర తు సత్రీణాం నేత్రాణ్యేవ అభ్రాణి మేఘా
స్తేషాం వర్షర్తౌ యో విలాసః ... త్మకః తస్య యోగ్యాముచితాం - కా
మ ... మరవస్థాం - నిన్యే ... భీమబాహుబలేన బకో మమా
రేత్యర్థః ॥ ❁ ॥ నయ తేమర్హాది త్వాద్వితీయకర్తృత్వం ॥ * ॥ నేత్రాభ్ర
వర్ష ... తి ... నేత్ర పవనైర్యాం ... తైరుపేతుః ॥ ❁ ॥ ఉపజా
తిః ॥ ౭౩ ॥ తమితి ॥ మారుతసూనుః భీమః తం నిహతం బకం తచ్ఛవమితియా
వత్ - నిశీథే అర్ధరాత్రే - పురసీమ్ని నగరద్వారే - వికృష్య పాతయిత్వేత్య
ర్థః - తత్ర ... స్య శవస్య మర్దనేనస్ప ... దోషః తం - మా

ప్రా[illegible]సూయస్త్వనథో [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]లోకః - మహా[illegible] [illegible] [illegible]

గాత్ గతవా[illegible] ॥ శ్లో ॥ సమాహా[illegible] [illegible] సేవా

[illegible]కలదోషనివారక [illegible] భావః ॥ శ్లో ॥ [illegible]

౭౮ ॥ ఆలోక్య [illegible] [illegible] - [illegible]

[illegible] యాః [illegible]

[illegible] పరిణో [illegible] నేన [illegible] - [illegible]

[illegible] నెమృత [illegible]

[illegible] - అనంత [illegible] తరంగా [illegible]

[illegible] యు [illegible] - [illegible] యంబక [illegible]

సూను [illegible] మహాగ [illegible] ॥ ౭౯ ॥ వ ॥ ఆ
లోక్య [illegible] శవ [illegible] త దశేషహారై [illegible]
క్రియ [illegible] ఆశ్చర్య [illegible] ప్రారపతి [illegible] నం
దన [illegible] ॥ ౭౭ ॥ ట ॥ భావన మేత్య తదాగ్య
[illegible] ప్ర [illegible] యుయు జేసు [illegible]
మహా [illegible] త్రి [illegible] ॥ ౭౮ ॥ [illegible]
[illegible] జా [illegible] వేది కాయాం [illegible]
[illegible] । పథికో పరరాత్ర జాగరూక [illegible] మిదవ్య

ననందురిత్యర్థః । వసంతతిలకా ॥ ౭౭ ॥ భావనమిత్ ॥ శ్రో ప్రతి - తదా ప్రా [illegible]

[illegible] ప్రముదితస్య - గృహ మే [illegible] భవనం గృ

హమేత్య - ప్రవణీకృతః నమ్రీకృతః [illegible] తస్మై పవన జే [illegible]

విపయో - అతు [illegible] ఆశిషః ప్రయుయు జేఉదీరితవాన్ ॥ [illegible] ప్రపూ [illegible]

[illegible] కతరా [illegible] - ఉపకృతస్య ప్రత్యుపకా [illegible] భావః ద్రు

విలంబితం ॥ ౭౮ ॥ [illegible] ॥ జాతుకదా చిత్పథికః [illegible] - నిశా [illegible] -

నికేతస్య పాదవా వాసగృహస్య వేదికాయాం ప్రాంగణ వేదికాయాం [illegible]

[illegible] సమీపే - సుప్తిసుఖం నిద్రా సౌఖ్యం - నిషేవ్య ప్రాప్య - అపర రా

త్రే అరుణోదయ వేళాయాం జాగరూకః ప్రబుద్ధః సన్ - ప్రసంగా [illegible]

ప్రస్తావాత్ - పాఞ్చాలీం ప్రతి - ఈదృశీం వక్ష్యమాణప్రకారాం - గిరం - వాచం - ప్రబభాషే ఉక్తవాన్ - ఔపచ్ఛన్దసికం ॥ ౭౭ ॥ పాఞ్చాలీ - మితి ॥ అన్యే నృపాః యూనాం తరుణానాం మనోరథేషు కామేష్వపి - సౌధేషు హర్మ్యేష్వపి - రత్నమయీం పాఞ్చాలికాం - కృత్రిమపుత్త్రికాం - పాఞ్చాలికాం ద్రౌపదీం ॥ ని ॥ పాఞ్చాలికా పుత్త్రికా స్యాద్వస్త్రదన్తాదిభిః కృతేత్యమరః - సమీయుః భవేత్ - ఇతి హృది కృత్వా మనసి నిశ్చిత్యేత్యర్థః - స్వయంవర ఇతి మహోత్సవస్తస్మై - దూతైర్గావ్యో నార్థమాగతైః ద్రౌపదైస్సమం - ద్రుపదభూపతిరాజధానీం ప్రయాన్తి ద్రుపదపురమిత్యర్థః - అత్ర సౌధగత్న పాఞ్చాలికేతి పరంపరితకేవలరూపకం - వసంతతిలకా ॥ ౭౮ ॥ తర్హి రాజానః ప్రయాన్తు కిమస్మాకం బ్రాహ్మణానాం తత్ప్రసంగాత్ ॥ ౭౭ ॥ ప ॥ పాఞ్చాలికాం యువమనోరథ

సౌధరత్నపాఞ్చాలికాం హృది సమేతి సమేతి కృత్వా । అద్య స్వయంవరమహో యన్నృపాః ప్రయాన్తి దూతైస్సమం ద్రుపదభూపతిరాజధానీమ్ ॥ ౭౮ ॥ ప ॥ భోక్తుమన్నమపి సూపసమగ్రం దోగ్ధుమప్యభినవప్రసవా గాః । లప్స్యతే ద్విజగణోఽపి చ తస్మాద్వత్సలాద్దుహితురుత్సవకాలే ॥ ౭౯ ॥ ప ॥ న హి తత్ర భవేదపార్థతా విజయస్సిద్ధిముపైష్యతి స్ఫుటమ్ ।

త్రైత్యత ఆహ ॥ భోక్తుమితి ॥ ద్విజానాం గణోఽపి - భోక్తుం సూపేన సమగ్రం సంపూర్ణమన్నమపి - దోగ్ధుమభినవః - నూతనః ప్రసవః ప్రసూతిర్యాసాం తాః - గా అపి - దుహితుః - సుతాయాః ద్రౌపద్యాః - ఉత్సవకాలే స్వయంవరోత్సవసమయే - వత్సలాద్దుహితృప్రేమవతః - తస్మాద్ద్రుపదాత్ - లప్స్యతే ప్రాప్స్యతే - స్వాగతావృత్తం ॥ ౭౯ ॥ న హీతి ॥ కిఞ్చ - తత్ర ద్రౌపదీస్వయంవరోత్సవే - హి యస్మాత్ - అపార్థతా వ్యర్థత్వం న భవేత్ - పార్థోఽర్జునో న భవతీత్యపార్థః - తస్య భావస్తత్తా - అర్జునభేదః - న భవేదితి చ - తతః - కారణాత్ - విజయః గమనమిత్యర్థః - ఉపసర్గేణ ధాత్వర్థో బలాదన్యః ప్రతీయత ఇత్యనుశాసనాదితి భావః - సిద్ధిం సాఫల్యం ఉపైష్యతి లప్స్యతే - విజయోఽర్జునః - సిద్ధిం ద్రౌపదీలాభరూపాం - ఉపైష్యతి -

స్ఫుటం-నూతనమితిచ- దధిస్ఫురితహాసనముఖ్యానాంగాశిలాఖాన్మత్స్య భేదన
ద్వారా ద్రౌపదీలాభాచ్చేత్యుభయత్ర భావః- హేమహాజనః ఉత్కృ
ష్టతేజస్సులీనః నః యుష్మాకం సుహృత్సు ఖం యుగపత్ - ఏకదైవ పాహిత్యే
నేతిచ- అస్తు- తత్తస్మాత్ - ద్రుపదం సత్వరమాగచ్ఛత - వైతాళీయవృత్తం
౮౦ ॥ ఇతీతి॥ ఇత్యుక్తప్రకారాం సుప్రశ్రుతిం వ్యంజనయా- భావ్యర్థసూ
చనీం- అజ్ఞానద్వారా ద్రౌపదీలాభే సర్వేషాం సౌఖ్యలాభవ్యంజకామి
తియావత్ -అతఏవ సుధయా అన్వితేన నిర్మితామివస్థితాం- ద్విజాతే
ర్బ్రాహ్మణస్య తాం వాచం హృదికృత్వా అంగీకృత్యేత్యర్థః- తేపాండ
వాః- పథిమార్గే భూసురసంఘస్య బ్రాహ్మణబృందస్య మధ్యం భజంతి
ప్రాప్నువంతీతి భాజస్సంతః- పాంచాలస్య ద్రుపదస్య పురం ప్రతి - ప్రత

యుగపత్సుఖినస్స్థ వో మహా ద్రుతమాగచ్ఛత తన్మహాజనః
౮౦ ॥ వ॥ ఇతి వాచముపశ్రుతిం ద్విజాతేర్హృది కృత్వా సుధ
యోపనిర్మితాం తామ్॥ పథిభూసురసంఘమధ్యభాజః ప్రతి
పాంచాలపురం ప్రతస్థిరే తే ॥ ౮౧ ॥ గ॥ తేపి పునరనేకదిన
నీతజనపదవనసీమానః - పథికృతోదయేన భగవతా పరాశ
రదాయాదేన - జతుభవనపరిచ్యవనేన వో నవో హ

స్థిరే- ఔపచ్ఛందసికం ॥ ౮౧ ॥ తేపీతి॥ తేపాండవా అపి- అనేకైర్దినై
ర్నీతానాం అతిక్రాంతానాం జనపదానాం దేశానాం వనానామరణ్యానాం
సీమానః- భాగాః- యైస్తథోక్తాస్సంతః- పథిమార్గమధ్యే - పునరపికృతః ఉ
దయః సాక్షాత్కారః- యేన- తేన- శాలిహోత్రాశ్రమే పూర్వందత్త
దర్శనత్వాత్ -పునరపీత్యుక్తం- భగవతా త్రైకాల్యవేదినా- పరాశరస్య
మునేర్దాయాదేన పుత్రేణ వ్యాసేన॥ "దాయాదౌ సుతబాంధవావిత్య
మరః- వః యుష్మాకం- జతుభవనాత్ జతుగృహాత్ స్వహస్తనాన్నాత్పరిచ్యవనేన
నిష్క్రమణం నిర్గమనేన- పృషతో ద్రుపదపితా తదపత్యం పుమాన్ పార్షతస్తస్య న
వః నూతనః- భూత్వా పునరుత్థితకృతతుల్య ఇతియావత్ -హర్షస్సమున్మిష
తి జాయతే - ఇత్యుక్తప్రకారయా గిరా అనుగృహీతాస్సంతః- సాక్షాన్మ

తీర్ణభూయిష్ఠరోమహర్షాన్నిర్గచ్ఛతా-భుజయోః-ప్రతాప ఏవ అనలోఽగ్నిస్తస్మి
న్నేవస్థితేన ఫల్గునకరవల్లితేన-మహతా - అలాతస్య కరస్థితకాష్ఠాంగా
రస్య తేజసా-నిశి రాత్రౌ -నితాంతం సీమాని సంశ్వర్ణసోద్వర్ణధా
విస్ఫారితం సంతమసమంధకారః-యస్యాం సమయే ... వన మార్గేణ
త్రివిష్టపస్య స్వర్గస్య తటినీ నదీ గంగా సా ... స్య స్వ మిషమిశ్ర
తః ॥ * ॥ అభితః పరితః ఇత్యాదినాద్వితీయా ప్రాపికః ॥ * ॥ విశతేః క
ర్తరిలుఙ్-తత్ర ఖలు గంగాయామిత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౮౨ ॥ ఇందీవరా
దితి॥ ఇందీవరాత్ నీలోత్పలాత్ -రాత్రౌ నైత్రైలక్ష్మ్యాః స్థితేరితి భా
వః-తరంగే తరంగే ప్రతితరంగం-అనుప్రవిష్టైః క్రమేణ సంక్రాంతైః అబ్ధి
దుహితుర్లక్ష్మ్యాః బింబైః ప్రతిబింబైరివ స్థితైః తరుణీనాం కదంబైస్సమూ

హైః పాండవస్తస్య సముద్భూతశిఖాగ్నిసుగ్రహీతాః - సాట్టా
త్ప్ర రోమహర్ష భుజప్రతాపానలే నవఫల్గునకరవల్లితేన
మహతాలాత తేజసా-నిశి నితాంతసమంతత సంతమసయా
పదవ్యా - త్రివిష్టపతటినీం సముపాయ ప్రావికః ॥ ౮౨ ॥ త
త్ర ఖలు ॥ వ ॥ ఇందీవరాత్ప్రతితరంగమనుప్రవిష్టైర్బిం
బైరివాబ్ధిదుహితుస్తరుణీకదంబైః । క్రీడన్ సమం పయసి చి
త్రరథో విలోక్య పార్థాన్ దురోధకోపితః ప్రధనం చికీర్షుః
॥ ౮౩ ॥ వ ॥ అస్త్రమాగ్నేయమనాత్మదైవతం సంప్రయుజ్య

హైస్సహం-తైస్సహాన్య ధనుః-పయసి గంగాజలే క్రీడన్ చిత్రరథో నామ
గంధర్వః పార్థాన్ విలోక్య-కుపితః క్రుద్ధస్సన్ - స్త్రీభిస్సహక్రీడాంతే తత్పా
మామాగమనస్య లజ్జాకరత్వేన క్రోధోత్పాదకత్వాదితి భావః - అతఏవ ప్ర
ధనం కర్తుమిచ్ఛుః చికీర్షుస్సన్ - దురోధనిరుద్ధనాన్ - అత్ర పార్థావ
లోకనస్య ప్రధనేచ్ఛాం ప్రతి తస్యాశ్చ తన్నిరోధం ప్రతి హేతుత్వాత్పదా
ర్థహేతుకం కావ్యలింగద్వయమంగాంగిభావేన సంకీర్ణం-వసంతతిలకా
౮౩ ॥ అస్త్రమితి॥ ధనంజయః అర్జునః - సమరే చిత్రరథేన సహ యుద్ధే

తత్త్వనామసమంతుల్యంనామధనంజయఇత్యాఖ్యా యస్య తాదృశం దైవతం అగ్నిఃయస్యతత్ - అగ్నేయాస్త్రంసమ్యక్ప్రయుజ్య - తత్రగంగాతటే - అగ్రే ప్లవస్య పురఃఇవ స్థితఇతితథోక్తంతస్య చిత్రరథస్య రథం జాతుషాలయా స్యలాత్త్రాణ్యసహాస్యసహోదయం - దగ్ధత్వేనసన్న్యాసమిత్యర్థః - అగ్నోత్యా తవాన్ - ఆగ్నేయాస్త్రేణతద్రథందగ్ధవానిత్యర్థః ॥ ధనంజయో జునే వహ్నావితివిశ్వః - రథోద్ధతా ॥ ౮౪ ॥ గంధర్వాణామితి ॥ గర్వంజుషత ఇతి గర్వజుషః అహంకారాన్వితస్య - గంధర్వాణాంపత్యుశ్చిత్రరథస్య - సుర సింధోః గంగాయాః సంబంధిని సౌరసైంధవే తస్మిన్నాధసి జలే - భంగః తరంగః - శిశిరః - శీతలః - అభూత్ - రోధసి తాద్యశేతటే భంగః పరాజయస్తు - తాప హేతుః సంతాపజనకః - అభూత్ అత్ర తరంగపరాజయయోః శ్లేషభిత్తికా

సమరేధనంజయః। తత్రతస్యరథమగ్రవర్తినంజాతు షా
లయసహోయమాతనోత్ ॥ ౮౪ ॥ గంధర్వాణాం పత్యు
గర్వజుషశ్చ సైంధవేతస్మిన్ ॥ పాథసిభంగశ్శిశిరోరో
ధసిభంగస్తుతాపహేతురభూత్ ॥ ౮౫ ॥ పృసఖ్యాపృలాఖాత్స
పది ప్రహృష్యేకుశలవేంద్రః కురునందనానామ్। ప్రాదర్శ

ఖిదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితోవిరోధాభాసఇతితయోరంగాంగీభావేనసంకరః - గీతిరార్యా ॥ ప ॥ ఆర్యాప్రథమదళోక్తం యదికథమపిలక్షణంభవేదుభయోః। దళయోఃకృతయతిశోభాంతాంగీతిం గీతవాన్ భుజంగేశ ఇతిలక్షణాత్ ॥ ౮౫ ॥ సఖ్యుస్త్వితి ॥ సపది క్ష ణాత్ - కుశలవానాంగాయకానామింద్రః చిత్రరథః - సఖ్యుస్స్వప్రదేశ స్సహాయైస్త్రాతాభ్యాం ప్రహృష్యన్ సంతుష్యన్సన్ - ప్రథమమాగ కురునందనానాం పాండవానాం - స్వాంస్వీయాం - విశేషేణ శీఘ్రం పురోహి తానుగామిత్వాదిరూపాం - ప్రాదర్శయత్ ప్రథితవాన్ - రాజాగతస్త త్రయాణేతు పురఃకృత్వా పురోహితమిత్యాదిస్మరణాదితిభావః - పశ్చా దనంతరంతు - అమీషాం పాణ్డవానాంరమ్యాం పదవీం మార్గం - ప్రా

దశనాయదక్షరనాయోవమాస - ఉపజాతిః ॥౮౬॥ మేనేతి, అక్షమార్గద్వయ ప్రదర్శనానంతరం- అయంధర్మనన్దనో వతీ ధనఞ్జయాద్యైర్యుధిష్ఠిరః - విశ్రుతజ్ఞానః జ్ఞాననిధిత్వేన ప్రఖ్యాతః॥౭॥ ఇత్థం జ్ఞానవిశ్రుత ఇత్యర్థః ధౌమ్యంనామ బ్రాహ్మణం అధ్వని మార్గగమనే సహాత్మ్య - ప్రాణినాను హింసకోపిసన్- అయంధౌమ్యస్య పాదయోః పీడనం బాధనం నమస్కారం చ సహోదరైర్భీమాదిభిస్సహ- క్లిష్టవాన్ కృతవాన్ - వియోగాభాసః- రథోద్ధతా ॥౮౭॥ యథేతి॥ సః ధౌమ్యః ప్రీతః పౌరోహిత్యవరణేన సంతుష్టస్సన్- ఆతిథ్యవిధౌ అతిథిపూజాయాం- పాన్థైర్యుధిష్ఠిరాదీన్ - యథా పురస్కురుతేస్మ సమ్మానితవాన్ అగ్రేకృతవాన్ ఇత్యేతిచ - ప్రశ్రయపశం

యాత్రాస్వయం ప్రథమం నీలింప ... సమీపాం ... వీంచరమ్యామ్

౮౬ ॥ ప॥ ధర్మసూనోరథసహోదరైస్సహం ధౌమ్యమధ్వని స
మాత్యవిశ్రుతమ్। ప్రాణినామపి సహింసకోపిసన్ పాద
పీడనముపక్లిష్టవాన్॥౮౭॥ ప॥ యథాతిథ్యవిధౌ ప్రీత
స్సపురస్కురుతేస్మ తాన్। తథాధ్వగాన్ నేతేపితం ప్రశ్రయ
వశంవదాః ॥౮౮॥ప॥ ధౌమ్యస్సుధాధురీణాధౌరేయాభి
స్స్వయంవరకథాభిః। ద్రుపదపురస్సరణిం తేషాంద్విత్రా

పదాఃవినయపరాధీనాః- తేయుధిష్ఠిరాదయోపి - అధ్వని మార్గేగమనేవి షయే- తంధౌమ్యం- తథాపురస్కుర్వతేస్మసమ్మానితవంతశ్చేతి ॥౮౮॥ ధౌమ్యస్యేతి॥ సుధాధురీణాః అమృతస్య ధుర్యస్య ధౌరేయాభిఃధురంధరాభిః- ధౌమ్యస్య సంబధినీభిఃతత్కృతమానాభిరితియావత్ - స్వయంవరకథాభిః - ద్రౌపద్యాఇతిభావః - ద్రుపదపురః ద్రుపదపురస్య సరణిర్మార్గః- ద్వే వా త్రీణి వా ద్విత్రాణిపదానీవ- ద్విత్రిపదపరిమితమార్గ ఇవేతివాభవత్ - ఆర్యావృత్తం ॥ ప ॥ లక్ష్మ్యేతత్స్వగణాగోపేతాభవతినేవావిషమేజః। షష్ఠోయంనలఘూవాప్రథమేర్ధే నియతమార్యాయాః। షష్ఠేద్వితీయాలాన్నేపరకేముఖలాచ్చసయతిపదనియమః॥ చరమేర్ధే పంచ

సమాకేతస్మాదిహాభావతి వస్త్వలఙ్కారలక్షణాత్ ॥ ౭౯ ॥ భూదేవేష్వితి ॥ అతినిబిడేషు అత్యన్తసాన్ద్రేషు భూదేవేషు బ్రాహ్మణేషు - మధ్యే భాజాం పఞ్చానామపి పాణ్డవానాం కున్తీనన్దనానాం యుధిష్ఠిరాదీనాం పురః ప్రదేశే - ద్రుపదపురం - యుగపదేకదైవ - పుష్కరస్య గీతమభూత్ - తే ద్రుపదపురం దదృశురిత్యర్థః - వక్త్రాబ్జే తేషాం ముఖపద్మే - దక్షిణమక్షి నయనం చ యుగపత్ సరభసం పుస్ఫురస్పన్దతే స్మ - అత్ర ద్రుపదపురదృగ్విషయభావనాక్షిచలనయోర్యౌగపద్యాత్సముచ్చయాలఙ్కారః ॥ * ॥ గుణక్రియాయౌగపద్యం సముచ్చయ ఇతిలక్షణాత్ - ప్రహర్షిణీ ॥ ౮౦ ॥ కుమారికాయా ఇతి ॥ కుయామ్యాహః పాణ్డవాః ॥ తత్ర పురే - ద్రుపదస్య భూపతేః కుమారికాయాః - ద్రౌపద్యాః - కుచయోః ఉపమాద్రవ్యం సదృశపదార్థం ఘటమితి యావత్ - కుతూహలాత్ప్రథమం ద్రౌపదీదర్శనాత్పూర్వమేవ

ణ్యభవన్పదానీవ ॥ ౭౯ ॥ ప ॥ భూదేవేష్వతినిబిడేషు మ
ధ్యే భాజాం పఞ్చానామపి యౌగపద్యేన పాణ్డుసుతానామ్ । పు
ష్కరద్రుపదపురం పురః ప్రదేశేన వక్త్రాబ్జే సరభసమక్షి దక్షి
ణం చ ॥ ౮౦ ॥ ప ॥ కుమారికాయా ద్రుపదస్య భూపతేః
కుచోపమాద్రవ్యమివాభివీక్షితుమ్ ॥ కుయామ్యాహాస్తత్ర పు
రే కుతూహలాత్కులాలగేహం ప్రథమం సమావిశన్ ॥ ౮౧ ॥ ప
తామాగమన్నథ పురీం శతశస్ససైన్యాః స్మారం యుగోదయ
మివాద్భుతమావహన్తః । భూపాస్తతో భుజముదస్య పఠ

అభివీక్షితుమివేత్యుత్ప్రేక్షా - కులాలస్య కుమ్భకారస్య గేహం - సమావిశన్ ప్రవిశన్తి స్మ - వంశస్థవృత్తం ॥ ౮౧ ॥ తామితి ॥ అథ పాణ్డవప్రవేశానన్తరం - స్మారం మన్మథమయం - అత ఏవ అద్భుతం - యుగోదయం సృష్ట్యావిర్భావమిత్యర్థః - ఆవహన్తః కుర్వన్తః ఇవ స్థితా ఇత్యుత్ప్రేక్షా సర్వేప్యతికన్దర్పసౌన్దర్యశాలిన ఇత్యర్థః - ససైన్యా భూపాః దక్షిణం భుజముదస్య ఉద్ధృత్య నిబద్ధాని బిరుదాని జయచిహ్నాని శబ్దాః యస్మిన్ స్తత్పద్యం శ్లోకం - జాత్యేకవచనం పఠద్భిరుచ్చరద్భిః - పటుభిః స్తవనసమర్థైః వన్దినాం

స్తైః శాలికానాం బృంహితైః స్తూయమానాస్సన్తః శతశః తాం ద్రుపద
పురీం అగమన్ ఆగతవన్తః - వసన్తతిలకా ॥ ౯౨ ॥ ద్యావాభూమీతి ॥ సీ
రం హలం పాణౌ యస్య తథోక్తః - సవీరః బలరామః - యదూనాం యాద
వానాం యత్సైన్యం చతురంగం తస్య రజసాం శ్రేణిభిః పఙ్క్తిభిః - ద్యావా
భూమీ అన్తరిక్షం భూమిం చ నిరున్ధన్ ఆచ్ఛాదయన్ సన్ స్వస్య వినయేన
గురుణా శ్రేష్ఠేన శౌరిణా కృష్ణేన - అన్వీయమానః అనుగమ్యమానశ్చ సన్
వేగాత్ ఆగాత్ ద్రుపదపురమితి శేషః - యేన బలరామేణ ద్విషతాం అవహత
యే తిరస్కారాయ సమ్యక్సేవ్యమానే ఉదరేణ కరేణ చ గృహ్యమాణే ఇతి ప్ర
సిద్ధే - ఆహారః హాలా చ - ఆయుధం హాలం చ ద్వే అపి - రణభువి హాలాహలి

ద్విరగ్రపద్యం నిబద్ధబిరుదం పటువన్దిబృన్దైః ॥ ౯౨ ॥ ప
ద్యావాభూమీ నిరుంధన్ యదుబలరజసాం శ్రేణిభిస్సీర
పాణిర్వేగాదాగాత్సవీరస్స్వవినయగురుణా శౌరిణాన్వీ
యమానః ॥ అహారశ్చాయుధం చ ద్విషదవహతయే యేన సం
సేవ్యమానే తే ద్వే హాలాహలత్వం గణభువి వహతో నామతః
కృత్యతశ్చ ॥ ౯౩ ॥ ప ॥ బిభ్రాణో మణిదీప్రకుణ్డలభ
రం కర్ణత్రయం పార్శ్వయోరగ్రే చాతిమనోజ్ఞరూపము
ఖిలేష్వంగేషు దుర్యోధనః ॥ సేనాదున్దుభినాదతున్దిలనభా
స్స్వస్యాసుబిమ్బాయితైరాసీదత్సనవాధికైః పరివృతః ప్రా

త్వం నామతః సంజ్ఞాతః - కృత్యతః కర్మణోऽపి చ - ఉభయథాపి వహతః - హా
లా మద్యం హలం సీరం తయోర్భావః హాలాహలత్వం కాలకూటత్వం తత్ర సం
జ్ఞాపక్షే పంచవర్ణాత్మకం సంజ్ఞాత్వం చేష్టాపక్షే కాలకూటవన్మారకత్వమి
తి వివేకః * సురా హాలిప్రియా హాలా కృష్ణకోలాంగలం హలం కాలకూటో
హాలాహల ఇతి చ సర్వత్రాప్యమరః - హాలాహలః కాలకూట ఇతి చ పఠ్యతే స్ర
గ్ధరా ॥ ౯౩ ॥ బిభ్రాణ ఇతి ॥ మణిభిః దీప్రాణి ఉజ్జ్వలాని కుండలాని బిభర్తీతి భ
రం - అత ఏవ అంగేషు కరచరణాదిషు అంగాఖ్యజనపదేషు చ ప్రఖ్యాతం ప్ర
సిద్ధం ॥ *॥ అంగం గాత్రాన్తికోపాయప్రతీకేష్వప్రధానకే ॥ అంగో దే
శవిశేషే స్యాదితి విశ్వః - అతిమనోజ్ఞం రూపం సౌన్దర్యం యస్య తత్ ॥ క

కాణానాం శ్రేత్యైః రాధేయస్య చ శ్రవణపాశ్వయోః సవ్యదక్షిణయో
రగ్రే విభిన్నాణాః - సప్రసిద్ధో దుర్యోధనస్య సద్యస్తనః అనుబింబాయితైః ప్ర
తిబింబభూతైస్తైః నిర్భరైః - సప్తాష్టపదనకసంఖ్యాకైః జనైః అధికాః యేషాం
తైః అష్టైర్జనైవాధికనవతిసంఖ్యాకైః కుమారైః సనాదిభిరిత్యర్థః పరివృ
తాః ప్రాంశుః చతుః పాశ్వేయస్య తథోక్తః సః - సేనాసుజనయాత్ర
కాసు యేడుం దుభయోః భేద్యస్తేషాం నాద్యైః భాంకారైస్తు తిలంఘ్యానాం
సభః ఆకాశం యస్య తథోక్తస్సన్ - అసీదత్ ఆగతవాన్ - అత్రాపి స్ఫుర
దపురిమితిశేషః ॥ శార్దూలవిక్రీడితవృత్తమ్ ॥ ❀❀❀
౯౪ ॥ తన్నివేశనిః ॥ తదను రాజన్యాగమనానంతరం సవితః కీర్ణైః దలం
కృతైః - పుష్పైస్తరంగితం వర్ధితం సౌరభం యస్య తత్ - మణిమయేషు

శోనవణ్ణాను చ్ఛైః ॥ ౯౪ ॥ గ ॥ తదనుపరితః కీర్ణైః పుష్పై
స్తరంగితసౌరభమ్ - మణిమయస్తంభాభా వనీంద్రప
రంపరం ॥ అగరుజనితైర్ధూమైః పైరాలింగ్యమానవితానకం స్వ
నితపటహం ప్రాపుః పార్థాః స్వయంవరమంటపమ్ ॥ ౯౫ ॥
వ ॥ జాగ్రత్స్వేషకకీర్తిసోమనిమిషత్పద్మావకాశాత్యయ
ప్రాప్తేందీవరనిత్యవాసఘటితశ్యామప్రభాశ్రీరివ ॥ పాం
చాలస్య సుతా తతః పరిజనైస్సార్ధం పురః పశ్యతాం రాజ్ఞాం
బుద్ధిమివాధిపహ్య శిబికాంతరంగస్థలీం ప్రావిశత్ ॥ ౯౬ ॥ వ ॥
ద్రౌపదీముఖశశివ్యతిసంపతో-మమ దీను హతరంగతటాకే ॥

హాత్సు చమంచేషు ఆసనేషు వ్యగ్రూఢాః అధిష్ఠితాః అవనీంద్రాణాం రాజ్ఞాం
పరంపరాః పజ్త్రయః యస్మిన్ తత్ - అగరుభిజనితైః ధూమైః పైః వరిమళస్నాతైః
ఆలింగ్యమానాని స్పృశ్యమానాని వితానాని ఉల్లోచాః యస్మిన్ తత్ - స్వ
నితాః శబ్దాయమానాః పటహాః వాద్యవిశేషాః యస్మిన్ తత్ స్వయంవరమం
టపం - పార్థాః ప్రాపుః ॥ ❀ ॥ హరిణప్లుతావృత్తమ్ - రసయుగహయైః
శ్ఛిన్నౌ నౌ మ్రౌ స్లగౌ హరిణప్లుతే తిలకుణాత ॥ ౯౫ ॥ జాగ్రదితి ॥ తతః
జాగ్రతా నిత్యప్రకాశేన పోషకానాం పాంచాలానాం కీర్తిః రేవ సోమశ్చం
ద్రస్తేన నిమిషత్సు సవర్ణదాముకుళీభవత్సు పద్మేషు అవకాశస్య నివస్తుమా
స్పదస్య అత్యయేన అపగమేన ప్రాప్తః యః ఇందీవరే నీలోత్పలే నిత్యవాసస్తే
న ఘటితా యోజితా శ్యామప్రభా నీలకాంతిర్యస్యాః తథోక్తా శ్రీర్లక్ష్మీరివ

స్థితేతి తద్గుణోద్దీపితో త్రేతా పాంచాలస్య సుతా ద్రౌపదీ - పురోగ్రేవ
శ్యత్ర గఙ్గాంబుస్థిమివ - శిబికామాందోళికాం - ద్వే అప్యధిరుహ్యేత్యర్థః
ఇతి - ఇరజనైర్నాసతి - సఖీభిస్సహ - రంగస్థలీం స్వయంవరమంటపం - ప్రా
విశత్ - అస్యాగచ్ఛతి ద్రౌపదీతి సర్వేషు రాజసుతద్గతాంతఃకరణేష్వాస
మాగచ్ఛతీత్యర్థః ॥ శార్దూలవిక్రీడితం ॥ ౯౬ ॥ ద్రౌపదీతి ॥ తత్ క్షణం
ద్రౌపదీప్రవేశక్షణే - రంగపరిసరాకాశం తస - ద్రౌపద్యాః ముఖస్యైవ
శశినః మ్నా తేస్సంపద్దేవ కౌముదీచంద్రికాతయాం మహతి మనోజ్ఞే సతి - స్వ
పతిసానాం పక్షస్యాతపః ॥ చక్రాకోకదంపతీతమోర్యుగళంస్పందస్యం - బహు
దూరం - విజఘటే విముక్తమాసీత్ - అత్యాదరాద్రాజానోపి విష్ఫుర్యలో
చనేత్రాణా ద్రౌ యమురిత్యర్థః - చంద్రికాయాంచక్రవాకాపియుజ్యంత

పక్ష్యే చక్రయో గళంవృపతీనాం క్షణా విజఘటే బహుదూ
రతః ॥ ౯౭ ॥ వ ॥ తాంపశ్యతస్సదసి తస్యమహీసురాణాం
వామేతరేను హాతివాసవనందనస్య ॥ అంతర్బలాల్యస్య సప
ది ప్రకటీబుభూషోరుద్వల్గనంకిలభుజేస్ఫురణం బభూవ ॥ ౯

౮ ॥ తావత్సరభసముపేత్య సా త్రపా దాదేష్టుమనాః - ప్ర
ద్యుమ్నమివ ప్రద్యుమ్నస్యాయకే స్యాకం సకాశముపనీయ
స్వయంవరవిద్యుత్ యా సపరివారం ప్రత్యాసన్నం పన్నగపతి
మివ చాపం పుష్పకై ర్యత్యకన్యావలోకనథ న్యాక రాజన్యానే

ఇతి ప్రసిద్ధిః - సమస్త వస్తు వర్ణనా సావయవరూపకం - స్వాగతావృత్తం ॥ ౯౭
తామితి ॥ సదసి స్వయంవరమంటపే మహీసురాణాం మధ్యే - స్థితస్యేతి శేషః
తాం ద్రౌపదీం పశ్యతః తస్య వాసవనందనస్య అర్జునస్య సంబంధిని వామే
తరే దక్షిణే - మహతి ప్రతాపేన శ్లాఘ్యే - భుజే - స్ఫురణం స్పందః - సపది
తత్కాలే - ప్రకటీభవితుమిచ్ఛుః ప్రకటీభవితుమిచ్ఛోః ప్రకటీబుభూషోః -
భవతేస్సన్నంతాదుప్రత్యయః - అంతర్బలస్య ఉద్వల్గనం కిల ఊర్ధ్వగమ
నాతిరివేత్యుత్ప్రేక్షా బభూవ । ❁ ॥ దక్షిణాక్ష్ణః పరిస్పందో దక్షిణస్య భుజస్య
చ ॥ హృదయస్య ప్రసాదశ్చ సద్యస్సంసిద్ధిసూచకా ఇతి శాకునాః ॥ మహీసు
రాణాం సదసి స్థిత్వా తాం పశ్యత ఇతి వా యోజనా - వసంతతిలకావృత్తం
౯౮ ॥ తావదితి ॥ తావత్ త్రపా - సా త్రపా న్యాతీభూయ సరభసముపేత్య ను

ఆకేష్టుం వక్ష్యమాణరీత్యా వక్తుం నో యస్య సః ॥*॥ తుం కామమనసోరపీతి మకారలోపః - ప్రద్యుమ్నః మన్మథ ఇవ స్థితః - ధృష్టద్యుమ్నః ద్రుపదపుత్రః సాయకైః బాణైః సాకం - సకాశం సమీప ముపనీతం ప్రాపితం - అతఏవ స్వయంవరం ద్రష్టుమిచ్ఛయా ఆవిర్భూతయా ప్రత్యాసన్నం సన్నిహితం సపరివారం పరిజనసహితం పన్నగపతిం శేషమివ స్థితం చాపం పురస్కృత్య అగ్రే నిధాయ - కన్యాయాః ద్రౌపద్యాః అవలోకనేన సన్నాం కృతార్థాం రాజన్యాం రాజ్ఞః - ఏవం ఇత్యమానం రీత్యా - అవాదీత్ ఉక్తవాన్ - వదేః కర్తరి లుఙ్ - ఉత్ప్రేక్షోపమయోః సృష్టిః ॥ ౯౯ ॥ ఉక్తిప్రకారమాహ ॥ బా

వము వాదిత ॥ ౯౯ ॥ వః బాణేన సంప్రతి నృపా ఇహ లక్ష్యమే
తత్స్థాయామవమ్భః నిపాతయితుం పటుర్యః మౌర్వీమిమామివ
సదక్షిణ ఏవ పాణౌ కుర్యాత్స పారభిదశ్రణమమస్వ సా
లమ్ ॥ ౧౦౦ ॥ పు॥ ఇత్థం ప్రగల్భముదితా రభసేన పీరాముద్ధాయ

జ్ఞే నేః ॥ హే నృపాః - యూయం యుష్మాకం మధ్యే కో వా - సంప్రతి అస్మిన్ దివ్యాకాశే స్థితం ఏతల్లక్ష్యం యంత్రవిశేషం - తస్య లక్ష్యస్య ఛాయామివ తచ్ఛాయవత్ తదనాతపమితి వేత్యర్థః - విభాషా సేనేత్యాదినా హ్రస్వః ॥ * ॥ ఛాయా సూర్యప్రియా కాన్తిః ప్రతిబింబమనాతప ఇత్యమరః - బాణేన భువి నిపాతయితుం పటుః సమర్థః - స ఏవ నృపః - స్వస్య సారం బలం ప్రదర్శయన్ ప్రకటీకృత్య - ఇమాం ఏతచ్చాపసంబంధినీం మౌర్వీం శింజినీమివ - ఇమాం పురోవర్తినీం మమ స్వసారం భగినీం ద్రౌపదీం - దక్షిణే పాణౌ కుర్యాద్ద్విః వహేత్ స్వీకుర్యాదిత్యర్థః - దక్షిణస్స రళః స ఏవ నృప ఇత్యపి యోజ్యం - వీర్యశుల్కేయం న కులవయశ్శీలాదిశుల్కేతి భావః - అత్ర ద్రౌపదీశింజిన్యోః ప్రకృతయోః పాణిగ్రహణధర్మైకధర్మస్య గమ్యత్వాత్ తుల్యయోగితా భేదః - యత్తు తచ్ఛాయమవమ్భ విలక్షణ్యచ్ఛాయావత్త్వమేవ భువీతి వ్యాఖ్యాయ అన్యత్ర పాతయితుం సర్వోఽపి సమర్థ ఇతి భావ ఇతి నృసింహః తన్న - రవిగత్యనుసారిణ్యా లక్ష్యచ్ఛాయాయాః భగ్నలక్ష్యపాతస్య చ ద్వయోరేకదిక్కత్వస్య కదాప్యసంభవాద్భారతవిరుద్ధత్వాచ్చ - తత్ర అధిజ్యధనుస్సంహితబాణేన లక్ష్యచ్ఛేదనమాత్రస్యైవ శుల్కతయా శ్రవణాదితి ॥ ౧౦౦ ॥ ఇత్థమితి

ఇత్థముక్తప్రకారేణ ప్రగల్భం సప్రౌఢం యథాతథా-ఉదితాఃప్రవృత్తవత్యామ్మి
నోక్తాః - తాః మహీపతీనాం పఙ్క్తయః - రభసేన వేగేన హర్షేణ వా
*రభసో వేగహర్షయోరితి విశ్వః. పీతాః క్షుబ్ధాః - చాపముపసృత్య స
న్నిధాయ కరేపికృత్వా చాపమిషిం మౌజ్యం ఆదాయేత్యర్థః - స్వతః యత్నాః
ధనురారోపణవ్యాపారోద్యమేన సం - ఆస్థానం నిజశరీరస్తైః ఆర్తింపీడా
మనైషుః ప్రాపితవత్యః మార్గ్వలతేవ కాంతుఆర్తిం ధనుష్కోటిం నానై
షుః నయతేః కర్తరి లుఙ్ *మహాని త్వాక్త్వ కర్మకత్వం* ఆర్తిః పీడా ధనుష్కో
ట్యోరిత్యమరః-అత్ర ఆర్తి ప్రాపణస్య శరీరమాత్రోర్వ్యయరుభయత్ర ప్రాప్తౌ
శరీరమాత్రే నియమనాత్పరిసంఖ్యాలంకారః పీడాధనుష్కోట్యోః శ్లేషభిత్తి
కాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితఇతిద్వయోరంగాంగి
భావేన సంకరః - తస్య చ ధనురారోపణమాపేక్షార్థ - సముద్యమాచ్ఛరీరగపీ
డావాప్తివర్ణనాత్మకవిషమప్రభేదస్య శ్లేషవాచకానుప్రవేశసం

చాపముపసృత్యకరేపికృత్వా । ఆస్థానమేవకృతయత్నమ
నైషుర్గార్తింమౌర్వ్యల కాంనతు మహీపతిపఙ్క్తయస్తాః ॥ ౧౦౧
వ॥ దృష్ట్వాథ రాజకమిదం ద్విజసంఘమధ్యాన్నిర్గత్య సంస
దినిలింపపతేః కుమారః । చాపే శరం కరధృతే సమధత్త లజ్జాం
భూపేషు భూరికుతుకం వసుధేంద్రపుత్ర్యామ్ ॥ ౧౦౨ ॥ వ్యా ॥ వీ

కేతః - తస్య చ ధనురారోపణసామగ్రీసత్త్వేపి తదనుత్పత్తికథనాత్మకాయా విశేషోక్తేశ్చ పునరేకవాచకానుప్రవేశసంకర ఇతి సూక్ష్మదృగ్భిరాకలనీయం - వసంతతిలకావృత్తమ్ ౧౦౧ ॥ దృష్ట్వేతి ॥ అథ - నిలింపపతేరింద్రస్య కుమారః అర్జునః - ఇదం ధనురారోపణాశక్తం - రాజకం రాజబృందం - సంసది సభాయాం దృష్ట్వా - ద్విజసంఘస్య మధ్యాత్ నిర్గత్య ధనుస్సమీపమాగత్యేత్యర్థః - కరేణ ధృతే చాపే ఆరోపితజ్యే శరం సమధత్త సంఘటితవాన్ - భూపేషు గుణారోపణమాత్రేప్యశక్తేషు - లజ్జాం సమధత్త - వసుధేంద్రపుత్ర్యాం ద్రౌపద్యాం భూరికుతుకం కౌతూహలం చ సమధత్త - అత్ర అర్జునస్యైకేన శరసంధానవ్యాపారేణ లజ్జాకౌతుకద్వయాత్మకవస్త్వంతరసంధానవర్ణనాత్ విశేషాలంకారభేదః - కించిదారభతోశక్యవస్త్వంతరకృతిశ్చ స ఇతి లక్షణాత్ ॥ ౧౦౨ ॥ వీక్షణేతి ॥ తేన వీరేణార్జునేన క్షత్రాః - విశిఖేన బాణేన

కరణేన శిలూనం ఛిన్నం మూలం ఆదిర్యస్య తత్ - చక్రస్య భ్రమేణ భ్రమ
ణేన ఉపలక్షితం - పతయాలుపతత్ ॥ *॥ పతయాలుః పాతుక ఇత్యమరః - అత
ఏవ శరవ్యం లక్ష్యయన్త్రం - అస్మిన్ సమాజస్య రాజద్విజసంఘస్య నిలయో
మండలే కటకభూషణనిమిత్తం చ - అయమర్జున ఏవ దోస్సారఫలభాజబ
లశాలీ ఇత్యుక్తప్రకారేణ అభిహితా ఘటితా అభినయస్య ఉక్తాభివ్యంజకాం
గికచేష్టాయాః లీలావిలాసః యేన తథోక్తమివేత్యుత్ప్రేక్షా - ఆబభాసేర
రాజ - భాసతేః కర్తరి లిట్ ॥ ౧౩ ॥ నిష్పతదితి ॥ తదానీం - సురాణాం కర
యోః అంజలీనాం సంపుటాత్మకవిన్యాసానాం పుంజాత్ సమూహాత్ - తౌ యు
తావంజలిః పుమానిత్యమరః - తౌ కరావిత్యర్థః - కురువీరమభితః అర్జునస్య స
ర్వపార్శ్వేషు అభితః పరత ఇత్యాదినా ద్వితీయా - నిష్పతత్ - పుష్పవర్షం

రేణ తేన కిశిఖేన విలూనమూలం చక్రభ్రమేణ పతయాలు యుత
దాశరవ్యమ్ । అస్మిన్ సమాజవలయే త్వయమేవ దోష్మానిత్యా
హితాభినయలీలమివాబభాసే ॥ ౧౩ ॥ తదానీం నిష్పతత్సుర
కరాంజలిపుంజాత్పుష్పవర్షమభితః కురువీరమ్ । మందహా
స ఇతి విక్రమలక్ష్మ్యాస్సందధే సకలచేతసి బుద్ధిమ్ ॥ ౧౪ ॥ ప
పాంచాలపుత్రీప్రహితాః కటాక్షాః పాండోస్తనూజం పరి
తో వవల్గుః । మాంగల్యమాలావతరేదితి హేతి మాధ్వీలిహః పూ
ర్వమివోపయాతాః ॥ ౧౫ ॥ ప ॥ జననాంతరనేత్రవారిసృ

విక్రమలక్ష్మ్యాః మందహాసః వీరోయం మహానుభావ ఇత్యానందకృతోదర
హాసః - ఇత్యుక్తాత్మికాం బుద్ధిం భ్రాంతిం - సకలస్య పశ్యతో జనస్య చేతసి
మనసి - సందధే ఘటయామాస - భ్రాంతిమదలంకారః - స్వాగతా ॥ ౧౪ ॥
పాంచాలేతి ॥ పాండోస్తనూజం పరితః అర్జునస్య సర్వభాగేష్వితి పూర్వవ
ద్వితీయా - పాంచాలపుత్ర్యా ద్రౌపద్యా ప్రహితాః - ప్రేరితాః కటా
క్షాః నేత్రాంతదర్శనాని - ఇహార్జునే - మాంగల్యా స్వయంవరశుభయో
గ్యా మాలా అవతరేత్ ఆగచ్ఛేదితి హేతోః పూర్వమేవోపయాతాః ఆగతాః
మాధ్వీలిహః భృంగా ఇవేత్యుత్ప్రేక్షా - వవల్గుః పరివవ్రుః ఇంద్రవజ్రా వృ
త్తం ॥ ౧౫ ॥ జననేతి ॥ తయా ద్రౌపద్యా - జననాంతరే పూర్వజన్మని నా
లాయనీ నామని - నేత్రవారిభిః పత్యుర్లాభశోకేన జాతైః సృష్టాని ఉత్ప

స్నానివహాని త్రిపథగాయాం గంగాయాం హేమపయోజాని కనకకమలాని
తైర్గుంభితాః సంఘటితేవస్థితా - చంపకానాం చాంపేయకుసుమానాం మా
లికాలమ్పైః భువనః అర్జునస్య - కంఠే అధికంఠం విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః
వరణేన వరత్వేన స్వీకరణనిమిత్తం - నిమిత్తాత్ కర్మయోగ ఇతి సప్తమీ - విత
నే విస్తృతా - తనోతేః కర్మణి లిట్ - పురాజన్మని కిలేయం నాళాయనీ సమా
ఖ్యా కన్యాకం తపస్యంతీ తుష్టేన మహాదేవేన చోదితా జాతా హ్యేనా
య గంగాతటే స్నాత్వా గంగాయాం నైషిలం బాల రురోద - తద్బాష్పైర్గం
గాయాం హేమతామరసాన్యభూవన్నితి భారతీకథా త్రానుసంధేయా
యాస్యాపి వరమాలా యాస్యాపకత్వేన కటూనాం భావితదపేక్షా హే
తుక మధుకరతత్త్వే త్రై రూపోత్ప్రేక్షా శ్లోకోక్తా విరుధ్యతే - చంపకానాం మ
ధుకరమారకత్వేన ప్రసిద్ధైస్తథాపి తదానీః తదభావేన పుష్పమాలాంత్వేన

స్రక్ త్రిపథగాహేమపయోజగుంభితేవ | బలవైరిభువస్తయా
ధికంఠం వరణే చంపకమాలికా వితేనే ||౧౦౬|| గ || తదను మహా
వీరాగ్రసరః - సమగ్రగుణశేఖరితాం నరపతిసుతామివశ
రాసనలతాముద్వహన్ స రాజ్ఞాం బలమవజ్ఞాయ సభాంక
ణ్ణాక్షణేన నిశ్చక్రామ || ౧౦౭ || గ || తదాత్వ పవఖిలుఖి

తదపహరణస్య ప్రారంభః మధుకరాణాం ఆశాజననే బాధకాభావాన్నచ్ఛతిరి
తి కవేరాకూతమితి ధ్యేయం || ౧౦౬ || తదన్వితి || తదను వరణానంతరం - మ
హావీరాణామగ్రే సరః ప్రథమః సోఽర్జునః సమగ్రైః స్వకైర్గుణైః శౌర్యాదిభిః అఖండశిఖరిణ్యా చ శేఖరితాం భూషితాం - సమ్యగగ్ర్యో యః కో
ట్యోగుణేన శేఖరితామిత్యపి వ్యత్రయోజ్యం - నరపతిసుతాం ద్రౌప
దీమివ శరాసనం ధనుర్లతామివ తాముద్వహన్ బిభ్రత్ వివహన్నితి చ - రా
జ్ఞాం బలం శౌర్యం చతురంగం వా అవజ్ఞాయ తిరస్కృత్య - క్షణేన - సభాయాః
స్వయంవరమంటపస్య అంగణాన్నిశ్చక్రామ నిర్గతవాన్ - అత్ర మహా
వీరాగ్రసరత్వస్య విశేషణగత్యా రాజబలానాదరం ప్రతి హేతుత్వాత్ప
దార్థహేతుకం కావ్యలింగం || ౧౦౭ || తదాత్వ ఇతి || తదాత్వే పక్షనిర్గమన
కాలఏవ ||*|| తత్కాలప్లుతగాత్వాత్ స్వాధిత్యగురుః - ఖల్విది వాక్యాలంకారే - ఖ
లః దుర్జనః అయం ముఖపదః అఖిలానస్మాన్ అతివిస్మయేన అతిగర్వే ణ

విస్మరన్ అగణయన్ సన్ - కస్మైచిత్ అవిజ్ఞాతకులశీలనామధేయాయే త్యర్థః - విప్రాయ ద్విజవ్యాజాయేత్యర్థః- తేన ద్విజత్వం వా తస్య కో జానీత ఇతి భావః- దుహితరం పుత్రీం ప్రాయచ్ఛత్ దత్తవానితి హేతోః ద్రుతం ద్రుపదాయ ద్రోహమున్నిద్రయతః ప్రకటీకుర్వతః - అత ఏవ జన్యా య యుద్ధాయ అభిముఖాన్ కృత్వా ※ యుద్ధమాయోధనం జన్యమిత్యమ రః - కతిచన రాజన్యాః రాజ్ఞః ప్రతిసులభః ఉన్మేషః ఉత్పత్తిర్యస్య తేన- రోషేణ స్వీయమేతేఖిలాని గుంధంతీతి క్రోధేన - సరభసం సవేగం భుజా దున్నీతైః ఊర్ధ్వమాకృష్టైః ఉపవీతైః యజ్ఞసూత్రైః కంఠమావేష్ట్య - స మ్మర్దే ఉత్పటనభయాదితి భావః - మమ యష్టిహస్తదండస్య అయం పురస్థి

లోయమఖిలానస్మానతివిస్మయేన విస్మరన్ - కస్మై చిద్దుహి
తరం విప్రాయ ప్రాయచ్ఛదితి ద్రుతం ద్రుపదాయ ద్రోహ
మున్నిద్రయితః కతిచిద్రాజన్యా జన్యాభిముఖాః ప్రతిసుల
భోన్మేషేణ రోషేణ -సరభసం భుజోన్నీతై రుపవీతైః కంఠ
మావేష్ట్య మమాయం యష్టిర్మమాయం విష్టరస్య లక్ష్యమితి
వచనేన జాతిచాపలం కుర్వాణా ధరణీగీర్వాణాః - భవ
తాం పునరాశీరేవ జయతాశీకరణాయాలమితి సస్మితం నివ

తో రాజా లక్ష్యం భేద్యః - మమ విష్టరస్య పీఠస్య అయం లక్ష్యమిత్యుక్తప్రకా రేణ వచనేన ఉపలక్షితాః - జాతేః బ్రాహ్మణస్య సంబంధి చాపలం చప లచేష్టితం కుర్వాణాః ధరణ్యాం గీర్వాణాః భూదేవాః బ్రాహ్మణాః- భవతాం పునరాశీః జయాశీః సా వాక్యమేవ జయానాం రాశీకరణాయ రా శ్యాత్మనా సంపాదనాయ సంపద్యర్థః కకరోతి యోగాచ్చ్వి వికారస్య ది ఘః అలం పర్యాప్తా న తు బాహుబలమిత్యర్థః - వాఙ్మాత్రసారా ద్విజాత య ఇతి స్మరణాదితి భావః - ఇత్యుక్త్వేతి శేషః - సస్మితం యథా తథా నివర్త యన్ జాతిచాపలాదితి భావః - అమర్త్యపతేరింద్రస్య కుమారః అర్జునః-స వ్యాగారోపితాత్ కోటింనీతాత్ ధనుషో గుణాత్ నిరగళం నిశిరోధం యా

ఖాతఖానిర్గళితేన ప్రయుక్తేన - శరాణాం నికరేణ - యుధియుద్ధే - తే
షాం ప్రసిద్ధాయ ప్రఖ్యాతానాం - పరేషాం శత్రూణాం - దిశిదిశి ప్రతిది
శం - కాందిశీకతాం భయద్రావ్యాం ఉపనయన్ - అధికమత్యన్తం - దిదేశదదౌ - ప
లాయమానభయాన్ప్రాప్తక్రకః ॥ ౧౦౭ ॥ తావదితి ॥ తావత్తదానీం అస్యపలా
యనస్య రాజసమస్య జంఘాలతాం పలాయనజవం జంఘాలోఽతిజవ
స్తుల్యౌ వేగినాగాః - అనుకుర్వద్భిరివస్థితైః రథసమారోపితార్వద్భిః అశ్వై
గణోర్జానాం జలజానాం బన్ధునా సూర్యేణ అపకాణ్డవస్య పశ్చిమాశ్చేకభ్య
ర్ణం సమీపం - తూర్ణం సత్వరం ఖాతఖాతవతీర్ణవతి ప్రాప్తవతి
సతి - తేన అర్జునేన జబన్ధునా నిహితాం నిశితాం స్ప్రాం - అపరాం అగ్నిం నిహితేత

త్రం మన్నన్త్రపతిరుమారోయుధిసమారోపితధనుర్గుణని
ర్గళశరనిర్గళితేనశరనికరేణ - తేషాం పరేషామధికం దిశిదిశి
కాందిశీకతాం దిదేశ ॥ ౧౦౮ ॥ గ ॥ తావదస్య రాజసంఘ
స్య జంఘాలతామనుకుర్వద్భిరవరథాశ్వైః రపరాణ్ణవా
భ్యర్ణమవతీర్ణవతి తూర్ణం సరోజబన్ధౌ - తేన నిహి
తాం దీప్తిమపరామివ కాందయితామనురంజయన్నయమపి
ధనంజయస్సామేవ వాసభువమాససాద ॥ ౧౦౯ ॥ ప ॥ స్వేదాం
బుభిర్నిటలజైః పదయోస్స విత్రీం మాద్రీం చ కారసతయా

రాం - దీప్తిం ప్రభామివ స్థితాం - తాం దయితాం ద్రౌపదీం అనురంజయ
న్ననురాగిణీం రక్తవర్ణాంచ కుర్వన్ - అయమపిత్యపినా అగ్నిసముచ్చయః
ధనంజయోర్జునః - అగ్నిశ్చ తాం కులాలసంబన్ధినీమేవ వాసభువం - ఆస
సాద ప్రాప్తవాన్ - సూర్యకిరణానాం రాత్రావగ్నిప్రవేశసమాగమసి
ద్ధా త్రైతాద్వయస్య ధనంజయశబ్దశ్లేషమూలాతిశయోక్తేశ్చ అం
గాంగిభావేన సంకరః ॥ ౧౦౯ ॥ స్వేదేతి ॥ చాపః పాణౌ యస్య తథోక్తః -
సః అర్జునః - తయోః ద్రౌపద్యాః సహ నిటలజైః లలాటోత్థైః స్వేదాం
బుభిః సవిత్రీం మాతరం కున్తీం పదయోః ఆర్ద్రాం చకార సిక్తామకరోత్ -
మాతుః ప్రణామేత్యర్థః - ఇయం చ కున్త్యపి - విస్మేరం విస్మయాన్వితం

చేతః యస్య తస్మిన్ - కులాలవధూనాం సమాజే సంఘే - నయనజైః మో
దాంబుభిః ఆనందబాష్పైః స్నపయామాస అవమౌళౌ శిరసి ఆర్ద్రీచకార అభి
షిక్తవాన్ ఇత్యర్థః ॥ ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

౧౧౨ ॥ కువలయేతి ॥ కువలయేక్షణస్య తేజఃపుంజస్య నేత్రే యస్యాః సా త్రి
యః - కుచైః కుంభం కుంభశబ్దార్థం ఘటం గజశిరశ్చ ద్వయమపి జిత్యైః జి
తవత్యః - జయతేః కర్తరి లిట్ నటాలిట్ జేరితి కుత్వం - ఇత్యుక్తప్రకారే
ణాపి తేవచ నేకింవదంత్యా మితియావత్ - కరివరస్య గజేంద్రస్య శిరః
మూర్ధానం శపవకమర్దద్వితీయాంతకుంభపదవాచ్యం - సత్వస్మదీయోఘ
టఇత్యేవం - చిరం గృహప్రభృతి క్షణపర్యంతం - ప్రహృష్టం సంతుష్టం మనః
యస్య తథోక్తః - కులాలపతిః తుంగౌ స్తనౌ ఉన్నతౌ ద్రుపదదుహితుః ద్రౌ
పద్యాః - కుచౌ స్తనౌ నిజం ఆత్మీయం ఘటమపి ఏవముపకర్షానుకూలవ్యా

సహ చాపపాణిః । మోదాంబుభిర్నయనజైస్తమిమం చ
మౌళౌ విస్మేరచేతసి కులాలవధూసమాజే ॥ ౧౧౨ ॥ ప ॥ కు
వలయదృశః కుంభం జిత్యైః కుచైరితి భాషితేః కరివరశిరః కర్మ
త్వేన ప్రహృష్టమనాః శ్చిరమ్ । ద్రుపదదుహితుః దృష్ట్వా
తుంగౌ కులాలపతిః కుచౌ నిజఘటం నిశ్చిత్యైవ నితాంత

పారార్థకజిధాత్వర్థాన్వయిద్వితీయాంతకుంభపదవాచ్యత్వేనేత్యర్థః
నిశ్చిత్య నితాంతం - అలజ్జిత లజ్జితవాన్ -కువలయదృశః కుంభం జిత్యైః కుచైరి
తికింవదంత్యాం కుంభౌ ఘటౌ భమూర్ధానౌ వితికో శాతుకుంభమితిద్వి
తీయాంతపదస్య గజకుంభవ్యక్తిత్వం తదన్వితాపకర్షానుకూలవ్యాపారా
శ్రయత్వం సాఖ్యాతస జిధాతోశ్చార్థః ఇత్యాత్మీయఘటేభీమానకృతో
హాసావిచారితరమణీయః - యతః స్త్రీమధ్యపాతి ద్రౌపదీకుచయోర్నిజఘ
టాదప్యున్నతత్వేన దృశ్యమానత్వాదిమమపి తాః కుచైర్జిత్యైరేవేతి నిశ్చి
త్యలజ్జితవానిత్యర్థః - మానినా ఆత్మన ఇవ ఆత్మీయస్యాపి పరాజయో ల
జ్జాకరపవేతిభావః ద్రౌపదీకుచసౌందర్యం తాదృశమవ్యతిశేత ఇతి పరమార్థః ఇ
తి అత్ర ద్రౌపదీకుచావలోకన హేతుక ఘటజయనిశ్చయస్య విశేషణగత్యా కు
లాలలజ్జాహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగద్వయమంగాంగిభా

వేనసంకీర్ణాం ॥ ౧౧౧ ॥ అన్యేద్యురితి ॥ అన్యేద్యుః పరస్మిన్ దినే పాంచాలః ద్రుపదః - వ్యాసస్య మునేరుక్త్యా వాక్యేన పురా మరాళేశ్వరస్య విదితః వరః ద్రౌపద్యాః నాళాయనీజన్మని పంచపతిలాభాత్మకః యేన తథోక్తః స్వకీయం చాపి క్షితిపతినందనాన్ - పాండవాన్ నిశి రాత్రౌ గృహం ప్రత్యుపనీయ్య ప్రాపయిత్వా - సుతాయాః - ద్రౌపద్యాః పరిణీతయే వివాహాయ - అనుమేనే అంగీకృతవాన్ - క్రియాగ్రహణాత్సంప్రదానత్వం - ఇయం జన్మాంతరే నాళాయనీ భర్త్రర్థం తపస్తప్త్వా తుష్టేన సదాశివేన వరం వరయేత్యుక్తా పతిం మే దేహీతి పంచకృత్వో నియతివశేనోక్తవతీ పంచపతీన్ లభస్వేతి తదుక్త్యా స్మిన్ జన్మని తావతః పతీన్ లభత ఇతి వ్యాసోక్తిప్రకారః ॥ ప్రహర్షిణీ - ౧౧౨ ॥ తత ఇతి ॥ తతః అనంతరం ఈదృశస్య పంచపతిపరిణయాత్మకస్య ఉత్సవస్య శ్రవణాద్ధేతోః - పరమం అన్యమలభ్యత్వేన సర్వోత్కృష్టం ఆనందం

ముదజనత ॥ ౧౧౧ ॥ ప ॥ అన్యేద్యుర్గృహముపనీయ పూజి తాంస్తాన్ వ్యాసోక్త్యా విదితవరః పురా మరాళైః । పాంచాపి క్షితిపతినందనాన్ సుతాయాః పాంచాలో నిశి పరిణీతయే మనుమేనే ॥ ౧౧౨ ॥ గ ॥ తతః పరమీదృశోత్సవ శ్రవణాత్పరమానందమనుభవంతీభిరంతఃపురికాభిః పరివృతాం తాం సఖీజనా మండనమంటపికాముపనీయ ప్రసాధయితుమారభంత ॥

౧౧౩ ॥ ప ॥ ద్రౌపద్యాః పంచపత్నిత్వే ద్రష్టుం లిపిమివోత్సు

అనుభవంతీభిః॥ నాగ్నిస్తృప్యతి కాష్ఠానాం నాపగానాం మహోదధిః । నాంతకస్సర్వభూతానాం న పుంసాం వామలోచనా ఇతి స్మరణాత్ అప్రత్యవాయబహుపతిలాభస్య స్త్రీణామానందకరత్వాదితి భావః - అంతఃపురికాభిః - అంతఃపురస్త్రీభిః పరివృతాం ద్రౌపదీం సఖీజనాః మండనమంటపికాం అలంకారశాలాముపనీయ ప్రసాధయితుమలంకర్తుం ఆరభంత ఉపచక్రముః ॥ ౧౧౩ ॥ అథ దశభిః శ్లోకైస్తదలంకరణం వర్ణయతి ద్రౌపద్యా ఇతి ॥ సఖికా చిత్పరిచారికా - ద్రౌపద్యాః పంచానాం పత్నీత్వే విషయే లిపిం ధాతృలిఖితాక్షరవిన్యాసం ద్రష్టుముత్సుకేవ ॥ ఇష్టార్థోద్యుక్త ఉత్సుక ఇత్యమరః సీమంతే కేశమధ్యరేఖాయాం శిల్పస్య అలంకరణస్య వ్యాజేన శిరోజాన్ కేశాన్ వ్యభజత్ విభాజయామాస అత్ర కేశమధ్య

రేఖాకరణస్య పంచపత్త్రీత్వబోధకధాతృలిపిదర్శనఫలకత్వసంభావనా
త్ప్రేక్షా సీమంతశిల్పవ్యాజేనేత్యపహ్నుతిగర్భా ❀❀❀❀
౧౧౪ ॥ మృగేతి ॥ తన్వ్యాః ద్రౌపద్యాః మృగమదేన కస్తూర్యా తిలకం
ముఖేనైవ శశినా చంద్రేణ కర్త్రా — మహసా తేజసా కరణేన — బలాత్కా
హృతాయాః ఆనీయ బందీకృతాయాః ఇత్యర్థః — చికురాణాం కేశానాం
మిషం వ్యాజం జుషత ఇతి తథోక్తాయాః — అంధకారం [illegible] బందీబంధనస్య
హానిర్గద్ధాంగనాతస్య స్సంబంధి — అపరాధస్య కారాంతే [illegible] సా [illegible]
తం సతిం ప్రాపితం — అపత్యం పుత్ర ఇవ — రరాజ — అపరాధినః [illegible]
యపుత్రాదికం జేతారం — ప్రణామయంతీతి భావః — ఉత్ప్రేక్షాలంకారః
పుష్పితాగ్రా ॥ ౧౧౫ ॥ అథేతి ॥ నరపతే ర్మహీహితుః ద్రౌపద్యాః — అథవా

కా । సీమంతశిల్పవ్యాజేన శిరోజాన్ వ్యభజత్స ఏషః ॥ ౧౧౪ ॥
ప ॥ మృగమదతిలకం రరాజ తన్వ్యా ముఖశశినా మహసా బ
లాద్ధృతాయాః । చికురమిషజుషాపరాధశాంత్యై స్వనిహిత
మపత్యమివాంధకారబంద్యాః ॥ ౧౧౫ ॥ ప ॥ అథ [illegible] శి
ఖరమాకలితం నవమౌక్తికం నరపతే ర్మహీహితుః । ముఖ
ఖాంబురుహామధ్యచరత్ స్మితహంసికాజనితమండమివ
౧౧౬ ॥ ప ॥ సుతరాం జనమోదమాదధాతే సుతనోర్మౌక్తిక
రత్నకర్ణపత్త్రే ॥ పరిచేతుమివానన్దుసేవాం పరివేషస్య

సికాశిఖరం నాసాగ్రే ॥ ❀ ॥ విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః — ఆకలితం సంఘ
టితం — నవం మౌక్తికం కర్తృ — ముఖమేవాంబురుహం పద్మం తస్య మధ్యే చ
రంత్యా స్మితేనైవ హంసికయా హంసస్త్రియా జనితం — అండం కోశమివ —
శుశుభే రరాజ — శోభతేః కర్తరి లిట్ — అత్రాపి ధావళ్యగుణసామ్యాత్స్వరూ
పోత్ప్రేక్షా — రూపకోజ్జీవితా సేతి తయో రంగాంగిభావేన సంకరః — ప్రమి
తాక్షరావృత్తం — ప్రమితాక్షరా సజససైరుదితేతి లక్షణాత్ ॥ ౧౧౭ ॥ సుత
రామితి ॥ సుతనోః ద్రౌపద్యాః — మౌక్తికరత్నానాం కర్ణపత్త్రే కర్ణా
ఖ్యే కర్ణభూషణే కర్తృణీ — ఆననస్య ద్రౌపదీముఖస్యైవేందోశ్చంద్రస్య
సేవాం — పరిచేతుం అభ్యసితుం — సమీపభాజౌ పరివేషస్య [illegible] కావి
వ — జనానాం మోదం హర్షం సుతరాం అదధాతే పుపుషతుః — అజీపూర్వా

❧

ద్ధాతేః కర్తరి లిట్ - అత్ర పితుర్వలక్ష్య ధావళ్యగుణనిమిత్తోపహాక్తిః
శత్ర్నేకర్ణపత్రయోః పరివేషశిశుత్వోత్ప్రేక్షా॥ ౫౫ ॥ ఔపచ్ఛందసికం॥ ౧౧౭॥
కీర్ణభూషణమేవ ప్రకారాంతరేణోత్ప్రేక్ష్యతే॥ తాటంకేతి॥ తరళాశ్చ
లంబితః కాంతిసాంద్రప్రభాతరంగాః కాంతిపరంపరాః యయోస్తే తాటంకే కర్ణ
పత్రే ॥ ౫౬ ॥ కర్ణికా కర్ణపత్రంచ ॥ ఇ॥ తాటంకయోః కర్ణభూషణయోర్మిత్రత్వం
తే చేషః - ప్రకటం స్ఫుటం - మూర్తత్వం శరీరం - ఉపేత్య లబ్ధ్వా జాగరూకే
ప్రకాశమానే - నయనే విపాతౌ బాణవిశేషావేవ తయోరంత్యే చరమే ద్వే
వర్ణే తవర్ణే ఇవ తదాతన్వ్యంగ్యాః తన్వ్యాః ముఖస్థితః ముఖస్య
పార్శ్వద్వయ ఇత్యర్థః - [illegible] రేజతుః - భాతేః కర్తరి లిట్ - నయన
విపాతయోరంత్యే వర్ణే [illegible] వంచకయోరభేదాభిమానాన్నా

శిశూనస్మిన్నపశ్యాతాం ॥ ౫ ॥ తాటంకేతరళకాంతిప్ర
భాతరంగే తన్వ్యంగ్యా ముఖస్థితే సదాస్యభాతః ॥ మూ
ర్తత్వం ప్రకటముపేత్య జాగరూకే వర్ణే ద్వే నయనవిపాత
యోరివాంత్యే॥ ౧౧౮ ॥ సఖ్యాః కరోంజనసిద్ధాస్సకృదేవగం
తుమపాంగభాగముపయుక్త్ముపానశేయుః॥ రేఖావధేరన
వగామితయా దృగంగం పూర్వాక్తమేవ పునఃపునరాలలంబే

హావ్య వచనస్య దోషః - బహుకేశలిపిస్థవర్ణస్య [illegible] ద్యబిందుకత్వాజ
తుర్వలత్వదర్శనాత్తత్వేన తాటంకయోరుత్ప్రేక్షా ॥ ౫౬ ॥ ప్రహర్షిణీ
౧౧౮ ॥ సఖ్యా ఇతి ॥ సఖ్యాః కస్యాశ్చిత్ - యః కరః - అంజనసిద్ధాగ్రః పద్మాః
నేత్రయోః కంజలాలంకరణే అపాంగభాగం నేత్రాంతపర్యంతం - సకృదేక
వారమేవ - నకుద్విత్రివారమిత్యర్థః గంతుం ప్రాప్తుం - అపటుః అశక్త
స్సన్ నయనయోః రతిదైర్ఘ్యాదితి భావః - త్రసంక్షేపం - అనశే ప్రాప్త
వాన్ అశ్నుతేః కర్తరి లిట్ - సకరః - రేఖావధేః నేత్రాంతసీమాయాః
అనవగామితయా దుష్ప్రాపత్వేన హేతునా - పూర్వం ప్రథమం అక్తం క
జ్జలలిప్తమేవ దృశః నయనస్య అంగం ఏకదేశం - పునఃపునః ఆలలంబే జగ్రా
హే అత్ర నయనయో స్తాదృగ్దైర్ఘ్యాసంబంధేపి సంబంధరూపాతిశయో

త్వేజ్జీవితోయం పునః పునర క్షాండన (ఖా) దితి నా దలంకారః । ఇతిద్వయోరంగాంగిభావేన సంకరః ॥ ౧౧౯ ॥ సకలమితి ॥ నఖరావిత్రస్యాన్త్యః (వా) ద ద్యాస్సకలకాపి నవపుర్వ్యాత రిక్త ఖలగాత్రం నయన (పు) తంద భూషాస్య శిలం కృత్యా - స్వయం విపులేక్షణ శాలేతీక్షణకం బుజ తద్ధయుగ్మా స్తథోక్తాపి-సు ధ్యదేశం (ద్రా) వద్యాః నద్యభాగం - చిరతరం సుచిరకాలప - అనక్షత కరతి ధృతాకాంచనరా - చిఃకాంచన మేణిరాయ యోజనగో క్తాస్సత్త్యవత్థా - చిర తరం తస్థాంతి వాజనా - అత్ర నద్యస్సౌకవలోకనావంబంధేన బా ధాత్తెంతరపద్యా క్తి . పపం విశాల నేత్రరూపసామగ్రీ పత్యేవ్య పలోకన కాక్యాస్యస్య త్రైష్టోక్తే క్రిష్ణ - ద్యస్తరేకవాచకాపత్ర వేశనం కటకిపత ముజ్జీవిత చేయం సఖ్యాః కాంచీం అనపంకృత్య తూష్ణీం స్థిత్యా సంబంధేవరి

జే ॥ ౧౧౯ ॥ ప ॥ స కలాపి నవపులిన భూమ్యత స్యాన్త్య స్సపదిశ
తిపులేక్షణారంభ ... పరతరం మున వేత్య్యానద్యదేశం కర్తర
ధృత కాంచన కాంచీ ... ॥ ౧౨౦ ॥ ప ॥ కాంచీకలాప
బింబితపార్శ్వా ... శయ పజ్జీరం నింద్ర సు
తాబభాసే । ఆవిర్భవిష్యద్ధగోష్ఠ కటీవిమగ్నం వాసశ్శ
తం జనదృశామి ప సూచయంతి ॥ ౧౨౧ ॥ ప ॥ కాంచీతి

బహో క్తిరూపాతిశయోక్తిరితి - ద్వయోరంగాంగిభావేన సంకరః - నాద్యో ముష్టిమితి పాఠాంతరవనవలోకనాత్ప్రసక్త్య సంభవపరో భావ త్రైత పేత్యం - పుష్టి తా (గా) ॥ ౧౨౦ ॥ కాంచిలి ॥ అవనీంద్ర సుతా (దౌ) పది - కాంచీకలాపె మెఖలాభూషణే మణియుస్తేషు బింబితా ప్రతిఫలితా పార్శ్వే భయోపి తాంకౌ శేయపజ్జీః పట్టవ (స్త్ర) మాలాయుస్యా తథోక్తా స ఓ-కౌశేయం క్రిమికోశోత్థమితివ (స్త్ర) భేదే ప్పనరః - అభిగోష్ఠి మ్యాత సక్తా యూరం - ఆవిర్భవిష్యత్ కించెద నీం కట్యాం నితంబేవిమగ్నం లీనం - వ (స్త్ర) శతం - శతశబ్దోనేకత్వపరః - జనానాం స్పృశాం సూచయంతీవ బభౌ సే - ఉ (త్ప్రే) క్షాలంకారః ॥ ౧౨౧ ॥ ఆతంకేతి ॥ అహంబాహౌ ధామా - పురాణా

రణావతరణివాసనసమయే - అస్యాః ద్రౌపద్యాః - భావిషుభవిష్యత్సు వల్లభే ష్వపత్యేషు పాండవేష్వపిసత్సు - ఆతంకేనకదాచిదత్ర వయందగ్ధాభవేమేతి శంకయాపీడాంయుఃఖం - ఆదదాంఅకరవం - తదాతైఃకర్తరిలిఙ్ఞేరుక్తా పరంకాస్పాతంక ఇత్యమరః - ఏవముక్తప్రకారంవిచింత్యస్మృత్వా భయేనైవ - తదా ద్రౌపద్యాఅలంకరణసమయే - లాక్షయాఅలక్తకేనకృతంధామ తేజఏవగృహమితిశ్లిష్టరూపకం * ధామస్యాద్గృహతేజసోరితివిశ్వః తస్యాస్త్రైః ద్రౌపద్యాః పాదపాత్రప్రణనామేత్యర్థః - అస్యా ద్రుతం శాపషిష్వేపారే ద్రుతంశీఘ్రంపపాతేతిసంబంధః - రూపకానుప్రాణి తేయముత్ప్రేక్షా - ఇంద్రవజ్రా ॥ ౧౨౨ ॥ తస్యా ఇతి ॥ సకలాసుసఖీ ష్వతస్యాః ద్రౌపద్యాః - తత్తచ్ఛృంగారాదిఅంగం - వివాహవేషైః పరిణీయమా

నదదాంపురోహితస్యాస్తదా భావిషువల్లభేషు । ఏవంవి
చింత్యైవభయేనపాదేలాక్షాకృతంధామపపాతతస్యాః ॥
౧౨౨ ॥ తస్యాస్సఖీషుసకలాస్వపితత్తదంగం వేగాద్విభూషి
తవతీషువివాహవేషైః । కాలక్షమాసహనవృద్ధపురోహి
తానాంకోపస్యపాత్రమభవత్కృచశిల్పకర్త్రీ ॥ ౧౨౩ ॥
౫॥ ఏవమలంకృతామేనామాలోక్యస్వయమపిసంధ్యారుణి
మసంపాదితలాక్షాకృత్యా మంజనతిలకమంజుళముఖభా

చితత్తదలంకారైః - వేగాత్ ద్రుతం- విభూషితవతీషుసతీషు-కుచయోః శిల్పకర్త్రీ-అలంకారిణీ కాలక్షమాసహనానాంవివాహలగ్నాతిక్రమణభి యాకాలవిలంబమసహమానానాంజ్ఞానేనవయసాచవృద్ధానాంపురోహి తానాంధౌమ్యాదీనాం-కోపస్యక్రోధస్యపాత్రమభవత్ సపదితత్తాదృక్కు చాలంకారకృతవిలంబస్య విశేషణగత్యా పురోహితకోపహేతుభూతత్వా త్పదార్థహేతుకంకావ్యలింగంతాదృశవిలంబాసంబంధేపిసంబంధోక్తిరూ పాతిశయోక్త్యుజ్జీవితమితితయోరంగాంగిభావేనసంకరః - వసంతతిలకా ॥ ౧౨౩॥ ఏవమితి॥ ఏవముక్తప్రకారేణఅలంకృతామేనాం ద్రౌపదీంఆలోక్యే వస్వయమాత్మనాపిసంధ్యాయాఅరుణిమాసాంధ్యారుణవర్ణఏవలాక్షా కృత్యంయావకాలంకరణంవిరచితంయస్యాస్తథోక్తాంఅంజనస్తిలకశ్చ

వృక్షవిశేషౌ తావేవాంజనం కజ్జలం తిలక ఇతి శ్లిష్టరూపకం - తాభ్యాం అలంకృతౌ ముఖస్య అగ్రస్యైవ వదనస్య భాగౌ నేత్రలలాటదేశౌ యయోః ధో త్రాం- ప్రతీచీం దిశం పరిణేతుముద్వోఢుమివ భగవతః భాసా తేజసాం నిధానే సూర్యే - ఉపగతవతి ప్రాప్తవతి సతీత్యస్త్రీకేణాన్వయః - తామాలోక్యైవ భాసాం నిధౌ స్వయమపి తాదృశం ప్రతీచీం పరిణేతుమివోపగత ఇతి వా రయోజనా - అత్ర రూపకద్వయోజ్జీవితపరిణామోత్ప్రేక్షాంగసః ప్రాపద్యాలోకనోత్ప్రేక్షాపేక్షత్వాద్ద్వయోరంగాంగిభావేన సంకరః ॥ ౧౨౮ ॥

తస్యామితి ॥ తస్యాం ద్రౌపద్యాం లంకరణాదిసంబంధిన్యాం తు పాయాం రాత్రావేవ - నిజస్య ఆత్మీయస్య కులస్య వంశస్య ఉత్తంసానాం శిరోభూషణాయమానానామిత్యర్థః పార్థానాం సంబంధినాం ఉత్సవానాం వివాహోత్సవానాం

సాం పరిణేతుమివ ప్రతీచీం దిశముపగతవతి భగవతి భాసాంని
ధౌ ॥ ౧౨౮ ॥ ప ॥ తస్యామేవ తు పాయాం సపది నిజకులో
త్తంసపార్థోత్సవానామాలోకాయేవ నాకాద్దిశతిహిమ
రుచౌ ద్యాం శుభం యత్ముహూర్తే । సోపాన్తైర్ధృగుతక
మరకతఖచితైర్వేదిమేతే కుమారాస్సాలంకారాః పురోధస్స
రభససనిహితైస్సంభానైస్సమగ్రామ్ ॥ ౧౨౯ ॥ ౧ ॥ తత్ర

ముహూర్తగుణేష్వసమంతాదోజాయమానేష్వది పేషు
పాఠాతి నిష్ప్రతిబంధమాలోకాయ ఆలోకితుమివేత్యుత్ప్రేక్షా ॥ ❀ ॥ స
మర్థాచ్చ భావవచనాదితి సంప్రదానత్వం - హిమరుచౌ గుచయకియ
స్యాగస్మిచం ద్రే - ద్యామాకాశం సపది ప్రసృతం శశిసతి - ప తే కుమారాః
పార్థాః అలంకారేణ వైవాహికేన సహితాస్సాలంకారాస్సంతః - శుభం
యా శుభయోగయుక్తే ॥ ❀ ॥ శుభం యుక్తు శుభాన్విత ఇత్యమరః - మరక
తఖచితైః హరిన్మణిబద్ధైస్సోపానైః - పురోధోభిః పురోహితైః సరభసం
నిహితైః నిక్షిప్తైస్సంవిధానైస్స మిత్కుశాదివైవాహికోపకరణైస్స మ
గ్రాం సంపూర్ణాం వేదిం వైవాహికీం - అధ్యరుక్షన్ ఆరురుహుః - అధి
పూర్వాద్రుహేః కర్తరి లుఙ్ స్రగ్ధరా ॥ ౧౨౯ ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర వివాహ
వేద్యాం - ముహూర్తస్య వివాహలగ్నస్య గుణేషు చంద్రతారాబలాదిష్వ

వదీపేషుద్యోమేష్వపి శ్రేష్ఠేషుః - వివస్వగ్రే - ఓజాయమానేషు ఓజాఖ్య శుభయోగవదాచరత్సు ప్రకాశమానేషు చ సత్సు ॥ * ॥ ఏకత్ర మానాదాచరఇత్యేకక్యఙ్ అకృత్సార్వధాతుకయోరితి దీర్ఘః - అన్యత్ర ఓజశ్శబ్దస్తద్వత్సరః కర్తుః క్యఙ్సలోపశ్చేత్యస్య వమానాదాచారార్థే క్యఙ్ ఓజసోప్సరసో నిత్యమితరేషాం విభాషయేతి సకారలోపశ్చ ఓజాఖ్యో యోగో జ్యోతిశ్శాస్త్ర ప్రసిద్ధః - మాన్త్రవిదాం వైవాహికమన్త్రకోవిదానాం పురోహితానాం వదనేషు వక్త్రేష్వివ వాద్యేషు సుషిరానద్ధభేదేన చతుర్విధేషు శబ్దాయమానేషు శబ్దం ఏకత్ర వర్ణాత్మకముచ్చారణేనాన్యత్ర ధ్వన్యాత్మకం వాదనేన కుర్వత్సు సత్సు ॥ * ॥ శబ్దవైరేత్యాదినా కరోత్యర్థే క్యఙ్ ప్రత్యయః - కమనీయైర్మనోహరైః మణిభిః కోరకితైః సంజాతకోరకైః రివష్ఠితైః * తదస్య సంజాతమితి తారకాదిత్వాదితచ్ - కనకభూషణైః కటకాఙ్గదాదిభిః

మన్త్రవిదాం వదనేష్వివ శబ్దాయమానేషు వాద్యేషు - కు
లపాలికాః కమనీయమణికోరకితైః కనకభూషణైరవికృత
సహజరామణీయకాం కన్యకామమీషాం సకాశే నివేశయా
మాసుః ॥ ౧౨౬ ॥ ప ॥ పూతపాశ్వైః కుశాంకూరైః పురస్తా

అవికృతం అప్రాపితరూపాన్తరం సహజం స్వాభావికం రామణీయకం సౌందర్యం యస్యాస్తాం - అవ్యాజసుందరత్వాన్న భూషణైః కార్యమితి భావః కన్యకాం ద్రౌపదీం - అమీషాం పాండవానాం - సకాశే సన్నిధౌ - కులపాలికాః కులస్త్రియః ॥ * ॥ కులస్త్రీ కులపాలికేత్యమరః - నివేశయామాసుః ప్రవేశితవత్యః విశతేర్ణిజన్తాత్కర్తరి లిట్ - అత్ర ముహూర్తగుణానాం దీపానాం శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసితేనౌజాయమానత్వేన వాద్యానాం మన్త్రవిద్వదనానాం శబ్దాయమానత్వే నౌపమ్యస్య గమ్యత్వాత్ కేవలప్రకృతాస్పదస్య తుల్యయోగితాద్వయస్య సంసృష్టిః ॥ ౧౨౬ ॥ పూతేతి ॥ కుశాఙ్కూరైః అభినవైః పరిస్తరణదర్భైః - పూతాః పరిశుద్ధాః పార్శ్వాశ్చత్వారః యస్య తస్మిన్ - మణిభిః కుట్టిమే బద్ధభూమౌ - వేద్యామితి యావత్ తస్య ధౌమ్యస్య పాండవపురోహితస్య - పురస్తాదగ్రే - ప్రతిబింబః ధౌమ్య

ప్రతిచ్ఛాయేవ - అనలః వైవాహికాగ్నిః - ప్రా జ్వలత్ ప్రజజ్వాల - పురో
హితోదభాగే పరిస్తీర్య వేద్యామగ్నిం ప్రతిష్ఠాపితవానిత్యర్థః - ఉత్ప్రే
క్షాలంకారః ॥ * ॥ వృత్తమానుష్టుభం ॥ శ్లో ॥ పంచమం లఘు సర్వేషు స
ప్తమం ద్విచతుర్థయోః । గురు షష్ఠం చ సర్వేషాం ఏతచ్ఛ్లోకస్య లక్షణం
లక్షణాత్ - అస్యైవ యుగ్మవిపులా వక్త్రమితి నామాంతరమిత్యేకే ॥ యం
౧౨౭ ॥ ధర్మాణీతి ॥ హేపార్థాః యూయం - అనయా ద్రౌపద్యా సహ
ధర్మేణ శాస్త్రమార్గేణ - ప్రజాః పుత్రాన్ - బహు యథా తథా - సంచి
నుత సంపాదయత ॥ * ॥ చినోతేః విధ్యర్థే లోట్ - ఇత్యుక్తప్రకారం బ్రా
హ్మణః వదన్ - ద్రుపదరాజ ఇవ అనలోఽగ్నిరపి - స చ స చేత్యర్థః - శా
స్త్రనిర్దిష్టమానానాం సమిధాం పాలాశాదీనాం సంబంధిభిః ॥ * ॥ ఉ
చ్ఛటాభిః స్ఫురితభిశ్చలచ్ఛటాశ్చైః తద్వ్యాజేనేత్యర్థః - ధర్మేణ ప్రజాశ్చ

స్మాణి కుట్టిమే ॥ బ్రాజ్వలత్రస్య ధౌమ్యస్య ప్రతిబింబ ఇవానలః
౧౨౭ ॥ ప ॥ ధర్మేణ ప్రజాశ్చ బహుసంచినుతానయేతి శా
స్త్రోత్సమిచ్చలచ్ఛటాత్తకృతిభిః బ్రువాణః । తామాత్మజాం
ద్రుపదరాజ ఇవానలోఽపి సోఽదాది ప్రోన్నతశిఖాగ్రకరేణ
తేభ్యః ॥ ౧౨౮ ॥ ప ॥ అథ జతుమాలయసమర్పణాత్ ప్రతం

బహుసంచినుతానయేతి బ్రువాణస్సన్ - ఉన్నతశిఖాపవదగ్రకరస్తైనసః
న్నతా శ్రేష్ఠా శిఖా కాంతిః రాజముద్రాంగుళీయకం వా యస్య తథోక్తేనా
గ్రకరేణేతి చ - తేభ్యః పాండవేభ్యః - తామాత్మజాం ద్రౌపదీం తస్యా జ
న్మనుత్పన్నత్వాదితి భావః ॥ * ॥ ప్రాదాత్ దత్తవానిత్యుత్ప్రేక్షా - అ
దాతేః - కర్తరి లుఙ్ - అత్రాత్మజాదానప్రకృతయోరేవాగ్నిద్రుపద
యోరౌపమ్యగమత్వాత్తుల్యయోగితా యామస్మిదానో త్ప్రేక్షాయా
శ్చైకవాచకానుప్రవేశసంకరః - ఉత్ప్రేక్షాయాస్తు అపహ్నవరూపకా
భ్యాముజ్జీవితత్వాత్తాభ్యామంగాంగిభావేన సంకరః - వసంతతిలకా - * ॥
౧౨౮ ॥ అథేతి ॥ అథ పాణిగ్రహణానంతరం - పృథాసుతాః తస్యా ద్రుపదస్య
వధ్వా ద్రౌపద్యా సహితాః వధూసఖాస్సంతః - జతునా నిర్మితః జాతుషః ॥ *

త్రపుజతునోష్షుగితి నివృత్తాత్ ఠక్ ॥ జతుత్రపుభ్యాం నివృత్తత్వాత్ జాతుషం త్రాపుషం త్రిష్విత్యమరః - సచాసౌ వాలయో గ్రహం తస్య సమర్పణాత్ భక్షణార్థం ప్రదానాత్కృతం జాతం - అస్యాగ్నేర్వపుషశ్శరీరస్య పరిపోషం మాంసలత్వం అభివీక్షితుం స్పృహయాళవః కిలేతి సంభావనాయాం - కౌతుకేనేత్యుత్ప్రేక్షా తదా క్రమాత్ జ్యేష్ఠానుక్రమేణ - అగ్నిం పరిచక్రముః ప్రదక్షిణం చక్రుః ॥ మంజుభాషిణీ ॥ ౧౨౯ ॥ కఠినత్వేతి ॥ కురువీరవధూః ద్రౌపదీ - కుచః కుట్మలః ముకుళ ఇవ తస్య కఠినత్వసంపదాకాఠిన్యసమృద్ధ్యా యోఽవలేపభరో గర్వాతిశయః తస్మాద్ధేతోః - కృతః స్వీకృతః - నిజాయః విజయో యయా సా తథోక్తేత్యుత్ప్రేక్షా - పతీనాం సాణిభిః ధృతం పదం చరణం - అశ్మనః పాషాణస్య ॥ శిరసి ఉపరి - ని . . . హితవ

పరిపోషమస్య వపుషోఽభివీక్షితుమ్ ॥ స్పృహయాళవః కిల పృ
థాసుతాః క్రమాత్పరిచక్రముర్హుతభుజం వధూసఖాః ॥
౧౨౯ ॥ ప ॥ కఠినత్వసంపదవలేపభరాత్కుచకుట్మలస్య
కురువీరవధూః ॥ కృతనిజాయవపతిపాణిధృతం పదమశ్మన
శ్శిరసి పాని దధే ॥ ౧౩౦ ॥ ప ॥ కన్యయాఽభ్యుపకృతా విధిలాజాః
కందళత్యనలరోచిషి పేతుః ॥ పంచవల్లభకరాగ్రవిమర్దా
ద్బాహువంశగళితా ఇవ ముక్తాః ॥ ౧౩౧ ॥ ప ॥ విధిచోదనాను

తీ - వైవాహికం కర్మ సప్తపదాఖ్యమకరోదిత్యర్థః - ప్రమితాక్షరావృత్తం ॥ ౧౩౦ ॥ కన్యయేతి ॥ కన్యయా ద్రౌపద్యా - అభ్యుపకృతాః ప్రక్షిప్తాః సమీపే వపంతుం కృతాః - విధయే లాజహోమాఖ్యవైవాహికకర్మణే లాజాః - పంచానాం వల్లభానాం కరాగ్రవిమర్దాత్ - పాణిగ్రహణసమయే పీడనాద్ధేతోః - బాహురేవ వంశః వేణుః తస్మాద్గళితాః ముక్తాః మౌక్తికానీవేత్యుత్ప్రేక్షా - కందళతి ప్రజ్వలతి - అనలస్య వైవాహికాగ్నేః రోచిషి జ్వాలాయాం - పేతుః - అత్ర విధిలాజానాం ధావళ్యాదిగుణసమిత్యుత్ప్రేక్షా బాహువంశేతి రూపకానుప్రాణితత్వాద్వయోరంగాంగిభావేన సంకరః - అభ్యుపహృతా ఇతి పాఠాంతరముక్తార్థస్య లాక్షణికత్వాపత్తేరుపేక్ష్యం - స్వాగతావృత్తం ॥ ౧౩౧ ॥ విధీతి ॥ విధమేవధూకర్తృక

వైవాహికకర్మకరణార్థం చోదనాసు ప్రేరణాసు విషయే - మణిమయీ
షు దీపయష్టికాసు పరితః స్ఫురన్త్యాః ఫలం త్యాః ప్రతికృతేః ద్రౌపదీప్రతిబిం
బస్య - సుభ్రువః ద్రౌపద్యాశ్చ - ఉభయోరపి వేచనః ధౌత్రయం ద్రౌప
దీత్రయం తత్ప్రతికృతిరితి పాఠః క్త్యనజ్ఞానపవ - పురోధసః ధౌమ్యస్య - స్ఖ
లనం ప్రమాదః - బభూవ - మంత్రో వైవాహికకర్మాంగభూతం తంత్రం దను
ష్ఠానం తయోః స్ఖలనం న బభూవ - అత్ర ద్రౌపదీతత్ప్రతికృత్యోర్భయువి
వేచనే మన్త్రతంత్రద్వయే వ ప్రసక్తస్య ప్రమాదస్య ప్రాప్తస్మిన్నేవ నియ
మనాత్పరిసంఖ్యాలంకారః - యత్తు స్ఫురదిన్దిరాప్రతికృతేరితి పాఠాన్త
రం - యచ్చ మణిమయ్యాః దీపయష్టికాయాః దీపస్తంభస్య పరితః ఉపరి స్ఫు
రన్త్యాః ఇందిరాప్రతికృతేః లక్ష్మీప్రతిమాయాః పూజార్థం నిక్షిప్తాయాః ఇ
తి నృసింహవ్యాఖ్యానం - తదుభయమప్యసంగతం - జగత్పూజ్యాయాః లక్ష్మీప్ర
తిమాయాః పీఠికాయామేవ స్థాప్యతయా దీపస్తంభోపరివిన్యాసస్య ప్రసిద్ధి

మణిదీపకయష్టికాపరితఃస్ఫురత్ప్రతికృతేశ్చ సుభ్రువః । ఉభ
యోశ్చ వేచనే ధౌమ్యపురోధసః స్ఖలనం బభూవ నతు మంత్రతం
త్రయోః ॥ ౧౩౮ ॥ ప ॥ బాహుప్రతాపఇవ సాక్షిణి హవ్యవాహే

విరుద్ధత్వాన్నాన్మైకదోషాపత్తేః ఉక్తార్థస్య మహతాం పీడావహత్వాద
శ్లీలదోషాపత్తేశ్చ - కల్యాణమితి మంగళశ్లోకేనైతత్కావ్యకర్తృకేతి
యా ప్రత్యభిజ్ఞానాత్కంఠం చిన్నదర్శితాయాః తస్యా ఇతి వక్తవ్యత్వేపి గౌరీ
ప్రతిమాయా ఏవ తదాత్వావశ్యకత్వాచ్చైవానాంతరాద్వ్యేపి ప్రకృ
తాయాః ద్రౌపద్యాః ప్రకర్షాప్రసక్త్యా తత్ప్రకర్షాఖ్యదోషాపత్తే
శ్చేతి సుధీభిర్విభావనీయమ్ ॥ మంజుభాషిణీవృత్తం ॥ ౧౩౮ ॥ బాహ్వీతి ॥
అవనీంద్రస్య పాండోః పుత్రాః యుధిష్ఠిరాదయః - బాహుప్రతాప ఇవ హ
వ్యవాహే అగ్నౌ తదుభయస్మిన్నపి సాక్షిణి సతి - స్వయం సాక్షీకృత్యే తియా
వత్ - సామంతరాజానాం శత్రునృపాణాం ధరణేః రాజ్యస్యైవ యాజ్ఞసే
న్యాః ద్రౌపద్యాః కరం పాణిం బలిం చ - క్రమశః జ్యేష్ఠానుక్రమేణ - కాంక్షి
తసమం వాంఛాసమకాలమేవ - గృహీత్వా - హర్షేణ ఆయావృద్ధిః తాం

సంతోషసమృద్ధిమితియావత్ - అభజత్ ప్రాపుః - అత్ర బాహుప్రసారహ
స్త్యవాహయోస్సాక్షిస్వీకరణే సామంతరాజభగణే యాజ్ఞసేన్యాః శ్లేషభి
త్తికాభేదాద్యవసితకరగ్రహణేన చోపమానస్యోపమేయేన సామ్యాత్ తుల్యయో
గితాధ్వనిస్యాంగాంగిభావేన సంకరః - ఏవం తాదృశగ్రహణస్య విశేషణ
గత్యా సంతోషసమృద్ధిప్రాప్తిహేతుత్వాత్ పదార్థహేతుకం కావ్య
లింగం - ద్వయోశ్చ సంసృష్టిః ॥ వసంతతిలకావృత్తం ॥ ౧౩౩ ॥ పాంచాల
రాజఇతి ॥ పూజకః పూజాకర్తా పూజ్యః పూజార్హః తయోర్భావం
పూజకపూజ్యత్వం * పుష్యత్తమాం అతిశయేన పోషయంతౌ - ఏకః పూజ
యితా అపరః పూజ్యమాన ఇతియావత్ * సః ప్రసిద్ధః పాంచాలరాజో ద్రుప
దశ్చ స పాండవః ధర్మరాజశ్చ తౌ ద్వౌ యౌతకైః వివాహకాలదేయద్రవ్యైః
కరదానైః ఆఢ్యంభవిష్ణుత్వం ధనికత్వం అకించనత్వం దారిద్ర్యం ద్వే అపకర్షతి

సామంతరాజభగణేరివ యాజ్ఞసేన్యాః కాంతౌ సమం క్రమ
శఏవకరంగృహీత్వా హర్షేణవృద్ధి మభజన్న వసి ప్రపు
త్రాః ॥ ౧౩౩ ॥ ప ॥ పాంచాలరాజశ్చ సపాండవశ్చపు

తేధనికత్వదారిద్ర్యే - తౌ పాంచాలరాజపాండవావివ - వ్యత్యస్యతాంవివ
నీతిచక్రతుః - వ్యతిపూర్వాస్యతేః కర్తరిలఙ్ . ప్రథమం ద్రుపదః కన్యా
యౌతకదానాభ్యాం పూజకోకించనశ్చాభూత్ తదుభయప్రతిగ్రహా
భ్యాం యుధిష్ఠిరః పూజ్యః ఆఢ్యంభవిష్ణుశ్చాభూత్ - పశ్చాచ్చ శ్వశురస్య గు
రుత్వస్మరణాత్ అకించనస్యైవ ప్రతిగృహీతృత్వాచ్చ ద్రుపదః పూజ్యో
భూత్ - ధనికస్యైవ దానసమర్థత్వాత్ జామాతృత్వాచ్చ యుధిష్ఠిరః పూ
జకోభూదితిసముదాయార్థః - ఆఢ్యంభవిష్ణుత్వమిత్యత్ర కర్తరి భువ
ఇత్యాదినా ఆఢ్యోపపదాత్ భువః ఇష్ణుచ్ - అరుర్ద్విషదజంతస్య ముమితి ముమ్
ఖావత్త్వతలావితి త్వప్రత్యయే చ ఆఢ్యంభవిష్ణుత్వమితి రూపం - అనాఢ్య ఆ
ఢ్యోభవతీతి ఆఢ్యంభవిష్ణుః - నాస్తి కించన యస్యేత్యకించన ఇత్యుభయత్రాపి
విగ్రహః - అత్ర ద్రుపదయుధిష్ఠిరయోః ధనికత్వదారిద్ర్యయోశ్చ వ్యత్యా
సీకరణేనోపమేయస్యగమ్యమానత్వాత్ కేవలప్రకృతాస్పదతుల్యయోగితా

భీమః - అర్జున - [illegible] [illegible] సహితం [illegible]

[illegible] రితి పాండుతాంతసంతుష్టః [illegible] [illegible] అభిప్రాయంతత

[illegible] పంచితో సామపెక్షం - [illegible] || ఏవమితి | ఏవము

[illegible] ప్రకారేణాంతరిక్షే [illegible] [illegible]

[illegible] పతనలక్షణేన [illegible] [illegible]

రదేశే [illegible] [illegible]

[illegible] వచరంతీ [illegible] [illegible]

[illegible] నగేభుజాలింగి [illegible] || [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] కౌంతేయ [illegible] [illegible]

[illegible] భావమ్ | [illegible]

[illegible] || ౧౩౪ || [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] కౌంతేయానపగంతారః [illegible]

వా - అత ఏవ [illegible] [illegible]

[illegible] పితా [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] - శకునే

[illegible] గాంధారీ [illegible] భాగినేయా. దుర్యోధనాదయః - భాగినేయా

[illegible] [illegible]

[illegible] - [illegible]

[illegible] [illegible] || [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

ప్రో హకాలే సమాగన్తవ్యస్య సమ్యగుప క్రాన్తస్య సమారబ్ధపూర్వస్య - తే నానాదేశైస్తస్య హైహామాపిపలాయితత్వాదితిభావః- యుద్ధే పలాయన స్యైవ అభ్యయనస్య వేదస్య ద్వితీయాధ్యాయోఽయమిత్యర్థః త్రిధా విచ్ఛి ద్యం పరిజిహీర్షమాణాః పరిహర్తుమిచ్ఛన్త ఇవేత్యుత్ప్రేక్షా-పరిపూ ర్ణాత్ సైన్యం తాల్లటశ్శనది - సేనాయాః పురస్సరాత్ అగ్రవర్తినః నిస్సా ణాత్ జయానన్దుభేః నిస్సారితైః ప్రవర్తితైః నిస్వానైః భాంకారైః లాలి తైః మిశ్రితైః- క్ష్వేళితైః సింహనాదైః కూళితః నిరస్తం గవాక్షాణాంమా ర్గమేవ కక్ష్యం మాలిస్యం యస్యతత్ - ప్రతిధ్వనితగవాక్షమిత్యర్థః - కాక్ష్య మితిపాఠే కక్ష్యైవ కాక్ష్యం ప్రతమిత్యర్థః మానరౌక్ష్య మితిపాఠే మాన శాలిన్యమిత్యర్థః - ద్రుపదస్య పురం పునరపి నిరుధ్య - నిరుచ్ఛ్వాసయాం

త్రివిచ్ఛిత్తిం పరిజిహీర్షమాణా ఇవ తే కపిభాగినేయాః సే నాపురస్సరనిస్సాణనిస్సారితనిస్వానలాలితైః క్ష్వేళితైః కూళితగవాక్షమానరౌక్ష్యం ద్రుపదపురం పునరపినిరుధ్యని రుచ్ఛ్వాసయాంచక్రుః ॥ ౧౩౫ ॥గ॥ తత్ర క్షణమేవ సత్వ రం నిర్గతేషు వివిధై రాయుధై రభూ న్యేషు ద్రుపదసైన్యేషు ౧౩౬ ॥ వ॥ పృథాసుతాస్తేపి రథాధిరూఢా ద్విధా విచార్య

చ క్రుః నిర్బలబంధుః - నిశ్వాసోపియథాతత్రాశ్వానాం నసిగచ్ఛ త్తథా చ క్రురిత్యర్థః ॥ ౧౩౫ ॥ ❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋

తదితి॥ తత్ర క్షణం నిరోధసమకాలమేవ - వివిధైః ఖడ్గగదాతోమరశరాసనాది భిః ఆయుధై రభూన్యేషు సహితేషు ద్రుపదసైన్యేషు - సత్వరం నిర్గతేషు యుద్ధార్థమాగతవస్సు సత్సు ఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౧౩౬ ॥ పృథేతి॥ తేప ధాసుతా అపర థేష్వధిరూఢాస్సంతః - శ్వైరే జాణైర్ద్విషతశ్శ త్రూణా మర్ధ్యోధనాదీనాం చూర్ణాణలవచ్ఛన్నానిత్యర్థః- తేషాం ద్విషతాం సంబం ధినీనాం సుభ్రువాం స్త్రీణాం అలకానాం చూర్ణ కుంతలానాం అచూర్ణానపిస్వై ధవ్యేన కుంకుమాదిచూర్ణరహితాంశ్చవిధాతుం కర్తుమేవ ద్విధావిచార్య

ఆలోచ్యేవేత్యుత్ప్రేక్షా - పురాద్రౌపదాన్నిరీయుః నిర్గతవంతః - ఉప
జాతివృత్తం ॥ ౧౩౬ ॥ శంఖానితి॥ తేష్వపి పాంచాలాః కౌరవాశ్చ ప్రవీ
రాః - దివిస్వర్గే అంతరిక్షే చ సీదంతి వసంతీతి ద్యోసదాం - సిద్ధాః యోగసి
ద్ధాః నారదాదయో దేవయోనివిశేషాశ్చ ఆదయో యేషాం - తేషాం - లాలనీ
యైః శ్లాఘనీయైః యుద్ధస్యారంభే - శంఖాన్ దధ్ముః అపూరయన్ - ధ్మాయతేః
కర్తరి లిట్ - భేరీః తాడయామాసుః అతాడయన్ - శ్వేతాశ్వస్య హనూనాదాంశ్చ
చక్రుః అకుర్వన్ - నాదస్య నాదాన్ టంకారానివ వ్రుః చక్రురిత్యర్థః -
ద్విస్ఫోటే కర్తరి లిట్ - అత్రానేకక్రియాయౌగపద్యాత్సముచ్చయాలం
కారః - శాలినీవృత్తం - శాలిన్యుక్తా మ్తౌ తగౌ గోబ్ధిలోకైరితి లక్షణాత్ ॥౧౩౭॥

వప్రాన్నిరీయుః శరైర్విధాతుం ద్విషతోపి చూర్ణాన్
తత్స్వభ్రువామప్యలకాన చూర్ణాన్ ॥౧౩౬॥ వ॥ శంఖాన్ ద
ధ్ముస్తాడయామాసుర్భేరీశ్చక్రుః శ్వేతాశ్వనాదాన్వవ్రుః
సిద్ధాదీనాం ద్యోసదాం లాలనీయైర్యుద్ధారంభే తేష్వపి ప్ర
వీరాః ॥ ౧౩౭ ॥ వ॥ అనయోర్బలయోర్మహారథానామ
వలోకాయ నభోజుషాం సురీణాం। సుదృశాం చ పురస్య సౌధ

[illegible]నయోరితి ॥ అనయోర్బలయోః కౌరవపాంచాలచతురంగయోః - యుధ్య
మానయోరితి శేషః - మహారథానామవలోకాయ దర్శనం కర్తుమిత్యర్థః ॥
※ ॥ క్రియార్థోపపదస్య కర్మణి స్థానిన ఇతి సంప్రదానత్వం - నభోజు
షాం గగనభాజాం - సురీణాం దేవస్త్రీణాం ॥※॥ జాతేరస్త్రీవిషయాదయో
పధాదితి ఙీష్ - సౌధభాజాం ప్రాసాదాగ్రగతానాం - పురస్య సుదృశాం
పౌరాంగనానాం చ - విధృతాః కరేణ గృహీతాః - వరణస్య యుద్ధే మృతానాం
పతిత్వే న వరణార్థం స్రక్ మందారమాలా వేతి తాదర్థ్యే షష్ఠీసమాసః -
భేదికా ఇమాస్సుర్యః వరణస్రగ్ధారణాత్ ఇమాః పౌర్యః తదభావాదితి విధో
భేదానుమానికా అభూదితి అనుమానాలంకారః - తేన పౌరాంగనానాం సు
రాంగనాతౌల్యసౌందర్యం వ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః - ఔపచ్ఛందసి

శ౦॥ ౧౩౯॥ ఆసీదతామితి॥ ఆశు సత్వరం - ఆసీదతాం యుద్ధాయ సన్నహ్యతాం-అతాన్యాత్ అవిచ్ఛిద్యమానం కరయోః కౌశలం ధనుర్గ్రహణశరసంధానాదిషు నైపుణ్యం యేషాం తేషాం - ధనుర్ధరాణాం మిథోన్యోన్యం బాణగణానాముపరోధాన్నిరోధాద్ధేతోః - కస్యాపి ధనుర్ధరస్య వ్రణం క్షతం నాభూత్ - యద్యస్మాత్కారణాత్ రణం యుద్ధం నవం నూతనం సవిద్యుతేవ కారో యస్మింస్తథోక్తమితి చ - రణశబ్దస్య వకారసహితత్వే వ్రణం స్యాదిత్యర్థః-అత్ర చ పక్షే వాచ్యవాచకయోరభేదాధ్యవసాయః - బాణైర్బాణానాం నిరోధే శరీరభేదనాయోగాద్వ్రణస్యాప్రసక్తిరితి తత్త్వం - బాణగణోపరోధాత్ వ్రణం నకస్యాపి రణం నవం యదిత్యేవ పాఠః - బాణగణా

భాజాం వరణప్రగ్విధృతైవ భేదికాభూత్ ॥ ౧౩౯॥ వ॥ ఆసీదతామాశుధనుర్ధరాణామాసీదతాన్యత్కరకౌశలానామ్। క్షణం మిథో బాణగణోపరోధాత్ వ్రణం నకస్యాపి రణం నవం యత్ ॥౧౪౦॥ వ॥ ద్విరదం ద్విరదస్తురగం తురగః రథికం రథికః పదగం పదగః। ఇతరేతరమేత్య రణం విదధే దివి నారదవిస్మయనాకతరుమ్॥౧౪౧॥ వ॥ రజోంధకారేషు దృశోంధయత్సు కరైః కరాక్రాంతుకసూత్రచిహ్నైః। పరామృశంతో యుధి

న్నిరుధ్య వ్రణం వినా తత్ర రణం మహీయ ఇతి పాఠాంతరే తు తత్రేతి మహీయ ఇతి చ పదద్వయస్య వైయర్థ్యాన్నిరర్థకత్వదోషః - ఉక్తస్యార్థస్యాయోగశ్చేతి ధ్యేయం ॥ ౧౪౦ । ద్విరదమితి ॥ ద్విరదః గజః - తదారూఢ ఇత్యర్థః - ఏవమగ్రే - ద్విరదం - తురగః అశ్వః తురగం - రథికో రథారూఢః రథికం -పదగః పాదచారీ పదగం చ - ఏవమితరేతరం అన్యోన్యమేత్య సంగత్య దివి అంతరిక్షే - నారదస్య మునేః యో విస్మయః ఆశ్చర్యం తస్య నాకతరుం కల్పవృక్షం - ఆశ్చర్యజనకమిత్యర్థః - రణం యుద్ధం - విదధే చకార - రథికం రథిక ఇత్యాదిపాఠస్తు క్రమభ్రష్టదోషాదుపేక్ష్యః ॥౧౪౧ । రజ ఇతి ॥ రజాంస్యేవ అంధకారాః - రజాంస్యంధకారాణీవేతి వా - తేషు - దృశః నే

త్రాణి-అంధయామాసుఅంధీకుర్వన్తస్సన్తః- పాండుపుత్రాః - స్వైః స్వైః
కౌతుకసూత్రం ప్రతిసరః పిహ్నం యేషాం [illegible]
శాంతస్సంతః - పరస్పరమన్యోన్యం - ప్రహితానాం ప్రేరితానాం - పుష్పా
రాణాం పరిహృతవంతః - అత్ర నవకౌతుకహస్తస్పర్శేన పాండవానాం స్వేదా
నుమానాదనుమానాలంకారః - తథా - అసంబంధే సంబంధరూపాతిశయో
క్తిశ్చ - ద్వయోరేకవాచకానుప్రవేశస్సంకరః॥ ౧౪౧ ॥ సోమ
కేష్వితి॥ [illegible] సమానోకర్ణాః [illegible]
[illegible]
[illegible] నోజుర్నః - [illegible]
[illegible] సూర్యసూనోః [illegible]

పాండుపుత్రాః పరస్పరం పర్యహరన్ ప్రసూనైః ॥ ౧౪౨ ॥

సోమకేష్వపరేష్వపి సూర్యసూనోశ్శైత్యైః [illegible] గజయుతా
మానసకోదండం కులిశాయుధనందన [illegible] ॥ తేన జనకత్రి

వ ప్రధనేపి వృకోదరద్వితీయేన - కిరోదరం పరికర్మీకృత కోకనక
స్వవర్మనిర్మాణ్విభిర్ధరోర్మిభిర్నికృత్తమర్మాణః - భయాపసా

శితైః తీక్ష్ణైః శరైః ఇవ శరైః కిరణైః - సోమకేషుచ తత్ర వర్ధవరేషు జలేషు -అ
పసర్పణేష్వపి అన్యేష్వపి సత్సు - కులిశాయుధనందనయుక్తి వాహనత్వేన తన్నందన
దనః మేఘుః ॥ కస్య బ్రహ్మణః ఉత ఊర్ధ్వం అండం బ్రహ్మాండోర్ధ్వ భాగ
మాకాశం - కూజయామాస గర్జితైరితి భావః ॥ ❋ ॥ కస్మిన్ బ్రహ్మపు
ష్యధా తామూర్ధ్ని సుక్షేపు కమలవిశ్వాః ॥ ఇత్యభిధానం తథావిధ
ధాయా ఇత్యాదేరుక్తత్వాదితి ॥ ౧౪౩ ॥ తేనేతి ॥ [illegible]
యుద్ధేపి - తభయత్ర చేత్యర్థః వృకోదరః భీమః ద్వితీయస్సహాయః
స్య వృకోదరస్య ద్వితీయ ఇతి చ తేన అర్జునేన - కిరస్య ఉద [illegible]
మిగకృతస్య అలంకారీకృతస్య కార్ముకస్య చాపస్య [illegible]
జితేకనకానిని మహాభక్ష్యంతటితతో [illegible] - శరాణామ [illegible]

శిక్షిత్వా - పాణితలయుస్థానానియేషాం తే- సౌబలేయాః దుర్యోధనాద
యః - ఉత్ఫుల్లవిసారిభిః ప్రసర్పద్భిః - స్వేదవారిభిః - స్వేషాంపదానిచరణా
న్యేవ నూతనపదే వాహనస్థానే అభిషించంతః - పాదచారిణస్సంతః - సమ
రాంజిరేయుద్ధప్రాంగణే కందళితమంకురితం పాథకాయశ ఏవచతుర్థీచం
ద్రస్తస్య అవలోకనపరిహర్తుమివేత్యుత్ప్రేక్షా - చతుర్థీచంద్రదర్శ
నస్యాపవాదహేతురితి ప్రసిద్ధం -ముఖంనివర్త్య పరావృత్యలజ్జావశాదితిభా
వః - కేవలైస్సైరాయుధై రేవబాహుభిః- ఉపలక్షితాః- కురుపుటభేదనం
హాస్తినపురం ప్రతి - పలాయాంబభూవుః - పలాయనంచక్రుః॥ ❋❋❋❋
౧౪౪ ॥ బీభత్సుస్త్వితి ॥ యుద్ధియుద్ధే- బీభత్సోస్సరజ్జునస్యచాపెనవివృతేషు

రిభిః స్వేదవారిభిఃస్వపదాన్యేవయానపదేభిషించంతః-స
మరాంజిరకందళితపాథకాయశశ్చతుర్థీచంద్రకళావ
లోకనంపరిహర్తుమివముఖంనివర్త్యసౌబలేయాఃకేవలైరేవ
బాహుభిఃకురుపుటభేదనంప్రతిపలాయాంబభూవుః ॥౧౪౪
ప॥బీభత్సుచాపవివృతేషుమహాత్సుకర్మస్వేకంధృఢంజగృహి
రేయుధిధార్తరాష్ట్రాఃవీక్ష్యస్థితేషువిమతేషువిలోలజీవం
పృష్ఠంప్రకాశ్యగమనంపృథునాజవేన ॥ ౧౪౫॥ వ ॥ విజయా
ప్రకటితేషు - మహత్సుశ్లాఘ్యేషుకర్మసు క్రియాసుతన్మధ్యేఇత్యర్థః- వి
మతేషుశత్రుషువీక్ష్యస్థితేషుసన్నద్ధేషుసత్సు - పృష్ఠంచాపదండపశ్చా
ద్భాగం ప్రకాశ్య -పృథునామహతాజవెనవేగేనవిలోలా -జీవాశింజినీయ
స్మిన్కర్మణితత్తథా - గమనంబాణప్రయోగార్థమాకర్షణాద్ధనుర్మం
డలీభవనాత్మకంధృఢమేకంకర్మ - ధార్తరాష్ట్రాః- తదాపలాయనకాలే-
జగృహిరేగృహీతవంతఃకుతః - విమతేషువీక్ష్యస్థితేషుసత్సు- విలోలఃగతాగ
తఃజీవః ప్రాణధారణంయస్మింస్తద్యథా - పృష్ఠందేహపశ్చాద్భాగంప్ర
కాశ్య-పృథునాజవెనగమనంజగృహురిత్యుత్ప్రేక్షావ్యంజకాప్రయో
గాద్గమ్యాశ్లేషానుప్రాణితాచవృత్తంవసంతతిలకా ॥ ౧౪౫ ॥ విజయా

ఇతి ॥ ఏతేషాం పాండవానాం సంబంధినః గుణాః శౌర్యధైర్యాదయః - ఋ
జవః వినయాన్వితత్వాత్ స్వభావోపి అకుటిలా అపీతి వా అవక్రా అపీతి చ వి
జయాత్పరం కౌరవజయానంతరం - అతిభీషణాః అతిభయంకరాస్సంతః
అతిభీషణా ఇతి పాఠాంతరం - సద్యః తత్క్షణమేవ - సమున్నేముః సమున్నతాః
సన్నతిం ప్రాప్తాః ఉన్నతా జాతా ఇతి చ - ధన్వనాం చాపానాం గు
ణాః శింజిన్యః - అతిభీషణా ఉపవిజయాత్పరమవనేముః అవనమ్రాః అభూవన్
ఇతి చ - ఏతేషాం గుణాః విజయాత్ అర్జునాత్ పరం తత్ప్రతాపోద్భూతో
న్నతియావత్ ఇత్యపి ప్రాహుః - అతఏవ శ్లేషప్రతిభోత్థాపితస్య విరోధాభా

విజయాత్పరమేతేషామృజవోప్యతిభీషణాః। సద్యో గుణాస్సము
న్నేముర వనేముస్తు ధన్వనామ్ ॥ ౧౮౬ ॥ ప ॥ తేనివృత్య నగ
రం సమావసన్ తోషితా ద్రుపదరాజపూజయా। అప్యశేషజ
నకేన శౌరిణా జన్యభావముపజగ్ముషా సమమ్॥ ౧౮౭ ॥ పృథా
ర్థః ప్రసహజేష్వఖిలేషు ప్రాయశో యుధి బలం శ్రుతవ
త్యాః। అన్వభూదధికమాతుఃవృష్టిః రాజకాంశమువరా

నద్వయాస్య సంస్పృష్టిః॥ ౧౮౮ ॥ త ఇతి॥ తే పాండవాః - నగరం ద్రుపదపురం
ప్రతినివృత్య యుద్ధాత్ప్రత్యాగత్య - అశేషాణాం లోకానాం జనకేనాపి జన్య
స్య భావముత్పత్తిం వరైస్సఖ్యం చ ఉపజగ్ముషా ప్రాప్తవతా। ❋ । జన్యాః
స్నిగ్ధావరస్య య ఇత్యమరః - శౌరిణా సమం శ్రీకృష్ణేన సహ ద్రుపదరాజ
స్య పూజయా తోషితాస్సంతః - సమావసన్ వసంతిస్మ ద్రుపదపుర ఇతి భావః
అత్ర అపివిరోధాభాసాలంకారః - శ్లేషానుప్రాణితః - రథోద్ధతావృత్తం॥
౧౮౭ ॥ పార్థ ఇతి॥ అఖిలేషు సహజేషు భ్రాతౄణాం మధ్యే ఇత్యర్థః -
పార్థః అర్జున ఏవ - యుధి యుద్ధే - బలమాత్మశౌర్యం ప్రాయశః శ్రుతవ

త్యాః రాజసుతాయాః (ద్రౌపద్యాః) - కేతుణవృష్టిః కటాక్షపాతాః - అ
జకస్య అంశం అధికం భాగమివ - అన్వభూత్ అనుభూతవాన్ - అర్జన
స్య అంశద్వయస్మరణాదితి భావః - ఉత్ప్రేక్షా - స్వాగతావృత్తం ॥ ౧౨౫ ॥
వృత్తాంతమితి ॥ అథ స రాజవృద్ధః ధృతరాష్ట్రః - ఏనం ఆజతుగృహవ్యసనం అ
కౌరవపలాయనం ప్రసిద్ధం - వృత్తాంతం అవకర్ణ్య శ్రుత్వా - క్షత్త్రా విదు
రేణ - అనుజాతైః భ్రాతృభిః భీమాదిభిస్సహ - సకాశం స్వసమీపం ప్రతి
ఉపనాయ్య ప్రాపయ్య - ధర్మాత్మజమిత్రవిభక్తిపరిణామేన యోజ్యం - కం
సభిదస్త్రీకృష్ణస్య ధుర్య్యగ్రే - ధర్మాత్మజాయ యుధిష్ఠిరాయ స్వస్య నామ్నః

జసుతాయాః ॥ ౧౨౬ ॥ ప ॥ వృత్తాంతమేనమవకర్ణ్య స
రాజవృద్ధః క్షత్త్రా సకాశముపనాయ్య సహానుజాతైః । ధర్మా
త్మజాయ ధురికం సభిదోర్ధభావాదన్వర్థతామథ విభజ్య
దదౌ స్వనామ్నః ॥ ౧౨౭ ॥ ప ॥ తస్మిన్నాహితలక్షణే నృప
సుతే రాజ్యాభిషిక్తే సతి స్వాన్యక్షీణి దధుర్య్యదంబుశిశిరం తి

ధృతరాష్ట్ర ఇతి సంజ్ఞాయాః - అన్వర్థతాం ధృతరాష్ట్రత్వం రాజ్యధారణ
మితి యావత్ - అర్ధభావాద్విభజ్య అర్ధత్వేన విభాగం కృత్వా - దదౌ అ
ర్ధరాజ్యం దత్తవానిత్యర్థః - వసంతతిలకావృత్తం ॥ ❖❖❖❖❖❖❖❖

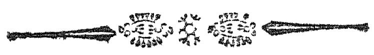
॥ ౧౨౭ ॥ తస్మిన్నితి ॥ ఆహితాని సంఘటితాని లక్షణాని ఛత్రచామరాదిరా
జచిహ్నాని యస్మిన్ తథోక్తే - తస్మిన్నృపసుతే ధర్మరాజే - రాజ్యే అభిషిక్తే
సతి - ధృతరాష్ట్రేణేతి భావః - యద్యస్మాత్ స్వాని స్వీయాని - అక్షీణి నే
త్రాణి - శిశిరం శీతలం అంబు ఆనందోత్థం - దధుః ధృతవంతః - ఏవం తస్మిన్నృప
సుతే సంపన్మైశ్చ్యం వనమిశ్రితైః లిప్తాన్యంగాని యస్య తస్మిన్ స్తుత్యే సతి

శైషికంకే ప్రశ్రయః - స్వాన్తశ్రీకరంగస్య స్వాక్ రాగమాయాణ్యామసురా
గంచబిభరాంబుజహావుః సభః ॥ శ్లో ॥ భీ హ్రీ ష్ప హసు హాంగ్లవిచ్చే కవిభిస్తై
రామాస్త్వవక్త్వావాక్యవిశ్వే భత్స్యానామవిగ్రహభావస్య స్వైస్థి - తస్మిన్ రిపుప
తే - రావిభిః స్తుతిపాతకైః పలైః తైస్తు తెసలి - యద్యస్మాన్నా పుష్ప కేతణి
ష్పందత్వం నిష్ఫలత్వం తస్మైకాదవికృతిత్వమితియావత్ - అథహ వహా
తస్య - ఆశ్రయ క్తహేతుత్రయాత్స్వా రాకపురిజనాన్ ఉపక్రమరాజ వ్యాప్తిః - స్వ
ష్టిస్స్పృహాద్రేతి వప్రుః సంభావయంతిస్మ - స్ఫుటమిత్యుత్ప్రేక్షా - సౌజన్య

ప్తాంగవేసుంసుమేః । రాగం యన్నిభ రాంబుజ హాపురవహా
యద్వాణీ తేవందిభిర్నిష్పందత్వమతస్సవైకృష్టిరితితంపో
రావివప్రుః స్ఫుటమ్ ॥ ౧౫౦ ॥ ఇత్యనంతభట్టకృతౌ చమ్పూ
భారతే ద్వితీయస్తబకః ॥ ※※※※※※※※※※※

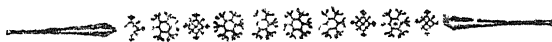
ష్టకకుంకుమాలేపవందివర్ణనై రాజ్ఞశ్చ వస్త్రవ్యత్యపర్యయబుధారణరాగ
భరణావికృతత్వవహనవాక్యార్థానాం హేతుత్వేన కావ్యలింగత్రయోప
జీవితేతి - తస్యాస్త్వేషాం చాంగాంగిభావేన సంకరః - వృత్తం శార్దూలవి
క్రీడితం ॥ ౧౫౦ ॥ ఇతి శ్రీసదాశివపదారవిందవందనకందళితానందసాం
ద్రస్య కురవిమలచంద్రస్య రామకవీంద్రస్య కృతౌ - చంపూభారతవ్యాఖ్యా
నేలాస్యాభిధానే ద్వితీయ స్తబకః ※※※※※※※※※※※※※※※※

ద్వితీయస్తబకస్సమాప్తః

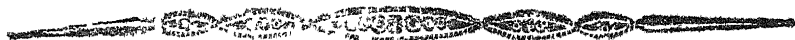

శ్రీరస్తు.

శ్రీ మేధాదక్షిణామూర్తయే నమః.

చమ్పూభారతే. సవ్యాఖ్యానే - తృతీయస్తబకప్రారంభః

పితృవ్యేతి ॥ అథ అర్ధరాజ్యాభిషేకానంతరం - ఏషః పృథాతనూజో ధర్మరాజః - పితృవ్యస్య పితృభ్రాతుః ధృతరాష్ట్రస్య - వాచా ఇంద్రప్రస్థే వసేత్యాత్మికయా - పరస్పరస్య తేషాం దుర్యోధనాదీనాం చ స్నేహం ప్రేమరసం - మాతుం ప్రమాణీకర్తుమివేత్యుత్ప్రేక్షా - ఖాండవ ఇతి శబ్దః పూర్వం యస్య నామ్ని తథోక్తం - ప్రస్థ ఇతి ప్రస్థప్రతీత్యర్థః - ఖాండవో బలసూదనశతేంద్రపర్యాయేషు శబ్దార్ణవః - హరిం శ్రీకృష్ణం పురోధా

య ॥ పితృవ్యవాచాథ పృథాతనూజో హరిం పు
రోధాయ సమం బలౌఘైః । పరస్పరస్నేహమివైష మాతుం
ప్రస్థం యయౌ ఖాండవశబ్దపూర్వమ్ ॥ ౧ ॥ ౫ ॥ తత్ర వనీభ

యాత్రే గేహే కృత్వా - బలౌఘైః సమం యయౌ ॥ ❁ ॥ కుడుపః ప్రస్థ ఇత్యాద్యాః పరిమాణార్థకాః స్యుః ఇత్యమరః - ఉపజాతివృత్తం ॥ ౧ ॥ తత్రేతి ॥ వనీప

కజనస్య యాచకజనస్య మనీషితానాం కామితానాం పూరకాస్సమగ్రం
... కాః పూరోర్నామ రాజ్ఞః కులం వంశో యేషాం తే చ తే అవనీపాః
రాజానః త ఏవ సురసురభయః కామధేనవః తాసాం గోష్ఠీ సమూహః తస్యాః
... ష్ఠానే పూర్వతనస్థానే ॥ ❁ ॥ వనీపకో యాచనకో మార్గణో యాచకా

థీనా - గోష్ఠీ-గోష్ఠానకం తత్తు గాష్ఠినం భూతపూర్వ కమిత్యుభయత్రా ప్యాహారః- తత్ర దేశే ఇంద్రప్రస్థే బాగేవనీభవతి అగణ్యాయమానే సతి - చిరాత్ప్రాజ్ఞామనావాసాదితి భావః - స్మరణమాత్రేణ కృతం సన్నిధానం సమీపస్థితి ర్యేన తేన - సకలానాం శిల్పానాం గృహాదినిర్మాణానాం పారం పారదృశ్వనా పారంగతేన - విశ్వకర్మణా దేవశిల్పినా కర్త్రా - స్వేనస్వీయేనైవ కర్మణా వ్యాపారేణ - నవ్యస్య వివేరో... ర్థః - నిర్మాపితం రచితం - అతఏవ నగానగణో సుకస్యతత్కరసాంపదస్యస్య అలౌకికనేరనో... స్మయభాగః ఆశ్చర్యాతిశయస్తేన గురుతరాః అతిమభూరాః - అనురాః దేవాః వోఢుం - అక్షమతయా అశక్త్యా - ఘ్నాతలం భూప్రదేశం ప్రతి తిష

పతివనీపకజననసీప్సిత పూగక పూరుకపులావనీపపుర సురభి
గోష్ఠిగాష్ఠినే దేశే-స్మరణమాత్రకృతసన్నిధానేన సకలశిల్ప
పారదృశ్వనా విశ్వకర్మణా స్వకర్మణా నిర్మాపితం రానణీయ
కాన లోకన సులభ విస్మయభార గురుతరా నసురాన్వోఢు
మక్షమతయా క్ష్మాతలమవలంబమానైరివ విమానైరివాభ్రంలి
హం - కురువిందమణిమందిరైర్జంభరిపుని దేశేనలంభితత
న్నామోపపదం-ఇంద్రప్రస్థమధిష్ఠాయ యుధిష్ఠిరాయ నివే
ద్య-స్వపుకేపి సుషమామిమాం పరీక్షితుమివస్యందనేనయా

లంబమానైః విమానైర్దేవయానైరివస్థితైః-కురువిందమణిమయైః మంది రైః గృహైః అభ్రంలిహమాకాశచుంబి - జంభరిపోరింద్రస్యని దేశేన ఆజ్ఞ యాలంభితం ప్రాపితం తస్యేంద్రస్య నామ ఇంద్రసంజ్ఞా ఉపపదం యస్య సం జ్ఞా... పూర్వశబ్దః యస్య తథోక్తం-ప్రాప్తవతః నరాజభిరితి శేషః పురమింద్రప్రస్థమధిష్ఠాయ తత్ర ప్రవిష్టానైత్య గృహః-యుధిష్ఠిరాయ నివేద్య స్వపు రంగచ్ఛామీతి విజ్ఞాప్య - స్వస్య పురే ద్వారకాయామపి వృశీంయింద్రప్రస్థ సుషమాన దృశీం సుషమాం కాంతివిశేషం పరీక్షితుమివేత్యుత్ప్రేక్షా - యదునందనేన శ్రీకృష్ణేన - స్యందనేన రథేన - ప్రయయే ప్రస్థితం - రథమారుహ్య - శ్రీకృష్ణః ప్రస్థితవానిత్యర్థః - యాతే భాగవతే - స్మరణమాత్రస

యనపాత్రే దేశపాత్రాంతరం ॥ శ్లో ॥ కుసుమిందః పద్మనాగ ఇత్యమరః ॥
౨ ॥ ప్రాణాయమానేతి ॥ అథకృష్ణగమనానంతరముదారోదారమహాభూ
మా ప్రభావో యస్య సః - అపారభూమేతి పాఠే అపారో నిరవధికః భూమా ప్ర
భావో యస్య సః ఇత్యర్థః - ఏణాజినేన మృగచర్మణా ఘటితం ఉద్ఘమ
నీయం యస్య ధౌతవస్త్రం యస్య కృత్యముత్తరీయస్యోత్తరీయస్య కార్యం యస్య సః
వీణావినోదరసికో మునిర్నారదః - ప్రాణవదాచరతీతి ప్రాణాయమా
నా మహీభృతాం పాండవానాం - ప్రాణతుల్యా ద్రౌపదీకా ఇత్యర్థః - ఇమాః
పాండుపుత్రా ణాం సభా హీరమివ చ్ఛాః - అనుజిఘృక్షుస్సన్ - గృహీతేచ్ఛ
స్సంతాను ప్రస్యాయః - తేషాం పాండవానాం సభాయామావిరాసీత్ - వా ఆ
ద్భుభూవ - వసంతతిలకావృత్తం ॥ ౩ ॥ తపోనిధేరితి ॥ విభో ధర్మరాజస్య స
భా - తపోనిధేర్నారదస్యాగమనేన సద్యః స్తబ్ధః శాంతః జనానాం సభాస

మనందనేన ప్రయయౌ ॥ ౨ ॥ ప ॥ ప్రాణాయమానమహీశా
నథపాండుపుత్రాణాం తేషామనుజిఘృక్షురపారభూ
మా ॥ ఏణాజినేనఘటితోద్ఘమనీయకృత్యో వీణావినోదరసి
కో మునిరావిరాసీత్ ॥ ౩ ॥ ప ॥ తపోనిధేరాగమనేనస
ద్యస్సభా విభోః స్తబ్ధజనారవాపి । వీణారవానుద్రుతభృం

గా మారవః కలకలరవః యస్యాంతథోక్తాపి - వీణాయాః నారదమహాత్మ్యాః
రవాత్ తంత్రీనాదాత్ అనుద్రుతాయాః అనుధావంత్యాః భృంగాణాం మా
లాయాః పక్షైః కోలాహలైర్ఝంకారైః ఘోషితాని ముఖరితాని దిశాం
ముఖాన్యగ్రభాగాః యస్యాస్తథోక్తాభూత్ - అత్ర శాంతేపి కోలాహలే స
భాయాః పునస్తద్వత్త్వకథనాత్ పూర్వరూపాలంకారభేదః ॥ శ్లో ॥ పూ
ర్వావస్థానువృత్తిశ్చ వికృతే సతి వస్తుని ఇతి లక్షణాత్ - యత్తు - వీణారవా
స్రవణం భృంగాణాం రవసామ్యాత్ సజాత్య భ్రాంత్యేతి నృసింహః - తద
బోధాత్ - యతస్తేషాం పరి మళానుధావనమేవ లోకసిద్ధం కపికపలతుం
బ్యాంచ - ఆలాపకాలసంపల్లవితాంకః వీణేత్యత్ర గ్రంథకారేణాపి సౌరభ్యా
పాంతి మధుపార వేత్యుక్తం - ఏవంచ వీణారవానుతత్సమకాలమేవ ద్రుతా
నామిత్యర్థః - గానమాధుర్యేణ వీణాయాస్పర్ద్ధః కుసుమిలత్వాదితి వ్యా

షే యం - అన్యథాప్రసిద్ధివిరోధత్వదోషాపత్తేరితి - వృత్తముపజాతిః ॥౪॥ దృష్ట్వేతి ॥ అయం నృపో నగ్నజిద్రాజః - దేవమునిం నారదం దృష్ట్వా - వినీతః వినయాన్వితస్సన్ - మౌళౌ కిరీటే ॥*॥ మౌళిః పుమాన్ ధమ్మిల్లే కిరీటమౌళిరితి విశ్వః స్రజాం పుష్పమాలికానాం సంబంధిభిః - ధూళీనాం పరాగాణాం ధూళీనాం మకరందానాం బృందైః తస్య నారదస్య అంఘ్రియుగ్మం పాదయుగళం - సపంకం పంకేన సహితం - ఆధాయ కృత్వా - తం నమస్కృత్యేత్యర్థః ఆత్మానం విపంకం నిష్పాపం - వ్యతానీదకరోత్ - తనోతేః కర్తరి లుఙ్ ॥*॥ పంకః కర్దమపాపయోరితి విశ్వః - అత్ర నారదనమస్కారకరణస్యాపి శేషణగత్యా నిష్పాపత్వకరణహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగం - వృత్తముపజాతిః ॥ ౫॥ మేధ్యామితి ॥ మేధ్యాం పవిత్రాం - బృసీం కుశాదినిర్మితా

గమాలాకోలాహలైర్ఘోషితదిఙ్ముఖాభూత్ ॥ ౪ ॥ ప ॥ దృష్ట్వా నృపో దేవమునిం వినీతో మౌళిస్రజాం ధూళిమధూళిబృందైః । సపంకమాధాయ తదంఘ్రియుగ్మం విపంకమాత్మానమయం వ్యతానీత్ ॥ ౫ ॥ ప॥ మేధ్యాం బృసీమధిగతస్య విరించిసూనోరాస్థాయ సన్నిధిముదారముదాంకురాణామ్ ॥ తస్యాద్భుతాగమనహేతుపరిచ్ఛిదాయాం చిత్తాని దూరపథవర్తనతాముపాపుః ॥ ౬ ॥ ప ॥ నికుంచితే తేన ధృతాని జాంకే

సనం ॥*॥ వ్రతినామాసనం బృసీత్యమరః - అధిగతస్య తత్రోపవిష్టస్యేత్యర్థః - విరించేః బ్రహ్మణస్సూనోః నారదస్య ॥*॥ సూనుః పుత్రేనుజే రవావితి విశ్వః - సన్నిధిం సమీపమాస్థాయ ప్రాప్య - ఉదారా మహాన్తిముత్ ఆనందో యేషాం తేషాం కురూణాం యుధిష్ఠిరాదీనాం - చిత్తాని తస్య అద్భుతే ఆకస్మికత్వాదత్యాశ్చర్యకరే ఆగమనే యో హేతుః కారణం తస్య పరిచ్ఛిదాయాం నిష్కర్షవిషయే - దూరపథవర్తనతాం స్థితిమవాపుః - సుదీర్ఘాలోచనపరాణ్యాసన్నిత్యర్థః - వసంతతిలకా ॥

౬ ॥ నికుంచితఇతి ॥ నికుంచితే ఆకుంచితే - నిజేస్వే యే అంకే ... ॥ నిజమాత్మీయే నిత్యయోరితి విశ్వః - తేన నారదేన ధృతాని హితాని - విపంచికా మహతీవీణా - పాంచాలికాయాః ద్రౌపద్యాః నందనైః వాదఃభోః పాంచాల్యా మహ

నరి వాగ గఇ తి ఇవచ స్త్రస్య శీలసేవ శ్లై ఏ అ చారఃఉ న్యాగణమితియా వ ర న్య పా ధుర్య మార్ణ్యవిశేషేణలజ్జితే వేశ్య (ప్ర) కా - మానం ప్ర శ్వ్యా న నాపస్త్తి తథ్స్థితా - అ త్ర వీణామానస్య పాంచాల్యా స్త్రీ మాధు గ్యా నా నా సం లజ్జా హేతు కర్యో స్తైః హేమా (ప్ర) కా - వృ త్తము పజాతి ॥ ౭ ॥ ఆ జ్ఞే ॥ ధాన్య సూను నారాగః అను నా గాజ్ఞా ధ నః నా జేనక (ప్ర) - పాణిభి పరిజనహాస్తైరిర్ధృతైః హా (త్రై) ః పూజా (ద్ర) వ్యభా జనైః కరస్థైః పన్యగుది తే షుఅ హే - పు సభాజనేషు పూజనేషు నివర్తిత తే షు సత్సు ॥ ❋ ॥ అనందన సభాజనా ఇస్య గరః - కించేతి చార్థః పాణి వి స్త్యైతైః ం మకిహ స్తగృహీతైః - (ప్ర) చ లైః వే (త్రై) దండస్తైః - సభా గాం ణ నేషు సభా సత్సు - రభ సేన - నివర్తితేషు నిన్నాశి తేషు సత్సు - మిథఃరహా

> ని వ వి శా వపా న నా మాన్య త స్థౌ ॥ పాంచాలి కానందన నాగ స్త్రే
> లీ నా ధు ర్య మా ర్ణ వి లజ్జి తేవ ॥ ౭ ॥ వ ॥ గాజ్ఞా మునా
> సముది తేషు సభాజనేషు పా (ప్ర) ౌ పాణిః గృ హైః ప్ర చ లైశ్చ
> వే (త్రై) ః నిర స్త్రి తేషు రభ సేన నివర్తి తేషు స్థి త్వా మిథో రి
> రస భాచరేదాశ్య సూనుః ॥ ౮ ॥ వ ॥ లాభాగ్య హాద్య వచ్యా
> ః సా భాదిరరః ప్రియా ॥ యద్వ శ్య వాహించయు ష్మాభిస్త త
> ర్వే యం హీ సతాం ముదే ॥ ౯ ॥ వ ॥ స వ్రీతో భాతమతీనాం వః

ని స్థిత్వా ॥ ❋ ॥ ని థో నో న్య రహస్య పీశ్యాసురః - గిరం వత్యమాణామ భాష తదు క్త వాన్ - యుక్తా - సభాజనానాం ఘ్యాదిపూర్వ కంధనాదిభిర్బహు మానం కృత్వా తేషు యాపి తేషు సత్సు వతీన్నృసింహ స్తన్మందం ప్రక్రాంత నా ని పరివాన్య గేనఘాజాయాం తేషాం ప్రసక్త్యభావాదితి - వసంతతిలకా వృత్తం ॥ ౮ ॥ లాభేతి ॥ హే కురవః - యుష్మాభిః - లాభాగ్యహాత్ - తస్మా హోదిత్యర్థః అచ్యాం విముక్తమితియత్ - చ్య ఎతే భాగ్ వేలుజ్ - కించ - సా భా (ద్ర) ః స్మ సఃస్థితా - (ప్రి) యా (ద్రౌ) పదీ - వ్య వాహిడః ధేయత్ - వి ఘ్రా నా ద్య హా తైః నా ణితిలుజ్ ॥ తత్ స్వయం లాభాగ్య హాముక్తి (ద్రౌ) పదీ పాణి గ్ర హణం చ - సతాం ముదే సంతోషాయ భవతి - వ రేషామాపత్ఛంగే (నై) య స్సంగే చ సంత స్సంతుష్యంతీతి భావః ॥ ౯ ॥ స్వ త ఇతి ॥ స్వ తః తైన నైవ

భాగ్యాభావాత్ ప్రతిభాశాలినీ మతిర్యేషాం తేషాం- అర్థానర్థచింతనస
మర్థసహజబుద్ధిమతామిత్యర్థః-వః యుష్మాకమస్యాస్సంబంధి అనుశాస
నం కర్తవ్యాకర్తవ్యశిక్షణం-కుతో హేతోః-వాశబ్దో హ్యర్థకః-నకుతో
పీత్యర్థః-తర్హి-కుతో నుశాస్సిత్యత ఆహ-మాననమితి-కింతు-సుహృదాంమి
త్రాణాం సాక్ష్యే యోక్తవ్యే పిప యోసుహృద్దుహృదామిత్రామిత్ర
యోరంతిసపాతనాశ్శ్రమః-మాననం కర్తృణా వక్తారం కథనసమర్థం జనం-దూ
నాం కథనసమర్థం కథనేన సంతప్తమాదిశేత్ కుర్వీత - అవహేదితి పాఠే స్వీ
య మేవార్థః-సుహృదాం కథనీయస్యాసమయే అకథనే సతి కదాచిద్విపత్ప్రాప్తౌస
త్యం జ్ఞానతాపితదాకిమితినోక్తమితసుహృద్ద్రాహ్యత ఇత్యర్థః॥ ౧౦॥ అస్త్యే
మీతి॥ ఇయం వధూః ద్రౌపదీ-యాజేన మునినా యో సౌ షఃయజ్ఞః తత్కారిత
పుత్రకామేష్టిరితి యావత్ - తత్సంబంధిన్యాం గపేదౌ వేదికాయాం బహి

ష్కృతో వాన్యానుశాసనమ్। మాననం తు సుహృదాం సాక్ష్యే వేదూ
నం వక్తారమాదిశేత్ ॥ ౧౦ ॥ ప ॥ అస్త్యేమీ కిలశిఖావధూరి
యం భాసి యాజమఖవేదిబహిష్షః। యామహ్రసరితా
వృతాన్వయాః పావనాః ఖలు భవత్సమాగమః ॥ ౧౧ ॥ ప ॥

షః అగ్నేః। ❁॥ బహిరిత్యస్మాకం సప్తవర్ణేత్యగ్నిపర్యాయేష్వమరః- అస్త్య
మీసపాద్ధికా-శిఖాకిలజ్వాలాఖలు - తద్వదతిపవిత్రేత్యర్థః-కిలశబ్ద
స్సంభావనాయాం - భాతిప్రకాశతే హేపాండవాః- యామమభ్రసరి
తాగంగయావృతాః బహవోమానితాః అన్వయోవంశో యేషాంతథోక్తాః కిల-చం
ద్రవంశశ్చ భవదీయో గంగావదనిమలఇత్యర్థః-ఏతద్వంశ్యస్సంతతేర్గంగయాన్వితత్వాద్దిత్యపి చాహుః - భవతీవభవంతశ్చ
భవంతః తేషాం తాదృశ్యాద్రౌపద్యాః తాదృశానాం యుష్మాకం సమాగ
మః దాంపత్యసంబంధః-పావనః అతిపవిత్రః-ఖలు-ఉభయవంశశుద్ధత్వాదితి
భావః॥❁॥ హిరణ్యాకనశారదస్త్రాకృష్ణాచైవాథపింగళా। బహురూపాతిగస్తా
చసప్తజిహ్వాః ప్రకీర్తితా ఇత్యత్రజిహ్వేశబ్దశ్శిఖాపరపర్యాయేతిబోధ్యం-రక్తోక్త
తా॥౧౧॥ జాయయేతి॥ జాయయా భార్యయా ఏకయా-పతిభిర్బహుభిః

దంపతీతిశబ్దః కథం చిదపి న జాయతే స్మ నన్వేవ ప్రియతే స్మ - కిం త్వేకస్యై వ జాయయా పఞ్చానాం పత్యౌ ఇత్యర్థః - భవంతః ద్రౌపదీం యుధాయంచ ఉభయోః - జగత్యాం-లోకే - అద్భుతస్య భార్యాయా ఏకత్వే పిబహుత్వా త్పతీనామాశ్చర్యకరస్య - తస్య దంపతిశబ్దస్య అర్థతాం వాచ్యత్వమునక్త విధం. అనుభవంతి ఆశ్రయంతి ఖల్వి త్యర్థః - శేషః ప్రథమ ఇతి భవచ్ఛబ్ద ప్రయోగాత్ప్రథమ పురుషః - దంపతీశ్వ త్రజాయాశబ్దస్య దంభావః స్యా గతావృత్తం ॥ ౧౨ ॥ తతః కిమిత్యత ఆహ ॥ ఏకస్మా ఇతి ॥ ఏకస్మై ఇష్టాయ భోగ్యా వస్తునే స్పృహయాళూనాం స్పృహాన్వితానాం - సుధియాం కత కావ్యా కత వ్యకోవిదానామపి - కిము తాన్యేషామిత్యర్థః - నిధనావధిం మరణాం తం - కలహం యుద్ధం - కరస్థం హస్తగతమేవ - బ్రువతే వదంతె - బుధా ఇతి

జాయయా చ పతిభిశ్చ కథంచిజ్జాయతే స్మ నహి దంపతిశబ్దః ।
అద్భుతస్య ఖలు తస్య జగత్యామర్థతామనుభవంతి భవంతః ॥

౧౨ ॥ ప ॥ ఏకస్మై స్పృహయాళూనామిష్టాయ సుధియామ
పి । కరస్థమేవ బ్రువతే కలహం నిధనావధిమ్ ॥ ౧౩ ॥ ప ॥
సుందోపసుందౌ సహజావభీకౌ సురేష్వివ క్వాపి సురాంగనా
యామ్ । అన్యోన్యమాహత్య పురా యమస్య మనోభవేషోరి

శేవః ॥ ౧౩ ॥ ఉక్తార్థేనుభూతార్థం దృష్టాంతయతి ॥ సుందేతి ॥ పురా పూర్వస్మిన్కాలే - సుందోపసుందౌ నామ - సహజౌ భ్రాతరౌ - క్వాపి కస్యాం చిత్సురాంగనాయాం అప్సరసి తిలోత్తమాఖ్యాయాం - సురేషు దేవేష్వివ అభీకౌ కాముకౌ నిర్భీకౌ చ సంతౌ ॥ ❀ ॥ అభీకః కాముకే క్రూరే శంభౌ చ భయవర్జితే ఇతి విశ్వః - అన్యోన్యమాహత్య - మనోభవేషోః కామబాణ స్యేవ - పురేతికా కాక్షిన్యాయేన యోజ్యం - ప్రథమమిత్యర్థః - యమస్య లక్ష్యం వేధ్యం చ ప్రథమవిషయశ్చ - ఆస్తామభూతాం - హతావిత్యర్థః - పురా కిల సుందోపసుందౌ నామ రాక్షసౌ బ్రహ్మణో వరాదనితరవధ్యౌ తద్వధాయ సృష్టాం తిలోత్తమాం కామయంతౌ మమైవేయం మమైవేయమితి మిథో విరుధ్య వినష్టావితి ఖాండతీకథాత్రానుసంధేయా - అత్ర శ్లేషభిత్తికా

శేషాభ్యాం పసిత్తాభీకత్వధర్మేణ సురసురాంగనానాం సుందోపసుందలక్ష్య
కత్వేనయథాక్రమం బాణయోశ్చ సహృదయ్యగమ్యత్వాత్తుల్యయోగితాద్వ
యోరంగాంగిభావసంకీర్ణానాం - వృత్తముపజాతిః ॥ ౧౪ ॥ ప్రస్తుతేపివివక్షితా
ర్థమాహ ॥ తదితి ॥ తత్ప్రసిద్ధం యేషాం భ్రాతౄణాం సంబంధినః - శోభ
నానాం భ్రాతౄణాం యగంసౌ భ్రాతౄం భ్రాతృస్నేహాః తదేవశరవ్యా
లక్ష్యంతస్య - దైన్యభేరణాంబ్యాధాభంజనమేవ కేళిః క్రీడా వ్యాపారః
నైవ్య-మారస్యహన్మథస్య చాపఃఇక్షుశ్చ ధను ర్బాణౌ - పదధాన్యత్వేవభూమి
ద్రౌపదీతాంగ్రాహిత్రీక్ష్యత్యేత్యర్థః - మాభవతాం ద్రౌపదీనిమిత్తకహన్మథ
వికారేణ భ్రాతృస్నేహో మాభజ్యేత్యర్థఃపరంపరితరూపకం ॥ ౧౫ ॥
ఇతీతి॥ఇత్యుక్త ప్రకారం - రహసిభవంరహస్యం - తపస్వినోనారదస్యనిదే
శంతస్య ఉక్తశ్రవణేనాల
పలక్ష్యహాస్తేమ ॥ ౧౪ ॥ వ ॥ తత్సౌభ్రాత్రశతవ్యస్యదైన్య
భీకరణకేశరిణో । భవతాం నారదాపేక్ష, భవతాం మావ
ధూక్తతే ॥ ౧౫ ॥ గ ॥ ఇతిరహస్యంతపస్వినిదేశం శుభోద
కర్ణంతకర్ణయంతిఃలికాంతేయాః - తస్మై పవమతుపసిధా
రాసగంధాంసంధామిమాంబబంధుః ॥ ౧౬ ॥ గ ॥ ఏతే
వయంచాతకాజనజీవనమయంవర్షామేకైకమువలంబ్య ప్రి
శేం ఆజ్ఞావాక్యం - శుభంసౌభ్రాత్రవర్ధనాత్మకం ఉదర్కః ఉత్తరకాల
ఫలంయస్మాత్తథోక్తం - తకర్ణయంతఃభావయంతస్సంతః - అతఏవ తేకాంతే
యాస్తస్యనారదస్య సముత్తమేవ - తమేవసాక్షీకృత్యేత్యర్థః - అసేఃఖడ్గ
స్యధారయా అంచలేనసగంధాంసదృశం - దులంఘ్యామితియావత్ - ఇ
మాంవక్ష్యమాణాం - సంధాంప్రతిజ్ఞాం - ఆబబంధుఃవిబద్ధవంతః॥ ౧౬ ॥ సం
ధాప్రతిజ్ఞాసురాదేశ్యమరః - అత్రనారదనిదేశస్య శుభోదకర్ణత్వే భావ
నాయావిశేషణగత్యాప్రతిజ్ఞాబంధహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకంకావ్య
లింగం ॥ ౧౬ ॥ ఏతఇతి ॥ ఏతేవంచైకపత్నీకావయం - చాతకాఃపక్షివిశేషాశ్చ
వజీవనమయంమిథోవిరోధనిరోధేనజీవనహేతుతయాజీవనాత్మకం-అయమ
జీవనకాలోనేత్యుక్తత్వాజ్జాయురాత్మకమితి - అన్యత్ర ఉదకవికారం

చ ॥ శ్లో ॥ జీవనంజీవితేంబునీతివిశ్వఃప్రకైకంవర్షంసంవత్సరంవృష్టించఅవ
లంబ్య స్వీకృత్య-అనయాప్రియయాపంచానాంపత్న్యాద్రౌపద్యాసమం
సుఖేనవత్స్యామఃస్థాస్యామః ॥ ౧౬ ॥ తథేతి॥తథాభూతేషూక్తప్రతిజ్ఞా
పాలంబిష్వస్మాసు - యఃఅస్మాకమన్యతమఇత్యర్థః -మిథునేవ స్త్రీపుంసా
భ్యాంకృతఉపవేశఃశయనంయస్మిన్ తస్మిన్ దేశేదృశాదృష్ట్యాపిప్రవిశేత్
తంపశ్యేదితిచేదిత్యర్థః-సోయంమిథునోపవేశద్రష్టా అస్మాకమన్యతమః
వృజినంపాపంతద్దర్శనజన్యం ॥ * ॥ కలుషంవృజినైనోఘమిత్యమరః - వి
హాతుంపరిహర్తుం , అజినంమృగచర్మ - పరిధాయధృత్వా - సుకృతసా
ర్థస్య పుణ్యరాశేఃసమర్థాస్వకైస్సంపాదకైస్తీర్థైర్నదనదీసరోభిఃప
విత్రైః ప్లాసుపవిత్రాసు-అష్టాసు - దిక్షుతాసామష్టదిశాం త్రిగుణాత్రిరా

యయాసమమనయాసుఖేనవత్స్యామః॥౧౬॥గ॥తథాభూ
తేష్వస్మాస్వస్మాయోమిథునకృతోపవేశదేశే-దృశాపిప్రవిశే
త్సోయంవృజినంవిహాతుమజినంపరిధాయసుకృతసార్థస
మర్థకతీర్థపరిష్కృతాస్వష్టాసు దిక్షుత్రిగుణసం
ఖ్యాన్ పర్యటనముపయేదితి॥౧౭॥ప॥ రాజాని దేశకృదభూదితి
థాత్రస్మానోంతర్హ్యదోభగవతేరిదమాసదిహ్న మ్॥యత్ర

వృత్తాసంఖ్యాచతుర్వింశత్యాత్మికాయేషాంతాన్ - తస్యాఅష్టత్వసంఖ్యా
యాం త్రిగుణసంఖ్యానితివా-పర్యటన్ పంచదశతిథ్యాత్మకాన్ - ఉపయేత్
సంవత్సరంతీర్థయాత్రయాగమయేదిత్యర్థః ఇత్యుక్త
ప్రకారాంసంధామాబబంధురితిపూర్వేణాన్వయః ॥ ౧౭ ॥
రాజేతి॥ మృద్వీ సుషమారామధురేతియావత్ కంఠస్య గీతిగానం
యస్యతస్య - నారదస్యపాణిః - వీణాయాంగుణేతం త్ర్యామితజాత్యేక
వచనం - మహత్యాఖ్యతతంత్రీకత్వేనప్రసిద్ధేరితిభావః - అంగుళీనాంవివ
శంఅస్వాయత్తంరింఖణమారోహణావరోహణాత్మకంఖలనమకరోదితి
యత్ - తదిదంయత్నంవినైవస్ఖలనం - రాజాధర్మరాజఃనిదేశకృత్ స్వా
జ్ఞాకారీఅభూత్ ॥ఇత్యుక్తప్రకారాయాఃనిరవధితనంతాయాః - ధాత్ర్య

సూనోర్నారదస్య - అంతర్మనసి - ముదస్సంతోషస్య చిహ్నాభిజ్ఞాపకం ఆ
సఞ్జాత్ - సంతుష్టా అపి నైవ సంకల్పం గాయంతీతి భావః - అత్ర పవశాంగు
లిఖిలనే నాంతర్మదో సుమానాద సుమానాలంకారః-వసంతతిలకా ॥ ౧౯॥
ఇతి నారదసంవాదః ॥ తస్మిన్నితి ॥ తస్మిన్మునీంద్రే -నభస్సరణిమాకాశమా
ర్గం ప్రతి ఉత్పతితే గతే సతీత్యర్థః - సామ్యాగాత్రీ ద్రౌపదీ పంచసు తేషు
పాండవేషు - దానలక్ష్మీః వితరణసంపత్ - సాంక్రందనేషు ఇంద్రసంబంధి
షు - విటపిషు కల్పకాదివృక్షేష్విప -జయసిద్ధిః మానోభవేషు మన్మథసంబంధి
షు - ఆశుగేషు అరవిందాది బాణేష్విప - ఉభయత్ర పంచస్వితి యోజ్యం -
సమం అవిశేషం - వవృతే వర్తతే స్మ - వర్తతేః కర్తరి లిట్ - ఉపమాద్వయ

స్య-పాణిరకరోన్మృదుకంఠగీతేర్వీణాగుణే వివశరింఖణమం
గుల్యేనామ్॥౧౯॥ ప ॥ తస్మిన్నభస్సరణిముత్పతితే మునీంద్రే
సా తేషు పంచసు సమం వవృతే స్మ గాత్రీ ।సాంక్రందనేషు విట
పిష్వివ దానలక్ష్మీ స్మానోభవేషు జయసిద్ధిరివాశుగేషు ॥౨౦॥
ప॥ విప్రః కశ్చన తత్ర జాత్వథ భుజాపుష్ట్యాత్య చోరైర్హృతా
గా ప్రేమ్నే నిఖిలా హతోస్మి విధినా వత్సోపి నో శిష్యతే । రా
జన్ రాజ్యమిదం విముంచ వసుధాం శాస్మీతి సర్వాన్నృపాన్

స్త్వసంస్పృష్టైః॥ ౨౧॥ విప్ర ఇతి ॥ తత్ర ఇంద్రప్రస్థే జాతు కదాచిన్నిఖిలాః మే
మమ గావః చోరైర్హృతాః - విధినా దైవేన ప్రోక్తనదుష్కృతేన వా హ
తోస్మి - వత్సః ఏకవత్సమాత్రమపి - నో శిష్యతే నావశిష్టః - హే రాజన్ యుధిష్ఠి
ర - ఇదమీదృగుపద్రవభూయిష్ఠం రాజ్యం విముంచ త్యజ - వసుధాం రాజ్యం
శాస్మి దుష్టనిగ్రహశిష్టానుగ్రహరూపపాలనం కరోమీతి సర్వాన్పాలనసమ
ర్థానపీత్యర్థః - నృపాన్ రాజ్ఞః - కిం వా మత్తో హాసయసి సద్వేషీ ద్రృశాప
వ రాజానః ఇత్యుపహాసం కారయామాస - జనైరితి శేషః - ఇత్యుక్తప్రకారేణ - భు
జౌ ఉద్ధృత్య - రోషేణ కట్వ్యః పరుషా వాచః యస్య తథోక్తః - కశ్చన విప్రః
నృపతేః ధర్మరాజస్య ద్వారం యయౌ ప్రాప్తవాన్ - శార్దూలవిక్రీడితం

౨౧ ॥దృష్ట్వేతి॥ అథవిప్రాగమనానన్తరం - విజయోర్జునః - సః - మధుర స్మితః కృతదరహాసస్సన్ - తం బ్రాహ్మణం దృష్ట్వా - ఆసనాదుత్థితిం - ఉత్థానం కృత్వా - ఉత్థాయేత్యర్థః - అంఘ్రౌ తత్పాదే నత్వా నమస్కృత్య - భృత్యం మాం సమ్యగవేత్య ఇహ ఇదానీం సహస్వ క్షమస్వ - తే తవ గావః - అధునా స్వయమాప్రజేయుః గృహం ప్రత్యాగచ్ఛేయుః - ఇత్యాశ్వాస్య విశోకం కృత్వా - తమిత్యనుషజ్యతే - పురః ప్రథమం - వనసాదస్యోః చోరాత్ ప్రాపిత్సుః ప్రవివేశ చింతితవానిత్యర్థః - తతోనన్తరం - శస్త్రాయ ఆయుధమాదాతుమితి క్రియార్థేత్యాదినా సంప్రదానత్వం - నృపతేర్ధర్మ

కిం వా హాసయసీతి రోషకటునా ద్వారం యయా భూపతేః
౨౧ ॥ ప ॥ దృష్ట్వా తం మధురస్మితోథ విజయః కృత్వాసనాదు
త్థితిం నత్వాంఘ్రౌ సమవేత్య భృత్యమిహ మాం బ్రహ్మన్ స
హస్వ క్షణమ్। గావస్తే స్వయమాప్రజేయురధునేత్యా
శ్వాస్య దస్యోః పురః ప్రాపిత్సుర్నససాథ తత్ర నృపతేశ్శస్త్రా
య గేహం స్వయమ్ ॥ ౨౨ ॥ ప ॥ తత్ర తేన జగృహే తరస్వినా
చక్షుషా నృపతేరంగనాసఖః ॥ పాణినా చ సశరం శరాసనం
పూర్తయే సపది విప్రవాసయోః ॥ ౨౩ ॥ ప ॥ వినిర్గతో

మహారాజస్య ద్రౌపదీసహితస్య - గేహం ఉపవేశగృహం స్వయమాత్మనా ప్రాపిత్సుః ఇతి లేటః క్రితి లుఙ్ ఆర్తత్రాణసత్వరాన గణయంత్యాత్మీయ యోగక్షేమాపితిభావః ॥ ౨౨ ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర నృపోపవేశగృహే - తరస్వినా బలవతా - ఆర్తత్రాణత్వరావతా వా ॥*॥ బలేశౌ ర్యౌతరః క్లీబమితివిశ్వః సపది ద్రుతం - విశేషేణ ప్రవాసః పరదేశస్థితిః విప్రస్య వాసః గృహం తయోర్ద్వయోరపిపూర్తయే పూరణార్థం - ఏకత్ర తీర్థయాత్రయా అన్యత్ర గోధనేనేతి భావః - చక్షుషా - అంగనాసఖః ద్రౌపదీసహితః - నృపతిర్ధర్మరాజః - జగృహే దృష్ట ఇత్యర్థః - పాణినా సశరం శరాసనం ధనుశ్చ - జగృహే గృహీతం - గృహ్ణో తేఃకర్మణిలిట్ ॥ ౨౩ ॥ విని

గతక్షతి॥ అసౌగృహీతశరాసనః అర్జునః-వినిర్గతః పురాన్నిష్క్రాంతస్సన్ స్వకాన్ స్వీయాన్ విశిఖాన్ బాణానివ - తస్కరాన్ చోరాన్ .ఉభయానపి-విముక్తాత్యక్తాజీవామౌర్వీ యైస్తథోక్తాన్ త్యక్తప్రాణధారిణాంశ్చ విరచయ్యకృత్వా* జీహాజీవంతి కాభూమిమౌర్వీ జీవితవ్య త్రిష్విత్యమరః నితాంతః అత్యంతః - వేగః చోరస్రకాలనాత్ త్వరాతైక్ష్ణ్యంచయస్యాస్తాం ద్విజన్మనోబ్రాహ్మణస్య గవాంపరంపరాంపఙ్క్తిమివ - శుచం దుఃఖం * ఉభయోరపి - నివర్తయామాస ప్రత్యావర్తితవాన్ నాశితవాంశ్చ-అత్ర బాణానాం చోరాణాంచ శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసితవిముక్తజీవత్వే నగోపరంపరాయాశ్శుచశ్చనివర్తనేన చౌపమ్యస్యగమ్యత్వాత్తుల్యయోగితాధ్వ

సౌవిశిఖానివస్వకాన్ విముక్తజీవాన్ విరచయ్యతస్కరాన్
నితాంతవేగామివగోపరంపరాంనివర్తయామాసశుచం ద్విజ
జన్మనః ॥ ౨౮ ॥ ప ॥ ప్రయాణనమ్రే తదను స్వమౌళౌపా
ర్థస్య జజ్ఞే నియమాభిషేకః । ప్రాగేవ తీర్థోపగమాత్ప
విత్రైర్బాష్పైర్నరేంద్రస్య వియోగభీరోః ॥ ౨౯ ॥ ప ॥
గ ॥ సధీరధీరత్యుచ్ఛ్రితేనకృచ్ఛ్రేణ రాజ్ఞా కృతాభ్యనుజ్ఞో

యస్యఅంగాంగీభావేనసంకరః-వంశస్థం ॥ ౨౮॥ ప్రయాణేతి॥ తదను బ్రాహ్మణగోనివర్తనానంతరం - ప్రయాణాదర్థంతీర్థయాత్రాభ్యనుజ్ఞానార్థం - నమ్రేనతే - ఇతితాదర్థ్యేషష్ఠీసమాసః - పార్థస్యస్వమౌళౌ ఆత్మనశ్శిరసి - వియోగాత్ భీరోః త్రస్తస్య - తద్విరహమసహమానస్యేతియావత్ - నరేంద్రస్య ధర్మరాజస్య - పవిత్రైర్నిర్దోషైర్బాష్పైర్బాష్పైర్నియమాభిషేకః - వ్రతస్నానం - అత్రాపిపూర్వవత్సమాసః - తీర్థానాంగంగాదీనాంఉపగమాత్ప్రాప్తేః - ప్రాక్పూర్వమేవ-జజ్ఞేజాతఇవేత్యుత్ప్రేక్షా - వ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యా - అసంబంధే సంబంధరూపాతిశయోక్తిసంకీర్ణాచ - ఉపజాతిః ॥ ౨౯ ॥ సఇతి॥ ధీరాసుఖేదుఃఖేవా

అవికృత్వాధీర్మతా నోయస్య తథోక్తః - అతఏవపార్జునః । రాజ్ఞాధర్మరాజా జేనఅత్యృచ్ఛ్రి (త్రి) తేనకృ (చ్ఛ్రే) ణమహాతాదుఃఖేన - ఘనాఘస్య మిదూనోపవే శదర్శనజనితస్య పాపస్య - లంఘనాయనివృత్తయే - కృతా అభ్యనుజ్ఞాతీ ర్థయాత్రా (త్రా) నుమతిర్యస్యతథోక్తస్సన్ రాజ్ఞోగృహీతాభ్యనుజ్ఞ ఇతిపా ఠే రాజ్ఞఃధర్మాత్మనఃగృహీతాఅభ్యనుజ్ఞాయేనతథోక్తస్సన్ ఇత్యర్థః - ఘ నంపాంద్రవల్కలం - పరిధాయధృత్వా - మనుష్య ధర్మణాకుబేరేణ రాజన్వతీంసురాజవతీం - కాష్ఠాముత్తరదిశంప్రతి - మలయానిలఇవ - ప్ర తిష్ఠమానోగచ్ఛన్ - తపసా ప్రసాదితస్య అనుగ్రహం (ప్రా) పితస్య - భగ వతోభవానీవల్లభస్య - సాంబశివస్య - సాత్త్విన్యాత్తాం - కృపాందయా

వల్కల-ఘనంఘనాఘలంఘనాయపరిధాయమలయానిలఇ వమనుష్యధర్మణారాజన్వతీంకాష్ఠాం-ప్రతిష్ఠమానః-తపః ప్రసాదితస్యభగవతోభవానీవల్లభస్యసాత్త్వికృపామివ భగీరథరథపథానుసారిణీంతరంగిణీముపగమ్యతత్రపవి (త్రా) సువీచీషుసాయంతననియమాయఋచోఘమర్షణీర్జపన్మ జ్జనమకార్షీత్ ॥ ౭౭ ॥ వ ॥ నాళీకాత్కువలయసంక్ర మేస్ఖలిత్వామగ్నాధఃపయసిరమేవతత్రకాచిత్ । తంద్రు

మివస్థితాం - భగీరథస్యరాజర్షేః - రథపథంరథమార్గంఅనుసరతీత్యనా సారిణీం - తరంగిణీంగంగానదీం - ఉపగమ్య (ప్రా) ప్య - సాయంతనాయసా యంకాలోచితాయ - నియమాయ - తత్రగంగాయాం - పవి (త్రా) సువీచీ షు - అఘమర్షణీఃపాపభంజనీః-ఋచస్సముద్రజ్యేష్ఠాస్సలిలస్యమధ్యా దిత్యాదీః - జపన్ పఠన్సన్ - మజ్జనమవగాహం - అకార్షీత్ కృతవాన్ ॥ కరోతేః కర్తరిలుఙ్ - ఉపమోత్ప్రేక్షయోస్సంసృష్టిః ॥

౭౮॥ నాళీకాదితి ॥ తత్రగంగాయాం - నాళీకాత్ పద్మాత్ - సాయమితిశే షః - కువలయముత్పలంప్రతిసంక్రమే ప్రవేశే - స్ఖలిత్వా మధ్యే నిపత్య పయసిఅధఃనిమగ్నా రమాలక్ష్మీరివస్థితా కాచిత్ జగసుతానాగకన్యా ఉ

ఉలూపికానామ - తంఅంతస్సౌన్దర్యవతః శ్రీమదర్జునస్య దృష్ట్వా - మిథఃరహసి - రతుమిచ్ఛుః రిరంసుస్సతీ ॥❋॥ రమ వేస్సన్నం తాదు ప్రత్యయః - హృదయంస్వచిత్తమివస్వగేహంఆనయత్ ప్రాపయామాస - అత్ర నమునే నవనస్సదనయోరౌపమ్యస్య గమ్యత్వాత్ కేవలప్రకృతాస్పదాలఙ్కృతయోగితా - ప్రహర్షిణీ ॥ ౨౭ ॥ ప్రహృష్యేతి ॥ ... ప ...

ఉలూపికా - హృదిమనసి - ప్రహృష్య ... మనుష్యరమణేన - ... ...

స్యభోగైః - సమ్యక్తృప్తిం ... ఆశ్లేషప్రక్రాంతవతీ ❋ ఆజ్ఞప్తాస్తు ప్రభోః కర్తరిలిట్ - మనుష్య ఫణినాం ... రైరితి పాఠే ...

ష్ట్వా భుజగసుతామిథోరిరంసుస్సంతుష్టా హృదయమివానయత్స్వగేహమ్ ॥ ౨౭ ॥ ప ॥ ప్రహృష్య హృది తత్రైషామనుష్యంఫణినాంరతైః ॥ సంతర్ప్య తమనూరే కేకం దర్పసమాసజునమ్ ॥ ౨౮ ॥ ప ॥ భోగాయితస్యా భుజగేంద్రపుత్ర్యాః ఫూత్కార ఏవస్ఫుటసీత్క్రియాసీత్ ॥ కస్తూరికాంకోజనికంఠనైల్యంఫణామణిఃపల్లవశేఖరోభూత్ ॥ ౨౯ ॥ ప ॥

మష్యాణాంఫణినాంచ సంబంధిభిఃరతైరిత్యర్థః - తయోరేకస్యా ... త్వాదన్యస్యమనుష్యత్వాచ్చేతి భావః ॥ ౨౮ ॥ భోగాయేతి ॥ తస్యాః ... గేంద్రపుత్ర్యాః -ఉలూపికాయాఃభోగాయాసంభోగసుఖార్థమిత్యప త్రయంవాక్యత్రయేపియోజ్యం - ఫూత్కారఃపన్నజాతీయనిశ్వాసః - స్ఫుటాసీత్క్రియాసీత్కారఆసీత్ - కంఠనైల్యంతజ్జాతీయం - ... అంకశ్చిహ్నంఅలంకారః - అజనిఆసీత్ - ఫణాయాం ... శేఖరఃశిరోభూషణమభూత్ - స్త్రీణామలంకారస్యాపి ప్రియానురంజనేన తదుపభోగసాధనత్వాద్భోగాయేత్యుక్తిం - ఉపజాతివృత్తం ॥ ౨౯ ॥ పాణోర్యరితి ॥ తస్యాఃజునస్య - పాణో ... ఫణాకాపాన -యత

త్కారిణ్యాం కిణీభూతత్వేన దార్ఢ్యం గతత్వ కర్తృ - తస్యాః ఉలూపికాయాః
కుచయోః మర్దనే విషయే - తస్యాః ఉలూపికాయాః ద్విజిహ్వాత్వాచ్చ తస్యా
ర్జునస్య ముఖాస్వాదే అధరచుంబనే విషయే చ - ఫలాయ అభూత్ - ఉభ
యోరుభయం ఉభయత్ర ఉపకారకమాసీదిత్యర్థః - అత్ర అర్జునపాణి
కాఠిన్యభుజగకన్యాద్విజిహ్వాత్వయోరుభయత్రోపకారకథనేన కుచకా
ఠిన్యాధరమాధుర్యయోర్లోకోత్తరత్వప్రతీతేర్వస్తుధ్వనిర్వ్యంగ్యస్య సం
సృష్టిః ॥ ౩౦ ॥ సుఖాదితి ॥ చక్షుషీ ఏవ శ్రవసీ శ్రోత్రే యస్యాః తస్యా
స్తస్యాః ఉలూపికాయాః - దృశోర్నేత్రయోః సంబంధి - సురతే సుఖాత్
ఆనందాన్మీలనం కర్తృ - తస్య అర్జునస్య - మణితేషు రతికూజితేషు - వైద

పాణ్యోర్జ్యాకిణకాఠిన్యం తస్య తత్కుచమర్దనే
తస్యాశ్చ తన్ముఖాస్వాదే ఫలాయాభూద్విజిహ్వతా ॥ ౩౦ ॥
ప ॥ సుఖాచ్చక్షుశ్శ్రవస్తస్యాస్సురతే మీలనం దృశోః । చక్రే
మణితవైదగ్ధ్యం తస్య కాననకౌముదీమ్ ॥ ౩౧ ॥ ప ॥ శ్లాఘాకం
పాత్ప్రియరతే శ్శిరసోంతఃపథాదధః । చ్యుతో మణిరివేరా
వాన్సుషువే తనయస్తయా ॥ ౩౨ ॥ ప ॥ ఇత్యైకికాం స రజ
నీమపనీయ తత్ర శ్వస్సైన్యమన్వకులసంభవపృష్ఠమిత్రైః ।

గ్ధ్యం చాతుర్యం - కాననే కౌముదీం చంద్రికాం చక్రే - తస్యాశ్చక్షుషా ఏవ
శ్రోత్రత్వాత్తన్మీలనస్య శ్రోత్రపిధానాత్మకతయా మణితాకర్ణనాభా
వాదర్జునస్య తద్వైదగ్ధ్యం నిష్ఫలమభూదిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ చక్షుశ్శ్రవాః కా
కోదరః ఫణీ - మణితం రతికూజితమిత్యుభయత్రాప్యమరః ॥ ౩౧ ॥ శ్లాఘేతి ॥
తయా ఉలూపికయా - ప్రియస్య అర్జునస్య - రతే సురతస్య శ్లాఘయా అ
భినందనే కంపాద్ధేతోః శిరసః అంతఃపథాత్ అంతరమార్గాత్ చ్యుతో మణిః
ఫణారత్నమివ సితః ఇరావాన్నామ తనయః సుషువే ప్రసూతః ఉత్ప్రేక్షా ॥
౩౨ ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారేణ - తత్ర నాగకన్యాగృహే - సోర్జునః - ఏకా
మేవైకికాం - రజనీం రాత్రిం - అపనీయ గమయిత్వా - తయా స్వకులసంభ

తానాంసహోణాంవృత్తస్య-మిత్రైస్సకృత్తైస్తత్తద్వత్తదీర్ఘైరితియావత్ శ్వాసైస్సముందిశ్వాసైస్సహ - ముక్తస్సన్ ॥ ౩౨ ॥ దర్వీకరోదీర్ణుఃపృష్ఠ ఇతిసర్గపర్యాయేష్వసురః - తటగతగంగాతీరం ప్రాప్తచ్చన్ - అనుచరాననుయాత్య కాన్ - సహపాద్విజాతీన్ బ్రాహ్మణాన్ - స్వస్యప్రత్యావృత్తాంతేన హేతునా అద్భుతరసైరంతర్వతః సగభానసతనోత్ - ఆశ్చర్యపూర్ణహృదయాన్ చకృ ఇత్యర్థః తసూలేః కరిణారిలజ్ ॥ని ॥ అంతర్వత్త్రీశుగబి - జీర్ణ్యసురః - వసంతతిలకా ॥ ౩౨ ॥ ఉలూపి కాయాత్మ ॥ ౨యను జునః - ఉలూపి కాయాస్సర్వకన్యా యాస్సంబంధిభిస్తైః ప్రసుద్దైః - రతాదంశనైర్దంతక్షతైః - ఉన్మస్తక్ణమూర్ధానమతిక్రాంతం - మోహం

ముక్తస్తయాతటగతోనుచరాన్ ద్విజాతీనంతర్వతోద్భుతరసైరతనోత్స్వవృత్యా ॥ ౩౩ ॥ వ ॥ ఉలూపికాయారతికంశ్నైస్తైరున్మస్తకం మోహమివాపనేతుమ్ । ఉదగ్రవీర్యౌషధిజన్మభూమిముమాగురుంశైలముయం ప్రపేదే ॥ ౩౪ ॥ వ ॥ ఫాలస్యపంచవిశిఖేపదయోఃకృతాం తేషాసస్యదానవపురేష్వవలోకనస్య । శంబాయుధేపశుపతేరపదాన

విషకృతవికారం - తద్దంతానాంసవిషత్వాద్దితిభావః - అపనేతుమివేత్యుత్ప్రేక్షా-ఉదగ్రంమహద్వీర్యంవిషవికారవారణశక్తిర్యాసాంతాసామోషధీనాంలతామూలికాదీనాంజన్మభూమిముత్పత్తిస్థానంఉమాయాః పార్వత్యాఃగురుంపితరం - శైలంహిమవంతం - ప్రపేదే ప్రాప్తవాన్ - గంగాతటాదితి శేషః - ఉ జాతిః ॥ ౩౪ ॥ ఫాలస్యేతి॥ తస్మిన్ హిమశైలే - సో ర్జునః - పంచవిశిఖమన్మథే - ఫాలస్య లలాటనయనసంబంధి - కృతాం తేయామె - పదయోస్సంబంధి- దానవపురేషుత్రికాశగతేషు -హాసస్యసంబంధి - శంబోర్వజ్రమాయుధంయస్య తస్మిన్నింద్రే - అవలోకనస్యసంబంధిపశుపతేర్యదపదానం ప్రాక్తనందాహాదికర్మ - తస్యపద్యంతద్బోధకశ్లో

కానిః జాత్యేకవచనం-గాయంతి గానం కుర్వాణాని-సిద్ధానాం దేవయోని విశేషాణాం మిథునాని ద్వంద్వాని - అశృణోత్ - సిద్ధదంపతిగీయమానశైవ మన్మథదాహాదిప్రతిపాదకప్రబంధాన్ శ్రుతవానిత్యర్థః॥ వసంతతిలకా వృత్తం॥ తత్రేతి॥ తత్ర హిమశైలే - సోర్జునః - ఖురాగ్రైః ఖురాః పుటాన్యి వ తేషాం పినద్ధయవిన్యాసైః పర్యాయప్రక్షేపైః చంద్రకితైః సంజాతార్ధ చంద్రాకృతిచిహ్నైః॥ శ్లో॥ తారకాదిత్వాదితచ్ - అవతారపథైః రవ రోహణమార్గైః - రోమంథాత్ చర్వితగ్రాసపునశ్చర్వణాత్ - యత్ త్ఫేనం డిండీరం తస్య శకలైః ఖండైః తారకితైః సంజాతతారకైః ప్రతీరసమే భూనాం తటరుహచ్ఛాయాద్రుమాణాం తలేషు మూలభాగేషు ఉపవేశైర

పస్వం గాయంతి సిద్ధమిథునాన్యశృణోత్స తస్మిన్ ॥ ౩౫ ॥౪॥
తత్ర తస్య హిమాచలస్య ఖురపుటవినిమయవిన్యాసచంద్రకి
తైరవతారపథైరపి రోమంథఫేనశకలతారకితైః ప్రతీరసమే
రుతలోపవేశైస్తవ్యనుమేయహరివృషభస్వైరవిహారాసు-క
టకేసరససుచ్యజినానివిశోధ్య-వనమహావశకలభవిదళితసర
ళద్రుమప్రవాళపరిమళసురభిలేనోపత్యకావర్త్మనా విభు
ర్భరణకుశలాభ్యాం మహేంద్రాభ్యాం పరిగృహీతాం హారి
తమవజగాహే ॥ ౩౬ ॥ వ॥ సంఫుల్యమాననవకేతకపాం

డిమయనైశ్చానుమేయానాస్తర్కాః హరివృషభస్య స్వైరవిహారాః ఇచ్ఛావి హారాః యాసు తాసు. తస్య హిమశైలస్య-కటకసరసీషు నితంబసరస్సు వ్య జినాని విశోధ్య పాపాని వినుద్య వనమహావశకలభైః అరణ్యగజబాలకైః దళితానాం భంజితానాం సరళద్రుమప్రవాళానాం దేవదారుకిసలయా నాం పరిమళైః సురభిలేన సుగంధవతా - ఉపత్యకాయాం పర్వతాసన్నభూ మౌ - వర్త్మనా॥ ని॥ ఉపత్యకాద్రేరాసన్నాభూమిరిత్యమరః - దిపస్పన్దే భువి చ - భరణే పాలనే వహనే చ కుశలాభ్యాం సమర్థాభ్యాం - మహేం ద్రాభ్యాం - ఇంద్రేణ పర్వతేన - ద్వాభ్యాం - పరిగృహీతాం భార్యాత్వం ప్రాపితాం - హారితం దిశం ప్రాచీం అవజగాహే ప్రాపవాన్ ॥ ౩౬॥

సంఫుల్లకమలానేని॥ తత్ర ప్రాగ్దిని - సపార్ణః సంఫుల్లకమలానాం భృశం వి
కసితానాం సహానాం చ - కైతకానాం కేతకీకుసుమానాం పాంసవః పరాగాః
తైరపహృద్యమేషాం తైః - పర్యంతనిర్ఝరాణాం సమీపస్థితప్రస్రవణానాం
జలైః ఫలితః లబ్ధః అభిషేకః స్నానం యస్య తథోక్తస్య ఉమామహేంద్రగిరిం
జనకస్య ఇంద్రస్య వాభిధయా మహేంద్రాఖ్యయా - హృష్ట ఇవే
త్యుత్ప్రేక్షా - పాదే చరణే ప్రత్యంతపర్వతే చ - చిరం పరిచచార శుశ్రూ
షితవాన్ - పరితస్సంచరతి స్మేతి చ ॥ పాదో బుధ్నే తురీయాంశే శైలప్ర
త్యంతపర్వతే । చరణే కిరణ ఇతి నానార్థరత్నమాలాయాం - అత్ర చర
ణశుశ్రూషాప్రత్యంతపర్వతసంచారయోః శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయ

ముగ్ధైః పర్యంతనిర్ఝరజలైః ఫలితాభిషేకః । పార్థస్స
తత్ర జనకాభిధయేవ హృష్టః పాదే చిరం పరిచచార గిరిం మ
హేంద్రమ్ ॥ ౩౭ ॥ వ ॥ నిజనగరనిరితో వాసవిరర్జునస్స ర్వా
స్వపి పరిణయహేతౌ క్వాపి యాత్రామహూర్తే । జనకప
రిగృహీతాపాదిగిత్యేవతస్యాం కథమపసనజాతాం కన్యకాం

మాలాతిశయోక్తేరుత్ప్రేక్షానుప్రాణితత్వాద్ద్వయోరంగాంగిభావే
న సంకరః ॥౩౭॥ నిజేతి॥ వాసవస్య ఇంద్రస్య అపత్యం వాసవిః సోర్జునః - స
ర్వాసు చతస్సృషు దిక్షు - పరిణయానాం వివాహానాం హేతౌ - అతఏవ క్వాపిక
స్మింశ్చిత్ - అనిర్వాచ్యశుభదాయినీత్యర్థః - యాత్రామహూర్తే ప్రయా
ణలగ్నే - నిజనగరాదింద్రప్రస్థాత్ నిరితః ప్రస్థితస్సన్నపి - సాదిక్
ప్రాచీ జనకేన ఇంద్రేణ స్వపిత్రా పరిగృహీతా ఊఢేతి హేతోః - త
స్యాం ప్రాచ్యాం - కథమపి కేనాపి ప్రకారేణ - జాతాం కన్యకాం న పర్యణై
షీత్ నోఢవాన్ - స్వస్నుషాభావాదితి భావః - పరిపూర్ణాన్వయతైః కర్తురిలుజ అ
త్ర దైవికస్యైకస్యాం లాభస్య స్వసృత్వహేతుకత్వోక్తేర్హేతూత్ప్రే

ద్వౌ వ్యంజకౌ ప్రయోగాద్గమ్యౌ ॥ ౩౮ ॥ జలధీతి ॥ అయమర్జునః - గతిప
తేర్మన్మథస్య రథం మలయమారుతం కరోతీతి తేన అద్రిణా మలయేన లాంఛి
తాః లాంఛితాః చిహ్నితాః యాః - వివిధాః కృష్ణాగోదావరీకావేర్యాదయో బ
హువిధాః తటిన్యః యస్యాం తస్యాం - దిశి దక్షిణస్యాం దత్తచక్షుః తదభిముఖ
స్సన్నిత్యర్థః - అత ఏవ జర్ఝరైః తదాత్మకైః - చీరస్య వల్కలస్య శబ్దైః వ
ల్కలజర్ఝరధ్వనిభిరితి యావత్ - రాజతాలీవనానాం తాలీవిశేషవనానాం
సముద్రతీరగాణాం - రవం జర్ఝరశబ్దం అనుకుర్వన్ సన్ - జలధితటేసము
ద్రతీరే పదవ్యాః మార్గేణ ఉపలక్షితః - ప్రతస్థే ప్రస్థితవాన్ - ప్రపూర్వా
త్తిష్ఠతేః కర్తరి లిట్ - మలయమారుతస్య మన్మథగతత్వం మలయమరుదా

పర్యశ్లేషీత్ ॥ ౩౮ ॥ ప ॥ జలధితటపదవ్యా జర్ఝరైశ్చీర
శబ్దైరవమయమనుకుర్వన్ రాజతాలీవనానామ్ । రతిపతిర
థకారేణాద్రిణాలాంఛితాయాం దిశివివిధతటిన్యాం దత్తచ
క్షుః ప్రతస్థే ॥ ౩౯ ॥ ప ॥ అజ్ఞాం ప్రచారాదతివర్తమా
నమాలోకమాలోకమసౌ పయోధిమ్ । తటేన గచ్ఛన్ తర
సోపలేభే చోళీహరిద్రాసురభీన్ సమీరాన్ ॥ ౪౦ ॥ ప ॥ శై

ర్యోధనపథ ఇత్యాద్యాగమసిద్ధం - మాలినీవృత్తం ॥ ౩౯ ॥ అజ్ఞామితి ॥ అ
సావర్జునః - అజ్ఞాం ప్రచారాత్ అతివర్తమానం దృష్టిపథమతిక్రమ్య
తిష్ఠంతం - పయోధిం సముద్రం - ఆలోకమాలోకం దృష్ట్వా దృష్ట్వా - ఆభీక్ష్ణ్యే
ణముల్ ద్విర్భావః ఆశ్చర్యాదితి భావః - తటేన సముద్రతీరమార్గేణ ఇత్య
ర్థః - తరసా వేగేన గచ్ఛన్ సన్ - చోళీనాం చోళదేశ్యాంగనానాం సంబం
ధినీభిః హరిద్రాభిః ముఖకుచాదిలిప్తాభిః సురభీన్ సుగంధాన్ - సమీ
రాన్ వాయూన్ - ఉపలేభే లబ్ధవాన్ - చోళదేశం ప్రాపేత్యర్థః - చో
ళదేశస్త్రీణాం ప్రాయేణ హరిద్రా లేప ఇతి ప్రసిద్ధః అజ్ఞామిత్యేత
శ్లోకః క్వచిత్పుస్తకేషు న దృష్ట ఇతి వ్యాఖ్యానే లిఖితః - ఉపజాతిః ॥ ౪౦ ॥ శై

లఙితి । యస్య అగస్త్యస్య శాసనాత్ నిదేశాత్ త్రైలోక్యవిఖ్యాతః శిఖరివ భువః గర్భేణ మధ్యేనయుక్తే శేతే చ వసన్త్యర్థః అత్ర వర్తమానార్థకకృద్యోగా దద్యాపి శైలస్తథైవాస్త ఇత్యర్థః జ్ఞాయతాం దుర్లఙ్ఘ్యత్వం ధ్వనితం యోగ స్త్యః వాతాపిం నామ దానవం ప్రభక్షకం జఠరదహనే వైశ్వానరాగ్నౌ హావ్యం హవిః కల్పయామాస చ క్రౌ - ఇల్వలదత్తం మేషమాంసరూపిణం తం భుక్త్వా జరితవానిత్యర్థః । యస్యాగస్త్యస్య యం యదీయః కోపస్య లేశః కణః సాగర్వక్షత్యర్థః । శ్రోణ్యాః సామికాంతాయాః నగ్నంకరణః ఇవ స్త్రీకా రీ - హినహా ప్రభావః యస్య తథోక్తోభూత్ ఆఢ్యసుభగేత్యాదినా కృఞ్యో గ స్తృతిఖణ్వాధరుత్వేణ పదిత్యాదినా ముమ్ నగ్నో వా సాదిగంబర ఇత్యమరః

లోగర్భే శిఖరివ భువశ్శాసనాద్యస్య శేతే వాతాపిం యో జ
ఠరదహనే కల్పయామాస హవ్యమ్ । శ్రోణీనగ్నంకరణమహి
మా కోపలేశో యదీయస్తస్యావాసం దిశమభియయౌ తాపస
స్యాంద్రసూనుః ॥ ౮౧ ॥ ధృత్వాఫలేషు సలిలాని కవేరజా
యాస్స్వాద్యం పరీక్షితుమివాభ్రసరిద్గుణౌఘైః । అభ్రంలి

తస్య తాపసస్య అగస్త్యస్య ఆవాసం నిలయం దిశం దక్షిణాం అభియయౌ ప్రాప్తవాన్ అత్ర వాక్యార్థత్రయోకథాత్రయం ప్రసిద్ధత్వాద్గ్రంథగౌరవభయాచ్చ న లిఖితం - అత్ర శిఖరివేతి వాక్యార్థే ఉపమా ఇతరత్ర వాక్యార్థద్వయే వాతాపిహరణ వారాశిపానయోః భంగ్యంతరేణ కథనాత్పర్యాయోక్తద్వయం తత్ర యాణాం చ విజాతీయసజాతీయానాం సంసృష్టిః మందాక్రాంతా ॥ ౮౧ ॥ ధృత్వేతి । అయం జనః అభ్రసరితో గంగాయాః గుణానాం మాధుర్యాదీనాం ఓఘైః బృందైస్సహ సామ్యం పరీక్షితుమివేతుత్ప్రేక్షా - కవేరజాయాః కావేర్యాః జలాని ఫలేషు ధృత్వా అభ్రంలిహైః గగనస్పర్శిభిః తటరూఢైర్నారికేళైః వృక్షైః

త్రైః నిబిడితాం స్వాకారాం చోళవసుధాం చోళభూమిమాలోక్య అభ్యనంద
త్ సంతుష్టవాన్ వసంతతిలకా ॥ ❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋

౪౨. కాలేనేతి ॥ కాలేన చిరేణ సంగతతమాం అత్యంతసంజాతాం కటుతాం
కాటవం అవేత్య సంభావ్య అథ సుధాయాం కటుత్వసంభావనానంతరం సు
ధాయాః అమృతస్య రసే మాధుర్యే సుధారసే అమృతరస ఇతి వా నిస్పృ
హాణాం స్వర్గౌకసాం దేవానాం అభ్రంలిహాః ఫలవతః తటనారికేళాః స
పత్న్యజాసలిలస్య కావేరీజలస్య వైవధికాః వార్తావహాః । వార్తావ
హో వైవధిక ఇత్యమరః వివిధం శిక్యద్వయసహితో దండవిశేషః భారవ
హసాధనం తేన హరతి భారమితి ఠక్ అముం ప్రతర్కితవాన్ మన్యతేః కతరాః

హైరనిబిడితాం తటనారికేళైరాలోక్య చోళవసుధామయ
మభ్యనందత్ ॥ ౪౨ ॥ ప ॥ కాలేన హంత మహతా కటుతా
మవేత్య స్వర్గౌకసామపి సుధారసనిస్స్పృహాణాం । అభ్రం
లిహాః ఫలవతస్తటనారికేళాః సపత్న్యజాసలిలవైవధికా
సమస్త ॥ ౪౩ ॥ ప ॥ వారాశివాసజడమాత్మవపుర్విశోష
మానేతుమాతపభరాత్తటముత్తరేణ । లంకామివాగతవతీం

లుఙ్ చిరం పర్యుషితాని మధురాణి కటూని భవంతీతి ప్రసిద్ధిః - ఉత్ప్రేక్షా కా
లేన సంగతతమామిత్యేతచ్ఛ్లోకో బహుషు నదృష్టః ॥ ౪౩ ॥ వారాశీతి ॥ అ
థ చోళదేశప్రాప్త్యనంతరం పాదః వారాం వారీణాం రాశిస్సముద్రః తత
స్మిన్ వాసేన స్థిత్యా జడం శైత్యాన్వితం ఆపస్త్రీ భూమ్ని వార్వారితి జలప
ర్యాయేష్వమరః - రోరీతి రేఫలోపః - ఆత్మనో వపుః ఆతపస్య భరాత్ అతిశయా
ద్ధేతోః విశేషం శుష్కీభావమానేతుం ప్రాపయితుం - తటముత్తరేణ సము
ద్రతీరస్యోత్తరభాగే - ఉత్తరతీర ఇతి యావత్ - ఏనపా ద్వితీయేతి ద్వితీయా
॥ జైః ప్రాకారైః గాత్రసైః వజ్రం యథా తథా ఆగతవతీం లంకామివ స్థితాం ఇత్యు
త్ప్రేక్షా - పాండ్యేన రాజ్ఞా గుప్తాం రక్షితాం - నగరీం మధురాఖ్యాం వి

వేశ ప్రాప్తవాన్ ॥ ౪౪ ॥ మణలూరేతి ॥ ఇదం ప్రక్షిప్తమపి వ్యాఖ్యాయ
తే - కుసుమకుంజరో జనైః స్మర్యుత్తరపదే వ్యాఘ్రపుంగవర్షభకుంజరాః
సింహశార్దూలనాగాద్యాః పుంసి శ్రేష్ఠార్థగోచరా ఇత్యమరః - సంపదాం
గుణైర్ధనకనకరత్నాదిభిర్లూనః నిరస్తః అలకాయాః కుబేరపురస్య మ
దః సమృద్ధిర్యతః యేన తస్మిన్ మణలూరపురే - జనవృష్టిభ్యః కృతః ఆ
నందో యేన తథోక్తః సన్ - జగామ సంచచార - అత్ర పురస్య అలకాధి
క్యస్యాభిధానాద్వ్యతిరేకః - విశేషణగత్యా జనసంచారహేతుత్వాత్పదార్థహే
తుకం కావ్యలింగం ॥ ౪౫ ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర పాండ్యనగర్యాం - ద్వయోరాదరజన
కయోస్సత్యోశ్చ క్రమేణ దర్శనేనహ్యదాత్ గర్భధారణేన - అనంగదామ

నిజపరివర్గం ప్రాప్య ప్రావేశనగరీమథ పాండ్యగుప్తాం ॥ ౪౪ ॥
ప ॥ మణలూరపురే సంపన్మణలూనాలకామదే । జనవృష్టి
కృతానందో జగామ కుసుమకుంజరః ॥ ౪౫ ॥ ప ॥ తత్ర చిత్రాం
గదా తేన వ్యూఢా రాజకుమారికా । తస్య సౌహార్దాత్తయో
ద్వయోరాసీదనంగదా ॥ ౪౬ ॥ ప ॥ ఏలాలవంగతరుపిప్పలి
కాపటీరతాంబూలికాక్రముకదంపతిభావరమ్యాం । ఉ

న్మథవికారగంధాత్ అనంగదా - అంగదాభ్యాం కేయూరాభ్యాం రహితా
అనంగదేత్యర్థః - చిత్రాంగదా నామ రాజ్ఞః పాండ్యస్య కుమారికా - తేనా
ర్జునేన - వ్యూఢా పరిణీతా ఆసీత్ - ద్వయోః క్రమేణ దర్శనే నహ్యదా
త్ అనంగదాపి - చకారోప్యర్థకః - స్వయం చిత్రాంగదేత్యాశ్చర్యమి
త్యర్థః ఇతి ప్రాహుః - అత్ర అనంగదత్వేపి చిత్రాంగదేతి విరోధాభా
సోలంకారః ॥ ౪౬ ॥ ఏలేతి ॥ ఏలాయాః - లతాయాః - లవంగస్య తరోః -
పిప్పలికాయాః లతాయాః - పటీరస్య తరోః - తాంబూలికాయాః లతాయాః
క్రముకస్య తరోశ్చ - దంపత్యోర్భావేన దాంపత్యేన రమ్యాం మనోహరాం
లతానాం స్త్రీత్వాత్ తరూణాం పుంస్త్వాచ్చేతి భావః - ఉద్యానసహాయముప
గమ్య ప్రాప్య - సపార్థస్తయా చిత్రాంగదయా సహ ముఖ్యః సుఖము

మభవంత్సః సుఖదుఃఖతత్త్వయోరయోరితిసుఖ్యతేః కండ్వాదేః యగం
త్వాల్లటశ్శత్రాదేశః-పితురింద్రస్యపదంస్వర్గం- బల్బజేభ్యఃతృణవిశేషే
భ్యఃఅమన్యత - తానిచానాదృతవానిత్యర్థః - మన్యకర్మణ్యనాదరఇతిచ
తుర్థీ - అత్రతాదృగుద్యానవిహారసౌఖ్యస్యవిశేషణగత్యాస్వర్గతృణీకర
ణహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకేనకావ్యలింగేనఉద్యానతరూణాంకల్పవృ
క్షాధికసౌఖ్యదాయిత్వప్రతీతేరలంకారేణవస్తుధ్వనిః - వసంతతిలకా
౪౭ ॥ దివసఇతి ॥ అథ - సాచిత్రాంగదా - ఆర్తిమతీగర్భభారిణీసతీ
క్రమేణేతిశేషః - శుభంయుభిఃశుభాన్వితైఃగుణైఃవారసతు త్రయోగకర
ణైఃకోరకితేసంగతఇత్యర్థః - దివసేదినే - హృదిహృదయేవతుసివాస్థితం
దయితంప్రియమర్జునమివస్థితం - బభ్రువాహనఇతినామ్నాప్రథితంప్ర

ద్యానభూమిముపగమ్యతయాసపార్థస్సుఖ్యక్షపితుఃపద
ముమన్యతబల్బజేభ్యః॥ ౪౭ ॥ దివసేశుభంయుగుణకోరకితే
దయితంహృదిస్థితమివార్తిమతీ । అవతార్యసాభువికుమా
రమథాదథబభ్రువాహనఇతిప్రథితమ్ ॥ ౪౮ ॥ వ ॥
అసావహంపూర్వికయాప్రశంసతాంసుతోదయంశోభన

సిద్ధం - కుమారంపుత్రం - అవతార్యజనయిత్వా అవరోప్యేతిచ - భువిఅ
ధాత నిహితవతీపుపోషేతిచ - అసహ్యత్వేభారంభువినిక్షిపంతీతిభావః- ద
ధాతేఃకర్తరిలుఙ్ - అత్రబభ్రువాహనేఙ్జనత్వోత్ప్రేక్షయాతదీయ
శౌర్యధైర్యాదియావద్గుణసంపత్తిప్రతీతేరలంకారేణవస్తుధ్వనిః - అత్రచ
బోధవిజృంభితాఃనృసింహసప్తయోవిస్తృతభయాన్నలిఖితాః- ప్రమి
తాక్షరా ॥ ౪౮ ॥ అసావితి ॥ ఉదాగతల్లజఃదాతృషుప్రశస్తః - అసావర్జు
నః ॥ సి ॥ మతల్లికామచర్చికాప్రకాండముద్ధతల్లజౌ- ప్రశస్తవాచకాన్య
మూనీత్యమరః - అహంపూర్వమహంపూర్వమితిబుద్ధ్యా - అహంపూర్వి
కయా - శోభనంశుభకరం - సుతస్యబభ్రువాహనస్యఉదయముత్పత్తిం
ప్రశంసతాంస్తువతాం - కించ - ఈశ్వరంస్వేషాంరాజానమర్థయంతి

యాచంతీతీశ్వరార్థినాం - దక్షిణదేశవాసినాంజనానాం - తేభ్యఇత్యర్థః
శేషత్వవినతయాంమక్షి - తందాయానంసుతంబభ్రు వాహనం - దదావే
వేతియోజ్యం - నిసర్గపగాన్యానాంసకిమప్యదేయమితిభావః - అత్ర్ఫోదా
రతల్లజఇతివిశేషణస్య ప్రాణేభ్యోపి ప్రియత్వేనాదేయస్యాపిపుత్రస్యదా
నకరణాభిప్రాయగర్భత్వాత్పరికరాలంకారః - వంశస్థంవృత్తం
౪౯ ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారేణ - సోఽర్జునః - తత్ర పాండ్యనగరే - కాని
చిత్ కతిపయానిదినాన్యుషిత్వాస్థిత్వా - ప్రయామిగచ్ఛామీతిభాషితస్య
జనస్యార్జునస్యోక్తస్య - పక్ష్మణోరవలంబివర్తమానం - నయనపక్ష్మభ్యాంప

మీశ్వరార్థినామ్ ॥ దదౌతథాదక్షిణదేశవాసినాంతమేవ
జాయానముదారతల్లజః ॥౪౯॥ ౫॥ ఇతిసతత్ర కానిచిద్దినా
న్యుషిత్వాప్రయామీతిభాషితస్యపక్ష్మావలంబిబాష్పమె
వోత్తరయంతీంప్రియసీంరహసిదృఢాలింగనతరంగితవ
ల్కలోత్తరీయమర్మరసహోత్థాయిసీత్కృతిం పులకజర్ఘరి
తకపోలతలేపరిచుంబ్యతస్యాఃకథంచిదుదంచితానుమతిర్నిర్
గత్యరథ్యౌఘాభిఖరితాశ్వాకులపతిసేనాధ్యక్షైగుత్వాటి
తానాంకులయుదురమహేంద్రపాదానాంమూలశిలాత
లపరిదృశ్యమానకరాంగుళినఖరేఖావ్యావర్తితకులిశభయా

సదిత్యర్థః - తథాసతిపత్యురమంగళకరత్వాదితిభావః - బాష్పంనయనజ
లమేవఉత్తరయంతీం - ప్రత్యుత్తరంకుర్వంతీంరహస్యేకాంతే-దృఢమాలిం
గనేనతరంగితైఃజనితైఃఉత్తరీయవల్కలస్యమర్మరైర్ధ్వనిభిఃసహోత్థాయి
న్యస్సదృశ్యఃసీత్కృతయఃసీత్కారాఃసుఖజనితాఃయస్యాస్తథోక్తాంప్రే
యసీంచిత్రాంగదాంపులకైఃజర్ఘరేవిషమేతస్యాఃకపోలతలేపరిచుం
బ్య - కథంచిదతికష్టేనఉదంచితాకృతానుమతిర్గమనాభ్యనుజ్ఞాయస్యతత
థోక్తస్సన్నిర్గత్యపాండ్యనగరాదితిభావః-రథ్యౌఘైర్బహుయుద్ధాంతక్షణి
తథోక్తైరిత్యాశ్వకులపతేఃరామస్యసేనాధ్యక్షైస్సేనాపతిభిః

అంగదజాంబవదాదిభిః - ఉత్పాటితానాముద్ధృతానాం మలయదర్దు
రమహేన్ద్రాణాం శైలానాం సంబన్ధినాం పాదానాం ప్రత్యన్తపర్వతా
నాం-మూలశిలాతలేషు- అధఃపాషాణప్రవేశేషుపతితద్భిః యైర్వానరైః యాః క
రాంగుళీయకాకారాంకరాంగుళీనాం నఖరేఖాః తాభిర్వ్యావర్తితానివర్తితా
కులిశాద్యప్రాయుధాద్యయేన ఉచ్ఛలితానాముద్ధాయగతానాం శైలా
నాం సంస్థానస్య నివేశస్థానస్య బుద్ధిః ఊహః యేషాం తైః సన్నివేశావస్థైః పర్య
తాధారగతైః స్థపుటితాని ఉన్నతానతాని గర్తావటౌ భువిశ్వభ్రే - స్థపుటం
తూన్నతానతమిత్యభయత్రాప్యమరః - అటవీంవిలంఘ్య అతిక్రమ్య - పు
త్ర్యాః సీతాయాః నికారేణ అవమానేన యాంగుప్తః ధృతః తయా హేతునా -
పులస్త్యాన్వయస్య రావణస్య పురీం లంకాం ఉన్మూలయితుం ప్రసారితేన భుజేనో

చ్ఛలితశైలసంస్థానబుద్ధిభిస్సన్నివేశావస్థైః స్థపుటితామట
వీంవిలంఘ్య పుత్రీనికారరుషా పులస్త్యాన్వయస్య పురీమున్మూ
లయితుం ప్రసారితేన భుజేనేవ సేతునా కృతసీమన్తము
దన్వన్తమభజత ॥ ౫౦ ॥ వ ॥ సమీక్ష్య సేతుం రఘువీరనిర్మి
తం సచిత్రభిత్తీకృతధీర్ధనంజయః ॥ దినేశవంశస్య తపోవి

జైనేవస్థితేన సేతునా - కృతసీమంతః మధ్యరేఖా యస్య - తముదన్వంతం
సముద్రం దక్షిణం - అభజత ప్రాప్తవాన్ - భజేః కర్తరి లఙ్ ॥
౫౦ ॥ సమీక్ష్యేతి ॥ సధనంజయః అర్జునః - రఘువీరేణ శ్రీరామేణ నిర్మి
తం కారితం సేతుం సమీక్ష్య - చిత్రమాశ్చర్యమేవ ఆలేఖ్యమితి శ్లిష్టరూపకం
తస్య భిత్తీకృతా కుడ్యభూతా ధీర్మనో యస్య తథోక్తస్సన్ * ఆశ్చర్యా
లేఖ్యయోశ్చిత్రమిత్యమరః - దినేశవంశస్య సూర్యవంశస్య తపసః విచారణే
ఇదమేతాదృగిత్యాలోచనే విషయే - చేతసి ఆవకాశం చిరంవితతాన - విస్తా
రితవాన్ - ఈదృగ్వానేన తపః కృతం యదయమీదృక్ప్రభావాభిరామో
రామోఽస్మిన్ అవతతారేత్యాలోచితవానిత్యర్థః - అత్ర తాదృక్సేతు
దర్శనజనితాశ్చర్యస్య విశేషణగత్యా రవివంశతపశ్చిరవిచారణం ప్రతి హే

ముక్త్వాత్వదార్థహేతుకం కావ్యలింగం - తస్య చోక్తశ్లిష్టాశ్లిష్టపరంపరిత రూపకేణ సంసృష్టిః - వంశస్థం ॥ ౫౧॥ అబ్ధావితి ॥ అసావర్జునః - అబ్ధౌ వానరైః హనూమజ్జాంబవదాదిభిః పాతితానాం సేత్వర్థమితి భావః అచలానాం పర్వతానాం సంబంధిభిః శిలాభంగైః పాషాణఖండైః యే అభిఘాతాః ప్రహారాస్తైశ్చిరాత్ ప్రభృతి అక్షుణ్ణా చతురింద్రియేణ అంఘ్రైః - కరేణ ఇంద్రియేణ కుణిభిః కుకరైః - పదా ఇంద్రియేణ ఖంజైః పంగుభిః - పయోమానుషైః జలమనుష్యైః - వీచీష్వేవ వీథీషు - వేదిష్వితి క్వచిత్పాఠః - ఉపవిశ్య - అశేషః - కీర్త్యమానం గీయమానం - న విద్యతే అఘం పాపం యస్మాత్ తదనఘం - రఘూణాం ప్రభోః శ్రీరామస్య వృత్తం చరిత్రం - శ్లాఘం శ్లాఘం శ్లాఘిత్వా శ్లాఘి

చారణే చిరావకాశం వితతాన చేతసి ॥ ౫౧ ॥ ప ॥ అబ్ధౌ వా
నరపాతితాచలశిలాభంగాభిఘాతైశ్చిరాదక్షుణ్ణాంఘ్రైః కుణిభిః
కరేణ చ పదా ఖంజైః పయోమానుషైః ॥ వీచీవేదిషు కీర్త్యమా
నమనఘం వృత్తం రఘూణాం ప్రభోః శ్లాఘం శ్లాఘమసౌ తటేన
హరితం ప్రాచేతసీమభ్యగాత్ ॥ ౫౨ ॥ ప ॥ గోకర్ణమేత్య సకు
లాద్రిసుతాప్రియస్య పుష్పాణి మూర్ధ్ని నిదధే పురుహూ
తసూనుః । ఆగామినాం నిజశరాసనతాడనానామత్రావకాశ

త్వా అభీక్ష్ణ్యేణ ముహుః - తటేన సముద్రప్రాంతమార్గేణ ఉపలక్షితః - ప్రచేతసో వరుణస్యేమాం ప్రాచేతసీం హరితం ప్రతీచీం దిశం - అభ్యగాత్ ప్రస్థితవాన్ - గమేరభిపూర్వాత్కర్తరి లుఙ్ - అక్షుణ్ణేత్యాదిపదత్రయే యేనాంగవికార ఇతి తృతీయా - శార్దూలవిక్రీడితం ॥ ౫౨ ॥ గోకర్ణమితి ॥ స పురుహూతసూనుః పార్థః - గోకర్ణం నామ శైవక్షేత్రం - ఏత్య ప్రాప్య - కులాద్రిసుతాయాః పార్వత్యాః ప్రియస్య శంభోః - మూర్ధ్ని శిరసి - ఆగామినాం కైరాతయుద్ధే భవిష్యతాం - నిజేన శరాసనేన గాండీవేన తాడనానామత్ర అస్మిన్నేవ భాగే - అవకాశ ఆస్పదం ఇత్యుక్తప్రకారేణ సూచయతా జ్ఞాపయతేవ స్థితే నేత్యుత్ప్రేక్షా - దోష్ణా హస్తేన - పుష్పాణి - నిద

ర్థైర్నిహితవాన్ - వసన్తతిలకా ॥ ౫౩ ॥ గోపృష్ఠేతి ॥ గోః వృషభస్య పృష్ఠే లగ్నమాదాయ - కులశైలకన్యాసహితోయం పార్వతీవల్లభం - అవలోకన సితశైత్యాదథాసౌ ద్వ్యాయామ్ - కురురాజసూనురర్జునః - తం గోపృష్ఠలగ్న మేవ గోకర్ణవాసః యస్య తం - గోకర్ణక్షేత్రవాసమితి చ - దేవం సాం బశివం - ఆశ్చర్యం యథా తథా - వీక్షితవాన్. శ్లేషానుప్రాణితో విరోధాభాసః - ఉపజాతిః ॥ ౫౪ ॥ పాపేతి ॥ పాపస్య మిథునదర్శనజన్యస్య అపహత్యై నివారణార్థం - ప్రథితః ప్రసిద్ధః - ప్రభాసనామతీర్థే - అభిషేకః స్నానం - పరికల్పితః కృతః - అర్జునేనేతి శేషః - సోపి ప్రభాసతీర్థే అభిషేకః - సేతుం రామనిర్మితం దృశాచ యోపాధ్యస్తవతః - అస్యాల

ఇతి సూచయతే ద్వోస్తా ॥ ౫౩ ॥ వ ॥ గోపృష్ఠలగ్నం కుల
శైలకన్యాసహితం సస్పృశం గథానః । ఆశ్చర్యమైక్షి
ష్టమేవ దేవం గోకర్ణవాసం కురురాజసూనుః ॥ ౫౪ ॥ వ ॥
పాపాపహత్యై పరికల్పితోయః ప్రభాసతీర్థే ప్రథితోభిషే
కః । సేతుం దృశాం స్పృష్టవతోస్య సోపి సాధ్యం వినా జాగరి
తో బభూవ ॥ ౫౫ ॥ వ ॥ పాపాపనోదే ఫలితేర్జునస్య
ప్రాగేవ సేతోరవలోకనేన । ప్రభాసతీర్థే నియమాభిషేకః

ర్జునస్య - సాధితుం యోగ్యం సాధ్యం ఫలం పాపాపనోదనాత్మకం వినా - జాగరితః ప్రబుద్ధః బభూవ - ఫలాంతరప్రవణస్సన్ స్నానేస్థాదిత్యర్థః । సేతుం దృష్ట్వా సముద్రస్య బ్రహ్మహత్యాం తరతీత్యత్ర బ్రహ్మహత్యాపదస్య సర్వపాపోపలక్షకత్వాదితి భావః ॥ ౫౫ ॥ తర్హి నిష్ఫలత్వాపత్తిస్తస్యేత్యత్రాహ ॥ పాపేతి ॥ అర్జునస్య పాపాపనోదే ప్రాక్ ప్రభాసతీర్థాభిషేకాత్పూర్వమేవ - సేతోరవలోకనేన ఫలితే సిద్ధే సతి - పశ్చాత్ ప్రభాసతీర్థే నియమాభిషేకః వ్రతస్నానం - సుభద్రస్య శ్రేష్ఠశుభస్య సుభద్రాయాః శ్చ కృష్ణకనీయస్యాః ఆగమే ప్రాప్తౌ హేతురాసీత్ - పాపనాశః శుభం వా పుణ్యస్య ఫలం - తత్ర పాపస్యైవాసత్త్వేన నాశరూపఫలస్యాసంభవాచ్చ

[illegible] ఫలం ఘటయతీతి నని [illegible] ఇతి భావః॥ ౫౮ ॥ తత ఇతి॥ తతో నం
[illegible] - ఘనానాం మేఘానాం [illegible] పాదపిభావనాత్ ఉదయాత్
[illegible] యాభ వేనే [illegible] త్రే [illegible] - [illegible] ద్రా [illegible] - శో
[illegible] సౌందర్య [illegible] - [illegible] త్ర [illegible] - అ
స్య [illegible] సంబంధి - అ [illegible] మానసం [illegible] సా [illegible]
[illegible] ద్ర [illegible] పిక్షిః
[illegible] - [illegible] ద్రా [illegible]
[illegible] - సమస్త [illegible]
[illegible] త్రే [illegible] ప్రా [illegible] భావేన సంకర [illegible]

[illegible] భద్రాగమహేతురాసీత్ ॥ ౫౮ ॥ వ ॥ తతో ఘ
[illegible] ద్భుతో వత [illegible] లంఘనా [illegible] | క
[illegible] ంతర [illegible] ఫాల్గు [illegible] కస్య
[illegible] ॥ ౬౦ ॥ వ ॥ [illegible] యా
[illegible] | ద్విజకులాని [illegible] త్ర స
త్యజత్సహచరాణి [illegible] ॥ ౬౧ ॥ వ ॥ [illegible]

[illegible] భారత [illegible] ప్రవిశంతీతి ప్రసిద్ధిః॥
[illegible] ॥ అథ సుభద్రా సౌందర్య [illegible] - [illegible]
తయా [illegible] సముత్థిత యేత్యర్థః - సుభద్రయా - [illegible]
వశంవదః పరతంత్రః - మన్మథవికారాయత్త [illegible] - [illegible]
[illegible] జనానాం [illegible] - [illegible]
[illegible] త్రే [illegible] - మహా [illegible] ఇతి భావః - స
హచరాణి అనుయాతృకాణి - ద్విజకులాని బ్రాహ్మణబృందాని - త
త్ర ప్రభాసతీర్థే - సహ [illegible] అనుజ్ఞాతవానిత్యర్థః - [illegible]
[illegible] ద్రు [illegible] లక్షణం [illegible] ॥ [illegible]

౫౮ ॥ పయసేతి ॥ పాకశాసనిరర్జునః - పథిమార్గే - పయసోదకేన పరిపూరితౌ పూర్ణాంగమితౌ ఘటౌ కలశౌ - జలపూర్ణఘటావిత్యర్థః - పరిపశ్యన్ సన్ కరస్థితౌ హస్తగతౌ - కమలాక్షస్య కృష్ణస్య కనీయస్యాః సుభద్రాయాః కుచౌ స్తనావివ - కలయామాస కలయాంబభూవేత్యర్థః - జలపూర్ణకుంభదర్శనం భావిశుభఫల ప్రాప్తిహేతురితి భావః - ఉత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ ౫౯ ॥ తదానీంఖలు ॥ ద్విజకులానుజ్ఞాసముపవేత్యస్యోత్తరేణాన్వయః ॥ చక్రేతి ॥ చక్రం రథాంగమివాంగం యేషాం తేషాం స్త్రియః చక్రాంగ్యః - అంగగాత్రకంఠేభ్యో వక్తవ్య ఇతి ఙీష్ - తాసాం యో మదోదయః అభిన్నైరంతర్యసంభోగకృతః తస్య పశ్యతో హారాణి ప్రసహ్య చోరణి తద్దాంపత్యసౌఖ్యసర్వస్వలుంపకానీతి యావత్ వాగ్భిః పశ్యద్భ్యో

పరిపూరితౌ ఘటౌ పరిపశ్యన్ పథి పాకశాసనిః । కమలాక్ష
కనీయసీకుచౌ కలయామాస కరస్థితావివ ॥ ౫౯ । గ ॥ త
దానీంఖలు । ప ॥ చక్రాంగీమదపశ్యతోహారచలచ్ఛంపాస
ముత్సేవనైః పుష్పితకేతకగంధసింధువిలుఠత్పుష్పంధయాం
ధీకృతైః మేదస్వీకృతకేకినీకలకలైర్మేఘం కరాళాముఖైః ప్రాం
థానామపన్యుతుభిః కతిపయైః ప్రాదుర్బభూవే దినైః ॥

యాం త్రిగండహరేష్వితి వస్త్వ్యలుక్ - పశ్యతోర్థం హరతీయస్స చోరః పశ్యతోహర ఇతి హలాయుధః - చలంతీనాం శంపానాం విద్యుతాం సముత్సేవనాని విలసనాని యేషు తైః - సౌరప్రకాశ ఏవ తాసాం తత్సఖ్యమితి గాపేన నియమనాత్తస్య మేఘైరాచ్ఛాదనే తత్ప్రసక్తేర్దూరతో పాస్తత్వాదితి భావః - పుష్యతాం వికసతాం కైతకానాం కేతకీకుసుమానాం గంధః సింధుః సముద్ర ఇవ తస్మిన్ విలుఠద్భిః సంచరద్భిః పుష్పంధయైః భృంగైః అంధీకృతైః విలీకృతైరిత్యర్థః - పాఘ్రాధ్మాధేట్దృశశ్శ ఇతి శప్రత్యయే పుష్పోదరాదిత్వాన్ముమి పుష్పంధయ ఇతి సాధుః - మేదస్వీకృతాః సాంద్రీకృతాః కేకినీనాం మయూరాంగనానాం కలకలాః కోలాహలాః యైస్తైః -

మేఘాంకరాణి మేఘాయమానాని ఆశానాం దిశాం ముఖాన్యగ్రభాగాః యే
షు తైః - మేచకితం భయేషు కృజ్ ఇతి ఖశిఖిత్వాన్నమ్మమ్ - ప్రాంథానాం ప్రో
షితానాం అపన్యభ్యుభిః - తత్త్రుళ్యరిత్య థ్వః - కటిపన్నైః త్రిచఖరైని
నైః వాహిస్కైః - ప్రాదుర్భూవేత్యః, భూతం - భావలిఙ్ - శార్దూ
లవిక్రీడితం || ౭౦ || కాలేతి || ఘనకాలం వర్షాకాలం ఏకయోధః భటః - త
టిదీప్తిః తటిదేవ వర్తిః సాగ్నిరజ్జుస్తయా - సన్ధుక్షితాత్ప్రయోజితా -
కాలాంబుదాళి నీలమేఘపంక్తిరేవ సళిత్ అయోనాళా యుద్ధవిశేషా
త్సపసి అగ్నిసంయోజనతుణ ఏవ - సధ్వనిసధ్వాంకారం యథా తథా - నిస్సర
ద్భిః నిర్గచ్ఛద్భిః - కరోరైః - దారుణైః శిలైశ్చ - వర్షాశ్మనాం కరకా
ణాం మేవ సీసగుళికానాం నికరైః సమూహైః - ఘస్మం గ్రీష్మర్తుమేవ అభి

౭౧|| ప|| కాలాంబుదాళివళిఘత్త తటిద్దీప్తివర్త్యా సంధుక్షి
తాత్పదిసధ్వనినిస్సరద్భిః|| వర్షాశ్మసీసగుళికానికరైః క
ఠోరైర్గ్రీష్మాభియాతి నవధీక్ష కాలయోధః||౭౧||ప|| మాధ్వీ
లివాఽపి రురుచే నలినీకృతా గ్రంథాంసభిన్న నవకేతక
బర్హరేఖా| దగ్ధాం చ లేఖ్యరక్షే యాదయితాజనేన సంప్రే
షితా పధికభర్తృషుపత్రికేవ || ౭౨ || ప || అజ్ఞానేష్వక

యాతిం శత్రుం - అవధీత్ హంతి స్మ - హంతేః కర్తరి లుఙ్ వధాదేశః - స
హుస్తవస్తువర్తినావయవరూపకం - వసంతతిలకా || ౭౧ || మాధ్వీతి || మా
ధ్వీలిహాం భృంగేణ నలినీకృతను గ్రంథయస్యాస్సా - నవా కేతక బర్హరేఖా
కేతకీకుసుమ పత్రం - రేఖాకృతిద ళ బర్హమిత్యమరః - స్మ గ్రాస్త్రియాం భయే
న హేతునా - దయితాజనేన ప్రోషితభర్తృకాజనేన - పథికేషు ప్రవాసిషు
భర్తృషు పతిషు విషయే - సంప్రేషితా - అంచ లేఖం తే దగ్ధా - పత్రికా
లేఖతివ - కాంతార సీమ్ని వనప్రదేశే - విరురుచే దరాజ - విపూర్వాత్
రోచతేః కర్తరి లిట్ - ఆపద్య తివేగమాగమనాయాం త్తేదగ్ధాప త్రికా ప్ర
వాసిభ్యః ప్రేష్యత ఇతి ప్రసిద్ధః - ఉత్ప్రేక్షా || ౭౨ || అజ్ఞానేష్విత|| అం
భుభృతాం మేఘానాం సంబంధిని అనేహసి కాలే - వర్షాకాల ఇతి యావత్

కాలోద్దిష్టస్య నిహాపీత్యపారః - సకలేషు అర్జునేషు కకుభవృక్షేషు పా
ర్థేషు వికాసిషు ప్రకాశవత్సు సత్సు విదితేషు సత్స్వితి చ - ధృతః ... అర్జునస్య శాఖాకాకలత్వం ... యేన తద్భోక్తిః - ఏకః అర్జునః ... - అ
త్రిసీమ్ని నైవ తత్కశైలప్రదేశే - విశేషాఖ్యశ్లేషం - ... - భూ
... దేతత్ చిత్రం - సుభద్రా చింతయాకృశో భూదిత్యర్థః - అర్జునః
కకుభ ... ర్థ ఇతి విశ్వః - అత్రార్జునత్వేపి వార్షికావసరే ... భావ
ఇతి విరోధస్య పార్థత్వేన ప్రమోదాభావ ఇతి శ్లేషేణాభాసకత్వాద్విరో
ధాభాసః - ఉత వార్షికావసరరూప కారణసత్వేపి శ్లేషవిత్తికాభేదాధ్య
వసాయమూలాతిశయోక్త్యా అర్జునే వికాసరూప కార్యానుత్పత్తిరూపా
విశేషోక్తిః ఇత్యుభయత్ర సాధకసామ్యాత్ శ్లేషాను ప్రాణితయోస్తయో

ర్యేషు వికాసిష్వద్రిసీమ్ని భృతతాదృశశబ్దః। ఏకఏవవిశేష
విశేషాదేతదంబుభృదనేహసి చిత్రం॥౬౩॥ వ॥ వియత్యశే
షాసువిదిక్షు దిక్షు వియోగశిల్పిం ద్రవినిర్మితాయాః॥ తస్యా
స్సృగాక్ష్యాశ్చ పటీత్తతేశ్చ ధనంజయస్సంవివిధేన భేదం॥౬౪

స్సందేహసంకరః॥ ౬౩ ॥ వియతీతి॥ వియత్యాకాశే - అశేషాసు సకలాసు
దిక్షు - విదిక్షు దిక్సంధిషు - వియోగేన సుభద్రావిరహేణైవ శిల్పిం ద్రవిణవి
త్రకారికశ్రేష్ఠేన పనిర్మితాయాః ఆలిఖితాయాః తస్యాః మృగాక్ష్యాస్సుభ
ద్రాయాః - తటితి తాంతతేః సమూహస్య చ - భేదం విశేషం - ధనంజయో
ర్జునః - నసంపిపిదే నజ్ఞాతవాన్ - విదేః కర్తరి లిట్ . అత్ర తటిత్తాం సుభ
ద్రాయాః వ్యక్తితో భేదే ప్రతీయమానేపి ఇమాస్తటిత ఇయం సుభద్రేతి వి
శేషజ్ఞానాభావస్య గుణసామ్యప్రయుక్తత్వాత్సామాన్యాలంకారః ॥ సా
మాన్యం గుణసామ్యేన విశేషోనోపలక్ష్యత ఇతిలక్షణాత్ - ఉపజాతిః॥౬౪॥
మాన్మథ ఇతి॥ అథ వర్షాకాల ప్రాదుర్భావానంతరం॥ వాసవసూను ర
ర్జునః - యదుపుత్ర్యాస్సుభద్రాయాః సంబంధిని మానసే సంకల్పవిష

యోషరిణమే - వివాహాసనాయతిశ్యర్థః - జ్వలితిమహాన్త ధేనః స్మృథవి త్రాంతా
త్మకేగ్నౌ-లాజవాపంలాజహోమాఖ్యంవైవాహికంకర్తుమిచ్ఛుర్త్రపయా
స్యాః సుభద్రాయాః సగర్భ్యేణంసోదర్యేణ ఉపేంద్రేణ కృష్ణేన - చిత్తంమహా
నసంప్రతి - అన్వైషిత్ ప్రాపయామాస - తత్రైవోక్తవివాహేదితి భావః
మహోఽత్యేసన్ద్వికర్మ కాన్నయతేః కర్తరిలుఙ్ - లాజహోమాఖ్యస్య ఘో
దరకత్వేన కన్యా ప్రసిద్ధం - చిత్తితాధానసుకరాణ్యాయుహోరింగస్యా కౌతిపర
మార్థః- స్వాగతా ॥౬౫॥ ఆణ్వీతి॥ పురాణః పుమాన్ కృష్ణః - అణిమాద్య
ష్టసిద్ధీనాం జనస్యజనః - విశ్వంభరంబిభర్తీతిధారిణాం - అ
తిమర్థరమితియావత్ - మాం వోఢ్రుం అన్యదపేక్షతే - హిమా

పుమాన్త్ధేజ్జ్వలతివాసవసూనుర్యాం సేహనయోఃసుమిత్ర
త్యాః॥లాజవాపమివకర్తుమపేంద్రంతత్సగర్భ్యజనాంతవి

త్తమన్వైషీత్ ॥ ౬౫॥ ప॥ అణుమాత్రమిదం సహేతి కారణంన
హివిశ్వంభరమద్యమామితీవ। మనసోఽస్య పరుషాత్యాత్తస్యదృ
ష్టేః పురతః ప్రాదురభూత్పుమాన్ పురాణః॥ ౬౬ ॥ ప॥స్వ
స్యచేష్టాకథానద్యా ద్వితీయర్తుగుణజ్ఞయా। న ముగ్ధా వశ

ధారణే - ఇత్తిచతిత్యాలోచ్యేవేత్యుత్ప్రేక్షా - తస్యఅర్జునస్య మనసః
హృదయాదస్యపరుషాదృష్టేః పురతః- ప్రాదురభూత్ ఆవిర్బభూవ - ధ
క్తహరాక్షీచన్యహారెనైతదాశ్చర్యమితిభావః - ఓపచ్ఛందసికం॥ ౬౭ ॥
స్వస్యేతి॥ తత్ర రైవతకాద్రౌ - తస్మిన్ శ్రీకృష్ణప్రాదుర్భావసమయే వా
మిథఃనయనానందినోః పరస్పరమవలోకనజనితానందవతోః - సుభద్రార్జ
నయోః - స్వస్యఅన్యోన్యస్య చేష్టాకథయావృత్తాంతకథనేనైవచ
ద్యా- ద్వితీయస్యఋతోః గ్రీష్మస్య గుణం శోషణంజానాతీతిజ్ఞయానదీభూ
తేనభూతం - భవతేర్భావేనిష్ట్ - వర్షాను సరిదివతత్కాలే నవ్యగ్రస్త్వ
ర్థః- చిరాత్సంగమేసుహృదోస్సంభాషోన్మ తా యుత ఇతిభావః- రూపకాలంకారః

దేః ॥ ౬౭ ॥ విజయ ఇతి ॥ విజయస్యార్జునస్య - భావ స్యా[illegible] [illegible]
విషయకం విదుషః జానతః - అః ఏవ మధురం సాకూత [illegible] స్య
[illegible] స్య - మాతేన అనుకూలస్య - భిక్షోస్స న్యాసిన [illegible] స్య థో
[illegible] - కుసుమాస్త్రాత్ కామస్మాతాత్ భయాదివ - రైవతకస్య [illegible]ః కు
హాకుహరైః అంతర్గూఢ పథైరలక్షితస్సన్ - త్విషిస్య - ఉత్ప్రేక్షా-వ
సన్తతిలకం ॥ ౬౮ ॥ కథమితి ॥ ఉన్నతః చతుష్కికవిః-సుభద్రాయాః
కమనీయతా సౌందర్యం తస్యాస్తుత్యై స్తుతింకర్తుమితి క్రియార్థాత్వాది
నాసంప్రదానత్వం - స్తవస్తోత్రం స్తుతిర్నుతిరిత్యమరః - కథంకల్పేత శ
క్నోభ వేత్ - నభవేదేవేత్యర్థః - యేన కారణేన- చతుర్థమాశ్రమం యా
యోస్తత్ర నయనానందివోక్తిః ॥ ౬౭ ॥ ప ॥ విజయో మధు
రస్మితస్య భావం విదుషస్తస్య మతేన భిక్షుకేష ః । కుసుమా
స్త్ర భయాదివాతి గూఢః కుహరే రైవతకస్య నిర్వతిస్న ॥ ౬౮ ॥
కథం సుభద్రా కమనీయతాయాః కల్పేత సుత్యై కవిరున్న
తోపి । చతుర్థమప్యాశ్రమమస్య యేన తాం సాధనీభూయ
త్యాశ్రమోపి - అస్యార్జునస్య సాధనీభూయ సుభద్రావాప్తి కారణం భూ
త్వా - తాం సుభద్రాం విదృతస్తస్మ్రష్టుమైచ్ఛత్ - కిముతాన్య ఆశ్రమా
స్తత్రాపి స చేతనాశ్చేదిత్యర్థః ఆశ్రమోస్త్రీత్యనుశాసనాదాశ్రమశబ్ద
స్య క్లీబతయా నిర్దేశః - అత్రాంగనాసంగ ప్రసంగమాత్రాసహస్యాచేత
నస్యాపి యత్యాశ్రమస్య సుభద్రాదిదృక్షాయాం సత్యామన్యేషాంత త్రా
పి సచేతనానాం తద్దిదృక్షాస్తీత్యత్ర కిముతేతి కైముత్యన్యాయసిద్ధరథాప
త్యలంకారాత్మకవాక్యార్థేన కవీనాం సుభద్రా సౌందర్య వర్ణనేసామ
ర్థ్యనిషేధ సమర్థనాద్వాక్యార్థహేతుకం కావ్య లింగమితిద్వయోరంగ
గాంగీభావేన సంకరః - తేన చతత్సౌందర్యస్య లోకాతిశాయిత్వప్రతీతేర

లంకారేణ వస్తుధ్వనిః - ఉపజాతిః॥ ౨౮ ॥ తదాత్వ ఇతి॥ శ్రియః లక్ష్మ్యాః రు
క్మిణీరూపిణ్యాః పతిః శ్రీకృష్ణః - ప్రకృతే శుభస్య శుభప్రదే వివాహరూప
స్య ఆగమే ప్రాప్తౌ విషయే - పరిప్లవం చంచలం - భవేద్వా న భవేద్వా ఇతి
సంకల్ప మానసమితి యావత్ ॥ * ॥ చంచలం చపలం చైవ పారిప్లవ పరిప్లవే
ఇత్యమరః - తం అర్జునం ప్రతి - హే అర్జున - తే తవ - ఆశయే అభిప్రా
యే - యత్ కాంక్షితం వర్తతే తత్ ఆశయ ఏవ తత్ భవేదిత్యుక్తప్రకారే
ణ బ్రువన్ కథయన్ సన్ - తదాత్వే తదానీమేవ - అద్రితటాత్ పునః ద్వారవ
తీం ద్వారకాం ప్రతి - యయౌ ఆగచ్ఛతిస్మ - తదాత్వ ఏవేత్యనేన హరేః భక్త
వాంఛితానుకూలవత్వ రాపారవశ్యం ధ్వన్యతే - ఛందోభిప్రాయ ఆశ

దిదృక్షుతే స్మ ॥ ౨౮ ॥ వ॥ తదాత్వ ఏవాద్రితటాత్పతిశ్శ్రియః ప
రిప్లవం తం ప్రకృతే శుభాగమే। యదాశయే తే శయ ఏవ తద్భ
వేదితి బ్రువన్ ద్వారవతీం పునర్యయౌ ॥ ౨౯ ॥ గ ॥ తదనంత
రమహస్కరమహసస్కరన హాన్ మహాన్ మస్కరీ రైవత
కం గిరిముపస్కురుతే తస్య నమస్కరణమస్మాకం శ్రేయస్క
రణమితి పురోధో జనబోధనాత్కుతూహలినా హలినా నగరమా

యః - పంచ శాఖిన్యః యః పాణిరిత్యుభయత్రాప్యమరః ॥ * ॥
౩౦ ॥ తదనంతరమితి ॥ తదనంతరం శ్రీకృష్ణస్య ద్వారకాప్రాప్త్యనంత
రం - అహస్కరస్య సూర్యస్య యో మదః తేజస్విత్వాహంకారస్తస్య తస్క
రం లుంపకం తత్సదృశం మహాస్తేజః యస్య తథోక్తః - మహాన్ మస్కరీ స
న్న్యాసీ రైవతకం గిరిముపస్కురుతే అలంకరోతి - తత్రాస్త ఇతి యావత్ -
మస్కరో వేణుదండో అస్యాస్తీతి మస్కరీ - వేణుమస్కర తేజనా ఇత్యమరః -
తస్య సన్న్యాసినో నమస్కరణం నమస్కారః - అస్మాకం శ్రేయసః కరణం
సాధకతమం - ఇత్యుక్తప్రకారేణ - పురోధో జనస్య పురోహితజనస్య బోధ
నాత్ కుతూహలమస్యాస్తీతి కుతూహలినా - హలినా బలరామేణ - నగరం

ప్రతిపాల్యమానం ప్రాపయమాణం - బహిరపి - కిముతమనసీతిభావః - జ్వలతా దిగ్రహోనలజ్వాలేనేవస్థితేనేత్యుత్ప్రేక్షా - కాషాయవాససా అవకుంఠితం ఆచ్ఛాదితవపుర్యస్య తథోక్తం - సవ్యేనహస్తేనాపిసాచీబాణప్రయోక్తృత్వ ధనఞ్జయ సవ్యసాచిశబ్దేన జ్ఞాపకరూపేణ మత్సరేణ ద్వేషవతా - స్మరవీరేణ మన్మథవీరేణ - ప్రవాసమేవరంధ్రం ప్రహర్తుమవకాశమన్విష్యేత్యవిచార్య - పన్నగకుమారికా ఉలూపీ పాణ్డ్యకుమారికా చిత్రాంగదా యదుకుమారికా సుభద్రా తాసాం కృతే - తదర్థమిత్యర్థః - పృథక్ప్రత్యేకమాహరితాం ప్రయుక్తాం - త్రయాణాం శరాః కాణ్డాః కాణ్డాన్యేవ తేషాం సమాహారం త్రిశరకాణ్డీమివస్థితాం - త్రిదండీం వైణవీం - పూర్వవత్సమాసః - ద్విగోస్త్రీలిఙ్గాత్ -

నీయమానమ్-బహిరపిజ్వలతాపి రహోనలజ్వాలేనేవ కాషా
యవాససావకుంఠితవపుషమ్-సవ్యసాచిశబ్దమత్సరేణస్మ
రవీరేణప్రవాసరంధ్రం గత్వేత్యేవపన్నగపాణ్డ్యయదుకుమా
రికాణాంకృతేపృథగిరితాం త్రిశరకాణ్డీమివ త్రికణ్డీంబిభ్రా
ణం - నిజపల్లవకోమలిమనిర్జయశోకాదివశుష్యత్పటీ
రజ్జాగుణాసాదుకీభూయపరిచర్యమాణపాదయుగళంతం

దృష్ట్వా -బిభ్రాణం ధారయన్తం - నిజపల్లవస్య కోమలిమ్నః మార్దవస్య నిర్జయేన యశ్శోకస్తస్మాదివేత్యుత్ప్రేక్షా - శుష్యతా నిర్గతరసేన - పటీరగుణ్ఠా చందనకాష్ఠేన - పాదుకీభూయపాదుకే భూత్వా - పరిచర్యమాణం శుశ్రూషమాణం పాదయోర్యుగళం యస్య తథోక్తం - తంకపటనాట్యనాయకం సన్న్యాసినమర్జునం - యదుబృందేషుయాదవసంఘేషు సంభ్రమేణ వందమానేష్వనమస్కుర్వత్సు సత్సు - ముకుందః శ్రీకృష్ణోపి సవినయం యథాతథా ఉపాగతస్సన్ - చేతసి పూరణాదవశిష్టైః స్వసోదర్యాం సుభద్రాం ప్రేమరసైరివస్థితైః - తీర్థజలైః పిచండిలం పూర్ణోదరం - కమండలుం - తదీయమర్జునసంబంధినః పాణేర్హస్తాదాయస్వయంగృహీత్వా - హేభగవన్ -

ఇత ఇత ఏహి ఏహీతి వదన్నితి శేషః - రాజభవనముపనీయ ప్రాపయ్య - కన్యకాం
తఃపురే నివేశయామాస - ఉపమాయా ఉత్ప్రేక్షాచతుష్టయస్య చ సజాతీ
య విజాతీయయోస్సంసృష్టిః ॥ ౭౧ ॥ మార్గ ఇతి ॥ తదను కన్యాంతఃపుర
ప్రవేశానంతరం - స్మరో మన్మథః - మార్గే - తీర్థయాత్రామార్గే - అము
ష్య కృతే అర్జునార్థం - శరత్రయం - బాణపంచకమధ్య ఇతి శేషః - విము
చ్య ప్రయుజ్య - ఉలూపి కాచిత్రాంగదా సుభద్రాస్వనురాగజననాయేతి
భావః - శేషద్వయం బాణయుగం - పునరుజ్ఝితుం ప్రయోక్తుం - ఆత్తలో
భః మనతథోక్తి ఇవేత్యుత్ప్రేక్షా - శుశ్రూషితుం అర్జునయతేః పరిచ

కుహనాభిక్షుం సంభ్రమేణ వందమానేషు యదుబృందేషు
ముకుందోఽపి సపది యమముపాగతశ్చ తతః పూరణావశిష్టైః స్వ
సోదరీప్రేమభరనైరేవ తీర్థజలైః పిచండిలం కమండలుం త
దీయ్య పాణౌ రాధాయ భగవన్నిత ఇత ఏహీతి రాజభవనముప
నీయ కన్యకాంతఃపురే నివేశయామాస ॥ ౭౧ ॥ వ ॥ మార్గే
శరత్రయమముష్య కృతే విముచ్య శేషద్వయం పునరివో
జ్ఝితుమాత్తలోభః । శుశ్రూషితుం తదను సోదరచోదితా
యాస్తస్యాస్స్మరో నయనమేవ శరం వ్యతానీత్ ॥ ౭౨ ॥ వ ॥

ర్యాం కర్తుం - సోదరాభ్యాం రామకృష్ణాభ్యాం చోదితాయాః ప్రేరితా
యాః - తస్యాస్సుభద్రాయాః - నయనం చక్షురేవ - శరం వ్యతానీత్ బాణం
చకార - తత్కటాక్షైరితోఽపి చాపరూపౌ తుణౌ కుశే సంధుక్షితాభూదిత్య
ర్థః - ఉత్ప్రేక్షారూపకయోరంగాంగిభావేన సంకరః - వసంతతిలకా ॥
౭౨ ॥ వపుషేతి ॥ సమస్కరీకపటసన్న్యాసీ - మధురేణ కోమలేన మధువ
తా చ - సుభ్రువః సుభద్రాయాః వపుషా - చిత్తభువో మన్మథస్య ధనుషా
షాష్పేణ చ - తర్జితస్సంతాపితస్సన్నిత్యర్థః - తపసేవేత్యుత్ప్రేక్షా
కపటసన్న్యాసినః వస్తుతస్తపః ప్రసక్త్యభావాదితి భావః - తనోర్మస్కరీకస్య

తనిమానం కార్శ్యం - జగృహే గృహీతవాన్ - కృశోభూదిత్యర్థః - పీతే
నపంచమీకృశతానామమన్మథావస్థో క్తా- తతో ఘనాభిభవనాదిత్యత్ర ము
నస్సంగో వియస్యేశేషాస్విత్యత్ర దృక్సంగో మన్మథే జన్ప లతీత్యత్ర సంక
ల్పో విజయో మనోధురస్మితస్యేత్యత్ర హ్రీత్యాగశ్చ ద్రష్టవ్యః - వృత్తం వై
తాళీయం ॥ ౭౩ ॥ ప్రతీతి ॥ అయంపార్థః - దీర్ఘం ప్రతినిశ్వసితేన నిశ్వా
సేన - పాణినా నాసికాం స్పృశన్ సన్ - ప్రాణాయామస్య వాయుధార
ణాత్మకస్య తపసస్సమాపనం సమాప్తిబుద్ధిమిత్యర్థః - భావయామాస
జనయామాస - పశ్యతో జనస్యేతి శేషః - అన్యథా తైస్స్వవికారస్య తత్కృత
త్వాపత్తేరితి భావః - అత్ర నాసికాస్పర్శనక్రియయా ప్రాణాయామ

వపుషా మఘకేణ సుభ్రువోథనుషా చిత్తభువశ్చ తజ్జితః । త
వ సేవధి నేదినేతనోస్తనిమానం జగృహే సమస్కృతీ ॥ ౭౩ ॥ వ ॥
ప్రతినిశ్వసితేన దీర్ఘం పాణినా నాసికాం స్పృశన్ । భావ
యామాస పార్థోయం ప్రాణాయామసమాపనమ్ ॥ ౭౪ ॥
వ ॥ ప్రణవోచ్చరణే పురః ప్రసర్పన్ ప్రబభాసే యతిన స్త

సమాప్తిర్మయా కృతేతి భ్రాంత్యుత్పాదనేన మదనసంతాపజనితనిశ్వసి
తరూపమర్మప్రకాశనాయ పరవంచనస్య కృతత్వాద్యుక్తిరలంకారః ॥❀॥
యుక్తిః పరాతిసంధానం క్రియయా మర్మగుప్తయే ఇతి లక్షణాత్ ॥ ౭౪ ॥
ప్రణవేతి ॥ తదా కపటయతిత్వసమయే ప్రణవస్యోంకారస్య ఉచ్చరణే ఉచ్చార
నే - పురః పురస్తాత్ ప్రసర్పన్ ప్రసరన్ - యతినః కపటసంన్యాసినః - అధ
రః - ఓష్ఠః - అగ్రగతాయాః అవనీంద్రపుత్ర్యాః సుభద్రాయాః - ము
ఖసుధరమిత్యర్థః - ఆస్వాదయితుం ముహుః ఉజ్జిహానః ఊర్ధ్వాయ గచ్ఛన్ కి
లేతి సంభావనాయాం ॥❀॥ ఉత్ప్రేక్షా జనోత్ప్రేక్షా శ్రీలేశానదిత్యాదితివ్యా
త్యేభ్యజ్ఞానమిదిత్యవ్యాఖ్యానస్యేత్యర్థః - ప్రబభాసే - అత్రార్జునాధరస్య ప్రణ

హోచ్చారణక్రియానిమిత్తేనసుభ్రూధరోద్దేశ్యకతత్సమీపగంతృత్వో
త్ప్రేక్షణాత్ క్రియానిమిత్తాస్వరూపోత్ప్రేక్షా - వృత్తమాపచ్ఛంద
సికం ॥ ౭౫ ॥ కన్యేతి ॥ సపాదార్థః - కన్యా యాచ్చుభ్రూయాంకరే ప్తా
దపద్మం స్పృష్ట్వా తిప్రత్యూశ యతిసతి - గాత్రే స్పృశతి రేపుష్యంతీనస్వనయానా
సి పుళకాంకురాణి హా హారేహారే మాధవ మాధవేత్యుక్త్రిప్రకార యా
హాంస్మృతే సిద్ధాస్పృతకతానం కృత్వా తి - ల్యజ్జో పెసంచ తిహా - తన్వీపద్య చీపా
రివంచయామాసేత్యర్థః - అత్రాంకురశబ్దస్య క్లీబత్వే సత్రయోగిత్వా
త్పః - అతఃప్రవ్యశ్సగాత్రే పులకాంకురేష్విత్యాహారోపయుక్తమాః - తత్ర
తానన్యథయాంచకారేతియోజ్యం - గచ్ఛమానార్థత్వాద ప్రయోగణ

దాధరోష్ఠః ॥ ముహుః రగ్రగతావనీం క్రపుత్రీ పుఖమాస్వ
యుక్తుంకిలోజ్ఞహానః ॥ ౭౫ ॥ ప ॥ కన్యాకరేచ్ఛృద్మ తిపాదప
ద్మం పుష్య త్సగాత్రే పుళకాంకురేషు । హారేహారే మాధవ
మాధవేతిహారిస్మృతే రన్యథయాంచకార ॥ ౭౬ ॥ గ ॥ ఏకదాని
వర్తత్వం ప్రత్యాసనా సక్యంప్రతితుణమి సు పాపయుర ప్ర

తినన్యానపతత్వాఖ్యానోవ ఇత్యపేత్రష్టవ్యం - అత్ర హారికీర్తనక్రియయాత
త్సరణానందాదిమే పులకాంకురా ఇతిసుభ్రూయాభ్రాంతిపుంత్వా
ద్యత త్వాపిస్తవర్ణ్యశరాజసవికారేసత్యపిసాత్త్వికవికారతయాపమయా
ప్రకాశనేనతద్వంచనస్య స్ఫుటత్వాద్వ్యాజోక్తిరలంకారః - వృత్తముపజాతిః ॥
౭౬ ॥ ఏకదేతి ॥ ఏకదాకస్మింశ్చిత్సమయే - ప్రత్యవసానక్య త్యంభోజనస్యా
పారం - నివర్త్యసమాప్య ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యవసానం భోజనమిత్యవహారః
శ్చజగ్ధిశ్చే తిహలాయుధః - తుణేషుణాత్రతిషుణాం క్రతుసు పాపస్య మన్మథస్య
యురప్రైః బాణవిశేషైస్సంతతుణేన ఛేదనేన సమంతాత్సత్తితైస్సత్తైః
గుణస్యైశకస్థైఃఖింద్వైరినస్థితైః - సత్త్వగుణస్య పరిపన్నత్వాచ్చప్రశ్నేన

వ్యవహారః- స్వైరం బిందుభిర్వ్యక్తికిణాం వ్యాప్తాం చమూరోమహారిణస్య
మాంచామూరవీం త్వచమజినమభ్యస్య తత్రోపవిశ్యేత్యర్థః-విశ్రామ్యం
తం శ్రమముపనమంతం - మహానాసన్నాస్యసీనం మాయాయతిం -ధవిత్రేణ
మృగాజినవ్యజనేన - వీజయంతీం మృదుపవనం చాలయంతీ ॥ ఝ ॥ ధవిత్రం
వ్యజనం తద్వ్యద్విరుంమృగచర్మణేత్యమరః-తైర్నైరింగితైః పులకాద్యాకార
విశేషైః యుతిత్వేన సంశయ్య అయం యతిర్వాన వేతి సందిహ్య -తస్యైకపటస
న్నాస్యసీనః -తత్త్వస్య యథార్థస్య జ్ఞాతుమిచ్ఛయా జిజ్ఞాసయా - అనుర
హాసిపరికాంతే -సవినయం యథాతథావకృత్య మానప్రకారేణ -వ్యజిజ్ఞపత్

సంతతసుమనస్సంతానత్వతిశైత్యగుణశీకరైరివ స్వేదబిం
దుభిర్వ్యక్తికిణాం చామూరవీం త్వచమభ్యస్య విశ్రా
మ్యంతం తం మహానాసన్నాస్యసీనం ధవిత్రేణ వీజయంతీం ము
హుర్ద్రాక్తైర్నైరింగితైర్యతిత్వేన సంశయ్య తస్య తత్త్వజిజ్ఞాస
యా సవినయమనురహస్యవ్యజిజ్ఞపత్ ॥ ౭౭ ॥ వ ॥ తపస్వి
న్నన్యమే ప్రీతిస్తవాఖ్యాగమసంభవా । కన్యామానావకీ
ర్ణే త్వేకల్పశాఖాశిఖాముఖే ॥ ౭౮ ॥ గ ॥ ఇదానీమమీ ॥ ప ॥
యాదవః ఖలు పుణ్యారాశయో యతినామింద్రతమాం(ఘ్రి)సేవ

విజ్ఞాపయామాస - విప్రారాధ్యా గాపేః కర్తరి లుజేణే శ్రీత్యాదినా చజే సస్వి
ద్భావాదభ్యాసస్య సంప్రత ఇతీత్వం ॥ ౭౭ ॥ తపస్విన్నితి ॥ హే తపస్విన్
తవాఖ్యాగమాత్సంభవతీతి సంభవా - మోమమ ప్రీతిః స్నేహోమః - కన్యా
యా యమన్యాం నంప్రంతం కన్యకా జనోచితాన్యసల్లాపానహా త్వం లప్యఅవ
కీర్ణే త్వే భంగెనిమహో ॥ ఝ ॥ అవకీర్ణే-మహా ప్రశ ఇత్యమరః - కల్పస్యమర
తరో శాఖాయాశ్శిఖామివాచరతీతి శిఖాయతే-బహుసల్లాపే వాఙ్మజనయ
తీత్యర్థః-ఉపమానాత్కర్తుః క్యజన్తాల్లోపశ్చేత్యక్యజంతాత్కర్తరి టః ॥ ౭౮ ॥
యాదవ ఇతి ॥ యతోఽబ్జాంఘ్రియాః సంయామనపేషామ స్త్రీతియతినః ॥ ఝ ॥ మొనిజీ

తేంద్రియ(గ్రా)మాయతినోయతయస్తత ఇత్యన్వయః - హేయతీనామింద్ర యదవః యాకవాః - పుణ్యరాశయః ఖిలశరీరధారిణః పుణ్యసమూహా ఏవ యస్య పాదైశ్వర్య దుఃఖితవాం(ఘ్రి) సేవనాత్ పాదప్రస్థామాత్ర శిరసా ఏకం రజః రేణుం భవత్పదలగ్నం అవాప్య - మనసా - చ స్తత్వర్థః - అన్యా త్ రజః రజోగుణః తజ్జన్య కామాదివికారశ్రేణియావత్ - పరివర్జ్యతే త్యజ్య తే - వర్జేః కర్మణి - లట్ ॥ రజస్యార్థదార్థవైరస్యోపరాగగుణఫలదోష రితివిశ్వః - వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగం - అత్ర శిరస్యైకమవాప్య యు గ్రజతైత్యేవ తృతీయపాదపాఠః - పాఠాంతరేఽప్యన్వయ ఇత్యస్యైకమిత్య సైపసాకాంక్షత్వాత్ సాకాంక్షత్వదోషోఽపత్రైరుక్తస్వారస్యాయోగాత్ తి - వృత్తం వైతాళీయం ॥ ౭౯ ॥ భగవద్భక్తి ॥ హేభగవన్ యతీంద్ర - అత్ర

నాత్ । శిర స్యైకమవాప్య యుష్మజ్జోషని సాన్నిత్యపరివర్జ్యతే
తేచ రజైః ॥ ౭౯ ॥ ప ॥ భగ ... బుధ సైపరమార్థం
పవభావి నేశుభమ్ । ప్రయతాంతయోభవద్విధాః ప్రణి
ధానేనహి దివ్యచక్షుషః ॥ ౮౦ ॥ ప ॥ అవకర్ణ్యతదేవమీ
లితః క్షణమక్ష్ణోః ప్రతిబాచనాదదే । బహునాదినుయుష్మ

లంకాలత్రయవస్తుజాతం - విబుధ్య నైజానాసి - త్వమితి శేషః అతః మోహ మ - భావిభవిష్యచ్ఛుభం పరమార్థం యథార్థం అయథార్థ ధ్రువద - ప రంభ్యశం అర్థం అర్థశ క్త్యగమ్యమానం వదేతిచ - ననుసర్వజ్ఞత్వం చేద్వ క్తవ్యంత దేవకుత ఇత్యతఆహ - ప్రయతా ఇతి - హియస్మాత్ ప్రయతాః జి తేంద్రియాః - భవతోఽపి ధారీతిర్యేషాం తే భవద్విధాః యతయః - ప్రణిధా నేన యోగేన - దివ్యం సర్వదర్శిచక్షుర్యేషాం తథోక్తా భవంతీతి యోజ్యం అత్ర యోగవైభవసంపన్న దివ్యచక్షుష్ట్వాత్మాహాపవాక్యార్థేనసర్వావ బోధసమర్థనాద్వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగం ॥ ౮౦ ॥ అవకర్ణ్యేతి ॥ పషఅర్జునయతిః - తత్సుభ(ద్రా)వాక్యమవకర్ణ్య (శ్రు)త్వా - క్షణమ క్ష్ణోర్మీలితః మీలితాక్షస్సన్నిత్యర్థః - కృత్స్నయోగప్రకాశనాయేతి

భావః - ప్రా - వాచం ప్రత్యుత్తరం - ఆదదేస్వీకృతవాన్ - అయిసుభద్రే-
బహునోక్తేనకిం - యోషితాంకులే - స్వకైర్నిజైర్గుణైః సౌందర్యశీలా
దిభిః - విజయం సర్వోత్కర్షమర్జునంచ ప్రాప్స్యసి ॥❀॥ విజయస్తు
జయే - పార్థేఽపి విశ్వః ॥ ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

౮౨ ॥ పాదేతి ॥ యోనరః - తేతవ - పాదాంగుష్ఠనఖం - ఫాలేస్వస్యలలాటే
విశేషకంతిలకం కుర్యాత్ - ప్రణయకలహాదికృతమానాపనోదనాయపా
దపతనం ప్రణమేదిత్యర్థః - సోపినరః అర్జునశ్చ పుస్మరాతనస్సన్ - సద్య
ఇదానీమేవ - దృశోర్భవన్నేత్రయోః - ఆమిషం భోగ్యవస్తు - దృశ్య ఇ
తియావత్ - స్యాచ్ఛవేత్ - ఆమిషంభోగ్యవస్తునీతిః శ్వః - ఇదానీం

స్వైర్గుణైర్విజయం ప్రాప్స్యసి యోషితాంకులే ॥ ౮౧ ॥ ప॥
పాదాంగుష్ఠనఖం యస్తే ఫాలేకుర్యాద్విశేషకమ్ ॥ సనరో
పిస్మరారాతిస్సద్యస్స్యాద్దామిషం దృశోః ॥ ౮౨ ॥ గ॥ ఇతి
సాంత్వస్య వక్రిమస్పృశా వచసా శ్రవసా చ సుపీతపూర్వైస్సై
స్సైర్గుణైస్సైప్యయం సంక్రందననందన ఇతి నిశ్చయమాణేం

పాదాంగుష్ఠనఖం తే ఫాలే విశేషకం కుర్యాత్ - సత్వయా ప్రణమ్యమానః
నరోహం - అపి దేవకార్యార్థః సోపినరోఽర్జునః ॥❀॥ నరోఽర్జునేఽహసుష్మే
పిత్యు జయః - యత్తు మన్మథబాణవిద్ధస్సన్ మాంసభూత ఏవభవేదితిభావా
ర్థమాహాన్యసింహః - తదామిషపదస్య జుగుప్సాదాయకత్వేనాశ్లీలదో
షాపత్తేస్తస్యైవహ్యాదృశం ॥ ౮౨ ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారేణ - వక్రిమా
ణమర్థాంతరగర్భతయా కౌటిల్యం స్పృశతీతి తేన - తస్య కపటసన్న్యా
సినో వచసా వాక్యేనచ - శ్రవసా శ్రోత్రేణ - విశేషేణపూర్వం శ్రుతైః
విశ్రుతపూర్వైః - ఆగంతుకజనసకాశాదితి శేషః - తైః స్వైర్గుణైశ్చ
హైమ్నః ప్రమాణరూపవయశ్శీలాదిభిశ్చ హేతుద్వయేన - సాసుభద్రా

అయంప్రకోపకీర్ణాకపటయతీః సత్ప్రసిద్ధః సంక్రందనసందనః ఇం(క్రప)త్రో
జూనః - ఇః ప్రకృతిప్రకారం నిశ్చయ పవమానేరిత్తం - హృదయమేవ పేటికా త
స్యాః పుటే అంతరే - నిధాయ - బహిర్వప్రః టలమ్మిత్యర్థః - హే భగవన్ -
భవతా అభిహితయోః - ఇత్యనయోః శ్లోకద్వయయోః - క్రమేణ
ధర్మపరతాపి శేషనాయతాప - ఇజ బ్రహ్మ ఇజ ఘనసాన్నిహిత్య స్థితి
తిష్ఠమీ - అర్జునవిజయః - అర్జునవిత్వాత్ - తత్త్వ ప్రత్యక్షం
సదశబ్దస్య సంఖ్యా శ్రత్యంతేషు ధర్మాః పదము - వాది - వలయ
పూజా సహాంబహులవచనం - తవక్ర పయోనిధి - ఆనిశ్చితి
భవతీ - పంచనిష్ఠపరతంయ ప్రవృత్తం - ంబా
ప్రేత్యవద ఉభయ ఇష్టి - వారణకుసుమచత్ర

వస్త్ర పదమిదం పూర్వ ధ్యాయ - భగవత్ భవద్భిహితయోః
వినయసంశ్లోకయోః క్రమేణ ధర్మపంతాపం సిద్ధి
చతవక్త్ర సూర్య తేలత్రిశ్రీశతరళతరన మనుజ
నముంతీతస్థా ॥ ౮౩ ॥ పట్టమేవమద్దిభ్యతవో కిరంగిసప
షదాసోస్మ్యనుకంపనీయః। ఇతిప్రకాశ్య తుణనార్జున

పూర్వవదిత్యపిబోధ్యం - ఇత్యుక్తప్రకారేణ - తస్మైకపటసన్యాసినే - ఉక్త్వే
తి శేషః - వదనం శ్రీశైనతరళతరే అత్యంతచంచలే వచనే యస్మింస్తద్యథా
తథా అవనమంతీసతీ - తస్థౌ అతిష్ఠత్ . అత్ర హేతుద్వయోరర్జునత్వస్య
హాసానుమానాలంకారః - తమర్జీవితత్వాయనిశ్చయమనుమింహృదయపే
టికాపుటస్థితోపయుక్తకాలం తా... గీర్వాణదేవసంక
రః ౮౩ ॥ యమితి ॥ తతః హేమసుందర - ... అర్జునమూర్తి
శ్చ - ఏవముక్తప్రకారాత్రవఉక్తిసాంవచనానాం ... భవతి - సదాసో
ఖ్యానాః ఏవః అహమస్మి - అనుకంపనీయః ... ఇత్యుక్త
ప్రకారేణ - అర్జునత్వంషణాం ప్రకాశ్య - చోరయిత్వా ... -
తాంసుభద్రాంకపోలేచుంబ - బలదేవాదిభయాత్ తూష్ణీమిత్యుక్త్వం.

వంశస్థవృత్తం ॥ ౮౪ ॥ స్వేదేతి ॥ తదా చుంబనసమయే - పుష్పాస్త్రకర్ష
కవరః మన్మథ ఏవ హాలికః శ్రేష్ఠః - స్వేదాంబునః పూరేణ ప్రవాహేణ భరితే
పూర్ణే - స్వస్య కింశుకశిలీముఖైః నవపలాశబాణైరేవ సీరేణ హలేన కృష్టే కృతే
కింశుకగ్రహణం సీరత్వారోపోపయోగి వక్రముఖలాభాయేతి బోధ్యం . త
స్యాస్సుదృశస్సుభ్రాయాః - క్షేత్రే శరీరరూపకేదార ఇతి శిష్టరూపకం
॥ * ॥ క్షేత్రం కళత్రే కేదారే గాత్రే చేతి విశ్వః - పులకానాం ఛలేన వ్యాజేన
నిబిడాన్ - శృంగారస్య రసస్య బీజనికరాన్ - అవాప్సీత్ ఉప్తవాన్ - వ
పేః కర్తరి లుజి సిచి వృద్ధిః సమస్తవస్తువర్తి సావయవరూపకం - వసంతతిలకా ॥
౮౫ ॥ తస్యామితి ॥ తస్యాం మజ్జనస్య ప్రకాశవాసరసంబంధిన్యాం రజనౌ

త్వం చుచుంబ తాం చోరయతీః కపోలే ॥ ౮౪ ॥ స్వేదాంబుపూ
రభరితే సుదృశస్తదాస్యాః క్షేత్రే స్వకింశుకశిలీముఖసీరకృ
ష్టే ॥ పుష్పాస్త్రకర్షకవరః పులకచ్ఛలేన శృంగారబీజనిక
రాన్నిబిడానవాప్సీత్ ॥ ౮౫ ॥ తస్యాం మేచకభూమ్నిన—
రజనౌ సద్యోనుకూలాం రహఃపాణ్డో [illegible]
రోద్వాభ్యాం హరిభ్యామపి ॥ పారేషూఢభుజౌ జనేష్వబల

తాం తామేవానుకూలామిమాం విధూం సుభద్రాం - సద్యః ద్రుతం త
హాః పాణ్డోస్సూనోః కృత్యపరిణేయ - ద్వాభ్యామపి హరిభ్యామింద్రోపేంద్రా
భ్యాం విలోకితో దృష్టః ఉత్సవభరో వివాహోత్సవాతిశయః యస్య అథో
క్తస్య పార్థస్య - పారేషు జనేషు ద్వారకావాసిషు - ఉభయథా ద్వివిధాం అబ
లతాం నవిద్యతే బలం రామో బలం శౌర్యం చ యేషాం తేషాం భావం ప్రాప్తే
షు సత్సు ॥ * ॥ బలస్సంకర్షణే రక్షో భేదే శౌర్యే తు నద్వయోరితి విశ్వః - బ
లదేవస్య యదుభిస్సహ శంభుపూజనాయ సాముద్రం ద్వీపాంతరం ప్రతిగత
త్వాదితి భావః - జాగ్రతీ ప్రకాశమానా సారథివిద్యా రథచర్యా నైపుణ్యం
యస్యాస్తయా - తయా సుభద్రయా సహ - రథారూఢస్సన్ - పురాద్ద్వా

రకానగరాన్నిర్గత్య యానిర్గతవాన్ ప్రసన్నే భగవతి శ్రీకృష్ణే కిందుష్కరమితి భావః - వృత్తం శార్దూలవిక్రీడితం ॥ ౧౬ ॥ ఆకర్ణ్యేతి ॥ ఇదం సుభద్రా హరణవార్తామాకర్ణ్య శ్రుత్వా పాథోదనాదాత్ పాథోముచ్ఛబ్దాత్ కృత్వా - వ్యా జ్జృంభితానాం యుద్ధాయ సన్నద్ధానాం - యదూనాం యాదవానాం - క్రోధనస్య భావః కోపః క్రోధనత్వం తస్యైవ జాతేః మాలతీ కుసుమస్య ॥ * ॥ జాతిశ్ఛందో ధర్మభేదమాలతీగోత్రజన్మస్వితి వైజయంతీ - మ్లానిమప్రకాశం దాతుం మాధవః కృష్ణః మాధవో వసంతో భూత్ - సా ప్రసిద్ధా కుసుమాంకురవంశ్యానామి యవాంకురవాణాంవ్య కువిశేషాణామిఖం చకారవీ - ఏకత్రఉదంతాత్తస్యేదమిత్యణి ఓ గుణః ఇతి గుణే వాదేశే చా వ్యత్ర దం తాదేశే చటిత్యాణజీ త్యాదినాజీప్ - సమృద్ధిస్సంపత్ - యత్ర

తాం ప్రాప్తేషు పార్థస్తు యాజాగ్రత్సా గథివిద్య యాన
హరధారూఢః పురాన్నిర్యయౌ ॥ ౧౭ ॥ ఆకర్ణ్యేదం జృంభి
తానాం యదూనాం పాథోదశ్రోత్రో ధనత్వస్య జాతేః ॥
మ్లానిం దాతుం మాధవో మాధవో భూద్యత్ర యత్రాకారవీ
పాసమృద్ధిః ॥ ౧౮ ॥ ప ॥ రణోత్సాహే శాంతే యదుజడిమ

కృష్ణేన సంతే చ ఆయుత్తాఅధీనా - యుద్ధసన్నద్ధా యదూనాం పాండవపక్షపాతీ కృష్ణో నివారితవానిత్యర్థః ॥ * ॥ మాధవో మాసి వైశాఖే లక్ష్మీపతివసంతయోరితి విశ్వః - వసంతే మ్లాయంతి జాతయః పుష్పత్యంతికురవాణి ప్రసిద్ధం - శాలినీ వృత్తం ॥ ౧౮ ॥ రణేతి ॥ సురపతేరింద్రస్య తనూజోఽర్జునః రణోత్సాహే శాంతే సతి - యదూనామితి శేషః - యదూనాం జడిమ్నా మౌర్ఖ్యేన యా కీర్తిః ప్రసిద్ధిః తస్యాః ధ్వజలతాం తత్ప్రఖ్యాపనీమిత్యర్థః - కపటయతితాం కపటయతిత్వం - స్మారం స్మారం స్మృత్వా స్మృత్వా - అభీక్ష్ణ్యే ణముల్ - నలోకావ్యేత్యాదినా ద్విగకేశతీష్ప్రతిషేధః - వక్రితౌ కించిచ్చలౌ ఓష్ఠౌ యస్మిన్ తద్యథా తథా - ముహుర్ముహుః సంతాయాః - ప్రేయస్యాస్సుభద్రాయాః - దశనానాం దంతానాం హాసోద్భావిభక్తావత్యాం

దుష్టో భవతి - నిత్యం మిత్రీకృతం సఖ్యతీకృతం యయా సా తస్యాః శ్లోకోక్తస్య - శ
తాంగేన రథేన - నిజ పురీం ప్రతి ప్రస్థితవిరాటేన సహ - ఉదవోఢాః
అన్యథా యది జానీయుః తదా ... ... తే ... కేవల ప్రకా
శః - అ ... స్పష్టం ... మిత్రీకృత ... త్యస
హోక్తిః ... సంకరః - శిఖరిణీవృత్తం ॥ ౯౮ ॥ త
తః ॥ ... ప్రస్థ ... దేశానంతరం - ప్రవీరసూః వీరమాతా ॥ ... ॥ వీర
మాతా చ వీరసూ ... - సా సుభద్రా - కురూద్వహానాం కురువం
శ్యానాం - కుశలస్య శుభావహ సౌఖ్యస్య ఉదయాయ ఉత్పత్త్యర్థం - సకలై
ర్గుణైశ్శ్చంద్ర తారాబలాదిభిః అభినందితుం యోగ్యే అభినంద్యే శ్లాఘనీ

కీర్తిశ్రీజల ... సుపుష్పైః ... రం ... సంకటయతి తాం వర్ణిత
... స్నేహ ... దశన ... మిత్రీకృతయా శా
శ్శతాంగేనాసౌ తత్పురవతీత నాజ్జో నిజపురీమ్ ॥ ౯౯ ॥ వ ॥ త
తో మహామాత్యైస్సకలాభినంద్యే కురూద్వహానాం కుశలోద
యాయ । సతం సుభద్రా సుషువేభిమన్యుం ప్రవీరసూస్సాత
మివ ప్రవీరమ్ ॥ ౧౦౦ ॥ వ ॥ పాంచాలపుత్రీ చ పతివ్రతానాం

ముహూర్తే లగ్నే - తం ప్రవీరమర్జునమివ స్థితమభిమన్యుం నామ సు
తం - సుషువే జనయామాస ఉత్ప్రేక్షా - ప్రసిద్ధా ప్రవీరసూః కుంతీ తం
ప్రవీరమర్జునమివ సుషువే యథా తథా ... భావాత్ సాధకసా
మ్యాచ్చ ... సందేహసంకరః - ఉపేంద్రవజ్రా వృత్తం ॥ ౧౦౧ ॥ పాం
చాలపుత్రీతి ॥ పాతివ్రతానాం ప్రధానభావే ప్రాధాన్యే - కృతః పట్టబంధః
పట్టాభిషేకః యస్యాస్సా తథోక్తా - పాంచాలపుత్రీ ద్రౌపదీ చ ప్రతిభూలగ్న
కైః ... లగ్నకాః ప్రతిభువ ఇత్యమరః - స్వాన్ స్వీయాన్ - పంచాపి ప
తీన్ యుధిష్ఠిరాదీన్ - సద్యః - పితౄణాం ఋణాత్ విముక్తాన్ - స
పుత్రాన్ ... - అకాషీత్ పతైకస్య పతైకం పుత్రం జనయామా

సేత్యర్థః - శ్రు - ఏష వా అన్యోన్యో యః పుత్రీతి ప్రతీతేః - పుత్రజనసేనపత్య
బుణా పాకరణ శ్రవణాదితి భావః - ఉపమా - ఉపజాతిః ॥ ౧౦ ॥ అథ గ్రీ
ష్మర్తుం వర్ణయతి - అథేతి । అథానంతరం - వసంతస్య సామంతం సఖ్యా
త్యర్థః - బుతుగ్రీష్మః - తేషాం యధిష్ఠిరాదీనాం - పాన్యవమున్ [illegible]
పుత్రోత్సవహర్షోత్కర్షః - రాజన్య సంబంధి శరీరాదిభిః శ్రీభారం ఖంభాస్త్రేన
యోం హాపుష్పకళత్స్యేపెక్ష్యి త్ప్రదా ॥ శ్రీ గ్రీష్మేనాగాజన్య స్యోస్తేతి
తెలిసిభావః - స హాజగామ ॥ ౧౧ ॥ తదానీమితి ॥ తదా గ్రీష్మస్త్రతోకే
సమయో - భగవాన్ పవమానో మరుతాం తు - భీమస్య పుత్రస్య

ప్రధానభావేన కృతపట్టబంధా । పంచాపి సవ్య శిరస్తాభారివ
స్యాన్ పతన్ పితాగ్రా నామన్యానానకీమీలత్ ॥ ౧౨ ॥ అథతే
పాం ణాద్యశం పుత్రోత్సవమా కణ్యా బుతుస్తు సంతసా
మతాః శారాజస్య సంబంధి పహనహాహాదిః సహ జగాను ॥
౧౦ ॥ ౧ ॥ తాజ సంభగవాన్ పవమానస్తుభీ సప్రస్తుత్రే
ప్పచ్చిన్న శౌవపత్తు తాలోకస్య శాంతయ సం లించ్చి న
కతి విద్విసాని హాలం యోపి పురయిపవ మొకమిపినచాలు ॥ ౧౩ ॥

పుత్రోత్పత్తినిమిత్తం యా చాశౌచం జాతం తన్నత్తయా - లోకస్య జనస్య
భువనస్య చ స్వశాంతయ స్వప్తమిత్యర్థః - పుత్రోచ్ఛ్వాపవచనా
దిలిచ తుర్థే - సంకుచన్ లజ్జమానః ఇవేత్యుత్ప్రేక్షా - కతి చన దినాని మల
యంగిరింవిహాయ - ఏకాంపనాపిచ వాలం పృష్ఠతవాన్ - మలయానిల
వాత్తాపినుల భాభూదిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ ఏతేనేతి । ఏతేనదికా - రేం
న - ఏతేన తహాగమేన గ్రీష్మేనేత్యర్థః ॥ ఉష్ణ స్త్వగమా సఖ్యా
మహాత్మనో జీవాయజీవనౌషధం - మధుస్పీసంతః - అప్యతాపా తామిస్రా
తత ఉత్పారితనిష్ఠా సితః ఖిలు - ఇత్యుక్త ప్రకారమానసోత్తేనే వస్య

త్రైణా - పరభృతాః కోకిలాః తాసామేకవచనం - వనాంతే పవనస్యేత - త
స్య గ్రీష్మస్య వ్యాగత కుశలాగమ ప్రశ్నం - వసమాప చారనాపటిల ణా-
గ్రీష్మే కోకిలానకూజ. తీతి ప్రసిద్ధం - వసంతతిలకావృత్తం ॥ ౧౨॥ శిరీషేతి॥
తదానీం - కురు కామినీనాం వాంచాల్యాదీనాం - శిరీషపుష్పాని - శిరీ
షాణాం పుష్పాణాం స్తైకుపమానాసాదృశ్యం - మాదర్ణవేన గుణేన హేతు
నా - ఉపస్థితా ప్రస్తాభూత్ - తథాహి తపసిక్ర చ్ఛ్రాం ద్రాయణా
దౌ తపే గ్రీష్మే వస్థితానాం పవస్వినస్తు సులభం ॥ ❖॥ తపశ్చాంద్రాయణా
దౌ స్యాద్గ్రీష్మే హో కాంత రేపి జేతి విశ్వః - అత్ర సాంతాదంతయో రాస్తాం త్రై
ణాని వేదాశ్శైః - లింగ వివేక స్తుత సేనవపాణాశ్శిరదా హిమాగమ ఇత్యాదిప్ర

వ ॥ ఏతేన ఖల్వాకరుణా నత పాగమేన జీవాతు వద్యసుమదూరం
తతఏవ దేశాత్ ॥ ఉద్యాతి కోకిల దురీశవ గుపావనాంతే త
త్స్వాగతం పరభృతో స నాచచామ ॥ ౧౩ ॥ ప ॥ శిరీషప
ప్పైః కురు కామినీనాం శిరీష వల్యాప హమాదర్ణ వేన । ఉపస్థితా
భూమ పమాతదానీం తపస్వినానాం సులభం హి సర్వమ్ ॥ ౧౪
వ ॥ కురు కేళిచ నేషు మల్లి కా కుసుమేషు భ్రమరావళిబ
భౌ । బుబుతునా మధు గంధగ స్తత మోజమనా గ్రీష్మ హితేవ ముద్రి
తా ॥ ౧౫ ॥ ప ॥ శుభ సౌరభ సంభృ తాని భూమావకాశే వి

రామో గవిజ్ఞే జుకి - అత్ర గ్రీష్మ చాం ద్రా యణాదౌ శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవ
సాయ మూలాతిశయో క్త్యను ప్రాణితస్యా వా న్యేనవిశేష సమర్థన
రూపో ర్థాంతరన్యాసః ॥ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖
౧౪ ॥ కుర్వితి ॥ కురూణాం కేళివనేషు - మల్లికా కుసుమేషు - భ్రమరాణా
మావళిః పఙ్క్తిః - బుబుసునా గ్రీష్మేణ మధునో మకరందస్య గంధస్య పరిమళ
స్య చ వస్త్రే రామో గుణ్ణ స్త వొరతు హెర్ణ గ్రీష్మసు మోపరి - జతు సంశీలలాక్ష
యా - నిహితాన్య స్తా ముద్రికామ ద్రై ఏబ భావి కృ స్థ్రైణా - వెతాళీ
యం ॥ ౧౫ ॥ శుభేతి ॥ శుభైర్మనోహరైః సౌరభైః పరిమళైస్స భృతాని సంపూ
ర్ణాని - శుచౌ గ్రీష్మే భూతానిజాతాన్యపేత్యపి సస్ముచ్చ మూర్థకాకః - శు

త్రిత్వేనవర్తమానాన్యపి శ్యపి విరోధాభాసకః- అస్మిన్నత్ర స్మిన్నితి త్రి
ధాబోధః - యానిపుష్పాణి భూపమా పాటలాని పాటలసంజ్ఞాని శ్వేతరక్తాని
చాభూవన్ - తాని పాటలకుసుమాని త్వశోకస్పష్ట్వా శుణంపి తాని దృష్టానిసం
ని - పింగళానిసంతి తానిచ - చిత్రభావమాశ్చర్యకరత్వం శబళవర్ణత్వం నాగ్ని
త్వంచ - కథం సకలయోయుగయోజయోయుః - కిలయోజయోయురేవ
తృధః - శ్వేతానాం పాటలత్వస్య పాటలానాం పింగళత్వస్య చ తుణాదే
నాపిభాసనా హాశ్చర్యం - అనేక జాతీయ రూపాణి సుక్ర వెళనాచ్ఛ
శబళత్వం - [illegible] త్వం ఇతి
భావః ॥ * ॥ ... గ్రీష్మేహేమంత
వహే పిస్యాదిత్యపి సః ॥ * ॥ అశ్చర్యాతేక్యయోశ్చిత్రం నాత్వాగ్నా వృషుని

భూతాన్యపియానిపాటలాని । కిలపీయుగతీవచిత్రభావం
తుణపితానిద్యశోకథంనతాని ॥ ...
సశిరీషచాపం కైశ్య ఘనోయుకింతైస్సుస్ప ... నజజ్ఞే ।
తస్యాథవనిటలెసతతంయదాసీత్ ... కరమద్రి

త్రియామితిహాలాయుధః - విరోధాభాసమాలంకారయోఃశ్లేషసంకీ
ర్ణయోస్సంసృష్టిః - ఔపచ్ఛందసికం ॥ * ॥ సీమంతేతి ॥ సీమంతః కేశమ
ధ్యరేఖైవవిద్యుత్ తటిత్ యస్యతత్ -అవతంసం శిరీషంకుసుమమేవచాపః ఇం
ద్రధనుః యస్యతత్సదృశాంకారవీణాం కైశ్యం కేశబృందం ॥ * ॥ తద్వృం
దకైశికం కైశ్యమిత్యకేశపర్యాయేష్వమరః - కైజాన్తైరయంపురోవర్తి -వి
శేష్యాపేక్షపుంస్త్వనిదేశః - ఘనోమేఘ ఇతి - సజజ్ఞేసంజాతం సర్వైస్సర
షిజ్ఞాత మెవ్యర్థః - యస్యాస్తస్యసుభ్రకైశబృందస్య - అధః అధో
భాగస్థితపవనిట లెలలాటె - సతతంనిరంతరం - తత్తాదృశ అతిమహతీ -స
లిలశీకరైస్స్వకజలబిందుభిః ముదిరస్య మేఘచ్ఛన్నదివలక్ష్మీః - పదవ
సస్యద్విరితియావత్ - ఆసీత్ - తస్మాదితియోజ్యం- అత్రసలిలశీకరముదిర

నక్రైః-ప్రాంతేశప్రాంతే మేఘశ్యామమానాదమనానాలం కారః సీమంతః ద్యావిత్యాదిసోపదుపదాపకోజ్జితత్రితిరహోర గాంగీభావేన సంకరః ॥ ౯౭ ॥

ఉదగ్రేతి ॥ ఉదగ్రతుర్యస్త్రైస్తురుచైర్వ్యానస్పృస్యకైర్జైసంతాడమానా యమునాయాఽంతరస్మిన్కల్పిభవంతిఅఖిలానామవశ్యం సుహృదాయస్మిన్ తస్య - ఉపమానావద్యుజ్జలబక్యాచ - అహ్నాః వాసగపస్యసనిథం సుహృదం పశ్యాగతుంతస్యప్రారాత్ సమఫేనవేద్యుత్ప్రేక్షా- రాత్రేః స్వస్య కాలేంగనానస మయోపి- అపసర్పనాకలపలాయుతేస్మరాత్రసోమాభగస్య ల్వాయిత్యర్థః ॥ ౯౮ ॥ వపానస్వితిప్రయమువేశీత్రవాహుః - వపానసువపనతానా ॥ ✲ ॥ స్త్రియాం ప్రాస్యక్త్రిస్థానాంభూమిన్నవపాన ఇత్యమరః - లస్యాకంతలపృత్యా

నక్రైః ॥ ౯౭ ॥ ఉదగ్రైః కరైరుపస్కృతపుష్పసంతాడమా
ష్మాయమనాభిలవిద్యుఖస్య । ఆగంతుకాహ్వాస్పృవిదం స్వశా
లేప్యసీశ్చరేవాపసర్పరాత్రిః ॥ ౯౮ ॥ ప ॥ వపానస్వయం
త్వరితమస్మదుపాంతభూమేరున్మాలనంకలయతీతిరుపావ
లీభిః । తీరద్రుమైస్స్వనికటాదపవారితేవ మధ్యంజగామ స
రితాంసలిలస్య వేణీ ॥ ౯౯ ॥ ప ॥ దేశే దేశే జడితకురంగా

ణాం ఉపాంతభూమేః ప్రాంతదేశస్యోన్మూలనం పాతనం త్వరితం యథా తథా కలయతిః రోతీత్యుత్ప్రేక్షా ప్రకారయా రుపాకోపేనావలీభిః వ్యాప్తైస్తీరద్రుమైః - స్వనికటాదాత్మసమీపాత్ -అపవారితా శాఖాభుజైర్నిర్గస్యాపితేవేత్యుత్ప్రేక్షా- సరితాం నదీనాం సలిలస్య వేణీ- మధ్యంప్రత్యప్రదేశం ప్రతి- జగామ ॥ ౯౯ ॥ దేశే దేశ ఇతి ॥ జడితమానః శైత్యాన్యైవకురంగాః హరిణాః - దినకరస్యార్కస్య ఏవభిన్నైర్వ్యాధైః ॥ ✲ ॥ పులిందాశ్శబరాశ్లేచ్ఛాః కిరాతాశ్చాంత్యజాః పృథగితిత్రికాండశేషః - తేజోభిః కిరణైరేవ భల్లైః బాణవిశేషైః - దేశేదేశే ప్రతిదేశం - వీప్సాయాం ద్విర్భావః - ధావంధావం ధావిత్వా ధావిత్వా -అభీక్ష్ణ్యేణముల్ - ప్రవహరతసతి- రాజ్ఞాం

ధారాగేహం యంత్రధారాగృహం - శరణం రక్షకమవాపుః । క్రూరైరు
పద్రుతానాం రాజ్ఞాం తదాశ్రితో వా శరణమితి భావః - అత్ర జడిమపరంగా
ణాం పర్యాయేణ తత్తద్దేశత్యాగపూర్వకం రాజధారాగృహాశ్రయోక్తేః ప
ర్యాయాలంకారస్సావయవరూపకోజ్జీవిత ఇతి తయోరంగాంగిభావేన సంక
రః - తేనచ రాజధారాగృహాత్ రిక్తస్య పర్వతస్యాపి తైర్గ్రస్తత్వప్రతీతేః పరిసం
ఖ్యాలంకారప్రతీతేరలంకారేణాలంకారధ్వనిః ॥ పంక్త్యావృత్తం ॥ జ్ఞేయం పం
క్తాంశుభసగయుక్తైతి లక్షణాత్ ॥ ౧౦౦ ॥ అంగాంగేతి ॥ అంగానాం స్త్రీయూ
నాం అంగైః పరికీర్ణైః సంగం స్పర్శనం న సహంత ఇత్యసహనే - తపర్తౌ గ్రీష్మే
యువతయశ్చ యువానశ్చ యువానః - పుమాన్ స్త్రియేత్యేకశేషః - అ
న్యోన్యస్యాభిముఖాస్సంత ఏవ - కేచిద్వాచాఽస్పృశ్య ఇతి వాక్యాత్రైతైవద్య

స్తైజోభస్త్రైదినకరభిల్లే । ధావం ధావం ప్రహరతి రాజ్ఞాం
ధారాగేహం శరణమవాపుః ॥ ౧౦౦ ॥ ప ॥ అంగాంగసంగా
సహనే తపర్తావన్యోన్యమేవాభిముఖా యువానః । వాచాపి
కేచిన్న న సాపి కేచిద్దృశాపి కేచిత్పృథగాలిలింగుః ॥ ౧౦౧ ॥ గ ॥
ఏవం పచేళిమాం హేళిమయూఖకఠోరిమకేళిం తత్స్వరూపన

ష్టం ఆలిలింగుః - తావన్మాత్రమప్యసహంతః కేచిద్దృశా దృష్ట్యైవ పృథగాలి
లింగుః - కేచిన్మనసైవాలిలింగుః - సర్వత్ర అపిరేవకారార్థః - అత్ర యూ
నాముత్తరోత్తరేషాం పూర్వపూర్వవాచికాద్యాలింగనమాత్రాసహత్వే
నోత్తరోత్తరం సౌకుమార్యోత్కర్షప్రతీతేస్సారాలంకారః ॥ * ॥ ఉత్త
రోత్తరముత్కర్షస్సార ఇత్యుచ్యతే బుధైరితి లక్షణాత్ - సచ వాచికాదే
రాలింగనస్య పూర్వపూర్వవర్ణనాత్ ప్రతీయత ఇతి వస్తునాఽలంకారధ్వ
నిః పాఠక్రమాదర్థక్రమో బలీయానితి న్యాయేన ద్వయోర్వాచికదార్శ
నికయోరుత్తరత్వేన మానసికస్య లేఖనమిత్యపి ధ్యేయం ॥ ౧౦౧ ॥ అథ కృ
ష్ణార్జునయోః కాళింద్యాం జలవిహారం వర్ణయతి ॥ ఏవమితి ॥ ఏవముక్త
ప్రకారేణ పచేళిమాం పరిపక్వాం పచ పళిమజుప సంఖ్యానమితి పచేః కర్మణ్యేళి

టీ ॥*॥ పరిపక్వం పచేళిమమిత్యమరశేషః. హేళేస్సూర్యస్య హంసయూ
థానాం కిరణానాం కరోరిణః - ఉగ్రత్వస్య కేళిచేష్టాం ॥*॥ హేళిగాళిం
గనే సూర్య ఇతి వైజయంతీ - తస్య సూర్యస్య తనూజాయై యమునాయై నివే
దయితుం జ్ఞాపయితుం కామో యాసాం తాభిరిస్త్రీభిరివ - స్వైరా -
రామాభిః రమణీభిః నిరంతరాః పా(రా) ఉపాంతాః ప్రాంతా యయో
స్తౌ - దృగధ్వని చక్షుర్మార్గే వసంతౌ వర్తమానౌ - మహాన్ భాగః సాంద్రో
దవస్థితావిత్యర్థః - వసంతరతికాంతౌ మధుమన్మథావివస్థితావి(త్యర్థః). త్రైపూ
జయంతజనకస్యేంద్రస్య అనంతరజః అనుజః ఉపేంద్రః శ్రీకృష్ణ ఇతి యా
వత్ కౌంతేయోఽర్జునశ్చ ద్వౌ - పరిపాటలైః గరుద్భిః హంసానాం పక్షైర్వి

యామ్యై నివేదయితుకామాభిరివ రామాభిర్నిరంతరోపాం
తౌ - దృగధ్వని వసంతౌ వసంతరతికాంతావివ జయంతజన
కానంతరజకౌంతేయౌ - పరిపాటలహంసపాదదురవగా
హావనజాతసనాథపాథసి రోధసి చ విహారైస్త్రైషాం దినా
నామాపయికమాతిథ్యమాపాదయితుం తామేవ భగవతీం స
రితమాపతతామ్ ॥ ౧౦౨ ॥ వ ॥ కల్లోలజాలకపటేన కళిం
దపుత్ర్యాః పాదం ప్రతి ప్రసస్రుః పరమస్య పుంసః । తిష్ఠంతి

శేషాణాం పాదైశ్చరణైః దురవగాహైః దుష్ప్రవేశైః వనజాతైః జలజైః
సనాథే సహితే పాథసి యమునాజలే - పరిపాటలైః హంసస్య సూర్యస్య పా
దైః కిరణైః దురవగాహేన వనజాతేన అరణ్యసమూహేన సనాథే రోధసి
యమునాతీరే చ ॥*॥ హంసో విహంగభేదే కే ఇతి విశ్వః - విహారైః క్రీడాభి
స్త్రైషాం దినానాం గ్రీష్మవాసరాణామాపయికం యుక్తం - ఆతిథ్యం ప్రాజనం
గ్రీష్మావసరోచితసౌఖ్యమితి యావత్ - ఆపాదయితుం సంపాదయితుం - తాం
స్వరామాభిర్నిజ్ఞాప్య తైర్నసంభావితామేవ భగవతీం సరితం యమునాం
ప్రత్యాపతతాం ప్రాప్తవంతౌ - పత తేరాజ్ఞోర్ల్యాత్కర్తరి లఙ్ - ఉ
త్ప్రేక్షాద్వయస్య శేషాణాం సంసృష్టిః ॥ ౧౦౩ ॥ కల్లోలేతి । కళిందస్య

గిరేః పుత్ర్యా యమునయా - ఇహ భగవత్పాదే - త్రిషు జగత్సు పవిత్రాః - మేము - సఖ్యః గంగాః - పునః కతి - అన్యాః కియంత్యః సంతి - ఇత్యుక్త ప్రకారేణ - సువిలోకితుం ద్రష్టుం కామో యస్యాభ్యో క్తయే వేత్యుత్ప్రేక్షా - కల్లోలానాం మహత్తరంగాణాం జాలస్య బృందస్య కపటేనైవ - పరమస్య పుంసః శ్రీకృష్ణస్య పాదం ప్రతి - ప్రసస్రే ప్రసృతం - స్రపేః ప్రతిపూర్వాద్వా వేలిట్ ॥ ౧౦౩ ॥ తస్యా ఇతి ॥ తరుణాంబుదానాం కాలమేఘానాం జాతివైరిషు జన్మశత్రుషు - తద్వదతినీలేష్విత్యర్థః - తస్యాః యమునాయాః జలేషు ప్లవమానానాం జలభ్రమాణాం జాలం కర్తృ - వీచ్య స్తరంగా ఏవ కరాగ్రాణి తైర్విరని వారితస్య రామసీరస్య బలరామహలస్య వ్యావల్గనైః ప్రహా

మేపునరిహ త్రిజగత్పవిత్రాస్సఖ్యః కతీతి సువిలోకితుకామ
యేవ ॥ ౧౦౩ ॥ప॥ తస్యా జలేషు తరుణాంబుదజాతివైరిష్వావ
ర్తజాలమనయోరుభయోర్వ్యతానీత్ ॥ వీచీకరాగ్రవినివా
రితరామసీరవ్యావల్గనోపజనితవ్రణగర్తశంకామ్ ॥ ౧౦౪ ॥ప॥
మురారినారీముఖపద్మపఙ్క్తిర్జవేనయోద్ధుం జలదుర్గపద్మి
తీరేవతస్థే తిలకాపదేశాత్కృత్వా పురః ఖేటకమండలాని

రైః ఉపజనితానాం వ్రణానాం సంబంధినాం గర్తానాం నిమ్నభాగానాం శంకాం వితర్కణం - అనయోరుభయోః కృష్ణార్జునయోః - వ్యతానీత్ విస్తారయామాస - ఉత్ప్రేక్షాలంకారః - పురా కిల బలరామో యమునాం కృష్ణేన సేవ్యమానాం జలక్రీడార్థమాహూయాయు తామనాగచ్ఛంతీం హలేనాచకర్ష - ఇతి పౌరాణికీ కథాత్రానుసంధేయా ॥ ౧౦౪ ॥ మురారీతి ॥ మురారేః శ్రీకృష్ణస్య నారీణాం ముఖానామేవ పద్మానాం పఙ్క్తిః - జలేయమునప్రవాహగేహయాని పద్మాని తైః సహ - జవేన యోద్ధుం యుద్ధం కర్తుం - తిలకానాం విశేషకాణామపదేశాద్వ్యాజాత్ ఖేటకానాం చర్మణాం మండలాని పురః కృత్వా - శస్త్రాఘాతనివారణార్థమితి భావః - తీరే యమునాతటే - అవతస్థే తిష్ఠతి

వేశ్యాత్త్వేత్యవ్యంజకాప్రయోగాదన్యా - భిసుతయాంతరమవతీర్య క్షు
ణంతీ రేవతస్థిరాన్యర్థకః ॥ ౧౦౪ ॥ తాసామితి ॥ తత్ర యమునాంతటే - తా
సాం హరిసుందరీణాం - విలాసయుక్తం గమనం సమవేక్ష్య - లజ్జితా చేతనా
బుద్ధిర్యస్యాస్తస్యాః మరాళ్యాః హంసాంగనాయాః - లౌల్యాత్వేస్వస్యాః
శ్లాఘనీయత్వే హేతురపి - గతేర్గమనస్య మందిమశ్రీః మాంద్యసమృద్ధిః - వే
గాత్తిరోభవనేంతర్ధానే విఘ్నతయా ప్రతిబంధకత్వేన హేతునా - నిత
రాం గర్హ్యా నింద్యా బభూవ - అత్ర గతిమాంద్యస్య గుణస్య దోషత్వకల్ప
నాల్లేశాలంకారః - తేనచ హరిసుందరీణాం మందయానసౌందర్యమనన్యాదృ
శమితి ప్రతీతేరలంకారేణ వస్తుధ్వనిః ॥ లేశస్స్యాద్దోషగుణయోర్గుణదో
షత్వకల్పనమితి తల్లక్షణం -

౧౦౫ ॥ తాసాంవిలాసగమనంసమవేక్ష్య తత్ర లౌల్యాత్త్వ
హేతురపిలజ్జితచేతనాఽఽసీత్ ॥ వేగాత్తిరోభవనవిఘ్నత
యామరాళ్యా గర్హ్యా బభూవనితరాంగతి మందిమశ్రీః
౧౦౬ ॥ గ ॥ శనైశ్శనైస్తాసుసరితమవ గాహమానాసు
॥ ౧౦౭ ॥ గ ॥ కాసాంచిదీర్ష్యయేవనితంబబింబానినిజావ

౧౦౬ ॥ శనైరితి ॥ తాసుసుందరీషు శనైశ్శనైర్భయాన్మందంమందంయథా
తథా సరితంయమునాం అవగాహమానాసు ప్రవిశంతీషు సతీష్వితీదము
త్తరగద్యత్రయేణాన్వీయతే ॥ ౧౦౭ ॥ కాసాంచిదితి ॥ కాసాంచిద్దృశః ప్ర
శస్తానాం కతీనాం నితంబబింబాని కటిపశ్చాద్భాగమండలాని కర్తౄణి - పు
ళినాని - ఈర్ష్యయా నిజసాదృశ్యసహనేనేవేత్యుత్ప్రేక్షా - నిజస్య స్వీ
యస్య అవకాశస్య దానేనావలంబితాః స్వీకృతాః ఉన్నతిగౌరవం ఉత్ప్లవనం
చ యేషాం తైః - స్థూలోన్నతానామంతః ప్రవేశే జలస్యోత్ప్లవనం ప్రసిద్ధం
అంబుభిః కరణైర్నిచుళయాంచక్రుః ఆచ్ఛాదయామాసుః - అత్ర నితంబా
ఘాతోత్ప్లుతజలకృతపుళినాచ్ఛాదనే జలానాం స్వావకాశదానజన్యోన్నతి
మత్త్వేన పుళినసామ్యాసహనితంబబాంధవ్యం సంపాద్య తద్వారా తాదృశ

నితంబకృతశోభ ముత్ప్రేక్ష్యతే ॥ ౧౦౮ ॥ అపరాసామితి ॥ అపరాసాం కాసాం
చిన్నాభ్యః కుహరాణీవ నాభిరంధ్రాణి - అహూయ యూనః స్వహస్తాభ్యాం ప్రే
క్షణేనేవేత్యుత్ప్రేక్షా - ఆవర్తానాం జవేన యోవవలేపః తం - జలానామావ
ర్తనీయానాం చూషణాత్ - బలేన సంక్షిప్తైరితి ల్యుబ్లోపే పంచమీ - అవాలుంపన్
నాశయామాసుః - అవపూర్వాల్లుంపతేః కర్తరి లుఙ్ ॥ ౧౦౯ ॥ ఇతరాసామి
తి ॥ ఇతరాసామన్యాసాం - కుచాః కలశా ఇవ స్తనకుంభాః - క్రుధా స్వపాద్వ
శ్యకోపేనేవేత్యుత్ప్రేక్షా - కనకకోకనదకోశాన్ సువర్ణసౌగంధికము
కుళాన్ - క్షోభణాన్నిజాఘ్నుః తేన క్షోభం కృత్వేతి పూర్వవత్పంచమీ - వి

కాశదానావలంబితోన్నతిభిరంబుభిః పులినాని నిచోళయాం
చక్రుః ॥ ౧౦౮ ॥ గ ॥ అపరాసామసూయయేవ నాభికుహ
రాణి జలచూషణాదావర్తజవావలేపమవాలుంపన్ ॥ ౧౦౯ ॥
గ ॥ ఇతరాసాం క్రుధేవ కుచకలశాః క్షోభణాత్కనకకోకన
దకోశాన్విళయాంచక్రుః ॥ ౧౧౦ ॥ వ ॥ వక్షోజకుంభ
నివహోద్వనితాజనానాం గ్రీష్మర్తునా వినిహితం గ్రహరా
జపుత్రీ । తాపం పితుస్స్వసుహరత్తరలోర్మిహస్తైర
న్యం న యాతి హి విభూతిరపత్యభాజామ్ ॥ ౧౧౧ ॥ వ ॥ సుర
నాయకానుజమనోవశకృత్తౌ సుదృశో ముఖైర్నిపుణతాం

విదళయాంచక్రుః బిభిదుః ॥ ౧౧౦ ॥ వక్షోజేతి ॥ గ్రహరాజస్య సూర్యస్య పు
త్రీ యమునా - గ్రీష్మర్తునా వినిహితం న్యాసరూపేణ నిక్షిప్తం - పితుస్సూర్య
స్య సంబంధినం తాపమేవ స్వం ధనం ॥ ❁ ॥ స్వోఽస్త్రియాం ధన ఇత్యమరః -
వనితాజనానాం హరిసుందరీణాం వక్షోజకుంభానాం కుచకలశానాం నివ
హాద్బృందాత్ - తరలైశ్చలైరూర్మిభిరేవ హస్తైరహరత్ జగ్రాహ - హి
యస్మాదపత్యభాజాం పుత్రవతాం విభూతిః ఐశ్వర్యమన్యమపత్యేతరం - న
యాతి న ప్రాప్నోతి - సామాన్యేన విశేషసమర్థనరూపోఽర్థాంతరన్యా
సః ॥ ౧౧౧ ॥ సురనాయకేతి ॥ సుదృశః సుందర్యః - సురనాయకానుజస్య

శ్రీకృష్ణస్యానసఃవశీకృత్యావశీకరణౌషధమ్ - ముక్తైః కరగతైః - యథాసీపు
ష్పితాం కౌశల్యం యయుః - తథా నళినీలతాః పద్మవల్ల్యః తస్య నోపవశీకృతాః - స
రసీరుహైర్నీ పుష్పితాం న యయుః - తత్ర హేతుమాహ - సకచానీతి - య
ద్యస్మాదమూని ముఖాని సకచాని కేశసహితాని - తాని సరసీరుహాణి వికచా
ని కేశరహితాని వికస్వరాణీతి చ - అత ఇతి యోజ్యం - అత్ర సుదృశాం ము
ఖైరివ నళినీలతానాం సరసీరుహైః హారితానో వశీకరణనైపుణ్యాభావం
ప్రతి వికాసకేశరాహిత్యయోః శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయలబ్ధకేశరాహి
త్యరూపసాధనవైకల్యవాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగమతిశయోక్తిసం
కీర్ణం - మంజుభాషిణీ ॥ ౧౧౨ ॥ యమేతి ॥ సుదృశాం ఉరోజః కుచ ఇతి
జాత్యేకవచనం - రాత్రౌ స్వకాంతిచోరం - తదానీమేవ కమలస్య ముకు

యదా ఉపాంశు సరసీషు హైమనీ నళినీలతాస్తథా సకచాన్య
మూని ... చాని తాని యతః ॥ ౧౧౨ ॥ ప ॥ యమస్వసుస్స
న్నిధిమేత్య రాత్రౌ స్వకాంతిచోరం సుదృశాం ఉరోజః । నా
ళాగ్రశూలేన నళినం నివేశ్య వవల్గ హాహేతి వారిమధ్యే
౧౧౩ ॥ ప ॥ వ్యాత్యుక్షికాయాం విపులేక్షణానాం సువర్ణన్న

శనాచ్చౌర్యానుమాలాచ్ఛ్రితిభావః - నళినం పద్మకోశమిత్యర్థః - య
మస్వసుర్యమునాయాః సన్నిధిం సమీపమేత్య - వారిమధ్యే - నాళాగ్రప
వశూలేన వేశ్య - హాహేతి స్వకాంతిచోరశూలారోపజన్యాద్వవల్గన
నర్తనే వేత్యుత్ప్రేక్షా - నాళాగ్రశూల ఇతి రూపకోజ్జీవితా - యమస్వసుస్స
న్నిధిమేత్యేత్యనేనోక్తదండస్యమరణాంతత్వం సూచ్యతే ॥ ౧౧౩ ॥ వ్యా
త్యుక్షికాయామితి ॥ వ్యాత్యుక్షికాయామన్యోన్యముపరికరాభ్యాం జలప్ర
క్షేపక్రీడాయాం ॥ ॥ అన్యోన్యస్యోపరిహస్తాభ్యాం వ్యాత్యుక్షీ జలసే
చనమితి హలాయుధః - విపులేక్షణానాం ... నఖానాం ద్యోతైః ప్ర
కాశైః నళకుంభభ్రమం భః వర్షణం ... శ్రీకృష్ణస్య కరోపీత్యపి
శబ్దసముచ్చయః - తస్యాస్సరితో యమునాయాః - తుశబ్దో వాక్యాలం

కారే - ఉదారాం మహతీం సఖీం గంగాం మాన్యాం అసావీదివేత్యుత్ప్రేక్షా సూ
చయతేః కర్తరి లుఙ్ - నభఃఖద్యోతనిభవవళక్షుం వియత్ దిక్షు పాదితః భావ ఇత్యపి బో
ధ్యం ॥౧౧౪॥ ఉల్లాసభాజేతి ॥ ఉల్లాసం భజతీతి తద్భాజా ప్రేమోత్కట్యా
యుక్తేన హరిణా - ప్రియాయాః కబర్యాం కేశపాశే - కల్హారమాల్యే రక్తా
బ్జమాల్యే - కలితే యోజితే సతి - సపత్న్యాః వక్త్రం - అస్రైః అశ్రుభిః - అ
సూయయా యాని హసితాని హాసాస్తైశ్చ - ఉత్తంసితం భూషితం భూషా
దికం యత్ - తచ్చిత్రం - ఏకేన మాల్యేన తత్కబర్యా అలంకరణే ద్వయోరప్యు
హాసితైరేతద్వక్త్రాలంకరణాదిత్యాశ్చర్యం - పరమార్థస్తు - సపత్న్యాః
వక్త్రం అస్రైరుత్తమాంగం - అసూయాహాసితైస్తి తం [illegible] భూషా

ఖద్యోతవళక్షుమంభః సఖీముదారాం సరితం స్త్రీ [illegible]
వ్యావీదివ కంసహంతుః ॥౧౧౪॥ ఉ॥ ఉల్లా [illegible]
కా ప్రియాయాః కల్హారమాల్యే కలితే బం [illegible]
సూయాహాసితైశ్చ చిత్రముత్తంసితం వ క్త్ర [illegible]
త్న్యాః ॥౧౧౫॥ గ్లహం నిమగ్నగ్రహణేషు [illegible]

దితి ॥ ❀ ॥ ఆర్ద్రం సార్ద్రం క్లిన్నం తిమితం స్తిమితం సమున్నముత్తం చే
త్యమరః - ఇంద్రవజ్రా ॥౧౧౫॥ గ్లహమితి ॥ సువర్ణం యో [illegible] స
మానకాంతి వర్ష్మ శరీరం యస్య సః - యదూద్వహః కృష్ణః - నిమగ్నస్య
జలాంతర్లీనస్య జనస్య గ్రహణేషు - స్వయం గ్రహాలింగనసుఖం గ్లహం ప
ణం కల్పయన్ సన్ ❀ ॥ గ్లహో ద్యూతాదిషు పణ ఇత్యమరః - త
టిదివ తనుర్యాసాం తాః తటిత్తమాః సుదృశః సుందరీః - సలిలే తదంతరిత్య
ర్థః - సుఖాదనాయాసాదేవ - అగృహ్ణాత్ జగ్రాహ - తాః సుదృశః స్తుతం
నాగృహ్ణన్ - గృహ్ణాతేః కర్తరి లఙ్ - అత్ర తటిత్తనూరితి సుదృగ్విశేషణస్య
సువర్ణవర్ష్మేతి హరివిశేషణస్య చ సుఖేన గ్రహణయోగాయోగతాత్ప
ర్యగర్భత్వాత్ పరికరద్వయం సజాతీయత్వేన సంసృష్టిః ॥ యత్తు సువర్ణవ

హ్యైర్త్యపహారే భ్రమేణ సువర్ణవదమలం వస్త్రం యస్య స ఇతి నృసింహః - తత్ర తస్య మూలనిర్మూలకస్య న చోద్యం - యతస్తథావిశేషణస్య జలే కృష్ణా గ్రహణాసమర్థత్వాచ్ఛుస్వశక్తం కుతో నాగృహ్ణాన్నిత్యత్ర హేత్వనుక్తే ర్హారే స్వ శ్వేత గ్రహణాపత్తేశ్చ అసమర్థత్వాఖ్యాపకదోషనిర్హేతు త్వవ్యాహతత్వాఖ్యోర్థదోషాపత్తిరితి - కించ సువర్ణస్య అమలత్వేన సా మ్యోపమాయా అప్రసిద్ధత్వాఖ్యాలంకారదోషాపత్తిరితి చ - వంశస్థవృత్తం॥ ౧౧౯ ॥ ఘూత్కృతైరితి॥ అంబునిమగ్నో హరిః - ఘూత్కృతైః ముఖ మారుతైరధస్థితిచిహ్నైః జలాంతరావస్థానసూచకం బుద్బుదం - క్వచిదే కత్ర - ఉదన్వదుత్థాప్య - ప్రతివధూం ప్రియాయాస్సపత్నీం వంచయన్ సన్ - తత్రైవస్థితో నాంతర్మార్గేణ తత్సన్నిధిం గత ఇతి భ్రామయంత్స

యం గ్రహోలింగసుఖం యమునాస్వహః । సవర్ణవస్త్రాసలి
లేఽటిత్తనూస్సుఖాదగృహ్ణాత్సుదృశస్తనాతతమ్॥ ౧౧౯॥ ప॥
ఘూత్కృతైః క్వచిదధస్థితిచిహ్నం బుద్బుదం హరిరుదస్య
నిమగ్నః। వంచయన్ ప్రతివధూం క్వచిదూరుస్తంభమంబు
ని చుచుంబ వరాంగ్యాః ॥ ౧౨౦ ॥ ప॥ క్రీడతీ మండలీభూయ

న్నితియావత్ - క్వచిదన్యత్ర - వరాంగ్యాః - ప్రస్తుతోచితనిర్దేశోఽయం - ఊరుస్తంభ ఇవ తం - చుచుంబ - అత్ర బుద్బుదోత్పాదనక్రియయా వరాం గ్యా రుచుంబనాత్మకమస్యాప్రకాశనాయ హరిణా సపత్నీవచనం కృతమితి యుక్తిరలంకారః - స్వాగతావృత్తం॥ ౧౨౦ ॥ క్రీడతీతి ॥ తటయోరుభ యోః ప్రాంతే సమీపే - అప్సుజలేషు - మండలీభూయ వలయాకృత్యా అ వస్థాయ - క్రీడతీ విహరతీ - కృష్ణయోః కృష్ణార్జునయోః - యావతేయు వతిసమూహో - కృష్ణాఖ్యాశ్శునవ్యాసధనంజయజనార్దనా ఇతి విశ్వః - త టిన్యాః యమునాయాః స్తాటంకే ఇవ రేజతుః - అత్ర గౌరవర్తులత్వగుణనిమి త్తా యువతిసమూహయోః కుండలత్వోత్ప్రేక్షా - యత్వత్రప్ర ఇతి వర్ణాః అంతే యస్య తాదృశేదీ ప్రజాజ్వల్యమానే ఇత్యర్థః ఇతి నృసింహాః - తత్త

త్వాహితీపరిచయాం విశదయతి - యతః ప్రాంతే ఇత్యస్యైకవచనాంత త్వేతాదృశశబ్దస్యోపస్థాపనావశ్యకత్వేనదీప్రశబ్దవత్ కస్యచిత్ కృత్రి కం ప్రాదేరుపస్థాపనే ప్రకృతానన్వయః - సప్తమ్యేకవచనాంతత్వే ప్రథ మాద్వివచనాంత వాచ్యతాటంకవిశేషణత్వాయోగః - ప్రవణానాంతా నాంబహూనాంసత్త్వేపిదీప్రశబ్దస్యైవోపస్థితిరిత్యత్రనియామకాభావ శ్చ - కింబహూనా-కథంచిత్తదుపస్థాపనేపితస్యశబ్దరూపస్యార్థవిశేషణ త్వయోగేవా వాచ్యవచనాత్మ్యదోషాపత్తిరితి॥ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁

౧౧౮ ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారేణచిరంవిహృత్యజలక్రీడాంకృత్వా - ప్ర తీరం తటం ప్రత్యుత్తీర్ణాభిః - జలానాంలడయోరభేదాజ్జడానాంచ

కృష్ణయోరఘున్యగావతే। తటిన్యాస్తటయోః ప్రాంతే
తాటంకే ఇవ రేజతుః ॥ ౧౧౮ ॥ గ॥ ఇతిచిరంవిహృత్యప్రతీర
ముత్తీర్ణాభిర్జలమేళనప్రీళావివసంకుచితాత్మభిః కుచై
రానమితాభిస్తదంగసంగసంగతశర్మాణిమర్మరగిరాసంస్తుత్యా
పవనచంచలైరంచలైర్శ్లాఘమానానీవవసనానినివసితవతీ
భిఃకాయకాంతిలతాకోరకాణికనకాభరణానికామనీయక
పునరుక్తిమాత్రస్యపాత్రయంతీభిఃవధూటీభిస్సహాశకటాల

మేళనేనసంగత్యాప్రీళాత్ లజ్జాయాఇవేత్యుత్ప్రేక్షా - సంకుచితఃముకు ళితఃఆత్మానఃస్వరూపంచయేషాంతైః - కుచాజలసంగేనస్వల్పీభవంతీ తిప్రసిద్ధం - కుచైరానమితాభిస్తాసామంగైస్సంగేనసంగతం శర్మసుఖం యేషాంతాన్యతఏవమర్మరఃవేష్టనజన్యఃధ్వనిరేవగీర్వాక్తయాసంస్తుత్యా - పవనేనచంచలైరంచలైః ప్రాంతైఃశ్లాఘమానానిశిరోభిఃభిన్నదయ మానానీవస్థితాని - వసనానివస్త్రాణి - నివసితవతీభిః వేష్టితవతీభిః - కాయ కాంతేశ్శరీరశోభాయాఏవలతాయాః కోరకాణిముకుళాని - కనకాభర ణాని - కామనీయకేనసౌందర్యేణనైసర్గికేనపునరుక్తిరేవపునరుక్తిమా త్రంతస్య-పాత్రాణీకుర్వంతీభిః - పాత్రయంతీభిః - నిసర్గసుందరాణాంకి

మైత్రైస్సౌందర్యమితితద్వైయధ్యర్థంసూచయంతీభిరిత్యర్థః - పాత్ర(స్త్ర)స్థా త్రత్కరోటీపుణ్యాంతాలటశ్మతర్భ్యాగితచ్ఛాటిజోప్ - వధూటీభిః కాంతాభిస్సహ ॥శ్లో॥ వధూటీమహిలాభామేతి త్రికాండశేషః - తటాటవీంయము నాతీరకాననంప్రాప్య టతోస్మైస్వరంసంచరతో ప్రమోహాకృష్టార్జునమోర (గ్రా) పుర స్తాద్దిశిదిశి ప్రతిదిశంకృశితఃక్షీణీకృతఃశిశిరేతరాభీశోరుష్ణకిరణస్య ప్రకాశఃఆతపఃయేనతథోక్తః - అతఏవజనస్యదృశాంనే(త్రా)ణాంకోశీకరణేముకుళనేదేశికఃఆచార్యః - తత్కారయితేతియావత్ - మహసాంతేజసాంరాశిః - కోపిపుమానావిరాసీత్ (ప్రా)దుర్బభూవ - కాయకాంతిలతాంకోరకాణీవేతీవశబ్దహారఃకాన్వచిత్కః(పా)ఠాదికః - త(త్రో)(త్ప్రే)క్షాయాఃప్రసక్త్యభావాదితి - యత్తుతదంగేత్యత్రకుచదూషాంగేతెన్ప

వీంపర్య టతోస్త ఘోర (గ్రే) దిశిదిశికృశితశిశిరేతరాభీ
శుప్రకాశః - జనదృశాంకోశీకరణదేశికః - కోపి మహసాం
రాశిరావిరాసీత్ ॥ ౧౧౯ ॥ ఉ ॥ ఉన్మిష్యన్నిష్యయత్నా
త్పరిచలితయథాపూర్వశక్త్యధదృష్ట్యా తన్మధ్యే వీక్ష్యకం
చిత్పురుషమనుదితచ్ఛాయహస్తాతపత్రమ్ ।అజ్ఞాజ్ఞాతేయ

సింహః - తన్న - అ(గ్రే)నివసనస్యసర్వాంగసంబంధిత్వే నసందర్భవిరోధాపత్తేరితి - ఉ(త్ప్రే)క్షారూపకసంసృష్టిః॥ ౧౧౯ ॥ ఉన్మిష్యేతి ॥ తస్మిన్నేవతుణేతత్ క్షణం-దేశకాలాధ్వగంతవ్యాకృతికర్మత్వం - యత్నాత్కృ(చ్ఛ్రా)దిత్యర్థః - ఉన్మిష్యన్నిష్య ఉన్మీల్యోన్మీల్య -వీప్సాయాంద్విర్భావః - పక్ష్మణీఇతిశేషః - పరిచలితాతేజోభిఘాతాద్భగ్నాపూర్వంయథావర్తతేస్మయథాపూర్వంవాస్తవీత్యర్థఃశక్తిర్వస్తుగ్ర(హ)ణసామర్థ్యంయస్యాస్తయాదృష్ట్యాచక్షుషాకరణేన - తస్యతేజోరాశేర్మధ్యే - అనుదితాఅనుత్పన్నాఛాయాఅనాతపఃయస్మాత్తథోక్తంఉపరితనసౌరప్రకాశనిరోధేప్యధస్తనాగ్నిప్రకాశానిరోధాదితిభావఃతాదృశంహస్తేఆతపత్రంయస్యతం - అక్ష్ణానేత్రగోళకేన - ఓతాభిణ్డాలస్య - జ్ఞాతేయంబాంధ

వ్యంసిగధం కుర్వాణం - మార్జారసదృశా ఖమిత్యర్థః - కపిష్ఠాత్ శ్లేష
గితి భావేధక్త్యాయా దేశః - అక్ష్ణోరితిపాఠే నేత్రయోరిత్యర్థః - కంచిదని
దేశ్యసుహిమానం పురుషం వీక్ష్య - అథ - యదువరస్య కురువరస్యా ర్జు
నస్య చద్వయోశ్చ స్థసీమాయనో దేశః - ప్రశ్రయేణ వినయేన అశ్వ ర్యేణ
చలబ్ధా త్ప్రాప్తాత్ - ద్వైరాజానాయస్యాః స్తస్యా భావాద్వైరాజ్యా
ద్ధేతో రాకులా అభూత్ - రాజయుగ్మస్య ప్రాణఘాతుకత్వప్రసిద్ధేతి
భావః - విస్మితౌ విసితౌ చాభూతామిత్యర్థః - స్వభావోక్త్యుపమ
యోస్సంసృష్టిః ॥ ప్రథరా ॥ ౧౨౦ ॥ ముఖేతి ॥ ముకుందస్య కృష్ణస్య పద్భ్యః
శామిన్యః - అస్యాగచ్ఛతః - ద్విజాతివృద్ధస్య వృద్ధ బ్రాహ్మణస్య సబంధినః
వయసా వార్ధకేన కృతైర్జాతైః - ముఖేతిరో వేపథుభిస్తర్శ్వనకం పైః

మోతోర్ద్విదథతమనయోః ప్రశ్రయాశ్చర్యలబ్ధాత్ ద్వైర
రాజ్యాదాకులాభూద్యదువరకురువరయోస్తత్క్షణంచిత్తసీమా
౧౨౦ ॥ ప ॥ ముఖేతిరో వేపథుభిర్వయఃకృతైర్ముకుందప
ద్వాఃకృతసూచనా ఇవ । ద్విజాతివృద్ధస్య పథోస్య పార్శ్వ
యోఃద్విధాపసస్రుస్సహసాతిభీరవః ॥ ౧౨౧ ॥ ప ॥ తా

కృతం సూచనం పార్శ్వే పసర్పణ ప్రేరణం యాసాం తథోక్తా ఇవేత్యు
త్ప్రేక్షా - అతిభీరవః అతిభీతివత్యస్తత్యః - పథః తస్మాగస్య - పార్శ్వయోః
ద్విధా ద్విప్రకారం - సహసా - అపసస్రుః అగచ్ఛన్ - వంశస్థవృత్తం
౧౨౧ ॥ తాభ్యామితి ॥ తత స్తాభ్యాం కృష్ణార్జునాభ్యాం మాత్మానం శరీరం
చ అపంకం నిష్పంక దర్శనమ్మూన్యాంచ విధాతుము దంచంతి అంకురం తిబ
హూని పుష్కలో యాని స్వేదబిందవో యేషు తై రష్టాభిరంగైః పాదభుజవక్షః
పాదైః - తస్య దివ్యపురుషస్య - పదోః పాదయోః - నుపురస్థాదగ్రే - అవ
న్యాం భువః రజాంసి రేణవః రాజసవిశాఖాశ్చ - స్పృష్టాని - సాష్టాంగనమ
స్కృతరిత్యర్థః - అహోయా ఇత్యాశ్చర్యే - జగత్పావనయోః శపసరనారా
యణయో రాత్మనో నిష్పాపత్వకరణాభిప్రాయ ఇత్యాశ్చర్యమితి భావః - అ

త్రిస్వ్యా ంగావనీ గజస్పర్శనజన్యసపంకత్వప్రయత్నస్య రాజసవికాగాద్రయణప్రయత్నస్యవాస్వస్వవిపరీతనిష్పంకత్వనిష్పావత్వఫలత్వాజన్యత్వాద్వివిత్రాలంకారః ॥ ❀ ॥ విచిత్రంశత్ప్రయత్నశ్చేద్విపరీ ఫలేచ్ఛయేతి లక్షణాత్ - సచ శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యజ్జీవిత ఇతి యోరంగాంగిభావేనసంకరః ॥ ౧౭౨ ॥ పరస్పరేతి ॥ సోగ్నిః వృద్ధబ్రాహ్మణవేషః - పరస్పరాసంగేనాన్యోన్య మేళనేనయత్ఫలం భోజనంతస్యప్రకర్షేణదాతుమిచ్ఛాప్రదిత్సాదదా తేనపంచ్న తాదృశ్యాయః తయా - ఉపస్థితౌ ప్రత్యాసన్నౌ - స్వోపస్వీయాంజన్మతా రాజన్మనతుత్ర ఐందవవాసరః సోమవాసరశ్చ తౌ ద్వౌ ఉపస్థితావిత్యుత్ప్రేక్షా కృష్ణమర్జునంచ - ఉపసృత్యసన్నిధాయ - ఆశిషఆశీర్వాదస్యానంతరం

భ్యాంతతస్తస్య పదోః పురస్తాదపంకమాత్మానముపాదవి
ధాతుమ్ । స్వైః స్తోస్య దంచద్భహుఘుమర్దితోథ్యైరస్త్వా
భిరంగైరవనీరజాంసి ॥ ౧౭౨ ॥ ప ॥ పరస్ప
రాసంగఫలప్రదిత్స యాస్వజన్మతా రైందవ వాసరావ
వ । ఉపస్థితౌ తావుపసృత్య సంభ్రమాత్స ఆశిషోనంతరమేవ
మబ్రవీత్ ॥ ౧౭౩ ॥ ప ॥ క్షుత్ప్రపీడయతిమామయివీరౌ

సంభ్రమాత్సంతోషాదేవం వక్ష్యమాణప్రకారేణ అబ్రవీత్ - సంభ్రమా దుపసృత్యేతి వా యోజనా - అథ్యాభోజనమాలప్స్యమిత్యాదినా భానువా రాదేర్జన్మర్క్షయోగప్రశ్నైకంఫలశ్రవణాత్తత్రత్యభోజనఫలప్రదా తృత్వేనకృష్ణార్జునయోస్తత్త్వేనోత్ప్రేక్షణం - తదాశిషోనంతరమి త్యుపపాఠే భ్రమేణనృసింహవ్యాఖ్యానకర్త్రా వాచకపదాభావేనన్యూన పదత్వాఖ్యదోషాపత్తేరుపేక్ష్యం - వంశస్థవృత్తం ॥ ౧౭౩ ॥ క్షుదితి ॥ అయివీరౌహేకృష్ణార్జునౌ - క్షుత్ జఠరాగ్ని జనితోదరదాహః - యువాభ్యాంయుష్మత్తః - చకితాభీతేవేత్యుత్ప్రేక్షా - కుక్షిముదరమేత్య - మాం ప్రకర్షేణపీడయతి - పథాతిథిఃయస్యాన్న స్యపురాగ్రేతృప్యతి - యేనాన్నేనతృప్తోభవిష్యతీత్యర్థః - యావత్సారానిపాతయోర్లడితిలట్ ॥

ఘోటకాగామి కేవు రైత్యసురః - అనేనమయా - తదశపకునృంఖాంఛ . వవ
రూపం - బహుయథాతథాభోక్తుంయాచ్యతే - యాచెః కర్మణిలట్ - అ
త్రచమత్కృతాయాలశనయాన్నాహేతుత్వాద్వాక్యార్థహేతుకం కావ్య
లింగం ఉత్ప్రేక్షా సంసృష్టం స్వాగతావృత్తం ॥ ౧౭౪ ॥ ఇత్థమితి ॥ ఇత్థ ము
క్తప్రకారేణ - స్వస్యదక్షిణ కరంపురతో గ్రే ప్రసార్య - అర్జునః అశనం ప్రా
ర్థయత ఇత్యర్థః - చురాదిణిజనిత్యత్వాద ప్రయోగః - తస్య బ్రాహ్మణ
స్య - యద్వచనంయాచ్యతేతదశనంబహుభోక్తుమిత్యేవంరూపంతస్య పూ
ర్ణ్యేనుధావి వేగఃయస్యాస్సా - అవిలంబితానంతరోత్పన్నేత్యర్థః - తద్వాలిఙ్మ
తీనందాస్యావః ఇత్యుక్తప్రకారా ఘణికా ద్వాక్యం - తాభ్యాంకృష్ణా
ర్జునాభ్యామపి - సమాలలంబేస్పృహితా - లంబతేఃకర్మణిలిట్ - తదాహి -

కుక్షిమేత్య చకితేవ యువాభ్యామ్ ॥ యాచ్యతే తదశనం బ
హుభోక్తుం యస్య తృప్తి ... ॥ ౧౭౫ ॥ ప
ఇత్థంస్వదక్షిణకరంపురతః ప్రసార్య తద్వాక్యతోవచనపూ
ర్ణ్యేనుధావివేగా। తాభ్యాంతథో ఘణికేత్తస్తు సమాలలంబే
త్వప్యర్జునాఫలవదౌహ్య దమెవసూతే ॥ ౧౭౬ ॥ అథమి

గత్యప్రజ్ఞనేషు - అర్జునాభ్యాచ్ఛా - స్త్రీలింగేన స్త్రీ ... ఫల
ధారణవిస్మైవ - సద్య ఏవేత్యర్థః - ఫలం - ప్రసూతే జనయతి - సంతానవిలం
బితమేవాధినః కృతార్థయంతీత్యర్థః - సామాన్యేనవిశేషసమర్థనరూ
రూపోర్థాంతరన్యాసః ॥ ❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋
౧౭౭ ॥ అథేతి ॥ అథతయోః ప్రతిజ్ఞానంతరం - ముదా సంతోషేణ యాచి
తార్థదాన ప్రతిజ్ఞాజన్యేనాత్మనః యథాతథాభావో యథార్థానుష్ఠానం
త్వమితి యావత్ సకథితో నివేదితో యేనసః - భగవాన్ బ్రాహ్మణవేషః
ఉంతవట్యాః అధరోష్ఠస్యైవ యవనికాయాః తిరస్కరిణ్యాః అంతర్మధ్యే
త్ ప్రసరత్ స్మితం యయోస్తయోః స్మేరాధరయోరిత్యర్థః - తయోః
ప్పథాసుతస్యచతయోః కృష్ణార్జునయోః ధురి పురస్తాత్ - నిజదరేను

లసుమహోషువసతిభూరిశ్రేణినా పాసేక్షి [illegible] గౌరవరీ చర్యైః రాత్రుసైన్యైరీశ్వరైః
స్వైరైర్వది విశదగిరీశ్వరైః సుర(శ్రే)ష్ఠైశ్చ మేదురీకృతం సాంద్రీకృతం మరీహి
తానాం గోష్ఠోపద్రవానాం [illegible] పనమా విభాగా యో యస్య తస్య ఖాండవ
స్యభా పవనాహారాణ్యస్య - జగతాం లోకస్య కం రోగముత్వం రోగజన్యకృశత్వ
ముభోస్య ప్రాపితవానిత్యర్థః - తస్య ఖాండవస్య పరిరక్షణే దక్షస్య సమర్థస్య
బుభుక్షుణః ప్రసహ్య - [illegible] నాగరాజేపహుతాంతం చః నివే
ద్య - యువయోః కటాక్షబలేన సాహాయ్యోపజీవనేన - క్షుణ్ణద్విధ ఖాండమిక
స్థమిచ్ఛామి - తదితి శేషః - ఇత్యుక్తప్రకారం - స్వం స్వీయం అపేక్షితవి
శేషం కామితార్థం మాం చ చ మే కథితవాన్ - చతుర్ఃకర్తరి లిట్ - సాతిశయ

[illegible] కదితాత్యయ ధాతదా ఖాండో భగవాన్ బృహద్భాను
[illegible] కాంతవటతస్మితయోః కృష్ణ ధానుత
[illegible] గిరిపరివాసధూరి [illegible] వరసరిత్ [illegible] దరీశ
[illegible] మరీకృతమరీహిత ఖాండవస్య ఖాండవస్య జగతాం రోగముత్వం
తత్పరిరక్షణదక్షస్య బుభుక్షుస్త్వ క్షు [illegible] తం చ వినివే
ద్య యువయోః కటాక్షబలేన క్షుణ్ణద్విధ ఖాండమిక స్వాపేక్షి
తవిశేషమాం చ చ [illegible] || ౧౨౨ || ప || భ్రూసంజ్ఞయా మద

మిత్రిపారే [illegible] ఖాండవదాహత ధైర్యధనః || ఖ || సహా మాతిసవ స్థలాత్యవిత్య
మగః || ౧౨౨ || భ్రూసంజ్ఞయేతి || అథ పు సహాయాత మాసురపాణినః - య
ముపతేః ప్రేక్షకస్య - భ్రూ వస్సంజ్ఞయా ప్రేరణేన - సంతుష్యతః కామితా
ర్థ ప్రశ్న మూ ప్రత్యుష్య మాణాత్ తనూనపాతః అగ్నేః - జాతవేదాస్త
నూనపాదిత్యమరః - గాండీవస్య నామధనుషః నఖాండీహా సహావర్తమానో
గాండీవసఖా - రాజాహస్సఖిభ్యష్టచ్ సమాసాంతః టచ్ - తూణౌ నిషంగౌ చ
శ్రీనపీత్య కర్ణః - ప్ర(ప్రా) క్ష్వేణా ఖురగాన శ్వాంతశ్చ - సట తాన్ అత్య తా
క పినా అంజనేయేన మాత్రేన కేతనే నధ్వజేన - కాంతం మనోహారం - శాక
ప్రాక్ష్యా వాదినా సమాసః - తథం జగృహే గృహీతవాన్ - లౌకిక సాధనైరలౌ

కిట్సైర్నోత్కృష్టానుశక్యత్వాదితిభావః ॥ ౧౨౭ ॥ సురుదతి ॥ సహల్బ్రనో జార్జునః మయుతః పాసేనాఃనునగ ౯మాగణాణస్య బాణస్తైనైన తేయస్యగరుడస్యచచ త ణాకాంప్రథక్ప్ర త్యేకంమెజయాంఛ్చ త్వా ఈః తెన్త్య ఃతైనైః కీ నా్షైః కీ తిఃశిఖిభిరివస్థితైః చతుర్భిరిశ్వైస్సమయుపాస్యమానం సంయుజ్య మానం తంతాన్న స్పేగవత్తే స్వేనప్రసిద్ధమప్ని దత్తంరథమారురోహ ఇత్యర్థః ॥ ౧౨౮ ॥ దశముఖేతి ॥ అస్యార్జునస్యరథాగ్రకేతనే ఆంకః చిహ్నత్వేనవర్త మానః - సప్రసిద్ధోమారుతిహనుమాన్ - దశముఖస్య రావణస్యనగరేలంకా యాం - పురాదాహసమయేఅనుభూతంద్రష్టం - దహనన్యాగ్నేఃతా

పతేఃపురుహూతసూనుస్స సువ్యతోధజగ్ని హోపతసూవ పాలితతోజ్యౌచ గాండివసఖౌ శుభిగాంశ్చ శుభ్రాక్రాంతం రథంచనటతాకపికేతనేన ॥ ౧౨౯ ॥ ప ॥ ముయిన్మనోమా ర్గణపైనతేయుప్పథగ్గ యూత్తైనికిర్తిశాన్నైః । చతుర్భిర్నగశ్వైః స్సముపాస్యమానంసఫల్గునస్సందనమారురోహ ॥ ౧౨౮ ॥ ప ॥ దశముఖనగరేపురానుభూతంవహనహరాత్కరణం పునదీదృశుః । ఉపగతఇవమారుతిస్సనాథౌదుదచలద స్యరథాగ్రకేతనాంకః ॥ ౧౨౯ ॥ ప ॥ త్వద్భు జావనుధావం త్యాన్సంగ్రామేషుజయశ్రియః । జంభూయా యుధియంతూ త్సేజనయామాసతుస్తదా ॥ ౧౩౦ ॥ ప ॥ పవనస ఖస్య

తాత్కరణంబలాద్దావాం - పునర్ద్రష్టుమిచ్ఛ ఃదిద్రుక్షుస్సన్ - అతఏవ సాధౌన్నాతిః భూయఉపగతఃఆగతఇవేత్యుత్ప్రేక్షా - ఉదచలత్ స్పందత్వా తిస్మ - పృష్ఠేతాగ్రాణ్యత్తం ॥ ౧౨౯ ॥ అదితి॥ సంగ్రామేషుయాద్ధేషు- తస్యార్జునస్యభుజౌప్రత్యనుధావంత్యాః అనుసరంత్యాః - జయశ్రియః జయలక్ష్మ్యాః-జంభూయాస్వయస్యధియ-సంభావనాం - తూర్ణౌ అగ్నిదత్తా తూణీరౌ - తదాఖాండవదాహాదౌగావసరే-జనయామాసతుః ఉత్ప్రేక్షా ॥ ౧౩౦ ॥ పవనసఖేతి ॥ అథార్జునః - పవనసఖస్య అగ్నే

వృశో స్మింశ్చ యేను కృత్స్నవంపితన్స్వా కారిభ్యనాః- వర్తమానసామీప్యే వర్త మాననిర్దేశః- కరాభ్యాంపటుతరయా అతిశ రోరయాటంకృత్యా కంపితా అటవీఖాండవారణ్యభాగః యేనతథో క్తస్య- నద్యృతశ్చేతిశప్ - అస్యఅ గ్ని ప్రదత్తస్య కార్ముకస్య గాండీవస్య-గుణంజ్యామివ-దండంకుటిలంవక్రమతత సతతన్ప్రశావాకా -అకర్షణే నేతి భావః - అత్ర గాండీవగుణదండయోః కౌటి ల్యకరణోపవన్యస్యగమ్యత్వాత్తుల్యయోగితాభేదః-పుష్పితాగ్రావృత్తం- ౧౩౧ ॥ అథేతి ॥ అథనోగ్నిః - గరుడవలీముఖధ్వజాభ్యాంకృష్ణార్జునా భ్యాం సుమతిందా పోభ్యనుజ్ఞామేత్య - హాపోద్బడబాఅశ్వవైరోపిడా తగ్గం ఔర్వమునికోపఃతస్యాస్యాత్ ముఖాద్భ వతీతి భవాః అగ్ని బడబానల

> శోర్యదంపితస్ఫా వపటుగగటంకృతికంపితాటవీకః। కుటిలను
> తను తార్జునః కరాభ్యాంగుణమివదండమథాస్య గాండీవ
> స్య॥౧॥ అథగరుడవలీముఖధ్వజాభ్యామనుమతిమేత్య సనన్న
> నాహాహాపోత్ । వలరిపుమణిసీలము ప్రవాళంవనమశి
> తుంబడబాస్యభూరివాగ్నిః ॥ ౧౩౨ ॥ వ ॥ శోణరుచాశిఖ
> యాతిమహత్యాబాణపురావృతివాసనయేవ ॥ చండతరో
> స్యవనస్యసమంతాత్కుండలనాంకలయన్నవవ్భేద్ధగ్నిః ॥

ఇవ - వలరిపుమణిరింద్రనీలరత్నమివనీలంశ్యామం - ఉద్గతానిప్రవాళాని కిసలయానివిద్రుమాశ్చయస్మిం స్తత్ - వనంఖాండవంసాముద్రజలంచ - అశితుంభక్షితుం - సన్నాహాత్సన్నద్ధోభూత్ - శ్లిష్టవిశేషణోయముపమా ౧౩౨ ॥ శోణేతి ॥ అథచండతరః అతిభీషణోగ్నిః - బాణపురస్యబలిపుత్ర నగరస్యశోణాఖ్యస్యావృతివాసనయా ప్రాకారాత్మనాస్యావస్థానసం స్కారేణేవస్థితయేత్యుత్ప్రేక్షా - అతిమహత్యా- శోణసుచారక్తప్రభ యా - శిఖయాజ్వాలయా - అస్య వనస్యఖాండవస్య - సమంతాత్పరితః - కుండలనాంకుండలాకారేణవేష్టనం - కలయన్కుర్వన్ - వవ్భేద్ధేవ ర్ధతేస్మ - వర్ధతేః కర్తరిలిట్ - బాణపురస్యాగ్నిమయః ప్రాకారః

పురాణప్రసిద్ధః తోటకవృత్తం తోటకవృత్తమిదం భభభాగావితిలక్షణాత్॥

౧౩౩ ॥ ప్రథమమితి ॥ పావకోగ్నిః షిద్గ ఇవ తస్మిన్ ॥ * ॥ షిద్గః పల్లవికో విట ఇత్యమరః - ప్రథమమాదౌ - పరిరభ్య సంవేష్ట్య ఆశ్లిష్య చ - గృహీతః దగ్ధః ఆస్వాదితశ్చ పల్లవః ఓష్ఠపుటఇవ యేనతథోక్తే సతి - వనరాజేః ఖాండవస్య - స్త్రీ లింగాత్ కస్యాశ్చిన్నాయికాయాశ్చ - ఉపకంఠే సమీపే కంఠదేశే చ - ఆకులా తాపార్త్యా దంతక్షతవేదనయా చ సంకులా కపోతానాం పారావతానాం తేషామివ చ నాదతతిః కలకలరవరాశిః - ఉదగాదావిర్బభూవ - అత్ర ప్రస్తుతాగ్నివనరాజిశ్లిష్టసాధారణవిశేషణసామర్థ్యాదప్రస్తుతపరిరంభపూర్వకాధరచుంబనమణితమనోహరవిటకామినీసంభోగవ్యాపారప్రతీతేస్సమాసోక్తిరలంకారః ॥ * ॥ సమాసోక్తిః పరిస్ఫూర్తిః ప్రస్తుతే ప్రస్తుతస్య చేదితి లక్షణాత్ - అత్ర సంభోగస్యాలింగనపూర్వకత్వం రతిఘూజితానాం కపోతనాదసామ్యం చ రతిరహస్యే ॥ * ॥ ఆదౌ రతం బాహ్యమిహ ప్రయోజ్యం తత్రాపి చాలింగనమేవ పూర్వమితి - తత్ర భావుకకపోతవారిదేత్యాదినా ప్రసిద్ధం రత్యాయాసజనితో హుంకారో మణితమితి॥ ఆర్యావృత్తం ॥ ౧౩౪ ॥ క్రమేణేతి ॥ క్రమేణ ప్రబలీభవతః ప్రవర్ధమానస్య భగవతః పవమానసఖస్యాగ్నేస్సంబంధిభిరితీదం తృతీయాంతపంచకేపి యోజ్యం - తమాలాదిషు కేషుచిత్తరుషు వృక్షేషు నీలదళేషు - పర్ణోచ్ఛ్రయః దళసమూహా ఇవ ఆచరద్భిః పర్ణోచ్ఛ్రయాయమానైః ఉపమానాత్క్యజ్ - లక్ష్యశ్చానచ్ - పవమగ్రేపి - ధూమ్రైః - కింశుకాదిషు కేషుచిద్ద్రుమేషు తరుషు రక్తకుసుమేషు - స్తబకాయమానైః పుష్పగుచ్ఛవదాచర

౧౩౩ ॥ ప ॥ ప్రథమం పావకషిద్గే పరిరభ్య గృహీత పల్లవోష్ఠపుటే ॥ ఉపకంఠే వనరాజేరుదగాదాకులకపోతనాదతతిః

౧౪౩ ॥ గ ॥ క్రమేణ ప్రబలీభవతో భగవతః పవమానసఖస్య త మాలాదిషు కేషు చిత్తరుషు పర్ణోచ్ఛ్రయాయమానైర్ధూమ్రైః కింశుకాదిషు కేషు చిద్ద్రుమేషు స్తబకాయమానైర్జ్వాలా

ద్భిః - జ్వాలాకందళైః శిఖాంకురైః - తిలకాదిషు కేషుచిత్తరుషు రక్తబీజేషు పచేళిమానాం పక్వానాం ఫలానాం బీజాయమానైః - స్ఫులింగైరగ్నికణైః - హరిచందనాదిషు కేషుచిద్విటపిషు - తరుషు రక్తత్వక్షు - వల్కలాయమానైః ॥ * ॥ త్వక్ స్త్రీ వల్కం వల్కలమస్త్రియామిత్యమరః - ఆలోకైః ప్రకాశైః - నీడవత్సు పక్షికుటీరధారిషు - కేషుచిత్తరుషు - పరస్పరం పక్షిణాం పక్షాభ్యాం తాడనేన యుక్తం టనంచటచటశబ్దః తద్వదాచరద్భిః గటనాయమానైః - ప్లోషాణాం దాహానాం సంబంధిభిశ్చటచటాత్కారైః - వదితస్సర్వతః పరితం వ్యాప్తమపి - తద్వనం ఖాండవం - ముహూర్తమల్పకాలం యథాపురం దాహాత్పూర్వమేవ - అవతస్థే అవర్తత - అవ్యయం విభక్తీత్యాది

కందళైః - తిలకాదిషు కేషుచిత్పచేళిమఫలబీజాయమానైః
స్ఫులింగైః - హరిచందనాదిషు కేషుచిద్విటపిషు వల్కలా
యమానైరాలోకైః - నీడవత్సు కేషుచిత్పరస్పరపక్షపక్ష
తాడనరటనాయమానైః ప్లోషచటచటాత్కారైశ్చ పరితః
పరితమపి తద్వనం ముహూర్తం యథాపురమవతస్థే ॥ ౧౩౫ ॥

వ॥ హుతాశనపరిత్రాసాదుచ్ఛలంత్యా వనశ్రియః । కబరీ
వశ్లథా వేగాత్కాపి ధూమ్యా ఖమానశే ॥ ౧౩౬ ॥ ప ॥ వల

నాసాదృశ్యార్థేఽవ్యయీభావః - నావ్యయీభావాదిత్యమ్ - అత్రాగ్నిదాహేన వికృతస్య వనస్య పునర్ధూమాదిభిః పూర్వావస్థాసంపాదనాత్పూర్వరూపాలంకారభేదః ॥ * ॥ పూర్వావస్థానువృత్తిశ్చ వికృతేసతి వస్తునీతిలక్షణాత్ - తస్య చోపమా పంచకోజ్జీవితత్వ త్తయోరంగాంగిభావేన సంకరః ॥ ౧౩౫ ॥ హుతాశనేతి ॥ కాపి మహత్త్వేనానిర్వాచ్యా - ధూమ్యా ధూమపఙ్క్తిః - పాశాదిత్వాద్యత్ - హుతాశనాదగ్నేః పరిత్రాసాత్ పరితో భయాదుచ్ఛలంత్యాః ఊర్ధ్వం పలాయమానాయాః - వనశ్రియో వనలక్ష్మ్యాః - వేగాత్పలాయనసంభ్రమాత్ - శ్లథా ముక్తబంధనా - కబరీకేశపాశ ఇవేత్యుత్ప్రేక్షా - ఖమాకాశం - ఆనశే వ్యాప్నోతిస్మ ॥ ౧౩౬ ॥ వలయము

తి॥ ధూమరేఖా ధూమాః వలయం మండలం-ద్యావి ఆకాశే సేగం నీతిద్యోస్సదాం దే
వానాం-వర్త్మని ఆకాశే-భావినో భవిష్యతః-శరమయస్య కూటస్య శాలా
యాః పరితః యావచ్ఛాలం-మానసూత్రవత్ ప్రమాణసూత్రమివేత్యుత్ప్రే
క్షా బభౌ-వాసః కూటో ద్వయోశ్శాలేతి గృహపర్యాయోప్యమరః॥౧౩౭॥ అ
స్యైవేతి॥ భోజనపాలోకత్వం-సురతాం దేవానాం సల్లాపీరమింద్రమ
పి-భువి-తృణాయమన్యమానం తృణకల్పత్వేన సంభావయత ... అస్య
గాండీవభృతోఽర్జునస్యైవ-బాహ్వోః భుజయోః బలం శౌర్యం-పర
పరత్తచ్చారయోశ్చారయా-ఇత్యుక్తప్రకారేణ వదద్బ్రు ...
వేత్యుత్ప్రేక్షా-స్ఫోగ్నేః-స్ఫోటైర్వేణ్వాదీనాం దాహజన్యైః దళనైరి

యం ధూమరేఖా యావత్ర్తని ద్యోస్సదాం బభౌ । భావినశ్శర
కూటస్య పరితో మానసూత్రవత్ ॥ ౧౩౭ ॥ ప ॥ అస్యైవ
గాండీవభృతో భువి భోజనత్వం మల్లం తృణాయసురతామపి
మన్యమానమ్ ॥ బాహ్వోర్బలం పరపరేతీవ దన్నివాగ్నేః
స్ఫోటారవం సరుఘుటీతిస్ఫుటయాంచకార ॥ ౧౩౮ ॥ ప ॥

స్వపార్శ్వయుగ్మజ్వలదగ్నికందళా వనాంతభాజో జగరా
మహత్తరాః । నిశాతవజ్రక్షతనిస్సృతాసృజాం దశామయుః

ఆరవః పరపరాత్కారః తం-ఘుడితి ద్రుతం-స్ఫుటయాంచకార ప్రకటిత
వాన్ ॥౧౩౮॥ స్వపార్శ్వేతి ॥ వనాంతభాజః ఖాండవవనవాసినో మహా
త్తరాః అతిస్థూలాయతోన్నతాః-అజగరాస్సర్పవిశేషాః-స్వయోస్స్వ
యయోః పార్శ్వయోర్జ్వలంతః అగ్నేః కందళాః జ్వాలా యేషాం తా
దృశాస్సంతః-నిశాతేనాతితీక్ష్ణేన వజ్రేణేంద్రాయుధేన యాని క్షతాని ప్ర
ణానీత్యర్థః తేభ్యః నిస్సృతాన్యుద్గతాని అసృంజి శోణితాని యేషాం తేషాం-
మహీభృతాం పర్వతానాం-దశామవస్థాం-సామ్యమితి యావత్-అయ
తాన్నదృష్టం వినైవ-జగ్మహుః-అత్రాన్యదశాయా అన్యత్రాసంభవేనౌ
పమ్యాక్షేపాదసంభవద్ధర్మసంబంధనిబంధనో నిదర్శనాలంకారః ❀❀*❀❀

౧౩౯ ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర దహ్యమానే ఖాండవే - స్తంబేరమాణాం నికురుం బాణి గజబృందాని ॥ ※ ॥ ఇభః స్తంబేరమః పద్మీ - బృందం నికురుంబం కదంబక మిత్యుభయత్రాప్యమరః - ఆమూలం మూలదేశపర్యంతము నలార్చిర్భి రగ్నిజ్వాలాభిః అవలంబితాని వ్యాప్తాని దంతాముసలానీవ తాని యేషాం త థోక్తాని సంతి - ప్రేమ్ణా ప్రియానురాగేణ పరవశతయా పారవశ్యేన హే తునా - వశాసు కరిణీషు వితరితుం - సృక్వభాగయోరోష్ఠప్రాంత యోర్విన్యస్తాః అర్పితాః జగ్ధాః జగ్ధార్ధాః శల్లకీపల్లవమయాః కబళా ద్వైః తథోక్తానీవేత్యుత్ప్రేక్షా - తుణమలక్ష్యంత అదృశ్యంత - లక్షతేః కర్మణి

త్వాజ్జగృహుర్మహీభృతామ్ ॥ ౧౩౯ ॥ గ ॥ తత్ర నికురుం బాణి స్తంబేరమాణామామూలమనలార్చిరవలంబితదంత ముసలాని ప్రేమపరవశతయా వశాసు వితరితుం సృక్వభాగ విన్యస్తజగ్ధార్ధసల్లకీపల్లవకబళానీవ తుణములక్ష్యంత ॥
॥ ౧౪౦ ॥ ప ॥ సవిధజ్వలనోష్మవీచిభిన్న పదిమ్లానకపిత్థశాఖి నామ్ । పరిపాకసితాః ఫలవ్రజాః ప్రబభుః స్ఫోటకబుద్బుదా ఇవ ॥ ౧౪౧ ॥ ప ॥ నిశి కేవలంతమసి దీప్రతనుం నిజజాతిమో షధితరుం నిఖిలమ్ । ఇతరే విజేతుమివ తే తరవో దివసేఽపి జ జ్వలురతీవ తరామ్ ॥ ౧౪౨ ॥ ప ॥ దృప్తదానవనిశాచరవర్గ

లజ్ ॥ ౧౪౦ ॥ సవిధేతి ॥ సవిధే సమీపే జ్వలనస్య జ్వలతోగ్నేరూష్మణః వీ చిభిః పరంపరాభిః భిన్న పదిమ్లానానాం ప్లుష్టానాం కపిత్థానాం నామ శాఖినాం వృ క్షాణాం సంబంధినః - పరిపాకేన సితాః శ్వేతాః - ఫలానాం వ్రజాః సమూ హాః - స్ఫోటకస్య మసూచికారోగస్య బుద్బుదాః వ్రణవిశేషా ఇవేత్యుత్ప్రే క్షా - ప్రబభుః - వైతాళీయం ॥ ౧౪౧ ॥ నిశీతి ॥ నిశి కేవలం రాత్రావేవ తత్రాపి తమస్యేవ - దీప్రా ప్రకాశమానా తనుర్దేహో యస్య తం నిజజాతిం నిఖిలం సమస్తమోషధితరుం జ్యోతిర్లతాం - విజేతుమివేత్యు త్ప్రేక్షా - ఇతరే తద్భిన్నాః - తే ఖాండవీయాః - తరవః - దివసేఽహన్యపి

త్యపినాకిముతరాం త్రావితిధ్వన్యతే - అతీవతరాంభృశం - జజ్వలుః జ్వలం
తిస్మ - ప్రమితాక్షరావృత్తం || ౧౮౨ || దృప్యతీతి || తత్ర ఖాండవే - గాండీ
వభృతార్జునేన - నిహతః పలాయనసమయే ఖండితోపి - దృప్తానాం దాన
వానామసురాణాం నిశాచరాణాం - రాక్షసానాం చ వర్గః సమూహః
తస్యార్జునస్య నిషంగయుగే అక్షయతూణీరయుగ్మే బాణగణానాం సంబం
ధిన్యా సంఖ్యయా సహ - ప్రతిభటత్వం ప్రతివీరత్వం తుల్యత్వం చాకార్షీత్
చక్రే - కృఞః కర్తరి లుఙ్ - సిచివృద్ధిః - అత్ర నిహతస్య ప్రతిభటత్వమితి వి
రోధస్య సంఖ్యాత్వేనాభాసీకరణాద్విరోధాభాసః - ఏవం తాదృశదానవని
శాచరవర్గస్సంఖ్యయా చ త్రత్రణార్జునేన సహాయోద్ధుమశక్త్యా తన్నిషవి

త్త్ర గాండివభృతా నిహతోపి । తన్నిషంగయుగబాణగ
ణానాం సంఖ్యయా ప్రతిభటత్వమకార్షీత్ || ౧౮౩ || ప ||

జ్వాలతాపభరకుండలితాంగైః క్ష్వేళసారఘృతసేచనవ్యా
ప్తైః । సర్పపుంగవతతీరతిహృష్టః శష్కులీరివ చచర్వ కృ
శానుః || ౧౮౪ || ప || తావత్తక్షకరక్షకాయ సహ
పౌత్రక్రోధిబహ్వస్త్వపం వజ్రం న్యస్య తదీయమూర్ధ్ని హరౌ
తాం సన్నాహయన్త్యాహినీమ్ । బ్రహ్మాండప్రతిరో
ధసేనవిసృతైస్తూర్ణైస్త్రైరివారణ్యైజై రాతస్త్రారసభస్తలం

గబాణగణసంఖ్యయా ప్రతిభటత్వవర్ణనాత్ప్రత్యనీకాలంకారః ద్వౌ
శ్చ శ్లేషైకోత్థాపితత్వాదైకకాలికత్వాచ్చ సమప్రాధాన్యసంకరః -
స్వాగతా || ౧౮౩ || జ్వాలేతి || కృశానురగ్నిః - జ్వాలానాం తాపభరేణ
తాపాతిశయేన కుండలితాని - కుండలాకృతిం నీతాని - అంగాని దేహావయ
వాం తాః - క్ష్వేళసారస్య విషరసస్యైవ ఘృతస్య సేచనేన ఉక్షణేన వ్యాప్తాః
ఓతో గుణవచనస్యేతి జీషే - శష్కులీశ్చక్రాకృతిభక్ష్యవిశేషానివ స్థితా
ఇత్యుత్ప్రేక్షా - సర్పపుంగవానాం సర్పశ్రేష్ఠానాం తతీస్సమూహాన్
అతిహృష్టస్సన్ చచర్వ దదాహేత్యర్థః చర్వ అదనే కర్తరి లిట్ ద్వయోర్వ్యా

లక్ష్మీలాంఛితజ్వాలశబ్దస్య పుంస్త్వానుశాసనాత్ తత్త్వేన నిర్దేశః ॥ ౧౪౪ ॥

తావదితి ॥ తావత్సహస్రనయనః - శక్రః ఇన్ద్రః - తత్ తక్షకస్యానాహుసఖ్య-
కాజస్యరక్షణకర్తృంరక్షణోపాయేక్రియాభేదాత్ దినాచతుర్థ్యా - సహ-
సా దృప్తం ద్విపమైరావతం అధిరుహ్య గృహ్య - తదీయేమూర్ధ్ని శిరసి
వజ్రమాయుధం న్యస్య నిధాయ - మయతాం వాహినీం దేవసేనాం సన్నాహ-
యుక్తాయా స్థాయో ద్యోజయం త్స్య - బ్రహ్మాండే తద్భిత్త్వా ప్రతిరోధనేన
ప్రత్యాఘాతేన - విముక్తైః ప్రత్యావృత్తైః - ఆరణ్యజైః ఖాండవదావ-
ధూమైః - ధూమైరివస్థితైరిత్యుత్ప్రేక్షా - ఆరబ్ధాః కృతాః ఘోరాః కఠో

జలధరైరారబ్ధఘోరారవైః ॥ ౧౪౫ ॥ గ ॥ తతస్తైరనే
కైర్నాకౌకసామనీకైర్మత్సరేణ తదుపరి నిపాత్యమానది
వ్యశిఖరాణామివ వేగాదాపతతాం వారిధౌ బాడబహవ్య
వాడపికబళితోయమస్మాభిరితీవవిద్యుతః ప్రకాశ్య గర్జితే
నతర్జయతామివ పర్జన్యానామాసారపరంపరాభిసారేణని
ర్వాపితే వనాగ్నౌ మునా కృష్ణమాయయమానే సత్వరో కౌయమా
వలోచనేన కపికేతనేన తత్ప్రతిచికీర్షయా శరకదంబైరం
బరేనిరవలంబమాకలితాం శాలాం ఛత్రీకృత్య పునరపి సము
ద్వీప్యమాన నిజకేతురుషబుధో భగవానుద్దిదీపే ॥ ౧౪౬ ॥
గ ॥ తత్రాన్తరే ప్రోషితవల్లభతయా ప్రేష్యాకుమారమశ్వ

త్థాః ఆరవాణి గర్జితాని యైస్తైః జలధరైర్మేఘైర్నభస్థలం గగనప్రదేశ
మాతస్తాగ ఆచ్ఛాదితవాన్ - వృత్రఘాతేః కర్తరి లిట్ - శార్దూలవిక్రీడితం
౧౪౭ ॥ తత ఇతి । తతః అనేకైస్తైర్నాకౌకసాం దేవానామనీకైః బలైః-
మత్సరేణ ద్వేషేణ - తేషాం కృష్ణార్జునపావకానాం ఉపరి శిరసి నిపాత్య
మానానాం దివ్యాన్యేవ నిర్జీనాం శిఖరాణామివ స్థితానాం - అత ఏవ వేగాదా
పతతాం గురుత్వాదితి భావః - వారిధౌ సముద్రే - అయం బాడబహవ్య
వాడ్బడబానలోఽపి అస్మాభిః కబళితః భక్షితః - కిముతయమిత్యపి శబ్దా
ర్థః ఇతీవ విద్యుతః ప్రకాశ్య గర్జితేన తస్మిన్ పౌర్జన్యధర్మః - తర్జయ

ఉద్ధతానాం - పర్జన్యానాం మేఘానాం సంబన్ధినా - ఆసారస్య ధా
రాసంపాతస్య సర్వాభిసారేణ సర్వోద్యోగేన నిర్వాపితే శమితే వనాగ్నౌ
ఖాండవవహ్నౌ - తృణాగల్పం శ్యమాయమానే సతి ॥ ❀ ॥ ధారాసంపా
త ఆసారః - సర్వాభిసారస్సర్వోద్యమస్సర్వసన్నహనార్థక ఇతి చాపరః
శోణాయమానే కోపాదరుణీభవతి లోచనే యస్య తథోక్తేన - కపికేతనే
న కపిధ్వజేన అర్జునేన - తస్యాసారస్య సర్వాభిసారస్య ప్రతి
తికర్తుమిచ్ఛా ప్రతిచికీర్షా తయా - అంబరే ఆకాశే - నిరవలంబం కుడ్యస్తం
భాధారవర్జం యథా తథా - శరకదంబైః బాణబృందైః - ఆకలితాం సం
ఘటితాం - శాలాం - ఛత్రీకృత్య - పునరపి - సమ్యక్ ఉన్నీయమానః
ఊర్ధ్వం ప్రసార్యమాణః నిజకేతుధూర్జమోయేనవ తథోక్తః - భగ్నవాసవ

సేనం నిగీర్య దహనార్చిరుష్ణసహిష్ణుతయా పునరపి నివృత్త్య
దివం ప్రయాంతీభిర్ఘనధారాభిరివ పన్నగకన్యాభిస్సహవ
నాదుత్పతంతీం తక్షకకుటుంబినీముపిలంబితమేవ శ్వేతవాహ
నశ్శిలీముఖేన శిలీముఖేన రసనాయామివ గ్రీవాయామపి గ్రా
థాం దశయాంచక్రే ॥ ౧౮౭ ॥ ప ॥ నభసి కృతే శరకూ
టేన పపాత శుగవిచ్ఛిన్నమంబుముచామ్। తస్మిన్ ఖాండవవ

నేఽగ్నిః - ఉద్దీప్తే ప్రజజ్వాల ॥ ❀ ॥ శోచిష్కేశ ఉషర్బుధ ఇత్యగ్ని
పర్యాయేష్వమరః - శుద్ధసావహ్నో త్త్రైత్రయోస్సంసృష్టిః ॥ ౧౮౮ ॥

తత్రేతి ॥ తత్రాంతరే తస్మిన్ సమయే - ప్రోషితః మరుక్షేత్రం ప్రతిప్రస్థితః
వల్లభః పతిస్తక్షకః యస్యాస్తస్యా భావస్తత్తా తయా హేతునా - అశ్వసేనం
నామ కుమారం ప్రేమ్ణా నిగీర్య గ్రసిత్వా - కంఠే నిధాయేతి యావత్ - ద
హనస్యాగ్నేరర్చిషాం జ్వాలానాముష్ణస్య స్పర్శస్య సహిష్ణుతయా సో
ఢుమశక్త్యా - నివృత్య ప్రత్యావృత్య పునరపి దివమాకాశం ప్రతిప్రయాం
తీభిః ఘనానాం మేఘానాం ధారాభిరివ స్థితాభిరిత్యుత్ప్రేక్షా - పన్నగక
న్యాభిర్నాగనారీభిస్సహ - వనాత్ ఖాండవాదుత్పతంతీం తక్షకస్య కుటుంబి

సింభార్యాం ॥ ❁ ॥ కన్యాకుమారికానాగ్న్యోఃదారాస్సుస్త్రీకుటుంబినీతి
విశ్వప్రకాశామరౌ - అపేఃకిముతాన్యాఇత్యర్థః - శ్వేతవాహనోర్జు
నఃఅవిలంబితంసత్వరంయథాతథా - శితముఖేనతీక్ష్ణాగ్రేణ - శిలీముఖేన
బాణేన - రసనాయాంజిహ్వాయామివ - గ్రీవాయాంకంధరాయామపి -
ద్విధాద్విప్రకారం - విదళయాంచక్రే విపాతితవాన్ - ఉత్ప్రేక్షోప
మయోస్సంసృష్టిః ॥ ౧౮౭ ॥ నభసీతి ॥ శంకూత్కే బాణమయగృహేనభ
స్యాకాశేకృతేసతి-అర్జునేనేతి శేషః-ఆశుగైర్బాణైరేవ వాయుభిరితిశ్లిష్ట
రూపకం-వినున్నముద్ధూతం ॥ ❁ ॥ ఆశుగౌ వాయువిశిఖావిత్యమరః-అంబుము
చాంమేఘానాంసంబంధికబంధముదకం - తస్మిన్ఖాండవవహ్నౌనపపా
త- పరంకింతు - తక్షకపత్న్యాఃకబంధంనిశ్శిరఃకళేబరమేవపపాత ॥ ❁ ॥

హస్తేతక్షకపత్న్యాఃకబంధమేవపరమ్ ॥౧౮౮ ॥౪ ॥ అథ
సకుపితస్స్వయంకౌశికోపిచకితచకితంవియతివిహితోపస
రణంనవజననీశోకదయనీయంహృతవాలంతమహిబాలంప
రిగృహ్యలాలనయాపరితోషమనైషీత్ ॥ ౧౮౯ ॥ ౫ ॥ సు
తంతమభ్యేత్యసురైరశేషైఃక్రుధ్యన్నధాయుధ్యతఘోరమిం

కబంధముదకేనస్త్రీగతమూర్ధకళేబరఇతివైజయంతీ - అత్రోభయోఃక
బంధయోఃప్రసక్తస్యపతనస్యతక్షకపత్నీకబంధఏవనియమనాత్పరిసంఖ్యా
లంకారః - సచకబంధశబ్దశ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయో
క్త్యనుప్రాణితఇతితయోరంగాంగిభావేనసంకరః - గీతిరార్యా ॥ ౧౮౮ ॥
అథేతి - అథతక్షకపత్నిశిరశ్ఛేదానంతరం - కుపితస్సఇంద్రస్స్వయంకౌశి
కోవ్యాళగ్రాహ్యపిఇంద్రశ్చసన్నితిచ ॥ ❁ ॥ మహేంద్రగుగ్గులూలూకవ్యా
ళగ్రాహిఘ్నకౌశికఇత్యమరః - ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁
వ్యాళస్సర్పఇత్యర్థః - వియత్యాకాశే - చకితచకితంభీతభీతం-వి
హితంకృతముపసరణంసన్నిధానంయేనతథోక్తం - నవేనజనన్యాస్సంబ
ధినాశోకేనదయనీయంశోచనీయం - హృతవాలంమాతృకంఠలగ్న

తయాభిన్నపుచ్ఛం - తమహి బాలసర్పశిశుం - అశ్వసేనం పరిష్వజ్య - లాల
నయా ఆశ్వాసనేన - పరితోషమనైషీత్ (ప్రా) పయామాస. న ఏతేమహా
హాదిత్వే సవివేకత్వకాత్ - గ్రథిలుఙ్ - విరోధాభాసాలంకారః ॥ ౧౪౯ ॥ సు
తమితి ॥ అథాశ్వసేనాశ్వాసనానంతరం - (కు) ప్యన్ తుష్యన్నింద్రః -
సుతమాత్మజమపి లఘుజుర్జునము [illegible] సహ [illegible] గత్య - ఘో
రం యుద్ధం తథా - అయుధ్యత యుద్ధ్యస్మ - నన్వర్జున స్స్వమాత్మజేన సహాయు
ద్ధమత ఆహ - చక్ర ఇతి - యద్యస్మాత్ స సుతోర్జునః - ఖాండవవ
నస్య ॥ ❋ ॥ దవదావౌ వనారణ్యవహ్నీ ఇత్యమరః - అగ్నిరిన్నిత్యోక్తిత్యగ్ని
మాన్ తస్య భావస్తత్తాం చ (క్రే) - అగ్నినా ఖాండవందగ్ధమిత్యర్థః -
యద్యస్మాచ్ఛతక్రతుకస్య - అగ్నిం నమంథతీత్యనగ్నిమథ స్తస్య భావస్తత్తా

(ం) దః । చక్రే స ఖాండవస్య చ శతక్రతుకస్య యః కగ్నిమత్తాం యదన
గ్నిమత్తామ్ ॥ ౧౫౦ ॥ వ ॥ వనస్యతస్యోపరి కేవలం తదా స
హస్రనేత్రస్య చ సవ్యసాచినః । ఘనగమోపి తనిపత్రి
ణాం కులాని కోలాహలకేళి మాదధుః ॥ ౧౫౧ ॥ వ ॥ శ
రాణ విపాతాన్ సపి పారిధ్వ శ్వ [illegible] తేర్పి ఖాండవమిమం

తాం అగ్నిసంధనాభావమితి యావత్ - చక్రే - సపక్షకత్వే [illegible]
ధికారాత్ప్రవృత్తే తేనత న్నాశనాచ్ఛేతి భావః - తథా చ శతక్రతుఖాండవ
యోరింద్రస్య ప్రాణేభ్యోపి ప్రియత్వాత్ తత్ప్రీడాకరేణాప్యర్జునేన పితా
నా పుత్రేణ యుద్ధం న్యాయ్యముక్తమితి భావః - వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలిం
గం ॥ ౧౫౦ ॥ వనస్యేతి ॥ తదా యుద్ధకాలే - సహస్రనేత్రస్య ఇంద్రస్య
సవ్యసాచినోరర్జునస్య చ - ద్వయోరస్సంబంధీని - నిఘంగాస్తూణీరా ఏవ
నీడాని కులాయాః - తేభ్య ఉత్పతితాని ఉత్థితాని - పత్రిణాం బాణానా మే
వ పక్షిణామితి శ్లిష్టరూపకం - కులాని బృందాని ॥ ❋ ॥ పత్రిణౌ శరపక్షిణావి
త్యమరః - తస్య వనస్య ఖాండవస్యోపరి కేవలమూర్ధ్వభాగ ఏవ - కోలాహ
ల కేళిం కలకలరవం - ఆదధుశ్చక్రుః - ఏకైకాం శరకూటభేదనాశక్త్యాఽతి

న్యేషాం ప్రసక్త్యభావేన చ నవనమస్య ప్రవేశ ఇతి భావః - శ్లిష్టాశ్లిష్టపుటికా సావయవరూపకం వంశస్థం ॥ ౧౫౧ ॥ శరానితి ॥ తతోఽపి పారాణాం తత్సం జ్ఞానాం - విగతః పాతః పతనం యేషాం తానితి చ - అపిః క్రమేణ సముచ్చయేఽపి రోధే చ - శరాణాం బాణానాం - శ్రుతేః శ్రోత్రస్య వేదస్య చ పారం నామాంతం ప శ్యంతీతి పారదృశ్వనః - విధాయ కృత్వా - ఆశు విముంచతః త్యజతః - పా జయ ప్రేరయతశ్చ - కురూద్వహో వజ్రినా తాన్యధ్వసంభయ మేవ రోగః అస్యాస్తీతి తద్వతః - హరేరింద్రస్య - దూరతరం కాలే దూరం - ప్రసర్పణం పలాయనం - భిషగ్వైద్యః - అనూక్త్ - భీతః పలాయిష్యమానిష్యద్భణః ॥ భిషగ్వైద్యశ్చికిత్సక ఇత్యమరః - అత్ర ప్రస్తుతార్జునేంద్రవిశేషణసా మ్యాదప్రస్తుతశిష్య ప్రతిభాకరప్రసంగతః పాతకతమవిద్వద్వదిద్వాన్ ప్రాంత్ప్రతీతేః సమాసోక్తిః - ఏవం వినాశేఽపి శ్రుతేః పారదృశ్వనః ఇ

చతస్తనః । కురూద్వహో జ్వరవ్యసరోగిణో హరేరిభయాన్నష
ర్దూరతరప్రసర్పణమ్ ॥ ౧౫౨ ॥ ప ॥ జయంత మేకం యుధి
సోఢుమక్షమే జయంతమన్యం సుతమీక్షితుం గతే । పురీం వల
ద్విషిణి ఘోషకైతవా జ్జహాసశంఖద్వితయీ చ కృష్ణయోః

క్యత్ర ప్రవరోధాభాసశ్చ - ద్వయోశ్చ తిలతండులన్యాయేనస్ఫుటావగమ్య మానభేదయోస్సంసృష్టిః - పూర్వవత్ వంశస్థవృత్తం ॥ ౧౫౩ ॥ జయం తమితి ॥ జయంతం స్వస్య జేతారం - జయతేః కర్తరిలటశ్శత్రాదేశః - ఏ కం సుతమర్జునం - యుధి యుద్ధే సోఢుం అక్షమే అసమర్థే - అతఏవ వల ద్విషిణి ఇంద్రే అన్యం జయంతం నామ సుతమీక్షితుం పురీం స్వనగరం ప్రతి గతే సతి - పలాయితే సతీతి యావత్ - కృష్ణయోః కృష్ణార్జునయోః శంఖద్వితయీ చ పాంచజన్య దేవదత్తయుగ్మం చ పి ఘోషస్య కైతవాద్వ్యాజాత్ - జహాస హసతి స్మ వేత్యుత్ప్రేక్షా ఘోవ్యం జకాప్రయోగాద్గమ్యా సాపహ్నవా చ - తయా చాచేతనేనాపి వరినహాసేకి ముత సచేతనేనవరిహాస ఇత్యర్థాంతరాపత్తిరూపార్థాపత్త్యలంకారోఽప్య

జ్యతత్రస్యాలంకారేణాలంకారధ్వనిః ॥ ౧౫౩ ॥ తత ఇతి । తతః సోయం శక్ర సూనురర్జునః - విపరీతే (స్రా)తిలోమ్యేన గతేన వర్ణానుకారయకారాద్యుప స్థితం కృశస్య స్వస్య నామ్నో మయమాత్మికత్వామాపన్నస్య స్వీయస్య నామేతి సంజ్ఞాశబ్దస్య వాచ్యాదభిధేయాత్ అంతకాదవస్థితాదిత్యర్థః (ప్రే)తరా-కృశా నోరగ్నేశ్చ క్రపాణేః శ్రీకృష్ణాదివ-ఉభయస్మాదపీత్యర్థః-భీతభీతమత్యంత భీతం-పిఫ్సయాందీప్తభార్గవః-మయంనామదానవం-రరక్షరక్షితవాన్ - అ త్ర కృష్ణానలయోర్మయాభయదాయకత్వేనౌపమ్యస్య గమ్యత్వాత్ - వస్తు ప్రకృతయోస్తుల్యయోగితాభేదః - ఖాండవదాహసమయే అగ్నేః భీ తః పలాయమానో మయః శ్రీకృష్ణేన దృష్టస్తస్మాద్వధమాశంక్యార్జునం శ రణంగత్వా తేనరక్షిత ఇతి భారతీకథాత్రానుసంధేయా ॥ ౧౫౪॥ క్షేత్ర మితి । పూర్వం కురుర్యస్య తత్ యస్య తమితిచ - క్షేత్రం కురుక్షేత్రం

౧౫౩ ॥ ప ॥ తతః కృశానోర్విపరీతవర్ణస్వనామవాచ్యా
దివ భీతభీతమ్ ॥ మయం పనేద్దైత్యమయం రరక్షసచక్రపా
ణేరివ శక్రసూనుః ॥ ౧౫౪ ॥ ప ॥ క్షేత్రమస్యాధిపతింకు
రుపూర్వం సంశ్రితౌ సపదిదైవబలేన । చర్వితుస్సకలఖాండ

తస్య కురుస్వామికత్వాదితి భావః - అధిపతిః రాజా అర్జునః - తస్య కురువం శసంభవత్వాదితి భావః - పూర్వం ఆదౌ కురురితిపదం యస్యేతి వ్యాఖ్యా నే శబ్దస్యార్థవిశేషణత్వాయోగాదసమర్థత్వాఖ్యదోషః - వాచ్యవా చకయోరభేదాభిమానేన కథంచిదుపపాదనేపి క్లిష్టత్వాఖ్యదోష ఇతి-తచ్చ తమపి - సపది ఖాండవదాహసమయే- దైవస్య బలేనాశ్రితౌ - ఏకః ప్రవా హేన - అన్యశ్శరణత్వేనేతి భావః - తక్షకస్సర్పరాజః తక్షుః వతక్షుకః ఇరా తుసహిత్ప్రమయః ద్వావపి తక్షుకౌ ॥ * ॥ తక్షకో నాగవర్ధకయోరిత్యమరః - స కలంతత్రస్య సర్వస్థావరజంగమస్యాశితం-ఖాండవం వనం - చర్విత మత్ర భక్షి తుగగ్నేర్విషమసత్వంభోజనశేషత్వం - అథ ఏతౌ ప్రాప్తవంతౌ - సద స్థావిత్యర్థః ॥ * ॥ అమృతం విఘసో యజ్ఞశేషభోజనశేషయోరిత్యమరః -

అత్ర తక్షకస్య అనాగతస్యాస్మిన్ ప్రసక్తస్య అగ్నిదాహస్య తద్వ్యావర్తనాయోజనత్వే ఽపి తస్యాకథనేన తక్షకస్యాస్మిన్నసత్త్వే నియమనాత్ పరిసంఖ్యాలంకారః - స్వాగతా వృత్తం ॥ ౧౫౪ ॥ అన్వయః ॥ అథ ఖాండవదాహానంతరం - స్మిత్వా దరహాసం సంకృత్యా - గోవిందనందనౌ పరస్పరం - పరిష్వజ్య తిసంస్పృశతః - ఆనందా తిరేకాదతిభావ్య - కరేణుశేషః - మందాయితా మందాయమానాగతిర్య స్య తస్మిన్ - అపరిచ్ఛిన్నదతిభావః - హుతవహేన అగ్నినా - ప్రీత్యా - సమా ర్పితౌ - గిరిశాత్ప్రాప్తౌ - త్రిదివం స్వర్గం ప్రత్యుపయాతే గతే సతి - వి జైత్రౌ విశేషేణ జయనశీలౌ - తౌ కృష్ణౌ - మహాంతౌ - ఘనానాం మే ఘానాం సంబంధినః సలిలస్య వర్షోదకస్య సేకేన ఉక్షణేన - మానిభ్యాం ని

వమగ్నేస్తత్ర తావభజతాం సుఖస్నానమ్ ॥ ౧౫౫ ॥ ప ॥ అ
థస్మిత్వా ముకుందః పరిష్వజ్య శకీరంగాయితాంతౌ సమాప్య ఛత్ర
ప్రీత్యా త్రిదివముపయాతే హుతవహే । రథాభ్యాం వాహాని
భ్యాం ఘనసలిలసేకేన మహాంతౌ జైత్రౌ తౌ కృష్ణౌ వివిశతు
రుపాంతం నరపతేః ॥ ౧౫౬ ॥ ఇత్యనంతభట్టకృతౌ చమ్పూ
భారతే తృతీయస్తబకః -

శ్వభ్రాభ్యాం - జలక్లిన్నాభ్యామనద్వనంతీతి ప్రసిద్ధం - రథాభ్యాముపలక్షితౌ - సం తౌ - నరపతేర్ధర్మరాజస్య - ఉపాంతం సమీపం - వివిశతుః - స్వభావో క్తిరలంకారః - స్వభావోక్తిరసౌ చారుయథావద్వస్తువర్ణనమితి లక్షణాత్ ॥ ౧౫౬ ॥ ఇతి శ్రీ సదాశివపదారవిందవందనానందసాంద్రస్య ... ప్రస్య రామకవీంద్రస్య కృతౌ చమ్పూభారతవ్యాఖ్యానే ... తృతీయస్తబకః.

తృతీయస్తబకసమాప్తః

శ్రీరస్తు

శ్రీ మేధాదక్షిణామూర్తయే నమః

సవ్యాఖ్యానే - చంపూభారతే చతుర్థస్తబక ప్రారంభః

యాత ఇతి || తతః యుధిష్ఠిర సమీపప్రాప్త్యనంతరం - యదువంశస్య కేతౌ ధ్వజే తద్వత్ప్రఖ్యాపకత్వాత్ కేతుతుల్యే యాతవతి - నిజపురీం ద్వారకాం ప్రతి యాతే సతి - రాజ్ఞే యుధిష్ఠిరాయ - మయః అర్జునరక్షితః - మణిసభాం మణిసంఘటితాం మణీనాం వా సభాం ఆస్థానశాలాం - రచయాంబభూవ నిర్మాపయత్తవానిత్యర్థః - యస్యాః మణిసభాయాః రుచం శోభాం సమవలోక్య - సుధర్మా దేవసభా - శుచా శోకేన తాదృక్ శోభారాహిత్యజనితేన - అధునా అద్యాపి - జీవం ఆత్మానం బృహస్పతిం చ - గతాగతం యాతాయాతం జుష

ప || యాతే తతో నిజపురీం యదువంశకేతౌ రాజ్ఞే
మయో మణిసభాం రచయాంబభూవ | యస్యా రుచం సమవ
లోక్య శుచాధునాపి జీవం గతాగతజుషం వహతే సుధర్మా ||
౧ || ప || తామధిష్ఠాస్నుమభ్యేత్య తం మఖం కర్తుమన్వశాత్

త ఇతి తథోక్తం - వహతే - అత్ర సుధర్మాయాః స్వాత్మదృష్టేః ఉక్త జీవయాతాయాతాసంబంధేపి అసంబంధోక్తిరూపాతిశయోక్తిః జీవాత్మబృహస్పత్యోః శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయమూలేతి - తయోరంగాంగిభావేన సంకరః* || జీవః ప్రాణినిగీష్పత్యావిత్యమరః - వసంతతిలకా || ౧ || తామితి | తామధిష్ఠాస్నుం తత్ర సభాయాం స్థితవంతమిత్యర్థః || * || స్థాస్నుః స్థిరతర ఇత్యమరః - తం ధర్మరాజమభ్యేత్య ఆగత్య విపంచీరవసారజ్ఞః వీణానాదోపనిషత్ప్రవీణః చీరం వల్కలం వసనే పరిదధత ఇతి చీరవసాం మునీనాం వరః నారదః - మ

ఖిమున్నపమతంక స్త్రీ నస్య కాత్ ఆదిదేశ - శాస్త్రేషు కృతిరిలుక్ ॥ ౨ ॥ ఇతి
ఇతి ॥ తతసాం భువి దేశానం తేషు మహోన్నతం లోకైక నాయ్యం - సప్తానం
ముగ్ధ కేంద్రం జానపదా నాం - నిరంతరాయమనిర్వివిస్తమ తార్తుసుస్థా
యంగ సోమ స్యలక్ష్య - అనపం కాంతేయస్య తపాం తేషస్సుఖే - దిహా
స్యే కాంతే - దూర్త్రై రాహుతత్పు సహాతోనుజః శ్రీకృష్ణః - మహా
త్రిశ్చమం త్ర్య ఆలోచ్య - వశీకృతాఖిలన్యపస్త్రైవ రాజసూయః కార్యః జ
రాసంధశ్చాఖిలస్య జేతా జితేత తస్మిన్ జితకల్పావసరే న్యపాతత్ర ప్రభ
మంత్రజ్ఞయుపవాసుష్ఠ్యయుణ త్వా లోచనప్రకారః - తేనధర్మరాజేన ప్రహి
తాభ్యాం ప్రేషితాభ్యాం - గంధవహోయా వాయుః సుభాంధ సాం దేవా
వాం అధిపః కలద్రు తయో నందనాభ్యాం భీమార్జునాభ్యాం సమనుసంఘటయ
త్ । దంభీనవసా క్షోస్త్యపం చీరవపోంచవరః ॥ ౨ ॥ ౫ ॥

తతో మహా హం కాత సుపురుషా తా యజః - నిరంతరాయ మే
వమహింతం సప్తతం సుఖపర్తు జనసః - కాంతేయస్యైవాం
తేజ నాస్య సహా గర్తుసంస్కరం త్వ్రసా తూదుత్వాహ ప్రాభా
వాభ్యాం నూర్త్తోపి మంత్రః ఇవతే ప్రహితాభ్యాం గంధవహా

త్మాన అనుసంయుజ్య మానం గమనం యస్య తథోక్తస్స్య - అతఏవ సాక్షా
న్మూర్తిమతాభ్యాం ఉత్సాహ ప్రాభవాభ్యాం ఉత్సాహశక్తి ప్రభుశక్తి
భ్యాం అనుసంగమయమానో మంత్రశక్తి నిష్ఠితస్య త్రైవ - న
దీభిః సరిత్కైశ్చ ద్వేమాన తే సస్య జనయిత్రీ యేషాం తేషాం ద్విమాత్ర
కాణాం నదిమాత్ర కాణాం దేవమాత్ర కాణాం చ భావేన ద్విమాతృకత
యా ॥ శ్లో ॥ దేశో నద్యం బువృష్ట్యం బుసంపన్న వ్రీహిపాలితః ।
స్యాన్నదీమాతృకో దేవమాతృకశ్చ యథాక్రమం ఇత్యమరః స్వేషాం హిం
లయితారం రాజా నుసందేశ నివృత్తి తపఃపరతే స్యాపిద్విమా
తృకత్వాదితి భావః - నివి రైదేశక మణిరామైసవపవిదైశ్చ అన్యస్మిన్ దే
శాంతరేదుర్లభైర్ మహాసుభిక్షసైర్ధాన్యైశ్చ నమేధితాం ప్రవర్ధితాం తావనత

ధాన్యాగారాత్యేషు తేషాం - మగధాన్నామ జనపదాన్నవగాహ్య ప్రవిశ్య - శృం
ఖలం నిష్ప్రతిబంధం యథా తథా ఆమోదితాన్ స్వంవిమోచితాః - గిరీణాం శైలా
నాం వ్రజస్సమూహః - గిరివ్రజాన్నామ కం రాజధానీం చ యేన తథోక్తః సోపి
శృంఖలాభిః పాదబంధనాయసయం త్రైలోక్యఖ్యాపితం హంసక్షీర ప్రాపితం మహీ
భృతాం శైలానాం గాఢబంధం చకులాంబ్యంధం యేన తథోక్తం - జరయా చరమవ
యసా తన్నామ్నా పిశాచ్యా చ ఘటితస్సంయుక్తః సంయోజితశ్చ దేహః
యస్య తథోక్తస్సోపి - దేదీప్యమానేన బలేన సత్త్వేన సంపన్నం సమృద్ధం - అ
శానాం స్థానాం దిశాం చ జేతారమపి - మగధానాం అపహారే జాగరి
తారం ప్రబలం - మాగధం వైతాళికమపి మగధాధిపం చ - విగీత వ్యాపారం

సుధాంధోధిపనందవాధ్యా మనుసంధీయమానగమనః - నదీ
తటాకైర్విద్యాన్మాతృకతయా స్వపాలయితారమనుకుర్వతః
వివిధాన్యమూల్యభవసుధాన్య సమేధితవసుధా మాగధాన
వగాహ్య విశృంఖలామోదితగిరివ్రజః పిశృంఖలాంఘ్రిపితమ
హీభృత్కులం - జరాఘటిత దేహమపి దేదీప్యమానబలసం
పన్నం - అశాజేతారమపి పరాధాన పహారే జాగరితారం
మాగధమపి విగీత వ్యాపారం - ద్వైమాతురం మహారథం జ

గానమాన్యం నిందితకర్మాణం చ - ద్వయోర్మాత్రోరపత్యం ద్వైమాతు
రం ॥❀॥ మాతురుత్సంఖ్యాసంభద్రపూర్వాయా ఇత్యణ్ ప్రత్యయే ఉకారాదేశ
ఉత్వం చ - మహారథం ॥❀॥ ఆత్మానం సారథిం చాశ్వాన్ రక్షన్ యుధ్యతి
యోభటః - స మహారథసంజ్ఞస్స్యాదిత్యుక్తలక్షణలక్షితం - జరాసంధం
పృథివీనాథమేత్య - ప్రధనం యుద్ధం - ననాథ యాచితవాన్ - నాథృ తేః
రిటి లిట్ - అత్ర సర్వత్రాపి శబ్దస్య విరోధసముచ్చయార్థద్వయాభిధా
యకతయా విరోధాభాసాలంకారః - శ్లేషానుప్రాణితశ్చేతి సంకరః - అ
త్ర పురా కిల కేన చిన్మునినా దత్తం ఫలం ద్విధా ఖండయిత్వా ఖండమేకైకం భు
క్త్వా అర్ధమర్ధం మాతృభ్యాం ప్రసూయత్యక్తం శరీరఖండద్వయం జరా

నామ్నా కృపిశాచ్యా పక్షీకృతం జరాసంధో భూదితి పౌరాణికీ కథానుసంధే
యా - వసుషేణ తథా న్యేషి పాఠే ॥ఝ॥ వసూరశ్మ్యోశ్చ నేవసిత్వతికో శాఖ్యనశ్చైత్రై
య్యర్థ్యర్థే కాను (వా) సభంగశ్లేషో బోద్ధవ్యం ॥ 3 ॥ త (త్ర) క్షణమితి ॥ త
స్మిన్నేవ క్షణే తత్ (త్ర) - అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా - హైహ్యస్తస్య అ
ష్టాదశకృత్వః అష్టాదశవారం - అభ్యావృత్తౌ కృత్వసుచ్ - ప్లష్టపజనో
పి - లోకైరితి భావః - ఇతరస్త్వదన్యో యమర్జునస్తు కీర్తికః బాల ఇతి - అ
తితతితయా అత్యంతకృపయా అతితీక్ష్ణతయేతి పాఠే తీక్ష్ణేనేత్యర్థః - ఉ
భావపి కృష్ణార్జునావపి ధిక్కృతరక్షః - హిడింబబకయోః గాత్ర
యోస్సంబంధినోః కుటుంబయోః దారాపత్యాద్యోః శోకస్య ఉదయాదా

రాసంధ - పృథివీనాథమేశ్వ (ప్ర) థనం తనానోః ॥ 3 ॥ ౫ ॥ త
త్ర క్షణే తౌ తు యాత్త్వమహాదశకృత్వో దృష్టాపజరో (త్రా)
యం పునరితరః కిశోరగ ఇతి కృష్ణౌ భావపి ధిక్కృతహిడింబబక
కుటుంబశోకోదయాదారభ్య ప్రవీరజనకర్ణికా కామాత్తిగా
యమానకీర్తేరాత్మనస్సంముఖీనం దృఢతరపరికరబంధం జ
రాసంధం గంధవహనందనః పంచదశ దినాని నియుధ్య తేషాం
(త్రి) తీయభాగపరిసంఖ్యానపక్షాభిధేయమేవ సహాయయోజయా

రభ్య తదుభయవధాత్ (త్ర) భృతీత్యర్థః - ప్రవీరజనస్య కర్ణికా కర్ణాభూ
షణం తస్యాం మహాత్తికానీ వాచగంతి మౌక్తికాయమానా క్రీర్తిర్యస్య తస్య - అ
తఏవ ఆత్మనః స్వస్యాభిముఖస్యేత్యర్థః - తస్యైవ ముఖ్యవిశేష్యత్వాన్ గాత్మస్వ
శబ్దయోః వ్యర్థతా నేముఖ్యవిశేష్యపరత్వవ్యవస్థాపనాచ్చేతి భావః - సంము
ఖీనం - యథా ముఖసమ్ముఖస్య దర్శనః ఖ ఇతి ఖస్యైనా దేశః - అభిముఖ్య
భాజం - దృఢతరః అతిగాఢః పరికరబంధః హస్తన్యాసవిశేషః సవ్యదక్షిణపా
ణ్యోర్నికుంచ్య దక్షిణసవ్యభుజాగ్రవిన్యసనాత్మకో యస్య తం - పరికరో మ
ధ్యబంధ ఇతి కేచిత్ - జరాసంధం - గంధవహనందనో భీమః - పంచదశ దినా
నినియుద్ధ్య బాహుయుద్ధం కృత్వా - తేషాం పంచదశదినానాం - తృతీయ

భాగస్యదినపంచకస్య పరిసంఖ్యానం సంఖ్యాభిధాయకం యత్పదం పంచ తేతి శబ్దః తస్య అభిధేయేన వాచ్యేన మరణేనేతి యావత్ - యోజయామాస సంఘటితవాన్ - మారయామాసేత్యర్థః - సమీరకుమార ఇతి పాఠాంతరం ప్రక్రాంతానుప్రాసభంగాదపేక్ష్యం ॥ ౪ ॥ ******

ప్రాప్త ఇతి ॥ తస్మిన్ జరాసంధే హతే సతి - దీప్తాః తేజసా ప్రకాశమానాః - త్రయః కృష్ణభీమార్జునాః - ఆగామిని భవిష్యతి - మఖే రాజసూయే - హవ్యమాదాతుమిచ్ఛవః ఆదిత్సవః అగ్నయః ఆహవనీయగార్హపత్యదక్షిణాగ్నయ ఇవ ఇత్యుత్ప్రేక్షా - హరిప్రస్థమింద్రప్రస్థపురం ప్రతి - ఉపాయయుః ఆగతవంతః ॥ ౫ ॥ కృష్ణ ఇతి ॥ కృష్ణే యదుపుంగవే ద్వారకాం ప్రతిగతే సతి - దిశశ్చతస్రః జిత్వా ప్రతినివృత్తవతాం ఇంద్రప్రస్థం పునరాగతానాం చతు

మాస ॥ ౪ ॥ ప ॥ హతే తస్మిన్ త్రయో దీప్తా హరిప్రస్థము
పాయయుః । ఆగామిని మఖే హవ్యమాదిత్సవ ఇవాగ్నయః
౫ ॥ ప ॥ కృష్ణే గతే యదుపురం క్షితిపానుజానాం జిత్వాది
శః ప్రతినివృత్తవతాం చతుర్ణామ్ ॥ కోశే మముః పరమసిప్ర
వరా గృహీతా దోష్బలేన మహతా ననుతు హేమపుంజాః ॥
౬ ॥ ప ॥ ఉపాయనత్వేన నృపాయ సర్వైర్దత్తేషు విత్తేష్వ

ర్ణాం క్షితిపస్య ధర్మరాజస్య అనుజానాం భీమాదీనాం - దోష్ణో బాహ్వోర్మహతా బలేన సత్త్వేన శౌర్యేణ వా గృహీతాః అసిప్రవరాః పరః ఖడ్గశ్రేష్ఠా ఏవ - కోశే ఖడ్గపిధానే - మముః నిశ్శంకం ప్రవిష్టాః - హేమపుంజాః ఉపాయనత్వేన తత్తద్దేశ్యరాజదత్తాః ధనరాశయస్తు - కోశే ధనగృహే - న మముః - అపరిమితత్వాదితి భావః - కోశోఽస్త్రీ కుట్మలే ఖడ్గపిధానేఽర్థౌఘవేశ్మనీతి విశ్వః - అత్ర హేమపుంజానాం ఖడ్గానాం చ ప్రసక్తస్య కోశమిళనస్య ఖడ్గమాత్ర ఏవ నియమనాత్ పరిసంఖ్యాలంకారః - స చ కోశశబ్దశ్లేషభిత్తికాలబ్ధఖడ్గపిధానధనగృహద్వయాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణిత ఇతి ద్వయోరంగాంగిభావేన సంకరః - వసంతతిలకా వృత్తం ॥ ౬ ॥ ఉపాయనత్వేనేతి ॥ సర్వైర్నానాదేశ్యైర్భూపైః రాజభిః - అఖిలేష్వపి విత్తేషు ధనేషు - నృపం

రాసధర్మరాజాయ - ఉపాయనత్వేన తైర్నృపైరుపహృతైః కృష్ణస్య సమృద్ధిః తేషు
సత్సు - పార్థస్య పుర్యాః ఇంద్రప్రస్థబంధిన్యాః స్థితిర్భూపైరపి రేవ - వసుం
ధరైవ వాచకస్య పదస్య వాచ్యభావనాభిధేయత్వం వసుభరతీతి వ్యుత్పత్త్యా
ధనధారణరూపం - భేజే ప్రాప - సర్వత్ర సర్వైస్సర్వస్వస్యాపి రాజ్ఞైవ త్య
క్తత్వేన వసుశూన్యత్వాదితి భావః - అత్రాపి వసుంధరత్వస్యాస్యాస్తత్ర నిషిద్ధ్యా
పార్థపురభువ్యేవ నియమనాత్పూర్వవత్పరిసంఖ్యాలంకారస్య అవబం
ధే సంబంధరూపాతిశయోక్తేశ్చ ద్వయోరపి ధర్మరాజసంప్రదాన కాఖిలన్య
పకర్తృక సర్వస్వకర్మకోపాయనీకరణాత్మ కపదార్థహేతుక కావ్యలింగ
మూలకత్వాద్వైక కాలికత్వాచ్చ సమప్రాధాన్యసంకరః ॥ ౭ ॥ నందివ
మితి ॥ విస్తృతాని బహూని వసూని దధత్ కృష్ణా - ఆవనమన్ముఖేషు సు
నితేషు భూపైః । పార్థస్య పుర్యాః స్థితిరేవ భేజే సునాగ
రాచకవాచ్యభావమ్ ॥ ౭ ॥ వ ॥ నందీవమురాజ్ఞాసౌ
ప్రతీచ్యానకులేనైవ వసూని విస్తృతాని । దధదానకదుందుభి
స్వనైర్ద్యాందశయన్నానకదుందుభేః కుమారః ॥ ౮ ॥ వ॥
హరిణా పతతః కృతాభ్యనుజ్ఞో హవిరాదాతుమివాగతేన సా
దైవస్య కుమారః కృష్ణః - ఆనకానాం పటహానాం దుందుభీనాం భేరీణాం స్వ
నైర్ఘోషైర్నిభిద్యాంచమూం దశదిశః భిందన్ పూరయన్ తస్మిన్ తిగ్మాంశువ
త్ ॥ ❋ ॥ ఆనకః పటహో పుంస్త్రీస్యాత్ భేరీ స్త్రీ దుందుభిః పుమానిత్యభి
ధానం తత్ప్రస్తావః - ప్రతీచ్యాం దిశి జయోస్సతి - తత్ర ప్రాప్తవిజయ
తేత్యర్థః - నకులేన సహైవ - నందీవందర్మరాజం - అగాత్ ప్రాప్త
వాన్ - ఔపచ్ఛందసికం ॥ ౮ ॥ హరిణేతి ॥ తతః కృష్ణాగమనానంతరం - స
ధర్మరాజః - సౌత్రామణ్యాం గ్రీభూయ హవిరాదాతుమాగతేనేవ స్థితేన - హరిణా
శ్రీకృష్ణేన - కృతాభ్యనుజ్ఞస్సన్ క్రతుకరణాయేతి శేషః - క్రమవేదినాం తత్
తత్కర్మ తదనుష్ఠానపార్వాపర్య విదాం పురోధసామృత్విజాం సమూహైః
స్సహ - క్రతుం రాజసూయం - ఆహర్తుం కర్తుం - ఉపక్రమమారంభం -

ప్రచక్రే - శ్రమవేదిభిఋత్విగ్భి రితిపాఠ స్తుషట్క- లావిషయత్వా వైతాళీయ విషమపాదస్య కళాధిక్యే నచ్ఛందోభంగాదుపేక్ష్యః ॥

మూ ॥ ప్రాగ్వంశ ఇతి ॥ ఉత్తమే ప్రాగ్వంశే హవిర్గేహే హిరణ్మయ పీఠవిరో

చః - ప్రాచాంశుయయాత్యాదీనాం రాజ్ఞాం వంశే తిష్ఠం శ్చ భ్రాజమానః

దీక్షితః నకురువీరః - ధర్మరాజః శరీరం జాలం శిరసి యస్యాస్త్రయా పత్న్యా ద్రౌపద్యా సహ ప్రాగ్వంశం పునః హవిర్గేహం - అవిశత్ ప్రవిష్టవాన్ ౧౦ ॥ ఆఘ్రాతుమితి ॥ అనలో అగ్నిః - అత్ర రాజసూయే - రుచ్యమానస్య వ్యం హవిరాఘ్రాతుం భక్షితుమిచ్ఛు ధః ఇచ్ఛుస్సన్ - పురాలాక్షాగృహ దాహసమయే జగ్ధాన్ భక్షితాన్ - గురూన్ సత్రసారాన్ - అతఏవ అజీర్ణాన్

జ్జాత । శ్రమవేదిపురోధసాం సమూహైః క్రతుమాహర్తు
ముపక్రమం ప్రచక్రే ॥ మూ ॥ ప ॥ ప్రాగ్వంశపృత్త మేతి
ష్ఠన్ ప్రాగ్వంశం పునరావిశత్ । శరీరశిరసాపత్న్యా కురు
వీరస్సదీక్షితః ॥ ౧౧ ॥ ప ॥ ఆఘ్రాతుమిచ్ఛురనలో హవిర
త్ర రుచ్యమానీలధూమకులసంగమనాపదేశాత్ ॥ జగ్ధాన్
పురాజతుని కేతనభిత్తిఖండాన్ నక్షిస్థిత నివవామగురూ
నజీర్ణాన్ ॥ ౧౧ ॥ ప ॥ తత్ర ప్రవర్గ్యజనితం దివిధూమ

జాతరాగ్నినా అపక్వాన్ నష్ఠీస్థితాన్ - జతుని కేతనస్య లాక్షాగృహస్య భిత్తీనాం ఖండాన్ - అనమంతాన్నీలస్య ధూమకులస్య యన్నిగమనం బహిర్నిర్గమనం తస్య అపదేశాత్ వ్యాజాత్ - వవామ ఉద్గిరతిస్మ ఏతేన త్రపేక్షా

సాపహ్నవాచ - అత్ర అగ్నేరజీర్ణజతుగృహభిత్తిఖండవమనోత్ప్రేక్షా యాః ప్రతీయస్తబకే శ్లో త్ప్ర పీడయతి మామయం వీరౌ ఘుక్షిమేత్యేతి శ్లోక వదాహ హేతుతాయా అగ్నేః క్షుద్బాధాయాశ్చ సందర్భవిరోధస్స్పష్ట

ధీగోచరః ॥ వసంతతిలకావృత్తం ॥ ౧౧ ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర రాజసూయే

ప్రవర్గ్యేణ హోమాత్మకకర్మవిశేషేణ జనితం - దివ్యాకాశే ధూమస్య చ

క్రంవలయాకృతిబృందం నాకస్య స్వర్గస్య పత్యౌ తం ఆనాకం దుర్వహం స్ఫూర్తి

మశక్యం హవి కేవ గ్రహణాంధనంయోనతేన - అతఏవ పావకేన విబుధా
దేవాః ప్రణివేగాత్ నీయమానాం స్రావయమాణం - ఆహ్వానస్యపత్రం లే
ఖ్యమిత్యుత్ప్రేక్షా - ప్రకృష్టః కృతిభావాభావాఽత్తాదర్థ్యే షష్ఠీ సమా
సః - అలక్ష్యతేస్మ తద్భుజేల్గ్నా ఇతి శేషః ॥ ౧౨ ॥ మేదస్వినమితి ॥ విపు
లస్య అతివిస్తారస్య ఖాండవస్య వనస్య భక్షణేన మేదస్వినం అతిమాంసలం
నిజం దేహం చలయితుం ఉత్తమస్య అసమర్థస్య శిఖినో ఽగ్నేః - ఆహవనీయ
స్యేతి యావత్ - ఊర్ధ్వస్య ఉత్థాయ గత్వా ఉత్తరవేదికాయాం సమ్యక్ జ్వ
లితుమంతికే ఆహవనీయాయతనోత్తరవేదిమధ్య ఇత్యర్థః - ఆలంబనాయ
కీల అవలంబనాయేవేత్యుత్ప్రేక్షా - యూపవరః యజ్ఞయూపస్తంభవిశేషః

చక్రమాలక్ష్యతేస్మ విబుధైః ప్రతిపావకేన । ఆనాకదుర్వ
హాహవిర్ద్రఢిమభారేణ వేగాదాహ్వానపత్రవలయం కిలనీయమా
నమ్ ॥ ౧౨ ॥ వ ॥ మేదస్వినం విపులఖాండవభక్షణేన దే
హం నిజం చలయితుం శిఖినో ఽక్షమస్య । ఉద్ధస్య సంజ్వలితు
ముత్తరవేదికాయామాలంబనాయ కిల యూపవరోఽంతికేఽభూ
త్ ॥ ౧౩ ॥ వ ॥ బింబేన సంగం బిసపుష్పబంధోర్నాథః క
ళానాం నయథా విదధ్యాత్ । తథైవ దేవాస్తృపుస్తదానీ
మత్యద్భుతానాం హవిషాం విశేషైః ॥ ౧౪ ॥ వ ॥ సర్వే

పశుబంధం నాథః - అభూత్ వర్తతేస్మ ॥ ౧౩ ॥ బింబేనేతి ॥ కళానాంనా
థశ్చంద్రః - బిసపుష్పాణాం పద్మానాం బంధోః సూర్యస్య బింబేన మండలేన
సంగం మేళనం యథా నవిదధ్యాత్ నకుర్యాత్ - తథా తదానీం దేవాః అ
గ్న్యాదయః - అత్యద్భుతానాం హవిషాం విశేషైః ఏవ నతు చంద్రకళాభిరి
త్యర్థః - తృపుః తృప్యంతిస్మ రాజసౌయికాత్యద్భుతహవిర్భక్షణపూ
ర్ణోదరాణాం చంద్రకళాపానప్రసక్త్యభావే సార్వకాలికపూర్ణబింబ
తయా చంద్రస్య సూర్యబింబసంగః కళామాత్రశేషలభ్యః నప్రసజ్యత ఏవే
త్యర్థః - అత్ర దేవానాం తాదృశతృప్త్యసంబంధేఽపి సంబంధోక్తేరతిశయో
క్తిః తయా చైష రాజసూయో లోకోత్తర ఇతి ప్రతీతేరలంకారేణ వస్తుధ్వ

సర్వేష్వితి ॥ ఇహ క్రతూనాం సార్వభౌమే రాజసూయే - సర్వేష్వశేషే-షు బ్రాహ్మణాదిష్వకారాద్యక్షరేషు చ - దాతురస్మాదజాతశత్రోః స్వస్వ రాజాదర్థం ధనం అభిధేయం చ సంప్రాప్తవత్స్వపి - ఏకః నవర్ణః న కారస్తు అర్థం ధనం శేషం చాభిధేయం - కదాపి న లేభే - ఏకో వర్ణో-న లేభే ఇతి నేతి చ ॥ శ్లో ॥ వర్ణోఽప్యజాదౌ శ్లాఘ్యాస్తే వర్ణం తు నాక రే - అర్థోఽభిధేయరైవస్తుప్రయోజననివృత్తిష్విత్యభిధానప్రసారః - అత్ర సర్వవర్ణసులభార్థదాతృరూపసామగ్రీసత్త్వేఽపి నవర్ణస్యా-ప్రాప్తిరూపకార్యానుత్పత్తేర్విశేషోక్తిరలంకారః - స చ తుల్యాకారతా-ర్థానాభిధేయయోః శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యు-

షు వర్ణేష్వపి దాతురస్మాత్ సంప్రాప్తవత్స్వర్థమజాతశ
త్రోః । నవర్ణ ఏకస్తు కదాపి లేభే నార్థం క్రతూనామిహ
సార్వభౌమే ॥ ౧౫ ॥ ౪ ॥ తత్ర నానాజనపదమేదినీవ
ల్లభమకుటమణికిరణపల్లవితేంఘ్రిపీఠే త్రిపథగాప్ర
థాతనూజాభ్యాం నియుక్తో వైమాత్రేయైర్భ్రాతృభిర్జతు
భవనవనసవనేషు పృథక్ప్రథగారాధితయా స్వేనాప్యా
తిథ్యాయామంత్ర్యమాణేన పీతిమ్నా ప్రాత్రే నవజ్వలతా హో

ను ప్రాణిత ఇతి - తయోస్తస్య చాంగాంగిభావేన సంకరః ॥ ౧౫ ॥ తత్రే-తి ॥ నానాజనపదానాం సమస్తదేశానాం యే మేదినీవల్లభాః రాజానః తే-షాం తేషాం మకుటేషు కిరీటేషు మణీనాం కిరణైః కాంతిభిః పల్లవితే రంజితే-తత్ర తస్మిన్ యజ్ఞవాటే రాజసూయశాలాయాం - త్రిపథగాతనూజేన భీష్మే-ణ పృథాతనూజేన ధర్మరాజేన చ ద్వాభ్యాం నియుక్తః కృష్ణస్యాగ్రపూజయా-త్యాజితః - విరుద్ధాయామాతురపత్యైర్వైమాత్రేయైః భ్రాతృభిః భీమార్జు-నయుధిష్ఠిరైః - క్రమేణ జతుభవనే ఖాండవవనే రాజసూ[illegible] చ తేషు - పృథక్పృథక్ ప్రత్యేకం ప్రత్యేకం ఆరాధితతయా సంతర్పితత్వే-న - స్వేనాత్మనాపి ఆతిథ్యయప్రాశనాయ ఆమంత్ర్యమాణేన ఆహూయ

మహాసేన - ఏతి శూరాగ్రేసరాస్మి సేవస్థితే సేన్యత్రేణ - జ్వలతా హోమ

పాత్రేణపరిప్రీత్యా యమానాభసలం క్రియమాణం పాణితలం యస్య సః - నిఖి

లానాంభూపాలానాం యానిసభ్యాని కార్యాణి కాంక్షితాని తస్మిన్ సహదేవ

సంసత్సద్నే సభాసదస్య త్రైగాా - నిభృతా నిశ్చలాస్థాయ వాయ

స్యగం - సప్తస్వా నప్రాజసేన్యానుష్ఠిత మిత్యర్థః - సభాయానాం సాధుస్స

భ్యః సభాసాలోకో జనస్తస్య లోచనానాం యానిపక్ష్మయుగళాని తేషాంప

క్షో యమపరస్పరక్షైమయస్య అనభిముఖత్వస్య నిర్జామేవత్వస్యేతి యావత్

వదాన్యదాతారూపకోమలిమా శరీర సౌందర్యం యస్య తథోక్తం - నిర్జా

మహాత్రైపరిప్రీత్యమానపాణితలః - సహదేవో నిఖిల

భూపాలసభ్యస్య సభాంతికే సేవనిభృతావయవం - సభ్య

లోకలోచనపక్ష్మయుగళపక్షిసరస్వర్గమేవ ముఖ్యావదాన్యరూప

పకోమలిమానం - సుమహర్షిజనవలయమధ్యమహేంద్రనీల

రత్నం చిరంతనం పుమాంసమాసాద్య ప్రథమమర్ఘ్యైః పరి

పూజయాంచక్రే ॥౧౬॥ వ॥ తావత్ప్రకోపాత్తరళాధర

స్య ప్రతిక్షితీశానభయానకస్య ॥ వేదీభువం తత్ర విహాయ వ

మేషదర్శనీయసౌందర్య మిత్యర్థః - మహర్షిజనస్య వలయం మండల

మేవకటకాభరణం తస్య మధ్యే మహేంద్రనీలరత్నమితి శ్లిష్టాశ్లిష్టపరంపరిత

రూపకం చిరంతనం పుమాంసం పురాణపురుషం శ్రీకృష్ణం సమాసాద్య - అర్ఘ్యై

ణ ప్రథమం సర్వేభ్యః పూర్వమేవ పరిపూజయాంచక్రే పరిపూజితవాన్ - రూపకో

త్ప్రేక్షాలంకారాస్సంసృష్టిః ॥౧౬॥ తావదితి ॥ తావత్తత్క్షణమేవ - ప్రకోపాత్ కృష్ణ

స్యాగ్రపూజనసహనాత్ - తరళో అధరోష్ఠో యస్య తస్య తథోక్తస్య ప్రతిక్షితీ

శానాం ప్రత్యర్థిమహీపాలానాం భయానకస్య భయంకరస్య - వేదీశతు

ర్నిశుపాలస్య చిత్తం - వహ్నిః యజ్ఞీయః - తత్ర యజ్ఞవాటే - వేదీభువమాయ

తస్య ప్రదేశం విహాయ - ఆ వివేశ వేత్యుత్ప్రేక్షా ॥ * ॥ పరస్పర్ధినా త్వర
మానో హి మానినామితి న్యాయాదితి భావః -************* (౧౬)
సదసీతి ॥ యద్యస్మాత్ శోచ్యుతః కృష్ణస్తు శత్రోశ్శిశుపాలస్య సభాసుర
మండలేన నిష్ఠుర వాక్యవ్యాజేన సదసి సభాసీతి వా వివృతః కృష్ణస్సాక్షాత్ తత్ర
స్థా [illegible] రణాత్ - తత్సురసాసుర మండలం ఉపేత్య శిశుపాలాక్షిప్తం
ప్రత్యాగత్య - తస్య కృష్ణస్య ప్రభో [illegible] హి బహూనతరాణాం
కుండలరోమాణి [illegible] లత్యాత్ - వ్యాజాగవసత్ - అత ఏవ వేత్యు
త్ప్రేక్షా వ్యంజకా ప్రయోగ - [illegible] సాపహ్నవా చ - నీచావమానో న సహ
తాం కోపాయేతి భావః - పుష్పితాగ్రా ॥ ౧౭ ॥ అశ్లీలేతి ॥ తతః కల్పాం
తదిగ్మ కరకల్పం ప్రళయార్క తుల్యం - అనల్ప వేగం దానవ వైరిణః శ్రీకృష్ణ

హస్తే చైదీశ పుష్పిత్తమపి శేశ ॥ ౧౭ ॥ వ ॥ సదసి వివృ
తో యః సదస్యో [illegible] తుసురసాసుర మండలే [illegible]
హింపి సముపేత్య ప్రత్యాగత్య బహూనతరాణాం కుండలరత్న
లత్యాత్ ॥ ౧౮ ॥ వ ॥ అశ్లీల వాగిహ సమాప్తి మతీవ చేతసం
ద్రష్టుం కామమివ దానవ వైరి చక్రమ్ ॥ కల్పాంత తిగ్మకర కల్పమ
నల్ప వేగం కంఠే బిభేద రణ కర్మణి దామఘోషమ్ ॥ ౧౯ ॥ గ ॥ ఇ

చక్రం కర్తృ - ఇహ శిశుపాలకంఠే - అశ్లీల వాక్ నిష్ఠుర వాక్యం - సమాప్తి
మతీ సమాప్తా వా న సమాప్తి మతీ వేతి సంద్రష్టుం కామో యస్య తథోక్తమి
వేత్యుత్ప్రేక్షా - రణకర్మణి వాక్కలహే - దమఘోషస్యాపత్యం దామ
ఘోషం శిశుపాలం కంఠే బిభేద ॥ ౧౯ ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్త ప్రకారేణ - దు
ష్టా మతి బుద్ధిర్యస్య తథోక్తస్య తస్య శిశుపాలస్య ఆయుషా జీవితకాలేన స
హ - సవనకర్మణి రాజసూయే సమాప్తిం గతే సతి - నిర్వర్తిత
మవభృథదీక్షాం తేనాప్లవనం స్నానం యేన తథోక్తం - ఉపధాత్వేన ఉపా
యనత్వేన పూర్వం దత్తాని దత్త పూర్వాణి సన్త్విత్యుతి శేషః - విత్తాని ధనా
ని - ద్విగుణం యథా తథైవ గ్రాహితాః - గ్రాహణ్యం తాత్కాలికీ

అత ఏవ ఉత్తమకాణ్డే ఋణత్రయ దానార్హాసివస్థితాన్ తేషామేవ దత్తద్వి
గుణ గ్రాహిణ్యాన్వితి భావః - సన్ధానుర్వీపతీన్ రాజ్ఞః ప్రస్థాపితవన్తం
నిజనగరేభ్య ఇతి శేషః - తం పౌరవం పూరువంశ్యం ధర్మరాజమనుజ్ఞాప్య
గచ్ఛన్తీతి శేషః - సనాతనః పురాణపురుషః కృష్ణః - చైద్య
స్య శిశుపాలస్య నిధనేన జాతో యశసా ఉత్సవ స్తేన - సుదర్శనస్య చక్రస్యేవ
స్వస్య పురజనానాం లోచనస్యాపి - జాత్యేకవచనం - నవా
భిః ప్రకీర్ణికాభిః ఆనన్దాశ్రుబిన్దుభిర్లోహితబిన్దుభిశ్చ ఆర్ద్రీకృతాం
సేకం సుఖపతన్ద్ర స్తాం మనోయుస్యత ఘో త్రాణి పెత్యు త్ర త్వా అ ప్రమ

శ్రితస్య ముగ్ధే తే రాయుషో సహసహాపి తే సపద నర్గ్య సంసిద్ధితా
వభృథాప్లవనముపధాత్వైన వత్సపూర్ణాగ్నే ణివిశ్రాన్త్యై స్తమ
కాణ్డానిన ప్రసన్నాన్ గుణమేవ గ్రాహిణా సన్ధానుర్వీపతీన్
ప్రస్థాపితవాంతం పౌరవంతమనుజ్ఞాప్య చైద్యనిధనోత్సవే సు
దర్శనస్యేవ స్వపురజనలోచనస్యాపి నవాస్రకణికార్ద్రాం
తాం సుఖపతిమనా ఇవ సనాతనః పుమాన్ పురీం పురాను
భూతమశ్వస్థలీనామానాం ప్రతస్థే ॥ ౨౦ ॥ వ ॥ అంధభూపతన
యోపి బలౌఘైర్హాస్తినం పురమవాప్య విలక్షః ॥ సౌబలంగి
రమనౌ బలవంతం దుర్విచారరచనాసు చ చక్రే ॥ ౨౧ ॥ వ ॥

ప్రకీర్ణికాశోణిత ఇత్యాద్యైః పురాకృష్ణావాసాత్పూర్వమనుభూతసుఖోత్సవం పే
శస్థలీతి నామయుక్తాం పురీం అధునా ద్వారకానామానం ప్రతి - ప్రతస్థే
ప్రస్థితవాన్ - అసుఖపితుమనా ఇతి పాఠేప్యుక్త ఏవార్థః - పౌరవంతం
పౌరవంతమితి క్వచిత్పాఠః పౌరవాస్యస ఇతి పౌరవంతం పౌరమాత్ర
శేషమిత్యర్థః కోప్యర్థవిశేషణత్వాదుపేత్యః ॥ ౨౦ ॥ అంధేతి ॥ అ
సౌ అంధభూపతనయోపి దుర్యోధనోపి - బలానాం చతురంగాణామోఘై
ర్బృందైః - హస్తినా నిర్మితం హాస్తినం పురమవాప్య - విలక్షో ధర్మరా
జైశ్వర్యం దృష్ట్వా విస్మయాన్వితస్సన్ - దుర్విచారాణాం దురాలోచనా

నాంరచనాసుకరణేషు బలవంతం సమర్థం - సుబలస్యాపత్యం సౌబలం శకు
నిం ప్రతి - గిరం వాచం వక్ష్యమాణాం - చచక్షే ఉక్తవాన్ - చక్షేః కర్త
రి లిట్ ॥ స్వాగతా ॥ ౨౧ ॥ అగ్నేరితి ॥ హేమాతులమాత్ర (ప్రా)తః శకునే - హే
మ సువర్ణం అగ్నేరపత్యం అగ్నిజన్యమిత్యాద్యాప్తవాక్యైరాహుః - జనా ఇతి శే
షః - తద్వాక్యం న మిథ్యా నానృతం - యతః కారణాత్ - అఖిలైః క్షితిపై రా
జభిరుపనీతం సమర్పితం - తేషాం రత్నైర్నానావిధమితినా - ప్రోక్షిత
ధర్మస్య రాజస్య సుఖే రాజసూయే అనుభూతం దృష్టం - తత్ కనకం జన్యం - హే
మ - స్వర్గేణాంసదేవ - నయోజయోజ్యం - మేరుశిఖరం - స్వర్గని
వంశాః త్రిదివం ॥ శ్రీ ॥ అచతురేత్యాదినా నిషాదః - దహతి - చిత్తసంజ్ఞా

అగ్నేరపత్యమితి హేమ యదాహురేతన్మిథ్యా న మాతులదిలో
ధిగాఖిలేషు భూతమ్ తత్సర్వమాణమఖిలక్షితిపోపనీతం నక్తం
దివం దహతి చిత్తమిదం యతో మే ॥ ౨౨ ॥ వ ॥ వల్గత్సు చం
పరిజహాస సభావలోకైర్మార్గద్రా పదీమణిభువి స్ఖలితం యు
ధిష్ఠిరః । తత్సాధుహాసమితి వక్తుమివ స్వసారం మా
త్ప్రాణవాయురయముద్గమనేచ్ఛుర్గాత్రే ॥ ౨౩ ॥ వ ॥

వంజనయతీత్యర్థః - తతో న మిథ్యేతి యోజ్యం - అత్ర కారణగుణాహి కా
ర్యగుణానారభంత ఇతి న్యాయేనాత్మా వై పుత్రనామాసీతి శ్రుతే స్తత్ర
ప్రసిద్ధ్యమానతాపకత్వప్రతిపాదకో త్తరవాక్యార్థేన హేమ్నో గ్నిజన్య
త్వసమర్థనాద్వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగం మనోవ్యథా దాహాం
న్నైమిత్తికాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యను ప్రాణితమితి ద్వ
యోరంగాంగిభావేన సంకరః ॥ ౨౨ ॥ వల్గదితి ॥ కించ - సభాయాం మణి
మయసభాయాం అవలోకే దర్శనసమయే - మణిభువివ జలభ్రాంత్యా స్ఖలితం
స్థలే జలం జలే స్థలమితి భ్రాంతం - మాం దృష్ట్వేతి శేషః - ద్రౌపదీ వల్గ
హాసతో భాచ్ఛలం తౌ కుచౌ యస్మిన్ తద్యథా తథా - ఉచ్చైః పరిజహాస పరి
హాసమకరోదితి యావత్ - తత్పరిహాసనం సాధు ఉచితం జాతమభూదితి - స్వాంస్వ

యాం సృష్ణపాంపుత్రపత్నీం ప్రతివక్తుమివేత్యుత్ప్రేక్షా - అయం మహాప్రా
ణశురమో వాయుః ఉత్క్రోశః కేశచ్ఛటా నిగళనాసైన్యా వాం త్వన్నాస్తే - ప
హైరవమానో మాతి నాంపురణాపతిర గిరిశర్క భాఖా భావః ॥ ౨౯ ॥ అథునేతి ॥
అతో హావ ధునా సేనాభిశ్చతురంగాభిః సైరాతలం శోభాప్రదేశంపి ధనాన్వా
నంకంపయంత్యః - యుధియుద్ధే - తేషాం విరోధినాం గర్గాజాదీనాం - ని
ధనం మరణం - విధాయకృత్వా - ఇమాం శోచం శోకం నిగృహ్ణీయాం ని
తుం ధ్యాం - గృహ్ణీతే తి వృణ్వార్యాద్విపక్షేధే లిజ్ - ॥ ౨౮ ॥ ప్రతీతి ॥ ఇత్యు
క్తప్రకారేణ సగద్యముక్త్వా - శ్రీకౌరవ్య శేలజ్జామః ప్రేపవనద్యోతయో స్సంగ
మేనిమగ్నమేనం మర్యోధనం ఉత్తారయితుంతిరం ప్రాపయితుం - లభగ్న

అధునా యుధి సేనాభిః పృథ్వీం కంపయన్వా రాతీన్ ॥ విధాయని
ధనం తేషాం నిగృహ్ణీయాం ఇమాం శోచం ॥ ౨౮ ॥ గ ॥ ప్రతీసగ
ద్యం శ్రీకౌరవ్యధానవోఽస్య సంగమేనిమగ్నమేనం భగ్నైతస
బంధుః గాంధారపతిరుత్తారయితుమేవముత్తరమాకర్ణ ॥ ౨౯ ॥
వ ॥ జయ్యతాం కథముపైతి తేజుర్ననో వత్సయదుర్యధిభయా
త్పలాయితాః ॥ కేవలం హారిముఖానసాం మతో వేగతోఽపి మరు

స్య అప్రతిహతస్య కైశవస్యాపి విద్యాయాం బంధుః - తత్ర సుశలఇత్యర్థః ।
గాంధారస్య దేశవిశేషస్య పతిః రాజా శకునిః - ఏవం వక్ష్యమాణప్రకారేణ
ఉత్తరం ప్రతివాక్యమేవముక్తీర్య తేనేసేత్యుత్తరం స్తవమిత్యిశ్లిష్టరూపకం -
ఋరోరపీత్యప్ - ఆదత్తగృహీతవాన్ - దదాతేరాజ్యావ్యాత్కర్తరిల
జ్ - శ్లిష్టాశ్లిష్ట పరంపరితరూపకం ॥ ౨౯ ॥ జయ్యతామితి ॥ హేవత్సదుర్యో
ధన - తేత్వయేత్యర్థః అర్జునః జేతుం శక్యో జయ్యః తస్య భావస్తత్తాం - క
థముపైతి - నోపైత్యేవేత్యర్థః - కుతః యస్యార్జునస్య యుధి భయా
త్పలాయితాః ఖాండవ దాహసమయ ఇతి భావః - హరిముఖాః ఇంద్రాద
యస్సురాః నామతః కేవలం నామ్నైవ మరుతః నాభవన్ - కింతు వేగతః పలా
యన వేగాదపి మరుతః వాయవః అభవన్ ॥ ని ॥ మరుద్దేవసమీరణ ఇతివిశ్వః

సోఽజానత్ ఇతి యోజ్యం - ఉత్తరవాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగం ॥ రథోద్ధ
తా ॥ ౨౬ ॥ అపిచేత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ తమితి ॥ అపిచ కించ ప్రకోపా
త్ ధృతాభిఖ్యా శోభా యం కరా చ గదా అంకశ్చిహ్నం యస్య తాదృశో బాహుర్యస్య
స్య తథోక్తం తం భీమం వీక్షితుం - అత్ర జగతి లోకే - కే వా శక్నుయుః సమర్థాః
న కేపి శక్నుయుః - కుతః - యస్య భీమస్య ఆహవే యుద్ధే ఏకైకస్త్యైవ ముష్టి
హతయో ముష్ట్యాఘాతాయ - బకోఽసురః బృహద్రథభూః జరాసంధః హిడిం
బోఽసురశ్చ తే త్రయః అలం పర్యాప్తా న భవంతి స్మ - అత్రాపి పూర్వవత్కావ్య
లింగం ॥ తాభ్యామితి ॥ తాభ్యాం భీమార్జునాభ్యాం ముపాస్యమానస్య పార్శ్వేష్వా
సేవ్యమానస్య స్వయం తపస్తనూజన్మనః యుధిష్ఠిరస్య - వ్యాపాదే ద్రో

తోఽభవదాసురాః ॥ ౨౬ ॥ అపిచ ॥ ప ॥ తం వీక్షితుం జగతి శ
క్నుయురత్ర కే వా భీమం ప్రకోపధృతభీమగదాంకబాహుమ్ ।
ఏకైకముష్టిహతయోఽస్య భవంతి నాలం యస్యాహవే బకబృ
హద్రథభూహిడింబాః ॥ ౨౭ ॥ ప ॥ తాభ్యాముపాస్య
మానస్య తపస్తనుజన్మనః । వ్యాపాదేఽపి ప్రసక్తిః కా విశేషా
త్తాదృశాం రణే ॥ ౨౮ ॥ గ ॥ తథాప్యహంతు తవ చ తేషాం
పరస్పరం విభవేఽపరిపణనపదాధిరోహిణి - క్షణాదక్షమ

హచింతన ఏవ ప్రసక్తిః కా - నాస్తీత్యర్థః - విశేషాత్ తత్రాపి - తానివపశ్యంతీ
తి తాదృశాం లోకైకవీరాణాం సంబంధిని రణే ప్రసక్తిః కా - దూరతోఽపాస్తేత్య
ర్థః - ఉభయత్రాప్యాకమితి శేషః - అత్ర యుధిష్ఠిరే విశేషణద్వయస్య
హోక్తైకాజయ్యత్వాభిప్రాయగర్భత్వాత్పరికరాలంకారః - ఏవం ద్రో
హచింతనమాత్రస్యాప్యసంభవోక్త్యా రణే ప్రసక్త్యభావస్య కైముతిక
న్యాయసిద్ధత్వాదర్థాపత్త్యలంకారశ్చ - ద్వయోస్తిలతండులన్యాయేన
మేళనాత్సంసృష్టిః ॥ ౨౮ ॥ తథాపీతి ॥ తథాపి తేషామజయ్యత్వేఽపి - తే
షాం యుధిష్ఠిరాదీనాం విభవే భాగ్యే తవ విభవే చ - పరస్పరం పరిపణనం
ద్యూతపణః తస్య పదం స్థానం అధిరోహతీత్యధిరోహిణి సతి - పణత్వేన నిర్ది

స్సైసతీతిమూలాత్ - అహంకు - జగతస్సర్వస్య సామాన్య తాంసాధారణ్య [illegible] అసారా - అనన్యసామాన్య నైశ్చర్యః - అతువిద్యా యామ్పం ప్రసాదేనశీ ఘ్రాన్నై పుణ్యేన - తందకా [illegible] రాజయ పక్షం టాపస [illegible] గస్మై - తుణాత్ సంచారయిష్యామి - ద్యూ తేనస ర్వస్వ [illegible] ప్యామిత్యర్థః । అ ॥ విత్తైఇతి ॥ విత్తైస్స్వస్వైహృ తేసతి - మా తెనే [illegible] అనంతరంపరి (గా) సైప్పాండవా - బంధుభిర్మాతృపు (త్రా) దిభిః పి - స్వయంవిసృష్టా స్సాన్తః - శంచాధనస్వజన త్యాగజన్యనశో కేన - వినాశం నాయాయుః - గచ్ఛేయుః - అథవాలజ్జ యావిదేశంపర దే

[illegible] సప్రదాయేనతంసరాజయ
ఘు టాపథే సంచారయిష్యామి ॥ అ ॥ స ॥ విత్తైహృ
తైతి [illegible] స్పృష్టా బ ధుభి [illegible] ॥ వినాశం వాశం
[illegible] దేశం వా ఫల్గు యా ॥ ౩౦ ॥ స ॥ త్వంతత
స్తు సుఖమాత్మ [illegible] త్రిస్సోదరైస్సదృశసంఖ్యా కాస్సమాః
నీర రాశిహారినీల మేఖలాంనిస్సపత్న న సుభుజ త్స్వ మేదినీమ్॥

౩౧ ॥ ౧ ॥ ఇత్థంకారంరహసికల్పితైకైతవమత ధ్వే - కా వృ

శం నాశా యుః ॥ [illegible] ॥ పరిమ్లానా నేమానే మరణమథవాదూరగమనమి [illegible] క్తిత్వాదితిభావః - అత్ర వినాశవిదేశయోరేక దాగంతుమశక్యత్వాద్విక ల్పాలంకారః ॥ [illegible] ॥ విరోధేతుల్య బలయోర్వికల్పాలంకృతిర్మతేతిలక్షణా త్ ॥ ౩౦ ॥ త్వమితి ॥ తతఃపాండవానాము క్త్వయాన్యతర (ప్రా) త్త్య [illegible] నీరరాశిప్పసు [illegible] ఏవహారినీల మేఖలాయిం ద్రనీలమ [illegible] మేదనీంభూమిమాత్మనాసంయుతైస్సోదరైరను జైః [illegible] సంఖ్యా [illegible] తాస్సదృశసంఖ్యాకాః స [illegible] సవస్సరాః [illegible] త్యయః ఆహోస్వి తరస్యామితివై కల్పి (కా) [illegible] నిశ్శత్రుకం - అనుభుజ్ త్స్వ పాలయ - భు జేర్ధ్వథే లోట్ - రక్షోద్ధా ॥ ౩౧ ॥ ఇత్థమితి ॥ రహసి-ఇత్థంకార

ముక్తప్రకారం - ఆలోచయన్ కృతైతత్ప్రబంధః - అన్యథేశం కథం ప్రయో
గశ్చేదితీత్థముపపదాత్ప్రదోతెంజామల్ - కల్పితే - శకునిదుర్యోధనా
భ్యామితి శేషః - కితవస్య భావః కైతవం తస్మిన్నేవ దత్తధ్యానః మాగెం| *|
ధూతోపాఖ్యే దేవకీశవజ్ఞస్యకరః - తౌ పుత్రౌ శకునిందుర్యోధనసు పిఅను ధా
విటునసుస్పృత్య వెగె నగుంటుం - దివ్యజ్ఞానమయుంచతుర్యస్య తెన తాభ్యాం
దుష్ట భావంగిబు లె నేస్త్ర సతాః - అంఘేన వసుంధరాధిపతినాధ్యతరా ప్రేణ
నవాంయూ క్యా గధ ఏనిత్తి తాయాంమణిసయ్యాం ఏమ - టపి కాయాంస
భాయాం ప్ర వేశోత్సనస్య వ్యాజాత్ వ్యాజంకృత్వా - ల్యక్లో పెపంచమీ -
ఆహూతాః నానుజః ధర్మజః యుధిష్ఠిరః - కురుపత్తనం హాస్తినపురం ఉపేత్య -
బంధుతయా బంధుసమూహేన - ప్రత్యుద్గమ్యమానః - క్రియమాణప్రత్యు

భావస్యానుధావితుం దివ్యచక్షుషా తేనాంధేన వసుంధరాధిప
తినా - నవమణిమంటపికా ప్రవేశోత్సవ వ్యాజాదాహూతః
స్సానుజో ధర్మజః - కురుపత్తనముపేత్య బంధుతయా ప్రత్యు
ద్గమ్యమానః దుస్తరం భావి వనవాసవర్షమేకైకమేకైకే
న ప్రణిపాతవ్యయేన సుప్రతరం కరిష్యన్నివ పిత్రోర్వ్యందాత్వా
దశకృత్వః పాదయోః ప్రాణంసీత్ ‖ ౩౨ ‖ ప ‖ అవభృ

థాంబుక్షాళిత నూతనైః గంధితానుధజాలకమౌక్తికైః స్వ
స్థానస్థ - మస్తరంతరితుమశక్యం - భావినిద్యూతేపరాజయేన భవిష్య
తివనవాసె - ఏకైకం వర్షం సంవత్సరం - ఏకైకేన ప్రణిపాతేనయత్సు
త్యం తేన - సుప్రతరం కరిష్యన్ కర్తుమిచ్ఛన్నివ - ఉత్ప్రేక్షా - పితృవ్యం
పితృభ్రాతరం ధృతరాష్ట్రం - పాదయోః - ద్వా దశకృత్వః ద్వాదశవా
రం - ప్రాణంసీత్ ప్రణనామ - ప్రపూర్వాన్నమతేః కర్తరిలుఙ్ ‖
౩౨ ‖ అవభృథేతి ‖ అథ - పాండుపతస్యసుతాద్రౌపద్యపి - స్నాతైః ప్ర
శస్తైరవభృథస్య రాజసూయావభృథస్నానస్యసంబంధిధిరంబుక్షాళి
తైః - జాలకేనామ కేశభూషణ విశేషః తైరధిగతాం సంగతాం స్వస్య

తి । శేషనాగం - సమ్యగ్జాతాః గాంధారాద్యాః పదమోస్య శానీనయతి త్రి వపుగిస్థ - నవిశేష్య క్రియా ఇత్యర్థః - అత్ర భావశబ్దగుణనిమిత్తామాత్రక్తిరేష్వ పశ్యధాంబుధిమహాన్పత్నే తత్ర - క్రమవిలంబితంవృత్తం ॥ ౩౩ ॥ అను జాభిరితి ॥ గృహే కారస్యేకపటభావజనితచేష్టాయామనుగూహనం ఆచ్ఛాద నం యేనసభ్రోక్తే - సమహీపః కృత్వా కాన్త్యః - అనామయస్య ఆరోగ్యస్య అ నుయుక్తైః ప్రశ్న స్య అనుజాభిర్నాసంతర్వ్యోఽపోచ్ఛ్వరి తాభిరిత్యర్థః ॥ ✻ ॥ బ్రాహ్మణంకుశలంపృచ్ఛేత్ క్షత్రబంధుమనామయమితిస్మ రణాదితిభావః - క్రతోః రాజసూయస్య మహాలాభః అనుష్ఠానం తత్సంబంధినీభిః లాలనాభిః ప్ర తంసాభిరభినంద్యమానస్సన్ - వినీతం వినయాన్వితం తం ధర్మరాజం - సభ

కానిక్రతుకస్యసుతాపిసానుబలజాపదయోస్సమనీనయ త్ ॥ ౩౭ ॥ వ ॥ అనుజాభిరనామయానుయుక్తై రభినంద్య క్రతులాభలాలనాభిః । సదనాయసహజన్తేపనీత - సస్మ తాకారనిగూహనో మహీపః ॥ ౩౮ ॥ వ ॥ తావస్మదీయత సుభేదిభటాంత హేమసైరంమిథః ప్రభవితామమభూభుజాం శ్చః । ఇష్టంతరాహ్నకమచవిశి ప్రతిచ్యాంమందాయమాన

నాయకోపకార్యైస్మి - సహజప్రేషితవాక్ - ఔపచ్ఛందసికం ॥ ౩౯ ॥ తావదితి ॥ తావత్తదానీం - శ్వః పరస్మిన్ దినే - మదీయ్యాయాస్తనోర్గ్యం తలస్య భేదినాంభటానాంఅపకావత్తినాంఅంతస్య కారణస్య హేతుః ॥ ✻ ॥ ద్వాదిపకాపురుషేం... నార్థకమండలభగనా । యుద్ధపగావృత్త్యామృతశ్శిరో యోగాద్భిన్నత్రినాయకాస్స్మరణాదిభావః - మమాశాంమదంత్యాన్ అభూ భుజాంరాజ్ఞాం పాండవానాం ధార్తరాష్ట్రాణాంచ - మిథో న్యోన్యం - వైతంవిరోధః - ప్రభవితా ప్రకర్షేణ భవిష్యతీతి హేంతోః రంతగ్న్యవసితే నా సంగతాశుక్ దుఃఖం యస్య తే నావిశ్య త్రేతా - మందాయమానం క్షీయ మాణంమహః తేజో యస్య తేన - రవిణా సూర్యేణ - ప్రతీచ్యాందిశి - నిపేతే

కేవలంపతితభూర్వేదికాః || ౩౫ || దిగ్భిరితి || తతస్సాంద్రైస్సంతమసైస్తే
మోభిః-దిశాంనామష్టానామపదిశానాంతన్మధ్యభాగానాంచచత్వరేప్రాం
గణే - దిగ్భిరిత్యేసతి - తదాసర్వాః ప్రజాః - వృశ్చికాంక్షీహారియా - కా
జ్ఞాకులాంధృతరాష్ట్రపాదృశ్యం- సమారుహ్య ప్రాప్య - రుపే
కత్వరిలిజ్ - ఉపమాలంకారః || ౩౬ || నాసుజావళీ || తతఃఅస్య శాం
శశ్చంద్రస్య భానవఃకిరణాః - ప్రథమశైలాదుదయాత్ - మహాంత్రీతి
రోహిణఃతస్యాబావిర్భూతాస్సంగః - తాతుణంటిస్మైనేపడుణాఇత్యర్థః
అత్యంతసంయోగేస్వైతీయా - ఃసుజావళ్యాఃప్రజాభ్యంగస్య నయన
యోః - వత్మనేప్రచారాయేత్యర్థః - ముఖవాఇంద్రఃఆదిత్యేషాంతేదే

మహాసారవిణానిపేతే || ౩౫ || ప || దిగ్ద్వేసంతమసైస్సాం
ద్రైర్దిశశ్చోపదిశశ్చత్వారే | సర్వాః ప్రజాస్తదాహ్యాసన
మారుహ్యధృతరాష్ట్రతాం || ౩౬ || ప || నసుజావళీనయ
నవత్మనేపునర్మఘవాదిదేవమమభావగోచరాః || కుభ్యో
నిభేజురస్యాంతాంశుభానవఃతుణమేవతంప్రగమశైలరోహ
ణః || ౩౭ ప || అధోపకార్యామధిత్రస్యతస్యసందర్శనా
యానిశమాపతద్భిః || అశేషపౌరైరతిబాల్యమిత్రైరశేషికిం

వాఃఇంద్రాగ్నిభృతయః తేషాంమమభావస్యస్వీయత్వస్యగోచరాఃవి
షయాఃకకుభఃదిశఃపునర్విభేజుఃఇయమైంద్రీయమాగ్నేయీత్యాదినావి
భాగమకుర్వన్నిత్యర్థః పూర్వంతమోభిస్తాసామేకీభూతత్వాదితిభావః-
మంజుభాషిణీ|| ౩౭ ||అథేతి||అథచంద్రోదయానంతరం- ఉపకార్యామధిత
స్థతః ఉపవేశశాలాయాంవర్తమానస్యేత్యర్థః || * | అధిశేజ స్థా
సాంకర్యేష్విదితియా అస్యధర్మరాజస్య సందర్శనాయఅనిశంఅవిరతం
యథాతథాఆపతద్భిఃఆగచ్ఛద్భిఃఅత్యంతంబాల్యమిత్రైస్సఖిభిః -అశేషైః
పౌరైరేవకించిత్కశ్చిత్ - కతిభిరితియావత్ -అశేషశిష్టం- తయారాజ

న్యారాత్ప్రాఙ్గణాశేషి-తేషాంబహుత్వాదస్యాశ్చపరిమితత్వాదితిభావః కించిదితీవదపీత్యర్థః - గాత్రాణ్యపియోజ్యం - ఉభయత్ర అవ్యయాదా ప్సుప ఇతిత్స్ప్ ... లుక్ - అత్రోభయత్ర ప్రాప్తస్య శేషీభవనస్యప్రా రఖాత్రైనియమనాత్పరిసంఖ్యాలంకారః ॥ ౩౮ ॥ ధర్మజన్మేతి ॥ తతఃప్ర భాతేధర్మాద్యస్యజన్మయస్యసయుధిష్ఠిరః - అహర్ముఖేప్రాతరుచితంక ర్తవ్యంకర్మస్నానసంధ్యావందనాది - నిర్మాయకృత్వా - ప్రాజ్ఞైరతుషవేదిభిః ఖ్యాతవిద్యైః కుశలైర్భూపైః రాజభిశ్చభాసురాం - సభాంద్యూతశా లాం - ఆసప్రాప్తవాన్ - ప్రాజ్ఞైర్భూపైస్తు వేదిభిశ్చేతివాయోజనా ॥ అతుదేవిభిరితిపాఠేత్వక్షైః పాశకైర్దీవ్యంతిక్రీడంతీత్యక్షదేవిభిస్తుర్కైః

చిన్నతయారాజన్యా ॥ ౩౭ ॥ ప ॥ ధర్మజన్మాతతఃకర్మనిర్మా
యాహర్ముఖోచితమ్ ॥ సభాంసభాసుగాంప్రాజ్ఞైర్భూపై
శ్చపాతుషవేదిభిః ॥ ౩౯ ॥ గ ॥ తత్ర చిత్రీయమాణేష్వ
నల్పచతురిమజల్పాకేషుసభాశిల్పేషుప్రశంసాపరిశీల్యమానః
ప్రజ్ఞాదృశంనికషామూర్తేః తృతీయగుణఇవదివసవృషభశీల
దృషదాసనేశీకతోముష్య కురుకులప్రదీపప్రతీపంసవి
శమానః - శకునిః - స్థానాదృత్థాపయితుంసాహాయ్యం త
సన్నిధిఃరిక్తమధ్య మువర్ణయాతదీయాంగిక్యా యాసాచోత్త
గ్రహవిశేషఇవప్రాసంగికేనపథాదురోదరంపిహారేవతార

వయోజనాయత్తుచాపాతుదీక్షిభిరితిపాఠేఆవృత్త్యాచాపరాపాతుమాలా విహారిభిరితినృసింహవ్యాఖ్యానంప్రకృతాసంగతేస్తత్రసైవ వ్యాఖ్యేయం - ౩౯ ॥ తత్రేతి ॥ తత్రసభాయామనల్పానాంబహూనాంచతురిమ్ణాంచా తుర్యాణాంజల్పాకేషుప్రఖ్యాపకేషు - తన్నిధానేష్విత్యాశయోవాత్ ॥*॥ స్యాజ్జల్పాకస్తువాచాలఇత్యమరః అతఏవచిత్రీయమాణేష్వాశ్చర్యకరేషు ॥*॥ నమోవరివశ్చిత్రఙః క్యచితిక్యజంతాల్లటశ్శానచ్ క్యచిచేతీత్వం సభాయా మాస్థానమంటపస్యశిల్పేషునిర్మాణవిశేషేషు - దృశంకల్పయతః - ప్రసార యతఃతానితానిశిల్పచాతుర్యాణిపశ్యతఇత్యర్థః - ప్రజ్ఞాదృశంనికషాధృత

శాత్రస్య సమీపే ॥*॥ అభితః పరిత ఇత్యాదినా ద్వితీయా - మూర్తశరీరధారి ణీతృతీయే గుణోత్తమాసీనస్థితఇత్యుత్ప్రేక్షా - విపినస్య పభస్థాశ్చంద్రస్య యాః శిలకృపకః శిలా [illegible] తన్మయే ఆసనే పీఠే - [illegible] షీకస్య ఉపవిష్టః - అ ముష్య ఋషుకల ప్రదీపస్య ధర్మ [illegible] - ప్రతీపన భిప [illegible] ప్ర [illegible] కులరాం [illegible] [illegible] దానిని [illegible] ప్ర [illegible] శంశ్చ - స్తోం [illegible] దై [illegible] గ్యాత్ భ్రం శ [illegible] న్యావ [illegible] ంసా [illegible] స్త్రా రీభూయ [illegible] నసస్స [illegible] ప్రతిత్త్వం యే నసం - [illegible] ద్భు [illegible] పరిణాంకు కారిః యస్యా [illegible] యా - తదియాయా శకునిశ్చ [illegible] భిఖ్యా యానామ్నాకు కారభూన్యే నశనిరితిసంజ్ఞాశబ్దే నేతియావత్ - వాచ్యః ప్ర [illegible] ష్య ప్రహాణి దేవః శనైశ్చర ఇవస్థిత ఇ త్యుత్ప్రేక్షా - శకుని దుర్యోధన మాతులః - స్వాసంగికేన పథా తత్ర త్రస్తావపా రంపర్యేణ - దురోదరవిహారేష్వత్ర క్రీడాయాం - అవతారం ప్రవేశం అ

మచిరమభిరోచయామాస ॥ ౨౦ ॥ ప ॥ అథ సదసి మహా త్మ్యా మాజ్ఞయా [illegible] తాం [illegible] పిపిము [illegible] తాం త మార్గే ప్రవృత్తమ్ । బహుషుజనపదేషు ప్రాప్నుకత్వస్మహత్త్వం సపది సుబలసూనుర్ధర్మసూనుం జిగ్యే ॥ ౨౧ ॥ ప ॥ ప

చిరం సత్వరం అభిరోచయామాస - తదభిలాషం జనయామాస ఇత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ అథేతి ॥ అథ అనంతరం - మహాత్మ్యాం సదసి సభాయాం ॥ ❀ ॥ స్త్రీ నపుంస కయోస్సదఇత్యనుశాసనాత్సదశ్శబ్దస్య స్త్రీత్వం - అసౌ సుబలసూనుశ్శకునిః - శోభనాకర్తవ్యాకర్తవ్యకోవిదా మతిర్బుద్ధిర్యస్య తథోక్తస్యాపి - ని యత్యాః [illegible] నైవస్య ఆజ్ఞయా గత్యా - విముష్యా [illegible] ప్రాప్త - [illegible] మా ర్గే దురోదరవిహారే ప్రవృత్తం - ధర్మసూనుం యుధిష్ఠిరం - బహుషు జనపదే షునానా దేశేషు గ్లహత్వం పణత్వం ప్రాప్నువత్సు [illegible] సుబలసూనుః సపది ద్రుతం - జిగ్యే జితవాన్ జయతేః కర్తరిలిట్ - [illegible] [illegible] దేరితి [illegible] - యా ద్వా - ధర్మసూనుం వి మోహ్యాతిపాతమాత్రి [illegible] జనప దానా మేవ కర్మత్వం - దులంఘ్యా [illegible] వగణితి భావః - మాలినీ ॥ ౨౧ ॥ ప కే నేతి ॥

సుబలభూభృతః - ఏతేన లక్షణ పాశకేష్విన్ద్రియేషు చ ॥ శ్లో ॥ అక్షుద్రధాం
[illegible] పాశకేన్ద్రియాణామపి తి విశ్వః - న్వప శేషు [illegible] సంబం
ధిన [illegible] విషయాణాం దేవానాం శబ్దాదీనాం [illegible] హేమ్నాంసి
క [illegible] అనేకోన్నత్ సహస్రోల్బణానీతి యావత్ ॥ శ్లో ॥ [illegible]
[illegible] - అస్మాదేకాత్మేక్షకః సర్వవిషయగ్రహణాత్ [illegible]
[illegible] చకం పక [illegible] స్మై వాచ్య [illegible] అర్థా [illegible]
[illegible] కేచిత్తు - పక్ష ఆ
ద్య [illegible] అన్య [illegible] స్య వాచకం తస్మై - పరమాత్మాంతం వాచ్య
[illegible] - అ [illegible] భావ ఈషదర్థే చ విస్మయ ఇతి విశ్వః - అమ్భ
తష [illegible] - ఇత్యాద్యుక్త్యా ఖిలాపకశబ్దోచ్చారణం ప్ర

[illegible] సహస్రశోభిత [illegible] సర్వవిషయా
న్ [illegible] అస్మిన్ జగతి వాచ్య [illegible] వే
[illegible] పరమాత్మనే వాచకాయ ॥ ౮౨ ॥ వ ॥
ప్రతిదేవనమేవ భూషాః ప్రచురాన్ రత్నచయాంశ్చ
హేమరాశీన్ ॥ సహజాన్ సహజాయయాస్య జిత్వా స తు

సిద్ధిమిత్యాహుః - తత్ర పునరుక్తివారణాయ పరశబ్దస్యాత్యంతికత్వార్థ
వర్ణనేపి [illegible] వాన్ [illegible] కృతానంగణిః - బహుతరచతురంగ
బలేన [illegible] సర్వదేశాపహారి [illegible] కాత్స్న్యేన పంచభి
[illegible] పంచకజ్ఞాన [illegible] మేణ వా
సంపాదన [illegible] పరమాత్మన ఏవ [illegible] గ్రంథకారాభిమత
త్వాదితి సుధీభిరాలోచనీయమ్ ॥ ౮౨ ॥ ప్రతిదేవనమితి ॥ స గాంధారపతిశ్శ
కుని [illegible] - దేవనే దేవనే ప్రతిదేవనం ప్రత్యక్షక్రీడాయాం - వీప్సాయామవ్య
యీభావః - ఏవముక్తప్రకారేణ - అస్య ధర్మరాజస్య - భూషాః భూషణాని -
ప్రచురాన్ బహుళాన్ రత్నానాం చయాన్ రాశీన్ - హేమ్నాం రాశీన్ -
జాయయా ద్రౌపద్యా సహ సహజాన్ భీమాదీంశ్చ జిత్వా - హాపాజ్జగజ

సింహనాదంచక్రే - ఔపచ్ఛందసికం ॥ ౪౩ ॥ తత్రాంతరఇత్యుత్తరేణా
న్వయః - ఘటీతి ॥ తత్ర తస్మిన్నంతరే యుధిష్ఠిరస్య ద్యూతే జయకాలే - బహూ
నాంపతీనాం వధూటీ భార్యా - ద్రుపదజా ద్రౌపదీ - నః అస్మాకం ఘటీచేటీ జల
కుంభా - గతదాసీ అభూత్ - ఘటీచేటీనామేవ బహుపతికత్వాత్తథోక్తం -
వ గాంకింతుచ్ఛాం - తాం ద్రౌపదీం - అత్ర పరిషది ఏతత్సభాయాం - ఆనయ
ప్రాపయ - ఇత్యుక్తప్రకారాం అగ్రజస్య దుర్యోధనస్య గిరం వాక్యం హరన్
గృహ్ణన్ - తదాజ్ఞాం పాలయన్నితియావత్ - అతఏవ అవనిం భూమిమవతీర్ణః
ప్రాప్తః - సంతుష్టత్రృత్యతః - యమ ఇవ స్థితః - సుబలతనయాయాః గాం
ధార్యాః సూనుః పుత్ర ఇయుఏవ ద్వితీయో యమః దుశ్శాసనః - తీయాత్యాదికక్

గాంధారపతిజగజహాసాత్ ॥ ౪౩ ॥ తత్రాంతరే ॥ ప ॥
ఘటీచేటీ నోభూద్బహుపతివధూటీ ద్రుపదజా వరాకీం తా
మత్రానయ పరిషదీత్యగ్రజగిరమ్ ॥ హరన్ ద్వితీయః
స్సుబలతనయాసూనుర్జవాత్సముత్తస్థావవనిమ
వతీర్ణో యమ ఇవ ॥ ౪౪ ॥ ప ॥ దృష్ట్వా భియా సదసి ధావన
మాచరంత్యాః కైశ్యే చకార సకరాంగుళిమానతాంగ్యాః ॥

వక్షోరుహేషు చ మహీపపురంధ్రివర్గాః నాసాగ్రసీమ్ని సు

స్పర్ధేవాచ్య ఇతికక్ - జవాత్సముత్తస్థౌ సముత్థితవాన్ - ద్రౌపద్యాన
యనాయేతి శేషః ॥ శిఖరిణీ ॥ ౪౪ ॥ ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁
దృష్ట్వేతి ॥ దృష్ట్వా తమాగతం వీక్ష్య - భియా భయేన - సదసి సభాయాం -
ధావనమితస్తతః పలాయనమాచరంత్యాః కుర్వంత్యాః - ఆనతాంగ్యాః
ద్రౌపద్యాః - కైశ్యే కేశపాశే . సదుశ్శాసనః - కరాంగుళించకార - క
రాగ్రేణ వేణీం గృహీతవానిత్యర్థః - మహీపస్య ధృతరాష్ట్రస్య పురంధ్రి
వర్గాః అంతఃపుర స్త్రీసంఘాః - వక్షోరుహేషు కుచేషు కరాంగుళించక్రుః -
దుఃఖాదితిభావః - నదీసుతాద్యాః భీష్మాదయస్సుధియః సజ్జనాశ్చ నాసా
యాః నాసికాయాః అగ్రసీమ్ని అగ్రదేశే కరాంగుళించక్రుః - అహో

దుర్లంఘ్యేనాన్యైః స్వస్యాత్యాశ్చర్యాదితి భావః ॥ ౨౫ ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర స
భాయాం - దుష్టా మేధా బుద్ధిర్యస్య తథోక్తః దుర్మేధాః ॥ ౫ ॥ [illegible]సి
చిత్రజ్ఞామేధనో[illegible]చ - సహ[illegible] - [illegible] ఆ[illegible]
ద్భుదరాణి అంకురితాని - స్వ[illegible] [illegible] ని [illegible]యోః
జాలక[illegible]ము[illegible] ఫలాని ధారయంత్యాం - [illegible] ఆ[illegible]తాత్ -
కరతలే నిష్పీడనాత్ నిర్గళితా కాలిక[illegible] [illegible] [illegible]పసితాం -
నిభగారాణి [illegible] భైనా ధ్యే [illegible] ద్యశగభగ
స్యాతన్మ [illegible] కరంధ ధారాం
అత్రి భిస్సహావమర్దం త్యక్తి - తస్యాః ద్రౌప [illegible] - పాత్రత్య [illegible]యోని
ధి [illegible]సదీపతాజ్యాః ॥ ౨౬ ॥ గ ॥ తత్ర సముద్ర ధాబ
లవ దాకవర్ణోద్భిదుగాణి స్వేదసృక్ [illegible] భూషా జాలక
మౌక్తిక ఫలాని ధారి [illegible] కుంభా [illegible]లనిష్పీడ
వనిర్గళితాం కాలిమా ధారాము వనిభగా[illegible] లయుగస్త్య కమా
ల్య రఘు[illegible] హావమర్దం త్యక్తస్యాః పాత్రత్య
లక్ష్మీనివాసస్ఫటికప్రాకారమివ దుకూలమప్యాహర్తుం ప్రా
వర్తత ॥ ౨౭ ॥ ప ॥ తాదృ[illegible]సముపస్థితే పరిభవే సభ్యై
ర్హాసం గృహాంతస్య స్ఫటికమయం ప్రాకారమివ స్థితం - దుకూలం ధవళాం
శుకం - ఆహర్తుమాక్రష్టుం ప్రావర్తత ఉపక్రాంతవాన్ - ఉత్ప్రేక్షాత్ర
యసంసృష్టిః ॥ ౨౭ ॥ తాదృశ ఇతి ॥ సా ద్రౌపదీ - తాదృశే తథావిధే పరి
భవే అవమానే సముపస్థితే ప్రాప్తే సతి - సభ్యేషు భీష్మాదిషు సభాజనేషు వా
[illegible] భవత్సు సత్సు - ధర్మసౌత్యా[illegible] స్యనిధారణాశక్తేరితి
భావః - స్వదయితేషు యుధిష్ఠిరాదిష్వపి దైవ[illegible] బలం దుర్లంఘ్యమ
[illegible]నం బధ్యా యుత్సు దింతయత్సు సత్సు ॥ ౨౮ ॥ పాణ్యచ్ఛిన్నతాప్రతిరా
ధ్యసమి[illegible]కిం - అనన్యోదాసీనేషు చ ఆశక్తేషు సత్సు - యదుపతిం శ్రీకృ
ష్ణం ఆర్తిము తాం మఃఖివ తాం గతిం పరాయణం నిచ్ఛిత్య - [illegible] వస్త్ర

గ్రంఖాకరౌ ద్వావపి సుర్యతీకరాభ్యాం. నీవీం సంగృహ్ణంతీ సకీర్త హర్షః ఇహా
స్మిన్న విమానసమయే. హాహారేమాం త్రాయస్వేతి మహాశబ్దే. ఇస్త్రీ
స్త్రీ ప్రకారం - తదా ఉచ్చైః కళితకంఠం యథా తథా - చక్రే. దరహాస - శా
స్తాలపక్రీడితం ॥ ౭౭ ॥ తస్యా ఇతి ॥ అథ సభాయాం హ్రియమాణమాత్ర వస్త్ర
మాణం వస్త్రం యస్యాః తస్యాః తస్యాః శ్రీకృష్ణం శరణం ప్రపన్నాయాః త
స్యాః ద్రౌపద్యాః నితంబాత్ - కంసారేః శ్రీకృష్ణస్య కారుణ్యమేవ పయః ప
యోధిః క్షీరాబ్ధిః తస్య - కల్లోలానాం మహాతరంగాణాం మాలా పఙ్క్తిరివ స్థి
తేత్యుత్ప్రేక్షా - దుకూలానాం సౌభాగ్యవస్త్రాణాం పఙ్క్తిస్సహసోత్తరం

సహసా జంయమేష్యాన్యనుత్సుకిర్ధేః కల్లోలం వ్యాదయితే మహ
స్యే వ్య శక్తేష్వపి । నిత్యస్యాతిమనుతాంగతిం యదుపతింస
వ్యాంకరౌ సుస్మతీసా చక్రం తదా చ్చైరిహాహారే త్రాయ
స్వహామామితి ॥ ౭౭ ॥ ప ॥ తస్యాస్సభాయాం హ్రియమాణవ
స్త్రా త్తన్యాః నితంబాత్సహసాఽఽశసీత్ । కంసారికారుణ్య
పయఃపయోధేః కల్లోలమాలేవ దుకూలపఙ్క్తిః ॥ ౭౮ ॥ ప ॥
హృతే హృతే వాససి హృద్యరూపం వా సోఽంతరం యద్యస్య ధేవ
రాంగ్యాః । నరస్య తేనైవ నకిస్యతత్ర చిత్రస్య నా వ్యాజని

హరిస్మరణక్షణప వేణియావత్ ఆవిరాసీత్ ప్రాదుర్బభూవ - ప్రసన్నే
భగవతి కిం దుర్లభమితి భావః - ఇంద్రవజ్రా, ***************
౭౮ ॥ హృత ఇతి ॥ యద్యస్మాద్వరాంగ్యాః ద్రౌపద్యాః వాససి వస్త్రే ఏకై
కస్మిన్ హృతే హృతే సతి - వీష్యాయాం ద్విర్భావః - హృద్యరూపం వాసోఽం
తరమన్యద్వాసః - వవృధే ఆవిర్బభూవ - తేన కారణేన తత్ర త్యే పహారంవ
స్త్రాపహారా విభావరూపేణ - చిత్రస్య ఆశ్చర్యరసస్య ప్రవాహః - తత్ర
సభాయాం - కస్య నరస్య సంబంధినశ్చిత్తస్య - నావాతో న్యః నాస్తి అగా
ధః - నాజని నాభూత్ - సర్వస్యాప్యజన్యేవ - సర్వేషాం చిత్తాన్యాశ్చర్యాస్పదాని

బహూపునిత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥ అదృశ్యస్యేతి ॥ అదృశ్యస్య నిసర్గతస్సూక్ష్మత్వేన
ప్రత్యక్షాయోగ్యస్య - అపహారేఽపి ప్రాప్తాపకర్షణే సత్యపి - వర్ధితా
నిహారికరూపేణయోగాద్భూతాని అనేకాని వాసాంసి యస్యాస్తథోక్తాయాః - తస్యాః
ద్రౌపద్యాః అస్య - ఉభయథాపి నిసర్గాదృశ్యత్వేన అనేకవాసోవర్ధ
నేనచద్విధాపి - అంబరప్రాయతా ఆకాశసామ్యమంబరాణాం వస్త్రా
ణాం ప్రాయో బాహుళ్యం యస్మిన్ తస్య భావస్తత్తా బహువస్త్రవత్త్వం
చేత్యర్థః - ఆసీత్ ॥ * ॥ అంబరం వ్యోమ్ని వాససి - ప్రాయో వయసి బా
హుళ్యే సామ్యే నిరశనప్రత్యయే ఇత్యుభయత్రాపి విశ్వప్రకాశౌ - సతాంమానభంగా

చిత్రప్రూరః ॥ ౪౯ ॥ ప ॥ అదృశ్యస్యాపహారేఽపి వర్ధితా
నేకవాససః । అంబరప్రాయతా తస్యాస్సామ్యస్యోభయథా
ప్యభూత్ ॥ ౫౦ ॥ చేలానికర్ష చిరసంధమానుస్సస్యానన
గ్నంకరణస్సనాభూత్ । శ్రమాత్స్ఖలిత స్త్వధరణౌపపాతస్స

యమురాత్మభిశ్చింతితం దైవేనభజ్యత ఇత్యత్ర ఇదమేవసాక్షీ - యత్ ద్రౌప
దీమధ్యనిర్భయుజాదుశ్శాసనేనకృశం ద్రౌపద్యావస్త్రాపహరణాద్దైవే
నభగ్నమితి - తస్యేతిమధ్యవిశేషణత్వేనపాఠాంతరంవ్యర్థవిశేషణత్వో
పేక్ష్యం - అత్రాదృశ్యత్వవస్త్రప్రాచుర్యయోరపి విశేషణగత్యా
అంబరప్రాయత్వంప్రతిహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకంకావ్యలింగం - అ
స్య వస్త్రాకాశయోర్బాహుళ్యసామ్యయోశ్చ భేదేప్యభేదశ్లేషభిత్తికయా
భేదాధ్యవసాయాదతిశయోక్తిభేదద్వయోరనసంసృష్టిః ॥ ౫౦ ॥ చేలానీతి ॥
సః అంధసూనోః దుశ్శాసనస్య - చేలాని ద్రౌపద్యావస్త్రాణి చిరంకర్షతః
కర్షతస్తస్యాః ద్రౌపద్యాః నగ్నంకరణః వివస్త్రత్వకారీ - నాభూత్ - కింతు శ్ర
మాద్వస్త్రాపకర్షణజన్యాత్ - స్ఖలితాత్సంయుక్తాభ్యాం - ధరణౌ భువి ప
తితస్సన్ - జనప్రజానాం జనసంఘానాం దంతానామావళ్యైః ప్తైరేవ -
నగ్నంకరణోఽభూత్ - తంవీక్ష్యపతితంవివృతదంతపఙ్క్తిజహాసుర్జనా ఇ
త్యర్థః - అత్రద్రౌపదీజనదంతావళ్యోః ప్రసక్తస్యనగ్నీకరణస్య జన

దంతావళ్యామేవనియమనాత్పరిసంఖ్యాలంకారః ॥ ౫౦ ॥ అథేతి ॥ అథ-తథాభూతేనతాదృశేన ॥ * ॥ భూతఃపిశాచేసాదృశ్యేపీతివిశ్వః-పరుషేణక్రూరేణమోహాంధాఃద్రౌపద్యాఃఅభిషంగేణపరాభవేనమోరోషఃతేనకలుషేణవికృతచిత్తేన-పృషదశ్వాద్వాయోర్జాతనుజన్మయస్య తేనభీమేన - పరిషదిసభాయాం - భీషణంభయంకరంయథాతథా - ఏవంలక్ష్యేనాణప్రకారేణ - బభాషేప్రతిజ్ఞాతమిత్యర్థః - భాషవ్యక్తాయాంవాచి * ॥ పృషదశ్వోగంధవహః - జనుర్జననజన్మానీత్యభయత్రా వ్యాసః ॥ ౫౧ ॥ ఉరసీతి ॥ సమితౌసభాయాం - వ్యాగాత్యోఃద్రౌపద్యాః - ఉరసివక్షసి - స్ఖలత్ పతత్ యుద్భృత్య - ఊష్మలంసంతాపాతిరేకాదుష్ణం- ఇదమస్రం

దంతావళైరేవజనప్రజానాం ॥ ౫౧ ॥ * ॥ అథతథాభూ-
తపరుషమోహాభిషంగరోషకలుషేణపృషదశ్వజను పార-
రిషదిభీషణమేవంబభాషే ॥ ౫౨ ॥ * ॥ ఉరసిస్ఖలదూష్మలం
వ్యాగాత్యోస్సమితావప్రమిదంయథాహామయ్యోర్ద్విషతః
కచకర్షిణోఽప్యముష్యా రసనేనానుభవేయమేవమేవ
౫౩ ॥ కించ ॥ * ॥ సరసీవచలత్కబంధబంధురే -సమరాజి
రేతామరసచ్ఛదానివశతశఃపివిముక్తానేతాః హేమంతఋ

అస్రం - అహం - అద్యాలోచనేన - యథాఅన్వభవంఅపశ్యం - ఏవమేవ-అముష్యాఃద్రౌపద్యాఃకచకర్షిణఃద్విషతఃదుశ్శాసనస్యాపి - ఉరసిస్ఖలత్ ఊష్మలంఅస్రంశోణితంరసనేనజిహ్వయాఅనుభవేయంపిబేయమిత్యర్థః - అత్రకేవలప్రకృతశ్లేషః- ఔపచ్ఛందసికం. ******* [౫౨]

కించేతి ॥ కించ - చలద్భిఃనృత్యద్భిఃకబంధైర్నిశ్శీర్షకళేబరైఃజనైశ్చబంధురేవిషమేసరసీవసమరాజిరేయుద్ధాంగణే - విముక్తాః విరోధినస్తంపతాకాదుర్యోధనాదీన్ - తామరసస్యపద్మస్యఛదాన్దళానీవ అహం హేమంతఃఋతురివ- ధార్తరాష్ట్ర ఇతిశబ్దఃనామపదంశేషః ఆపత్తిష్టః స్యాంతాం - మహాత్యాగదయాఽపత్తిరూపదం - అన్యత్రమహాత్యాగదేన

రోగేణహీనరూపేణావస్థించ - గమయిష్యామి ప్రాపయిష్యామి -ఇతిబభా
షఇతిపూర్వేణసంబన్ధః॥*॥ ధార్తరాష్ట్రోసి తేహం సేకృతే రాష్ట్ర సుతేపి
చగదే భ్రాతరివిష్ణోస్సప్యదా సమోచాయుధే దేత్యభయత్ర విశేష్యః-అ
నేకదేశ.....సూర్జ్లిప్తవిశేషణాచ ॥ ౫౪ ॥ తత్రేతి ॥ తత్రతస్మిన్నేవస
మయే . సు శాన్తః సున్ప ప్రుత్రో జు- నోపి - పవంవక్ష్యమాణప్రకా
రేణ- ప్రతిజజ్ఞే స్వజ్ఞాతవాక్ - ప్రతిపూర్వాజ్ఞా నాత్మనేకర్తరిలిట్ ॥౫౫॥
ఉత్సేకాదితి ॥ అభూ ధానూనుఃకర్ణః - అమునాగాంధారపుత్రీభువా
దుర్యోధనేనస - సదసి గ్రామ్యం అసభ్యం వాక్యం బ్రువన్ తిష్ఠన్ - కృ
తాటహాస్యా ఖ్యా......శేషాయా స్మిం తత్ర హా యద్యప్యాజ్ఞహాస

హాహంధాత- గా త్ర శేషాంశుహా గదా స్త్రింగమయి

ష్యామి ॥ ౫౪ ॥ ౫ ॥ తత్ర సు శాన్తః పు త్రో వ్యేవం

ప్రతిజజ్ఞే ॥౫౫॥ ౬ ॥ ఉత్సేకాత్ త హా స గా మునా

గాంధారపుత్రీభువారాధానూనురసౌ జహాసనదసి గ్రా

మ్యం బ్రువన్ యత్తదః। యస్యాం జాన్వపి దేహినో భ్యదిత

త్తాన్నైవాభిని ముక్త్వా స్యాత్తాం ద్వేఅపిగాండి హో నును

ర్తాన్ని ద్రా మముం నేష్యతి ॥ ౫౬ ॥ ౭ ॥ ఇతితమోస్త్రాద్యశేన

పతిస్మ-తదఃకారణాత్ - యస్యాం నిద్రాయాం - దేహినః- జంతోః-జా

తుకదాచి పి-అభ్యుదితత్తాసూర్యోదయః -అభిని ముక్తశాతద స్తమయ

శ్చ- ద్వేఅపి-నైవప్యతాం-పునయః ధ్వస్యహితయోః ప్రసక్తిరితిభావః -

తాంనిద్రాం దీర్ఘాం. అస్య విమని హానత్ - అముంగాధానూనుం- మను

గాండివస్తు- నైష్యతిగమయిష్యతి -ఇతి ప్రతిజజ్ఞేఇతిపూర్వేణసంబంధః॥*

సుప్తేయస్మిన్నస్తమేతిసుప్తేయస్మిన్నుదేతిచ - అంశుమానభిని ముక్తో

భ్యుదితశ్చయథాక్రమమిత్యమరః - అత్ర.......ఫలప్రతాప్య శభం గ్యంత

రేణకథనాత్పర్యాయోక్త్యలంకారః॥ ప్రర్యాయోక్తంతుగమ్యస్యవచో

భంగ్యంతరేణయదితిలక్షణాత్ - శార్దూలవిక్రీడిత ॥ ౫౬ ॥ ఇతి॥ ఇ

త్యుక్తప్రకారేణ - తయోర్భీమార్జునయోః కాదృశేన తథావిధేన వీత వాదేన ప్రతిజ్ఞావాక్యేన - అయి ద్రౌపది - ఇహ మమ సక్థ్ని సుఖం యథా తథా ఆస్వ ఉపవిశ - ఇతి కరతలస్య ఆస్ఫాలనేన సశబ్దం స్పర్శనేన నిదర్శితేన నిర్దిష్టే - సక్థిని ఊరావేవ - తవ మృత్యుర్స్మరణం స్యాత్ కిం భూయాదిత్యుక్తప్రకారేణ …రాజసైన్యాః ద్రౌపద్యాస్స బంధినా సుయోధనం ప్రతి దుర్యోధ ముద్దిశ్య …పేనచ - యద్భయాం తస్మాదాత్తగంధాభ్యాం తిరస్కృతాభ్యాం మందదం… స్యాం గంధారీధృతరాష్ట్రాభ్యాం ॥ ❀ ॥ ఆత్తగంధోభిభూతస్స్యాదిత్యమరః - పురేవ యథాపురం దుర్యోధనాత్పూర్వమివ - రాజ్యం ద్యూతనిర్జితం ప్రత్యర్ప్య పునస్సుపుష్టిం - హారిప్రస్థం ఇంద్రప్రస్థం ప్రతి ప్రస్థాపితః ప్రే

వీరవాదేన అయి సుఖమిహాస్స్వేతి కరాస్ఫాలననిదర్శితే సక్థి
న్యేవ తవ మృత్యుస్స్యాదితి సుయోధనం ప్రతి యాజ్ఞసేన్యా
శాపేన చ భయాదాత్తగంధాభ్యాం మంధదంపతిభ్యాం య
థాపురం రాజ్యం ప్రత్యర్ప్య హారిప్రస్థం ప్రతి ప్రస్థాపితో
యుధిష్ఠిరః పునరపి కృతమంత్రైరమిత్రైర్గయాహూత
మాత్రోర్ధపథాద్విధినా గళహస్తికయా వినివర్తిత ఇవ తా

పితః అయం యుధిష్ఠిరః - కృతః మంత్రః ఆలోచనం పవంసికృతా ఏతేనాస్మాకం తుమం తే తత్పునర్ద్యూతే తేన వనం నేష్యామ ఇత్యాకారకం యైస్తైరమిత్రైః శత్రుభిః దుర్యోధనాదిభిః - పునరప్యాహూతమాత్రః ఆకారితస్సన్నేవ - న కించిదాలోచయన్నేవ సన్నితి యావత్ - విధినా దైవేన కర్త్రా - గళే హస్తం నిక్షిప్య చోదనాత్మికా చేష్టా గళహస్తికా తయా కరణేన - అర్ధపథాద్వినివర్తితః ప్రత్యావర్తిత ఇవేత్యుత్ప్రేక్షా - తామేవ సభాం ద్యూతశాలాం ప్రత్యావర్తత పునరాగతవాన్ - అత్ర భయాత్తగంధతాయాః విశేషణగత్యా రాజ్యప్రత్యర్పణహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగం ఉత్ప్రేక్షయా సంసృజ్యతే - అంధదంపతిభ్యామిత్యత్ర గాంధార్యంధస్య ప

శస్త్రే శాస్త్రే చ నిపుణః సర్వతీర్థస్నానార్థం పిధాయ యజ్ఞే వసుంధరాభారం వేణి
ప్రాగ్వంశికీ కథానుసంధేయా. ****************************** (౫౦)

భూదేవ ॥ బోధవతామితి కర్తవ్యాకర్తవ్యజ్ఞానవతాం వరశ్రేష్ఠోపి
ధర్మనందనః - భూయోపి నయ ఇవ - భూయః పునరపి -
...నశకుని ... అనార్యైః నీచైః జుష్టం సేవితం - అనార్యజుష్టమ
భిధీయ - దేవనవిహారం అక్షక్రీడామాధ్యతురం - యో దేవనవిహారం
- అస్య ... జహాత్ స్వజనస్య - నాభ్యస్తాచ్ఛకునినా సహ భా
వః - పణః గ్లహో పి వనవిహారైర్గూఢః అథవా - త్రం దేవనవిహారమితి సంబ
న్ధః - వాచ్యవాచకయోః భేదాభిమానాద్వాచ్యవచనదోషః ॥ ౫౦ ॥

దేవనసభాం ప్రావిశత్ ॥ ౫౧ ॥ వ ॥ బోధవతాభివిష్ట ఇవ
బోధవతాం వరోపి భూయోపి కర్మనయస్య హసౌ బలేన ।
ఆర్త దేవనవిహారమనార్యజుష్టమాద్యతురం విజహౌ దేవ
లోపి యో భూత్ ॥ ౫౨ ॥ వ ॥ కితవే శకునౌ వశంవదాక్షా
న్ కిరతి స్వేన కరేణ పాశకాన్ । విజయేన స దాపురస్కృతో
వ్యభవత్తేన స పృష్ఠతః కృతః ॥ ౫౩ ॥ వ ॥ ఉద్గాయాం కృతి
తీంద్రః తృణమపి ధరణ్యాం స్థాతుమయుక్తం ప్రత్యర్థి స్వీ

కితవ ఇతి ॥ కితవే అక్షవిద్యానిపుణే - శకునౌ - వశంవదాక్షాన్ స్వాధీనాక్షాన్ - పా
శకాన్ అక్షాన్ - స్వేన స్వీయేన కరేణ కిరతి ప్రచారయతి సతి - విజయేన జయే
న అర్జునేన చ సదా పురస్కృతః అగ్రేకృతోపి పూజితశ్చ సన్నితి చ - స ధర్మ
రాజః - తేన విజయేన పృష్ఠతః కృతః పరాజితః అవమానితశ్చ - అభవత్ - విరో
ధాభాసః - వైతాలీయం ॥ ౫౩ ॥ ఉద్గాయేతి ॥ అథ పరాజయానన్తరం -
సత్యసన్ధః సత్యప్రతిజ్ఞః - అత ఏవ కృతీంద్రో ధర్మరాజః - ప్రత్యర్థిభిః శత్రు
భిః స్వీకృతాయాం అర్థినః ప్రత్యర్థిస్వీయత్వేన కృతాయామితి
చ - అస్యాం ధరణౌ రాజ్య ఇత్యర్థః - తృణవదపి స్థాతుం అయుక్తం - ఇత్యాలో
చ్యేతి శేషః - ఉద్గాయ - అన్తర్మనసి - అతితరాం భృశం - ఉత్తప్యమానాం ...

మాణాం - ప్రసవంమాతరం - తత్ర్తాపితదురస్య - పాణౌనిధాయహస్తేన మర్షిత్య - సజానిస్సభార్యస్సహసమాజైస్సదర్భైః మాదిభిస్సహ - పద్భ్యాం పాదాభ్యాం - పాదచారేణేతియావత్ - వనానిఅరణ్యాని - ప్రాపత్ (ప్రా) ప్తవాన్ - వ్యథితందుఃఖితంహృన్మనఃయస్యసః - పౌరలోకః పురజనస్తు - దృగ్భ్యాంవనానిఅశ్రు(ప్రు)జలాన్యముచత్ - దుఃఖాత్ రురోదేత్యర్థః - అముచ తేశ్చకర్తరిలుఙ్ - స్రగ్ధరా ॥ ౬౦ ॥ కాంతారేతి ॥ కాంతారవర్త్మని అరణ్యమార్గే - పురతోగ్రే - నిషణ్ణాఃఉపవిష్టాః - మృగాఃహరిణాః - ఉద్గ్రాసు - సధనుషోపి - నిషంగోస్యాస్తీతినిషంగిణోపి - శాంతాకృతః ప్రధానాకృతిరాకారోయస్యతస్యధర్మరాజస్య - చీరంవల్కలం - రోమంథేనచర్వితచర్వ

కృతాయామితిసహానహ్యాజైశ్చస్యసంధస్సజానిః । పాణౌతు
తస్మిన్నిధాయప్రసవమాదితిలామంతరుత్పత్యమానాంపద్భ్యాం
ప్రాపద్వనానివ్యథితహృదముచత్పౌరలోకస్తుదృగ్భ్యామ్
౬౦ ॥ ప ॥ కాంతారవర్త్మనిమృగాఃపురతోనిషణ్ణాశ్శాంతాకృ
తేస్సధనుషోపినిషంగిణోపి ॥ ఉద్గ్రాయుతస్యపటుమర్మరచారు
చీరంరోమంథలోలచుబుకేనముఖేనజిఘ్రుః ॥ ౬౧ ॥ ప ॥ పరా

గపూర్ణేపథితస్యపాదరేఖాఘటస్యప్రతిమామనోజ్ఞాః ।

థేనలోలంచుబుకంఓష్ఠాధోభాగోయస్యతేన - ముఖేనవక్త్రేణ - పటునాస్ఫుటేనమర్మరేణశబ్దేనచారురమణీయంయథాతథా - జిఘ్రుఃచుచుంబుః - జిఘ్రతేఃకర్తరిలిట్ ॥ ❋ ॥ అథమర్మరః - స్వనితేవస్త్రపర్ణానాంతుమర్మరః - అత్రశాంతాకృతిత్వస్యవిశేషణగత్యాచుంబనహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకంకావ్యలింగం ॥ ౬౧ ॥ పరాగేతి ॥ పరాగైఃపుష్పధూళిరజసాపూర్ణేపథిమార్గేఆరణ్యకే - ఘటస్యప్రతిమాస్సదృశ్యః - మనోజ్ఞారమణీయాస్తస్యధర్మరాజస్యపాదయోఃరేఖాఃకలశరేఖాః - వనదేవతాభిర్భక్త్యాఉపనీతాః - పాద్యస్యపాదోదకస్యఉదకుంభాజలఘటాఇవేతి తాదర్థ్యే షష్ఠీసమాసః - మంథోదకేత్యాదినాఉదకశబ్దస్యోదాదేశః - జాగ్రతిస్మ

...జ్జుం-డ త్ర్యుషా ॥ ౮౨ ॥ క్రమేణేతి॥ సమానాపకాజాయమానేషాం తేన
...యుః - తేపాండవాః - పవిధానివనాని క్రమేణవిలంఘ్య అతిక్రమ్య -జ
...హ్నానాం-షము నేః కణ్ణశష్కులీవతస్యాం పంథాః కుటిలమార్గః తద్వ
...న - తత్ర సంచారిబలేనేత్యర్థః - శిక్షితై రభ్యస్తైర్గతిపిశేషైః చక్రగ
...నై రివస్థితైః - గభీరైర్నిహ్రైదిరావర్తైర్భ్రమిభిః-తద్వ్యాజేనేవేత్య-
ర్థః - ఉపాంసికాయాః అత్మసెవికాయాః జనతాయాః జనసమూహాత్ -
గ్రామజనేత్యాదినా సమూహార్థే నల్ - ఆహ్వాతాని ఉపాకృష్టాని - సం
చారక్ష్యేవచక్రాణి-దర్శయంతీమివస్థితాం -కోకనదం రక్తాబ్జమేవవద
...స్యాః ఉన్నతైః భాషితైరివస్థితైః తస్మాదుద్భూతైరావిర్భూతైరితి వాభి

జిక్రోక్తపనీతావనదేవతాభిః పాద్యోదకుంభా ఇవజాగ్రతి
స్మ ॥ ౮౨ ॥ గ ॥ క్రమేణ తేపజానయః విలంఘ్య పవిధాసవి
పినాని జహ్నుమునికర్ణశష్కులీపథవశేన శిక్షితై ర్గతివి
శేషైరివగభీరైరావర్తై రుపాసికజనతాహ్వానాని సంసారచ
క్రాణీవ దర్శయంతీం కోకనదవదనోద్భూతై రివకోకకుటుంబ
కూజితైః కుమారస్యదేవవ్రతస్య కుశలంపృచ్ఛంతీమివ భా
గీరథీం పురస్కృత్య తత్ర తాం నిశీథినీం పశ్చాచ్ఛక్రుః ॥ ౮౩ ॥ గ

హితః పారపృగంధః ॥*॥ రక్తాంబుజే కోకనదమితి నానార్థరత్నమాలా
యాం -కోకకుటుంబానాంచ క్రవాకమిథునానాం కూజితైశ్శబ్దైః-కుమార
స్యస్వపుత్రస్య - దేవవ్రతస్య భీష్మస్య - కుశలం పృచ్ఛంతీమివస్థితాం -భగీ
రథస్యనామ రాజర్షేరపత్యం భాగీరథీం గంగాం పురస్కృత్యాగ్రేకృత్వా
తీరం ప్రాప్యేతియావత్ - తత్ర గంగాతీరే - తాం నిశీథినీం ప్రథమాం రా
త్రిం-పశ్చాచ్ఛక్రుః నయంతిస్మ ॥ ౮౩ ॥ అపరేద్యురితి॥ అపరేద్యుః పరస్మిన్ దినే-
తేపాండవాః-అతిమాత్రమత్యంతం బుభుక్షితానాం యుధితానాం అనుయా
...నాం సహగంత్రూణాం అనుయాత్రా ప్రయోజనమేషామిత్యర్థే కన్
...సత్రం క్రతురేషామస్తీతి సత్రిణాం యజ్వనాం జనానాం పరిత్రాణాయ

బుభుక్షాశమనాయేత్యర్థః - పవిత్రైఃస్తోత్రైః వైదికైః - ప్రసేదుషా ప్రసన్నేన - చిత్రభానునా సూర్యేణ - దత్తం - క్షేతుం శక్యం న భవతీత్యక్షయ్యం అన్నపాత్రమాదాయ - కళత్రే నిదధుః ద్రౌపద్యై సమర్పయామాసురిత్యర్థః ॥ ౭౪ ॥ వనమితి ॥ తతస్తేషు పాండవేషు కామ్యకం నామ వనం అరణ్యమేత్య ప్రాప్య వసత్సు - భీమస్తు - నియోద్ధుం బాహుయుద్ధం కర్తుం కామో యస్య తమ్ ఉగ్రం భయంకరం కిర్మీరం నామ కుణపాశ్నం శవాశనం యేషాం తేషామింద్రం శ్రేష్ఠం - తస్య రాక్షసస్య ఆహారశ్చ వంతస్య దశామవస్థాం - క్షిప్రం గమనక్షణ ఏవ - అనైషీత్ - అవధీదిత్యర్థః ॥ ౭౫ ॥ తత ఇతి ॥ సభూపోధ

అపతేద్యుర్గతిమాత్రబుభుక్షితానుయాత్రికసత్రిజనపరి
త్రాణాయ పవిత్రైఃస్తోత్రైః ప్రసేదుషా చిత్రభానునా దత్త
మక్షయ్యమన్నపాత్రమాదాయ తే కళత్రే నిదధుః ॥ ౭౪ ॥
వ ॥ వనం తతః కామ్యకమేత్య తేషు వసత్సు భీమస్తు నియో
ద్ధుకామమ్ । కిర్మీరముగ్రం కుణపాశనేంద్రం క్షిప్రం త
దాహారదశామనైషీత్ ॥ ౭౫ ॥ వ ॥ తతశ్చరన్ ద్వైతవ
నే సనాథం వదాన్యకదధ్వాలసతామబుద్ధ్వా । మూలాని స
ర్వస్య శుభస్య భూపో మూలాని జగ్రాహ మునీంద్రసంఘా
త్ ॥ ౭౬ ॥ వ ॥ తత్రాథ తే సత్యవతీసుతస్య పాదారవిం

ర్నృగాజః - కదధ్వని కాపథే కంటకశర్కరాదిసంకులమార్గే ఇతియావత్ అలసతాం శ్రమం - అబుద్ధ్వా అవిచార్య - మహోదయహేతుత్వాదితి భావః - వదాన్యసార్ధం ద్రౌపద్యా సహ - తతః కామ్యకవనాచ్చరన్ నిర్గచ్ఛన్ - ద్వైతే నామ వనే - మునీంద్రాణాం సంఘాత్ - సర్వస్య శుభస్య మూలాని ముఖ్యకారణాని - మూలాని కందాన్ - జగ్రాహ - ఆతిథ్యం ప్రాప్తవానిత్యర్థః ॥ ౭౬ ॥ తత్రేతి ॥ అథ - తే పాండవాః - తత్ర ద్వైతవనే - సత్యవతీసుతస్య వ్యాసస్య - పాదారవిందం పద్మమివ తస్మాత్ప్రకర్షేణ నిస్సృతాభిః ప్రసరణశీలాభిః ॥ శ్లో ॥ ఇష్టార్థజనస్త్రిభ్యః క్వరబితిక్వపిపి - న

ఖానాం ప్రశాఖాభిః - జటాపవలక్షా స్తాసాం - నవాః పుష్పాణాం పఙ్క్తయః - జన యాంబభూవుః జనయాంతిస్మ - తత్ర ప్వ నయోః ప్రణోము గిత్స్వకః - రూపకా లంకారః ॥ ౭౬ ॥ అథ తాపసయూథస్య మునిబృందస్య నాథే - తస్మిన్ కవౌ పండితే వ్యాసపఞ్చశుక్ర ఇతి శ్లిష్టరూపకం ॥*॥ కవిః కావ్యకర్త శుక్రః పండితే జ లపక్షిణి తపస్విని - వాసభూమిం నిజావాసస్థానమేవ స్వాతీం నక్షత్రవిశేషం ప్రతిపేదే జగ్మషి ప్రాప్తవతి సతి - స్వాతీనక్షత్రస్య తులారాశిఘటకత్వాత్తులా వృషభయోర్భృగురితి శుక్రస్య తదధిపతిత్వాచ్చైత్ర వాసభూమిమిత్యుక్తం శుచా దుఃఖేనైవ అతిరోమతయా అనావృష్ట్యా అతికార్శ్యేనేతి చ యుతా నాం సహోత్రానాం - తేషాం పాండవానాం - అక్షిక్షేత్రదేశే సేషు అతివృ ష్టిరాసీత్ ॥*॥ స్వాతీగతే శుక్రే అతివృష్టిరిత్యాదిప్రసిద్ధేరితి భావః - అ

డాప్రవిస్తృతస్వగిభిః । నఖప్రశాఖాభిర్నవపుష్పపఙ్క్తీర్జ
టాలతానాం జనయాంబభూవుః ॥ ౭౭ । ప ॥ తస్మిన్ కవౌ
తాపసయూథనాథే స్వాతీమథాజగ్ముషి వాసభూమిమ్ ॥ తే
షామతిరోమతయా యుతానాం శుచాక్షిదేశేష్వతివృష్టి
రాసీత్ ॥ ౭౮ ॥ ప ॥ ప్రస్పురతనుభాసా ప్రావృషేణ్యాన్
సమేఘాన్ దిశిదిశి విదధానో దీర్ఘదర్శీ తదానీమ్ ॥ కురవ

పనిబంధపరే నేమం హాంగోపి బాష్పాయంత ఇతి పరమార్థః - సము స్తవస్తు వర్తిసావయవరూపకం - స్వాతీమథాజగ్ముషీత్యేవ పాఠః - ఇవకారపాఠ స్తు ప్రక్రాంత సావయవరూపకభంగాపత్తేరుపేక్ష్యః ॥ ౭౮ ॥ ప్రస్పుర దితి ॥ ప్రస్పురదయా పరితో వ్యాప్నువంత్యా తనోశ్శరీరస్య భాసా నీలకాం త్యా - ప్రావృషి వర్షర్తౌ జాతాన్ ప్రావృషేణ్యాన్ ॥*॥ ప్రావృష ఏణ్య ఇత్యేణ్యప్రత్యయః - మేఘాన్ - దిశిదిశి ప్రతిదిశం - వీప్సాయాం ద్విర్భా వః - విదధానః సంపాదయన్ - దీర్ఘం కాలత్రయమేపి నిరపాయం పశ్యత్యా లోచయతీతి దీర్ఘదర్శీ - వ్యాసః - కుత్సితం యథా తథా రుదంతః శబ్దా యంత ఇతి కురవః ఇతి హేతోః కురుత్వాదితి యావత్ - వ్యాగయాడితి స్వ

త్యక్తః గణపాతాసంతతిఃపోనిపాత్యతే - మహాంతం శబ్దం రోదనం - కురవేతిసంజ్ఞాపదంచ - అవిశ్రాంతః వాచకత్వేసప్యేకుర్వతాపీతిః రోధః - దధానాంపీత్యాభాసః - తాః పాండవాః వృక్షవిశేషాంశ్చ - స్వస్యప్రియస్యవచనస్యవాక్యస్య - శ్వాభూమ్యాసహారుదంతి యాంత్యాస్తైర్యేణవాగజాంతీతివ్యుత్పత్త్యాభూసదృశత్వమావంతస్తాదృశస్థైర్యవంతో వేతివివరణాత్మకస్యపదస్థైర్యమిత్యాత్మ్యాపద్ధస్యబోధకస్య వనిపుణిమ్నా కౌశల్యేన-పృథ్వ్యాదిత్యాదివివరణ - అశోకాః శోకరహితాః తన్నామకవృక్షాంశ్చ - అకాషీత్ - కృతవాన్ - రుదితస్తానాశ్వాసితవానిత్యర్థః - మాలినీవృత్తం॥

౭౯ ॥ తస్మాదితి ॥ పార్థోఽర్జునః - తస్మాత్ వ్యాసాత్ - ప్రణిశ్రుతిరితి తద్వాక్యమిత్యర్థః - విద్యాం శైవీం - ప్రతిపద్యలబ్ధ్వా - ధర్మతనయేన ఆ

ఇతిమహాంతం శబ్దమాబిభ్రతోపిస్వవచననిపుణిమ్నా తాన

శోకానకాషీత్ ॥ ౭౯ ॥ వ ॥ తస్మాత్ప్రణిశ్రుతిరితిప్ర

తిపద విద్యా మాలింగ్య ధర్మతనయేనవిసృజ్యమానః। పా

ర్థోఽహిమాచలమగాత్పరమాస్త్రమాప్తుం శంభోః కృపా

జలనిధేశ్చరణార్చనాభిః ॥ ౮౦ ॥ వ ॥ యస్మిన్ హిమా

లింగ్య విసృజ్యమానః అనుజ్ఞాతస్సన్నిత్యర్థః - కృపాజలనిధేశ్శంభోశ్చరణయోః అర్చనాభిః పూజాభిర్యద్వా చరణార్చనాభిః కృపాంజలనిధేఃదయమానాచ్ఛంభోస్సదాశివాదితి వా-పరమాస్త్రం పాశుపతమాప్తుం లబ్ధుం-హిమాచలం హిమవంతం ప్రత్యగాద్గతవాన్ - అత్ర పాశుపతాస్త్రలాభశివచరణార్చనయోః కార్యకారణయోః ద్వయోరుక్తేర్హేత్వలంకారః -

౮౦ ॥ యస్మిన్నితి ॥ హిమానీం హిమసంహతిం బిభర్తీతి యస్మిన్ శైలే తైర్యగ్యోనానాం దేవయోనివిశేషాణాం బృందం- నళినేక్షణానాం కామినీనాం క్షితేష్వంగేషు కుంజులేషు మనోహరేషు సత్స్వపి - నఖాః పచనిర్బాధ తీతినఖంపచః ఉష్ణః ఊష్మా యస్మింస్తథోక్తం- మితనఖంపచేతి పచేః ఖశ్శిఖి స్యాదరుద్విషదిత్యాదినామమ్ - ఉరోజంముచ ముంగమేవ - అతితరాముపా

స్తైసేవతే - శీతబాధావిధూననాయేతి భావః - అత్ర నఖంపచోష్ణస్య స్వాతి
శేషణగర్భ్యాకుచసేవనహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగం ॥
౭౧ ॥ యుగ్మం ॥ యోహిమశైలః - వత్సతాం గోశిశుత్వం పత్యుస్స్వీకృత్య
వసుంధరాయాః భూమేః గోరూపధరాయాః - రత్నాళీనాం కాంతిపూ
రాన్ ప్రభాప్రవాహాన్ క్షీరాత్మకాన్ నిపీయ - తృప్తస్సన్ - దర్యోగుహా
పవముఖానితైః - మనశ్శిలానామ ధాతుః తన్మయీనాం వప్రఝరీణాం ని
ర్ఝరాణాం మిషేణ వ్యాజేన - ఉద్గిరతి ఆధిక్యాద్వమతీవేత్యుత్ప్రేక్షా
పురావైనేరాజనిరాజద్రోహాదంతర్ధానితాఖిలజీవనౌషధాలంబుషి భిక్ష
త్త్వావైనేంతస్మిన్ జమంథనేనజనితాత్పృథోర్భయాత్ త్రస్తాం గోరూపధ
రాం భువం హైమశైలో హిమవంతం వత్సం మేరుం దోగ్ధారం చ కృత్వా రత్నాన్యో

సిఖ్యాంసుతుల్యం దహనం గేహేష్వపి మంజులేషు । నఖంప
చోష్ణం నలినేక్షణానాము రోజమేవాతితరాముపాస్తే ॥ ౭౧
॥ ప ॥ యోవత్సతామేత్య వసుంధరాయా నిపీయ రత్నా
వళికాంతిపూరాన్ । మనశ్శిలావప్రఝరీమిషేణ దరీము
ఖైరుద్గిరతీవ తృప్తః ॥ ౭౨ ॥ ప ॥ ఆరోహతస్తం తరసా స
మీరకిశోరకస్స్వేదజలాణురాశిమ్ । నిపీయ తస్యాననపద్మ
మాధ్వీం ద్విరేఫభావం ప్రకటీచకార ॥ ౭౩ ॥ ప ॥ శివా

షధీశ్చదుదుహుః స్వజీవనసారాణీతి పౌరాణికీ కథాత్రానుసంధేయా
౭౨ ॥ ఆరోహత ఇతి ॥ తముక్తవిశేషణవిశిష్టం హిమశైలమారోహతస్తస్యా
ర్జునస్య - స్వేదజలస్య అణూనాం బిందూనాం రాశిమేవ ఆననపద్మస్య మాధ్వీం మకరందమితి వ్యస్తరూపకం - తరసా ద్రుతం - నిపీయ పీత్వా - అ
పహృత్యేతి యావత్ సమీరకిశోరకః తరుణమారుతః - ద్విరేఫభావం
భ్రమరత్వం - భ్రమరస్యైవ రేఫద్వయవత్త్వేన వాచ్యత్వమితి యావత్
సమీరకిశోరక ఇతి శబ్దస్య రేఫద్వయవత్త్వాదితి భావః - ప్రకటీచకార స్ఫుటీ
కృతవాన్ ॥ ౭౩ ॥ శివేతి ॥ తత్ర హిమశైలే - పాండవోర్జునః - త్రయా

కాంలోకానాంపి త్రో జననీజనకయోః - శివేతి శివ ఇతి ఖ్యాత్యోర్యయో
స్తయోర్మహాసో స్తైజసాః - ఏకానసుర్యయో స్తయోర్భావః ఏకతనుత్వం
తస్య కారణం - తపస్సిద్ధిజనకత్వేనేతి భావః - అత ఏవ తథా శివయోరితి మాత్మ
నోరపి తదేకతనుత్వం భూయాదితీచ్ఛా యేషాం తైః - తపస్విన్యశ్చ తపస్వి
నశ్చ తపస్వినః తేషాం మిథునైః స్త్రీపుంసైః - మిథో రహసి - అభ్యర్చమానం పూ
జ్యమానం - తపోవనం శివాశ్రమవనం - వనానామనస్య గుణా - హేతుక
లంకారః - ఏంపిస్థ్వత్త్వాస్తు ॥ ౭౮ ॥ త్రై ॥ తత్ర శివతపోవనే - పాండవః
సన్నిధానస్యాతిః శివప్రసాదసమయే సమీపాగమనస్య బుభుక్షస్యాహారస్య
వభస్య ఉపధా ఉపాయ ఇమిపస్థితః - దభ్రదళాం కుశాం కుశాకాంము

ఖ్యౌ యో రేకతనుత్వకారణం త్రిలోకీపిత్రోర్మహాస్తపో
వనమ్ । మిథో౽ర్చ్యమానం మిథునైస్తపస్వినాం తత్రేచ్ఛుభిస్త
త్ర ననామ పాండవః ॥ ౭౮ ॥ ప ॥ తత్ర సభ్రాదళసంస్థి
తమాహారణసన్నిధానస్య వభోపధామివ । చిత్తప్రసాదపద
యోస్సమాదధత్ పుమాంభ తదుశ్చరం తపః ॥ ౭౯ ॥ ప ॥
చతురస్తపః స్థితివిశేషవిధౌ చరణం విధాతుమఖిలేన సజజ్ఞే ॥ స

ష్టిం ముష్టిమితదర్భానిత్యర్థః - ఆహారణాదియోగత్వేన సంపాదయన్ సన్
కించ ఈశస్య సదాశివస్య పదయోశ్చిత్తం సమాదధత్ నివేశయన్ సన్ ॥ ౭౯ ॥
నాభ్యస్తాచ్ఛగురితి నుమ్నిషేధః - దుశ్చరమనితరానుష్ఠేయం - తపస్త
ప్తుం కర్తుమిత్యర్థః - ఆరభత ఉపక్రాంతవాన్ - రభతేరాజ్ఞాత్మనేపదేన
త్రరిలిజ్ రధోగతా ॥ ౮౦ ॥ చతుర ఇతి ॥ తపసస్సంబంధినాం స్థితివిశేషా
ణాం ఆసనభేదానాం విధావనుష్ఠానే చతురః నిపుణస్సజ్జనః - స త్రిభి
ర్జగత్సు భువనస్తలే - నిజంచరణమఖిలేనయావత్ప్రదేశేన విధాతుం కర్తుం
యావత్పదం స్థాపితుమిత్యర్థః - జుగుప్సమానః సన్నిహితస్త్రిత్రా
ప్రపదేన పాదాగ్రభాగేన తిష్ఠతి స్మ పాదాగ్రే ణ భువమాలంబ్య తపశ్చచార

[illegible] ॥ ౭౬ ॥ భానావితి ॥ [illegible]

[illegible]

[illegible] - భానౌ [illegible]

[illegible] ॥ అభి [illegible]

[illegible] - అగ్ని [illegible] కుంభ [illegible] - [illegible]

[illegible] అవ్యక్తా [illegible]

[illegible] - దృశ్య [illegible] - లోకై [illegible]

[illegible] ప్రకారాం [illegible] తపావిధానిని ॥

[illegible] ధనంజయ [illegible]

[illegible] ధనంజయ [illegible]

[illegible] ॥ ౭౭ ॥ [illegible] భానుజా [illegible] ప్రవిష్ట [illegible]

[illegible] భూ [illegible] కుంభ [illegible]

[illegible] ॥ ౭౭ ॥ వ ॥ తపోవిధౌ [illegible]

[illegible] ధనంజయస్య [illegible] ॥ అజీ

[illegible] అంగరాజ [illegible]

[illegible] - [illegible] - పావకేనాగ్నినా

[illegible] - అర్జున [illegible] - భవాన్ [illegible]

[illegible] - అంగరాజః కర్ణః [illegible] అజనయః ॥ * ॥

[illegible]

[illegible] శేషే [illegible]

[illegible] - ఇత్యుక్త [illegible]

[illegible] - దినే దినే సూర్య ఏవ [illegible]

[illegible] - ఉత్ప్రేక్షా [illegible] ॥ * ॥ అంగేత్యామం

[illegible] - పంచచామరం వృత్తం ॥ * ॥ లఘుగురు [illegible]

భవేచ్చపంచచామరమితిలక్షణాత్ ॥ ౭౮ ॥ పారాశరీతి ॥ పోఽర్జునః - ప
రాశరస్య మునేరపత్యేన పారాశరిణా వ్యాసేన ప్రాపితస్య ఉపదిష్టస్య
మంత్రస్య ప్రతిస్మృతివిద్యాయాః శాఖాగైః ఖాంగైస్సపృక్తైః - అంతరంగాః నపి
శంకరం శంభుమారాధయతా గాండీవధన్వనా - స్వయమేకోఽపి సన్నేవ - వప
స ఉక్తవిధేన పక్షిణాంశ్చపినాగినాంగిరీశం జేతుమిచ్ఛన్ త్రైలోక్యా - స
ర్పశక్యం పర్వతానాం భావం - పర్వతానాం జలభూమిసహితత్వం చ - ఆప ప్రాప్త
వాన్ ॥ ❁ ॥ సశ్లోకంశోకజటాశనకానాంశస్సాత్వంతిరేస్యత్వప్రపా
రిస్పాః ఉత్ప్రేక్షా శ్లేషన కేనాఽపిరోధాభాసః ॥ ౭౯ ॥ ఫలేతి ॥ ఫలాని
పర్ణాని జలాని అనిలశ్చేత్యేష యాస్వశనాని ప్రశాశః ప్రవిహాయ ఫలాశనం
తచ్చినానికృత్వా తద్విహాయ పర్ణాశనమేవం క్రమేణ సర్వాణ్యపి త్య

చతురతిష్ఠత్ ॥ ౭౮ ॥ ప ॥ పారాశరిప్రాపితమంత్ర
శాఖాగైరారాధయన్ శంకరమాంశరంగః। స్వస్థాపి చ పక్షిణ్ తత్ర
పసాపి జేతుం స పత్స్వమాపవ్యయి మేకపవ ॥ ౭౯ ॥ ప ॥ ఫ
లపర్ణజలానిలాశనాః ప్రవిహాయ క్రమశస్తపస్యతో
స్య విషమేషు నలోలతాం ప్రపేదే పిజటస్యాంకుగుణః కరా

త్యర్థః - తపస్యతః తపః కుర్వతః ॥ ❁ ॥ కర్మణా రోమం ధతపోఽక్ష్యాం లప్తిభ
రోరితిక్యచిలటశ్శ్ర ... దేశః - అస్య విజయస్యార్జునస్య - అక్షమాలామిం
ద్రియాణాం గుణస్స్వభావ ఇత్యర్థః - విషయేషు రూపాదిష్వపి విషయే - లో
లతాం తృష్ణాం - న ప్రపేదే న ప్రాప ॥ ❁ ॥ విషయాపి నివృత్తిం తేన రాగార
స్య దేహినఃత్యాగమాదితి భావః - కలాప్వక్షగుణం జపమాలైవ - కరాగ్రే
అగ్రహస్తే - లోలతాం చాంచల్యం - ప్రపేదే ॥ ❁ ॥ లోలశ్చలసతృష్ణ
యోరిత్యమరః అత్ర శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయేనైక్యమాపన్నస్యేంద్రి
యస్వభావజపమాలాద్వయస్య సంబంధిన్యా ఉక్తవ్యాయేనైక్య మాపన్నా
యాస్తృష్ణాచాంచల్యద్వయాత్మికాయాః లోలతాయాః విషయేషు కరా
గ్రే చోభయత్ర ప్రాప్తావేకత్ర కరాగ్రపదవినిమయనాత్పరిసంఖ్యాలంకా

రోభేదాతిశయోక్త్యోరుజ్జీవిత ఇతి సంకరః - ఔపచ్ఛందసికం ॥ ౮౦ ॥

తపేతి ॥ మాఘోనః ఇన్ద్రస్య తనయో ఽర్జునః - తత్తదివ పశ్యతీతి తత్తాదృశేన ఉగ్రేణ తపసా - తరుణేందుః బాలచంద్రః మౌళౌ శిరసి యస్య తం సాంబం - ... ధీనం తపస్వినా కురర్వం తత్స్వ - ఫలాని వాంఛి ... సాంద్రీ ... లిప్సుర్గత్యా హీతుమిచ్ఛుః రితి ... ఫలేప్సుర్నం ... మన్త్ర ప్రత్యయః - స నిమిమేత్యాదినా ఇస్య భ్యాస స్య ... బాహూ ముపరి ఊర్ధ్వ ... ఊర్ధ్వీకృత్య - పాదయోరగ్ర మేవ ... ఘటనాని ... తస్థౌ ... - అత్ర రూపకోత్థాపితోత్ప్రేక్షా - ... చన్ద్రచూడస్య పల్లవ ఉపమా ప్రతీతేరలంకారేణాలంకారధ్వనిః ... తపస్యేతి ॥ ... ప్రాణం నిభృతం నిశ్చలం నిరుధ్య - తపస్యతో ఽస్యార్జు

ప్రవర ... తత్తాదృశేన తపసా తరుణేందుమౌళిం తస్వి
వియాసతః శంతనయో నఘోనః ॥ పాదాగ్రమేక ... ప్ర
ణిధాయ తస్థౌ వృత్య బాహూ ముపరి ... ॥ ౮౧ ॥
ప ॥ నిరుధ్య వాయుం నిభృతం తపస్యతః శిరస్సముత్థా దశ దిగ్వి
స్మృత్వరీ । నటత్స్ఫులింగా నవధూమసంతతిః స్ఫుటీచకారా
స్య ధనంజయాభిధామ్ ॥ ౮౨ ॥ ప ॥ తస్యాథ నారదముఖా
త్తపసః ప్రభావం శ్రుత్వా హరస్త్రిజగతామధిపో దయాళుః ॥

నిరుధ్యేతి - శిరసస్సముత్థా ఉత్థితా - నటన్తః స్ఫులింగా అగ్నికణా యస్యాం సా ధూమ్రా - దశసు దిక్షు విసృత్వరీ వ్యాపనశీలా - నవధూమస్య సంతతిః పఙ్క్తిః - ధనంజయోఽస్యాభిధా సంజ్ఞా పదం - స్ఫుటీచకార - అత్ర ధూమేనాగ్నిత్వనిశ్చయాదనుమానాలంకారః - ధనంజయశబ్దశ్లేషభిత్తికాశబ్దార్జునాగ్న్యభేదాధ్యవసాయాతిశయోక్త్యుజ్జీవిత ఇతి - తయోస్సంకరః ॥ వంశస్థవృత్తం ॥ ౮౨ ॥

తస్యేతి ॥ అథ త్రయాణాం జగతామధిపః - దయాళుః భక్తవత్సలః - హరః తస్య శ్రితసర్వానిష్టాని హరతీతి హరః సదాశివః - నారదస్య ముఖాత్ వచనాత్తస్యార్జునస్య సంబన్ధినః తపసః ప్రభావం శైలాదస్య ... స్థానాదిరూపం మాహాత్మ్యం శ్రుత్వా - దేవ్యాః పార్వత్యాః కౌతుకాత్ ... - దృశా దృక్సంజ్ఞయా

కరణేన- సూచితాజ్ఞాపితాతస్యార్జునస్య దివ్యశస్త్రప్రాప్తుమిచ్ఛాయస్యేత్యేవం
క్త్వస్త- దేవ్యాస్తద్దర్శనేచ్ఛాంచ జ్ఞాత్వేత్యర్థః- సపదితత్క్షణేభీష్టంఅర్జున
స్యవాంఛితందిత్సన్ దాతుమిచ్ఛంత్సన్నపి ॥ ❁ ॥ దదాతేస్సన్నంతాల్లట
శ్శతృప్రత్యయేకసనిమీమా మేత్యాదినాఖ్యాసలోపః- లుబ్ధఏవలుబ్ధకః తస్యభావస్త
త్తాతాం లోభంశబరరూపంచ - అయాసిత్ ప్రాప్తవాన్ - యాతేఃకర్తరి
లుఙ్ ॥ ❁ ॥ లుబ్ధోన్యగయుకాంక్షిణోరితిపిశ్వః - విరోధాభాసః ॥ ౨౩ ॥
హేరంబేతి ॥ తౌ జిపిమహాదేవౌ- హేరంబస్యగజాననస్యగండయోఃకుంభ
యోర్మకస్య పంకమదయోవిశేషకస్తిలకంయయోస్తౌ - స్కందస్యకుమార
స్యఉపవాహ్యః రాజవాహనంసచాసౌశిఖీమయూరః తస్యపింఛేనకృతఃఅ
వచూడఃశిఖాభూషణంయయోస్తౌ ॥ ❁ ॥ రాజవాహ్యస్తూపవాహ్యః -

> దేవ్యాదృశాసనసిసూచితతద్దివ్యదర్వితృన్నభీష్టమపి
> లుబ్ధకతామయాసీత్ ॥ ౨౩ ॥ ప ॥ హేరంబగండమదపం
> కవిశేషకౌతౌస్కందోపవాహ్యశిఖిపింఛకృతావచూడౌ ॥
> భూమాధునీతటతరుచ్ఛదక్లిప్తవస్త్రౌ కోదండినావ్యరుచ
> తాంకుహనాకిరాతౌ ॥ ౨౪ ॥ ప ॥ శబరత్వంజుషఃపరస్య

శిఖావళశ్శిఖీకేకీత్యుభయత్రాప్యమరః -భూమాధున్యాఃశిరోభూషణగంగా
యాఃతటయోస్తరూణాంఛదైః పర్ణైః క్లిప్తేవస్త్రేయయోస్తౌ- కోదండః
ధనురనయోరస్తీతికోదండినౌ- కుహనాకిరాతౌ మాయయాశబరదంపతీసం
తౌ - వ్యరుచతాంరేజతుః స్వీయైనైవపరికరేణమహతామభీష్టసిద్ధిఃనతుత
త్రపరాకాంక్షేతిభావః ॥ ౨౪ ॥ శబరత్వేతి ॥ శబరత్వంకిరాతభావంజుష
తిసేవతఇతిజుషః- పరస్యపుంసఃపరమపురుషస్యశంభోః- వబయోరభే
దాత్ శపస్యశకారస్యపరత్వంముఖ్యత్వంప్రాధమ్యేనావస్థానమితియావ
త్ తజ్జుషతఇతిజుషః - పుంసఃపుల్లింగస్యపరస్యపరేతిభగవద్వాచకశబ్ద
స్యేత్యపిబోధ్యం-శశిఖండాత్ చంద్రశకలవాచకశశిఖండశబ్దాచ్ఛకార
స్యసంవిధానంను-సంఘటనమభూత్కిమిత్యుత్ప్రేక్షా - యద్యప్యత్రభగవ

తస్యాంభోస్త్రస్తకేశరేఽపి - భూషణం ఏకః శిఖండః - తజ్జాతాంభోజ్యాంబరభావ
ధారణపరమె - శిఖండస్యాపిం భావయతః తస్య బాలం శిఖండస్యాప భజతిస్మ
ప్రాప్తవాన్ - శశిఖండశిఖండత్తామాపన్నే తస్మాద్విస్పష్టశ్శ్రీకారశశిఖం
డశబ్దాదిప్రవృత్తిస్సంపన్నా - శేషస్యశబ్దస్యాదిభాగం గతః - ఏవమౌరభేదము
పజీవ్య మహానాకిరాతభగవద్వ్యాపకం పుల్లింగశబ్దశబ్దమావిశ్య కారైకస
ముదితమభాగాంతరం - అత్ర శశిఖండస్య శిఖండభావభజనేన హైకనా
మాలయాశబరేశ్వరణానుమానాదనుమానాలంకారః - వాచ్యవాచకయో
రభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణిత ఇతి - తామోంతఃగాంగే
భావేనసంకరః - ఓపచ్చందసికం ॥౫౫॥ తదానీమితి ॥ తదానీంకిరాతవే
షధారణక్షణఏవ - రజతగిరేః కైలాసస్యశిఖరాన్నిర్గచ్ఛంతౌ - ఏతద్వ్య

పుంసశ్శిఖండాపునశ్శకారసంవిధానమ్ ॥ భజతిస్మతదాశి
ఖండభావంభగవన్మస్తకభూషణం యదేషః ॥ ౫౫ ॥ గ ॥
తదానీమేవరజతగిరిశిఖరాన్నిర్గచ్ఛంతౌ - కిమేతదితిసాం
శయికైరపితదనుసరణోచిత వేషరచనానుకూలైః ప్రమథ
కులైః పరివార్యమాణౌ - సముచ్ఛలితలాంగూలమిత స్తతో
ధావద్భిర్మూషరచారశ్రమవిదారితపదతలంబహూనసరసా

గవతోః కైరాతయోపధారణంకింకృతో వేతిసంశయమాపన్నమానసైస్సాంశ
యికైరపిత్యపినిర్దిష్టైర్యథార్థాన్కాంక్షమాణైః తత్ప్రకటితంవాభవానీభగవదను
సరణమేవపరమోలాంభ ఇతిభక్త్యతిశయాత్ పారిషదానాంకృతవేషాణాందే
యం - సంశయమాపన్నాః ఇతితత్ర స్యైక ఇత్యేకాదేశః - తయోః కిరాతశబర
దంపత్యోరనుసరణేఉచితస్య వేషస్యరచనయానిర్మాణేనాను
కూలైరన్యథాత్తైర్జ్ఞయతయాభగవతి ప్రాతికూల్యమేవేతి భావః - ప్ర
మథానాంకులైః - పరివార్యమాణౌ - పరిచర్యమాణావితిపాఠాంతరే
పూజ్యమానావిత్యర్థః - సముచ్ఛలితముత్క్షిప్తం లాంగూలంయస్మిన్
తద్యథా - ఇతస్తతోధావద్భిః - మూషరచారేణయుక్తైః శ్రమస్తేనవిదారితాద్వి

మం యథా తథా ఉపాసీనస్య ఉపవిష్టస్య శునాసీర ఇంద్రః తత్పురస్య అజ్ఞా
స్యతపోవనసీమానం శనైశ్శనైః ఆసీదతాం ప్రాపతుః ॥ ౭౬ ॥ తత్రా
జ్ఞానతపోవనే క్షిప్రం త్వరేణ సంబంధః ॥ ఆ పాదేతి ॥ ఆపాదం పాదపర్యం
తం లంబిన్యో జటా యస్య తం - ఆతపత్రం భవతః ఆతపత్రో యస్య తమూ
ర్ధ్వీభవంతౌ ఉపరిష్టాత్ ప్రసృతౌ భుజౌ యస్య తం - ఉదారేణ మహతా తప
సా కృశం అంగం శరీరం యస్య తం - ఏనం కురువీరమునీంద్రం జిజ్ఞాసునేంద్రం
దృష్ట్వా అనుగృహ్య సానుగ్రహం దృష్ట్వేత్యర్థః - భవనస్య శంస్యోపలక్ష్యకః
భవాన్యాః పార్వత్యాః ॥ * ॥ ఇంద్ర భవేత్యాదినానుక్తం - సుతవత్సలతా పు
త్ర వాత్సల్యం - త్రేధా ప్రకారం బభూవ - కుమారగణనాదనోరివ అ

సీదతామ్ ॥ ౭౬ ॥ తత్ర ఋషిః ॥ ప ॥ ఆపాదలంబి జటమాతప
మాత్రభతః మూర్ధ్వీభవద్భుజముదారతపః కృశాంగమ్ ॥ దృ
ష్ట్వానుగృహ్య కురువీరమునీంద్రమేనం త్రేధా బభూవ సుత
వత్సలతా భవాన్యాః ॥ ౭౭ ॥ ప ॥ క్రోధయన్నథ మహీం
ఖురపాతైః కోపి కోపకుటిలోఽపనకోలః ॥ ఘోరఘూత్కర
ణా ఘోణముపాగాత్కుక్షిమాశ్రమభువః సురభానోః ॥
౭౮ ॥ ప ॥ తం వీక్ష్య రౌద్రవపుషం మృగశాబకేషు త్రాసా

స్మిన్నపి పుత్రవాత్సల్యం చకారేత్యర్థః ॥ ౭౭ ॥ క్రోధయన్నితి ॥ అథ కోపే
నకుటిలః క్రూరః - కోపి అనిర్దేశ్యః వనే కోలః వరాహః ॥ * ॥ వరాహ
స్సూకరో ఘృష్టిః కోల ఇత్యమరః - ఖురాణాం శఫానాం పాతైర్న్యాసైః మ
హీం భువం క్రోధయన్ చూర్ణయన్ సన్ - క్షోభయన్నితి పాఠే పద త్తప వా
ర్థః - ఘోరం భయంకరం ఘూత్కరణం ఘుర్ఘురేతి శబ్దః యస్యాం - తాదృ
శీ ఘోణా ప్రోథం నాసికాధో భాగః యస్మిన్ స తథా - సురభానోః అర్జు
నస్య - ఆశ్రమభువః కుక్షిం ఆశ్రమమధ్యభాగం ప్రతి - ఉపాగాత్ ఆగతవాన్
ఇతోపేతి శేషః ॥ * ॥ గమేః కర్తరి లుఙ్ ॥ ౭౮ ॥ తమితి ॥ రౌద్రం దారు
ణం వపుర్యస్య తథోక్తం తం - వనవరాహం వీక్ష్య మృగశాబకేషు బాలమృగే

ష్ఠు (త్రా) సాధ్వయాత్ కట్యాంలంబినా వల్కలస్య వల్కలస్య భాగేన ఛా
గీకృత ప్రదేశేన - పిశత్స్వత్ర నిలీయమానేష్వసన్నివేశ్యత్వేః - పటి
కాజాలే సమూహే పికలకణ్ఠైః శబ్దైః - పరితః ఆసమన్తా ద్వ్యాకులే సతి - నిభృ
తాన్తఃస్వవృత్త్యా సమాధిం విరచయ్య ॥ ❖ ॥ జుగుప్సావిరామేణ నాదినా వంచనీ -
శల్యః ఆసతే త్రైతిశరాసంచాపం - జగృహే గృహీతవాన్ - అతఏవ (త్రా) ణ
స్య ప్రహస్తో ప్రన్గస్తు నాస్త్యాదితి భావః ॥ ౮౯ ॥ మునిరితి ॥ ఏనం వరాహం హంసు
మిచ్ఛుః జిఘాంసుః - అతఏవ ముఖతాశబ్దాయమానాజ్యాగుణో లక్షితో నేన - స
స్సంధితో క్తః - ఏష మునిరర్జునః - యదాజవాత్ అభ్యయాత్ వరాహసా
ముఖమాగతవాన్ - తదైవ ధనుః సశరమాకృష్య - అనుయాయినాం సహా

ద్వితత్స్వకటిలంబితవల్కలభాగః ॥ పర్యాకుతే కలకణ్ఠైర
పిపక్షిజాలే పాథో నిస్పృశ్య నియమాజ్జగృహే శరాసనం ॥
౮౯ ॥ వ ॥ మునిరేష యదాభ్యయాద్వరాహం నుజిఘాంసుర్జ్య
లక్షితో జవాజ్జిఘాంసుః । శబరోదధ్యశేత దాభి ధావన్ ధను
రాకృష్య సహానుయాయి వర్గైః ॥ ౯౦ ॥ వ ॥ మాముంచ
బాణం మదనుద్రుతేస్మిన్న పేహి జాల్మేతి కిరాతనేతుః । వచ
స్స లక్ష్యం మనసో నకుర్వన్ వరాహమస్త్రస్య చకార ల
క్ష్యమ్ ॥ ౯౧ ॥ వ ॥ శిలీముఖాభ్యాం శివసవ్యసాచినోస్సము

చరాణాం పన్గైర్బహుభిస్సహ - అభిధావన్ వరాహమనుద్రవన్సన్ -
శబరః కిరాతః వద్యశేత లక్ష్యతమునినేతి శేషః - జౌపచ్ఛందసికం । ౯౦ ॥
మాముంచేతి ॥ హేజాల్మ అసమీక్ష్యకారిన్ - మయా అనుద్రుతే అనుధావి
తే అస్మిన్ వరాహే - బాణం మా ముంచ - అపేహి అన్యతో గచ్ఛ ఇత్యుక్త
ప్రకారం కిరాతనేతుః శబరనాయకస్య వచః - మనసః లక్ష్యం విషయం
నకుర్వన్ అకుర్వాణస్సన్ - నఞర్థస్య నశబ్దస్య సుప్సుపేతి సమాసః - సో
ర్జునః వరాహం అస్త్రస్య బాణస్య లక్ష్యం శరవ్యం చకార ॥
౯౧ ॥ శిలీముఖాభ్యామితి ॥ యుగపదేకదా - కిటేర్వరాహస్య - తనౌ శ
రీరే ॥ ❖ ॥ కోలః పోత్రీ కిరిః కిటిరిత్యమరః సముజ్ఝితాభ్యాం ప్రయుక్తాభ్యాం

శివసవ్యసాచినోః కిరాతార్జునయోః - శిలీముఖాభ్యాం బాణాభ్యాం మాయు స్స హోదరాభ్యాం భ్రాతృభ్యాం - పైతృకం పిత్ర్యం ధనమివ - సమం య దాతథా విభజ్య విభాగం కృత్వా - తూణాత్ అభుజ్యత భుక్తం భుజేః కర్మణి లుఙ్ వంశస్థం ॥౨॥ తత ఇతి ॥ తతః వరాహవధానంతరం - శివేన బాణప్రయో గాద్ధేతోః ఇతి వా కుపితోపి - కురుప్రవీరః అర్జునః - తపసా శాంతతయా శ మప్రధానత్వేన హేతునా - నాతిపరుషమీషత్పారుష్యరం యథాతథా - ఏ వం వక్ష్యమాణప్రకారేణ - ఉవాచ ॥౩॥ అస్మిన్నితి ॥ హే శబర అస్మిన్ ఆ వసథే ఆశ్రమే ప్రతి - ఆపతితే ఆగతే - కించ మయా ప్రాక్ పూర్వమేవ ల క్ష్యీకృతే శరవ్యీకృతే అస్మిన్ వరాహే - త్వయా ప్రహృతం తాడితమితి య

> క్షతాభ్యాం యుగపత్క్షిప్తేన । సమం విభజ్యేవ యయోరభు
> జ్యత తూణాత్సహోదరాభ్యామివ పైతృకం ధనమ్ ॥౨॥
> ౩ ॥ తతః కుపితోపి కురుప్రవీరస్తపశ్శాంతతయా నాతిపరుష
> మేనమువాచ ॥౩॥ ౪ ॥ అస్మిన్నమావసథమాపతితే మ
> యా ప్రాగ్లక్షీకృతే శబర యత్ప్రహృతం త్వయా తత్ । శా
> స్త్రా పాథ ధనుషోపి వశే తథాపి సోఢం మమాద్య తపసా చ భు
> జోష్మణా చ ॥౪॥౪॥ ఇతి తస్య మునేరంతదర్పరసపరీవా
> హాం వేణీమివ వాణీమాకర్ణ్య ఖోణీధరధన్వాపి సస్మితం ప్ర

త్ - తదపరాధకరణం మమ శాపస్యవశే వర్తతే - అథవా ధనుషో వశేపి వ ర్తతే - అన్యతరేణైవ వధ్యం త్వాం హంతుం శక్నుయామిత్యర్థః - కింతు త థాపి మమ తపసాపి అద్య సోఢం శాంతం లోపభయాదితి భావః - భుజోష్మణా చ బాహుబలేనాపి సోఢం - బలినాం దుర్బలైర్ధృత్యధ్వస్య లజ్జాకరత్వాదితి భావః యద్యస్మాదితి తత్తస్మాదితి వా యోజ్యం.**************************

౪ ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారాం - అంతర్మనసి దర్పరసస్య పరీవాహః ఉప కుల్యా । * ॥ జలోచ్ఛ్వాసాః పరీవాహా ఇత్యమరః - తస్య వేణీం ప్రవా హమివ స్థితాం - తస్య మునేః అర్జునస్య వాణీం వాక్యమాకర్ణ్య - ఖోణీధరో

మేకపథే సశ్చాపోతస్య సశివోఽపి - సస్మితం యథా తథా ప్రత్యభాణీత్, ప్రత్యుక్తవాన్ - ప్రతిపూర్వాద్భణతేః కర్తరి లుఙ్ ॥ ౯౫॥ మృదుబుద్ధిరితి॥ అంగ హే జనజాన ॥ ❀ ॥ అంగేత్యామన్త్రణేఽవ్యయమిత్యమరః - త్వం వచసైవ మృద్వీ శాంతా బుద్ధిర్యస్య తథోక్తోఽలత్యసైవ్యశ్చ సెనతుశీలెనేత్యర్థః - యతః విపినసీమని - ఈదృశమేవంవిధం మృగహింసనం - శబరస్య స్వధర్మః స్వీయో ధర్మః కులధర్మ ఇతి బుద్ధైః విద్వద్భిః శతశః బహువిధం పఠ్యతే - ఉత తపోధనస్య స్వధర్మ ఇతి పఠ్యతే వా - శతశ ఇత్యుభయత్ర యోజ్యం - వద బ్రూహీత్యత్ర వాక్యార్థః కర్మ - పఠతేః కర్మణి లట్ - మంజుభాషిణీ ॥ ౯౬ ॥ తదితి ॥ తత్తస్మాత్ మృగహింసనస్య శబరధర్మత్వాద్ధేతోః - స్వకులస్య శబ

త్యభాణీత్ ॥౯౫॥వ॥ మృదుబుద్ధిరంగవచసైవలత్యసైమృ
గహింసనం విపినసీమనీదృశమ్ ॥ శతశః స్వధర్మ ఇతి పఠ్యతే
బుధైః శబరస్య వా వద తపోధనస్య వా ॥౯౬॥గ॥ తత్స్వ
కులాచారాదప్రమాద్యతే మహ్యమయుక్తకారిణాపి త్వ
యా కియద్దూరం ప్రకాశ్యతే తపసీవ బాహావపాహోపు
రుషికా ॥ ౯౭ ॥వ॥ సందృశ్యతే ఖలు తపస్తవ శుద్ధమేతద్య
జ్జంతుహింసనవిధౌ దృఢబద్ధకచ్ఛమ్ ॥ ఆస్తామిదం భుజబ

రకులస్య ఆచారాద్ధర్మాత్ అప్రమాద్యతే అమత్తాయ జత ఇత్యర్థః * జుగుప్సా విరామేత్యాదినా ఆపాదానత్వం - మహ్యం మాం ప్రతీత్యర్థః - అయుక్తం కులశీలానుచితం మృగహింసనం కరోతీతి కారిణా త్వయాపి - తపసీవ బాహావపి ఉభయత్ర ఆహోపురుషికా ఆత్మోత్కర్షాభిమానః ॥ ❀ ॥ ఆహోపురుషికా దర్పాద్యా స్యాత్సంభావనాత్మనీత్యమరః - కియద్దూరం ప్రకాశ్యతే ఇతి నాతః కించిదపి న ప్రకాశనీయమిత్యర్థః - పరిత్యక్తకులధర్మాణాం కిమస్మాకం తపః - కో నామ వా బాహుప్రతాప ఇతి భావః - ****** ॥౯౭॥

అ ॥ తవ ప్రతాపమోహనిస్సారత్వమేవ విశదయతి ॥ సందృశ్యత ఇతి ॥ హే మునే - యత్తవ తపః - జంతూనాం ప్రాణినాం హింసనవిధౌ వధకర్మణి వి

పయో - దృఢం యథా తథా బద్ధః కచ్ఛః మధ్యబంధనపట్టః యేన తథోక్తం ధృతసంకల్పమిత్యర్థః - తదేతత్ త్వవ తపశ్శ్లాఘనిదానం సత్ సందృశ్యతే ఖల్వితి కాకుః న సందృశ్యత ఏవేత్యర్థః. కించేతి చార్థః యత్ త్వవ భుజయోర్బలమస్తి మృగస్య వరాహస్యేత్యర్థః యో హింసాయాం నిపుణో - మమ సంబంధినశ్శరస్య సాహాయ్యకం తత్కృత సహాయకృత్యం ఉపజీవతి అపేక్షత ఇత్యర్థః - తదిదం తవ భుజబలమపార్థం తిష్ఠతు ధిగితి యావత్ - మయ్యేవ ముంచతి బాణం న హన్యాత్ దేవత్వే ద్వాదశోవరాహమిత్యర్థః ॥ ౯౨ ॥ ఈదృశమితి ॥ హే మునే కిం బహునా - ఈదృశం శాపస్వహేత్వాది త్రప్రకారాం - వచనానాం రీతిం అపాస్య త్యజ - ఏహి సమీపమాగచ్ఛ - సాంత్వయామపరాధిన త్రాయస్వ మామిత్యనునయ మాం ప్రతీత్యర్థః - త్వం కియానసి త్వణి

లంచవృగాత్య యోస్మిన్ సాహాయ్యకం యదుపజీవతి మే శర
స్య ॥ ౯౨ ॥ వ ॥ ఈదృశం వచనరీతిమపాస్య నేహి సాంత్వ
య కియానసి మే త్వమ్ ॥ అక్షి కించిదరుణం మమ జగత్యామం
తకోఽపి సుదతీవ బిభీయాత్ ॥ ౯౩ ॥ ౫ ॥ ఇతి శంకరస్యా
హంకారగర్వాదేన సాతంకః సురకులశశాంకః - పునరపి కామ

ప్రాయ ఇత్యర్థః - యతః అక్షి కుసుమలోచనే - కించిదీషత్ అరుణీ మాయస్వతతథోక్తే కునాక్షశోణాయమానే సతీత్యర్థః - కోపాదితి భావః - జగత్యాం లోకే - అంతకో మృత్యురపి - మత్ మత్తః అతీవ భృశం బిభీయాత్ త్రస్యేత్ - కిముతాన్య ఇత్యర్థః - అత్రాంతకస్యాపి మల్లోచనశోణిమ్నా భయోత్పత్త్యా కిముత భవాదృశాం తుచ్ఛానామిత్యర్థాంతరస్యాక్షేపాత్ అర్థాపత్తిః - ఏవం లోచనారుణ్యమాత్రేణాంతకత్రాసరూపవాక్యార్థస్య సాంత్వవాదకరణం ప్రతిహేతుత్వాద్వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగం చద్వయోరేకవాచకానుప్రవేశసంకరః ॥ స్వాగతా ॥ ౯౩ ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారేణ శంకరస్య కపటశబరస్య సంబంధినా అహంకారగర్వాదేన గర్వస్ఫారేహాక్యేన - సాతంకః కిం కుర్యాం జగద్విప[illegible]

[illegible] ॥ * ॥ [illegible] కఇత్యాహ - కురుకులస్యేశ [illegible] ద్రో[illegible] - పునరపి [illegible] పిత్రా [illegible] గితం వాచ మేవం వక్ష్యమాణ త్ర [illegible] - [illegible] ॥ ౧౦౦ ॥ యస్మాదితి ॥ హే పవనచర [illegible] - [illegible] స్వజనస్య కిరాత్యాదేః - [illegible] నః పులక [illegible] - యస్మాత్ [illegible] దేవ ముక్త ప్రకారం [illegible] ల్పసి [illegible] - తస్మాత్ [illegible] కిరాత్యాః త్వత్ప [illegible] తాటంక [illegible] కపోలస్య మిత్ర [illegible] సహచారిణం - నసహాసేకపోలం తాటంకభూషి తం [illegible] వేత్యర్థః - అసంశయం ధ్రువం - త్వన్మరణేనత [illegible] జనయసి - [illegible] హన్మీతి వాపరమార్థః - వీరరసా [illegible] ప్రా [illegible] - వా [illegible] హే పవనచర యస్మాదేవం [illegible]

పిగిర [illegible] యామాస ॥ ౧౦౦ ॥ వ ॥ యస్మాత్ [illegible] చర [illegible] జల్పసి త్వ మేవం మనః పులకయ [illegible] స్వజన [illegible] ష్టః । తస్మాదసంశయము పాంతజుషః కిరాత్యా [illegible] తాటంక మేవ సహ [illegible] సేనకపోలమిత్రం ॥ ౧౦౧ ॥ వ ॥ [illegible] వణ [illegible] ము నేస [illegible] గణా [illegible]

దుబుద్ధిరంగ [illegible] మే [illegible] జల్పసి త్వ [illegible] సనేసత్య [illegible] యాం [illegible] సమా [illegible] యస [illegible] త్యర్థః - తస్మాత్ [illegible] రాత్యాః తాటంక మేవ [illegible] తాటంక [illegible] కపోలమిత్ర [illegible] సహ [illegible] వాద [illegible] త్యర్థః - అథవా తాటంకం కపోలమిత్రం సహ [illegible] త్యర్థః - [illegible] కిరాత్యాః [illegible] వరణభయా [illegible] అత్ర భగవ [illegible] సనామ చితః ॥ * ॥ అపి [illegible] స [illegible] హా [illegible] ప్ర [illegible] ద్విజోత్ [illegible] వ [illegible] ల [illegible] గ [illegible] నాథ హే నఖ [illegible] ॥ ఇత్యా [illegible] హే [illegible] స్తుతి [illegible] ॥ ౧౦౧ ॥ తాగ్ని గిరి ॥ [illegible]

గోత్రకవిధం శ్రవణే దహతీతి శబ్దాహింకణాకరోతం- తాభిర్వలికోణిభిః మునేర
ర్జునస్య వచో నిశమ్య సర్వే గణాః ప్రమథాః- రుషా రోపేణ హృది మనసి ని
హంతుమిచ్ఛవః నిజిఘాంసవోపి సంతః- స్మితం గర్భే మధ్యే యస్యాస్తా స్మేరా
గండౌ కపోలౌ యస్య తత్ దేవ్యాః పార్వత్యాః వదనం విలోక్య తూణాన్నిషం
గాత్ అర్ధం కృష్టః విశిఖః బాణః యేన తేన కరేణ- ఉపలక్షితా స్తస్థుః దేవ్యాః అ
పరాధభయాదిప్రభావః అత్ర పుత్రవత్సల దేవీ స్మేరాననావలోకనస్య స్థితేశ్చ
గణగణ్యగణానాం బాణమోచనాభావస్యం ప్రతి హేతుత్వాత్ పదార్థహే
తుకం కావ్యలింగం ॥ ౧౦౨ ॥ అథేతి ॥ భిల్లశు ల్లకిరాత శ్రేష్ఠః కురువల్లభో
ర్జునశ్చ ఉభౌ పరిఫుల్లైః అతి ప్రకాశైః భల్లానాం బాణవిశేషాణాం ఫలా
నాం సమూహానాం శల్యాని అగ్రాణి పల్లవాని యేషు వ్యపమాపకత్ర ప్రేమా

ఘాంసవోపి । దేవ్యా విలోక్య వదనం స్మితగర్భగండం తూ
ణాదర్ధకృష్ట విశిఖేన కరేణ తస్థుః ॥ ౧౦౨ ॥ వ ॥ అథ భిల్ల
మల్ల కురువల్ల భావుభౌ పరిఫుల్ల భల్లఫలశల్య పల్లవైః । స్థ
గితావలోకసరణీ దివాకసాంసమారంభయాంకరజవం వితే
నతుః ॥ ౧౦౩ ॥ వ ॥ శ్లథబంధగయస్త్రి రేఖ బాణైః స్త్రవ
ణాలంబిజపాతుసూత్రఘుషాణత్ । త్రమథేశమవాకిరత్త

అన్యత్ర ప్రభావాతిశయం చ ధ్వనయతి తైః స్థగితాచ్ఛన్నా అవలోకసరణిః వీక్ష
ణమార్గః యాభ్యాం తథోక్తౌ సంతౌ- భయంకరః జవః శరాణాం నాదో లాఘవం
యస్మిన్ తథోక్తం సమరం యుద్ధం వితేనతుః చక్రతుః- మంజుభాషిణీ ॥ ౧౦౩ ।
శ్లథేతి ॥ పషోర్జునః శ్రవణే కర్ణే- ఆలంబినా జపస్యాత్ సూత్రేణ ఉప
మాలికయా ఘుషాణాత్ శ్లథాః శిథిలాః బంధాః బంధనాని యేషాం తాదృశాః క
రుతః శంకాదివ త్రాణిరేషాం తైః బాణైః- ప్రమథేశం పటశబరంతపి
యం ప్రమథేశసంబంధి ప్రతిమాసమయం లింగము చాగ్రరూపం ప్రసూన పుంజై
రివ అవాకిరత్ ఆచ్ఛాదితవాన్ అత్ర పుష్పమయా బాణానాం పుష్పమా
ధ్వానాదకో భగవతః ప్రభావాతిశయ ఇతి ధ్వననాదలంకారేణ వస్తుధ్వ

ణి॥ ౧౨౪॥ సరుషీతి॥ హా రేశబరే-సరుషీవనవస్తుతః క్రుద్ధ ఇత్యర్థః-స
శరం యథాతథాపి కృష్టచాపే పతి శైలస్య సుతా సత్యపి శైలవచ్చేచ్ఛ
...శ్రీ నీరత్వం సూచయతి-జాతాశంకా కిం సత్యం ప్రహరతీతి వితర్కః
యస్యాస్తథోక్తా సతీ-మఘవత్సుతస్యార్జునస్య మంగళాయ తేషు మార్గణం
యాత ఇషురితి శ్రుతిం మనసా జజాప కథ్యో-పుత్రవాత్సల్యస్య తస్మిన్ ప్రా
ర్ద్విముక్తత్వాదితి భావః- శ్రు-యాత ఇషుశ్శివతమా శివం బభూవ తేదనుః-
శివా శరవ్యా యాతవతయా నో రుద్ర మృడయేతి శ్రుతేః॥ అర్థస్తు-రోద
యతి జగద్రోహిణ ఇతి హే రుద్ర-తే తవ-యా ఇషుః బాణః శివతమా అతిశయ
శుభప్రదా బభూవ-యా తే ధనుశ్శివం బభూవ-యా తవ శరవ్యా లక్ష్యం శివా

దీయంతి ప్రతిమా లింగమివ ప్రసూనపుంజైః॥ ౧౨౪॥ ప॥
సరుషీవహా రేవికృష్టచాపే సశరం శైలసుతాపి జాతశం
కా॥ మఘవత్సుతమంగళాయ దేవీ మనసా యాతయిషుః
శ్రుతిం జజాప॥ ౧౨౫॥ ప॥ ససంభ్రమాకృష్టధనుర్గుణోఽ
పిశంభుం కృపాంభోనిధిరింద్రసూనౌ॥ సంబంధమాత్రాన్న
కతిచిచ్ఛిదే హి చక్రే పరార్ధ్యాన్ కతిచిచ్చ బాణాన్॥ ౧౨౬

ప॥ విగాహ్య శంభుం విజయస్య బాణాః పునః పదత్వం పుపు

ష్పురా-యా తస్యా తేనధనుషా తయా శరవ్యయా చ నోఽస్మాన్ మృడయ సు
ఖయ సమాపయేత్యర్థః॥ ౧౨౫॥ ససంభ్రమేతి॥ ససంభ్రమం యథాతథా
ఆకృష్టధనుర్గుణోఽపి-ఇంద్రసూనావర్జునే విషయే కృపాంభోనిధిః శం
భుః-కతిచిద్బాణాన్ దేహే అర్జునశరీరే-సంబంధమాత్రాన్న స్పృష్టమాత్రా
న్ కతిచిద్బాణాన్ అపరార్ధ్యాన్ లక్ష్యచ్యుతాంశ్చ చక్రే॥*॥ అపరా
ర్ధ్యపృషత్కో సౌ లక్ష్యాద్వ్యశ్చ్యుత సాయక ఇత్యమరః-అత్ర దయా సముత్ప
న్న విశేషణగత్యా శరాణాం స్పర్శమాత్రలక్ష్యచ్యుతికరణద్వయం ప్రతి
హేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగం॥ ౧౨౬॥ విగాహ్యేతి॥ విజ
యస్యార్జునస్య-బాణాః శంభుం విగాహ్య ప్రవిశ్య-పునర్దృష్ట్యోః పద

త్వంనేత్రవిషయత్వం - నవుపుషుఃనవుష్యంతిస్మ - అంగహీనా కాబభూవురి త్యర్థః - తథాహి - మార్గణాః యాచకాః బాణాశ్చ - ఉదారాత్ మహాగః గాతుశ్చ - నరాన్న సుష్యాదర్జునాచ్చ ❁ తంత్యక్త్వేతిల్యబ్లోపే పంచమీ లబ్ధాంక్ష్యవణంకి రాతంచ - అభిగమ్య ప్రాప్య - ప్రకాశంలాభం గోచ తం చ - నగూంతిఖిలు - సామాన్యేనవిశేషసమర్థనరూపోర్థాంతరన్యాసః శ్లేషసంకీర్ణః ॥ ౧౦౭ ॥ నిస్వైఇతి ॥ విషంగదోషాన్మార్గణాః ... సె భాంధనమాన్యేసతి - నితరామమార్షిణ క్రుద్ధః నార్జునః - సంటవంటకపవశ శిఖండస్య శిరఃస్థస్యచిత్రంసహృశంసహావర్తిచ - ప్రణయస్య ... త్పన్నితివర్తమానసామీప్యేవర్తమానని దేశః - వేగాత్ప్రక్షిప్తాభ్యాం గూల్భాభ్యాం భాగాభ్యాం ప్రముక్తాధరణిఃభూర్యేనతథోక్తః - పాదాక్రమా

> షునర్దృష్ట్వాః । నరాదుదారాదభిగమ్య లబ్ధంనమార్గ
> ణాయాంతిఖిలుప్రకాశమ్॥౧౦౭॥ప॥నిస్వైవిషంగయోగ్యేం
> తకామమర్షిణచాపేనమూర్ధ్ని గిరిశంపురఏవదేవ్యాః॥
> పాష్ణిప్రముక్తధరణిః ప్రజహార వేగాత్పూర్వేప్రణయస
> ఘటితలంశశిఖండమిత్రమ్ ॥ ౧౦౮ ॥ ప। ధనుషాభికాంతా
> త్సముత్థితైర్ధరకన్యాకరమణస్యమస్తకాత్ ॥ విపులైరివర

త్రావస్థితస్సన్నిత్యర్థః - ఉన్నతత్వాచ్ఛివస్యేతిభావః - యత్తురుద్రస్థితిదేశంప్రతిధావన్నిత్యర్థఇతినృసింహః. తస్య పాష్ణితాగ్రేనధ ... తుణాయాముక్తస్వాంస్యాయోగాత్ ప్రత్యతర్థనంతస్వేద ధనం ... హార్ద్వదిమినోటతస్య మోవేదిబహిర్భాగయోర్మధ్య దేశ స్యే ... స్యైవలక్షణీయత్వాత్ - దేవ్యాఃపార్వత్యాఃపురస్సమక్షమే ... క్తః - చాపేనగాండీవేన - గిరౌశైలేసెశేతఇతిగిరిశంశంభుం - మూర్ధ్ని శిరసి ప్రజహారతాడితవాన్ - భూరాణాంయూవజ్జీవితంరణో త్సాహ ఇతి భావః ॥ ౧౦౮ ॥ధనుషేతి ॥ ధనుషాగాండీవేన-అభిహంతాత్ధరకన్యాగమ ణస్యపార్వతీపతేర్మస్తకాచ్ఛిరసః - సముత్థితైఃఉద్గతైఃఫణాభ్యంతాంభూ

షాసన్నానాం మణిభిశ్శిరోరత్నైః - విస్ఫురత్తైస్తైః - రక్తశీకరైశ్శోణితబిందుభిరివ స్థితైస్తాః - నిపేతే నిపతితం - పత తైశ్వర్యే లిట్ - యత్ర అర్జునధనుః ప్రహారేణ రుద్రశిరసో రక్తాని తచ్ఛిరఃస్థసర్పరూపభూషణమణయో వ్యపతన్నితీవ కారస్య సముచ్చయబోధకత్వమాహ నృసింహః - భువిమహాతాం రక్తపాతస్య లోకమాత్రే యస్య రక్తోత్రైర గ్రేర్జునస్య జగదీశ్వరప్రసాదరూప త్రై యోవర్ణనాసంగత్యా తదీయ శిరః ద్వేపవిలసిత మేవైతదితినాస్మాకం చోద్యావకాశః - వైతాలీయం ॥ ౧౦౯ ॥ దేవస్యేతి ॥ జగతాం సర్వలోకానాం - జనకస్య పితుః పినాకస్య దేవస్య శంభోశ్శిరస్తైవ మనసి - భూషాధున్యాః శిరోభూషణభూతగంగాయాః - తటభువి తీరదేశే శిరోరూపే - ద్విపవక్త్రస్య వినాయకస్య బాల్యే యాః ప్రక్రియాస్తత్కృతైశ్శీకరైః విపేతే మణిభిః ఫణాభృతామ్ ॥ ౧౦౯ ॥ ప ॥

దేవస్య తస్య జగతాం జనకస్య చిత్తే పార్థప్రహారజనుషః
ప్రమదాంబురాశేః। భూషాధునీతటభువి ద్విపవక్త్రబాల్య
ప్రక్రియాభిరుదితః ప్రమదః కణోభూత్ ॥ ౧౧౦ ॥ గ ॥ స

టో క్షాత క్రీడాస్తాభిరుదితః జనితః ప్రమదస్సంతోషః - పార్థేన ప్రహారాద్గాండీవతాడనాజ్జనుర్జన్మ యస్య తస్య - ప్రమదపివాంబురాశేః సముద్రస్య సంబంధీ కణః సూక్ష్మలేశోభూత్ - తనో పుత్రపుత్రవాత్సల్యాధిక్యాదతివేలం దేవస్తుష్టోభవదిత్యర్థః - యత్తు భూషణరూపేణ వర్తమానాయా గంగాయాస్తటభూతే స్వశిరస్యేవ వినాయకస్య గజాననత్వాత్తదీయప్రక్రియాయాం కించిదపి వేదనా న జాతేతి తాత్పర్యమితి నృసింహః - తత్తదీయశిరః ద్వేపిశావిలసితమేవ - యతః పార్థప్రహారవేదనాయాః ప్రసక్తిశూన్యాయాః విఘ్నేశవప్రక్రియా వేదనాధిక్యవర్ణనాత్ వాత్సల్యరససంవిధానసంరంభిణః కవేస్తాత్పర్యానురోధిత్వాత్ ప్రమదశబ్దేన వేదనాలతతాయాం ముఖ్యార్థబాధాది హేతుత్రయాభావాచ్చేతి - ❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋

౧౧౦ ॥ స ఇతి ॥ సః ప్రహారసాధనం గాండీవదండోపి - ఖాండవే తద్దాహ

కాఽజ్ఞీత్యర్థః - తత్తుకస్యవధ్వాఃవధేసాధనతయా - చిరంబహుకాలాద
యమస్మాకంకులస్యవిరోధీశత్రురితిహేతోః - క్రోధనైఃక్రుద్ధైః - తస్య
దేవస్యశంభోర్జటావివనవంతస్మిన్కాకుటుంబిభిర్నివాసిభిః - కుండలిభిస్స
ర్పైర్భూషితఇవేత్యుత్ప్రేక్షా - తత్క్షణంప్రక్షణప్రహారక్షణఏవ - నాలక్ష్య
తనదృష్టః - అర్జునేనేతి శేషః భగవతః ప్రభావాత్సైన్యంనాహిర్నాభూదితి
త్యర్థః - లక్షులక్షకస్మణోఙిజ్ ॥ ౧౧౧ ॥ తతఇతి ॥ తతఃగాండీవస్యాన్యంత
ర్ధానాద్ధేతోః - అయంబాణచాపతిరోధానం - దైవవిపర్యఃదైవప్రాతికూ
ల్యంకిం - ఉతఅముష్యకిరాతస్యమాయా ఐంద్రజాలికంకిం - ఉభయత్రకింశ
బ్దోవితర్కే - ఇత్యుక్తప్రకారేణ - చింతాయాఃపరతంత్రేణపరాధీనేనాపిధై

గాండీవదండోపిఖాండవేత తుక వధూవధసాధనతయాచిర
మయమస్మత్కులవిరోధీతిక్రోధనైస్తస్యైవదేవస్యజటావన
కుటుంబిభిఃకుండలిభిర్భూషితఇవతత్క్షణంనాలక్ష్యత ॥ ౧౧౧ ॥ గ ॥

తతోయందైవవిపర్యయఃకిముతాముష్యమాయాకిమితిచింతా
పరతంత్రేణాపిధైర్యదత్తహస్తేన హేనతిష్ఠతిష్ఠజాత్వ
న్నేవమర్జునంనిర్జిత్య యశఆర్జితుమిచ్ఛసీతి కృతత
ర్జనేనసితవాహనేనవృషవాహనః ప్రతినియోద్ధుమారే
భే ॥ ౧౧౨ ॥ వ ॥ పరుషేమునిముష్టి తాడనేపతితేలుఙ్క్త

ర్యేణసుఖేదుఃఖేవాఅవికృతచిత్తత్వాత్మకేనదత్తహస్తఃకృతావలంబః - ఉ
త్సాహఃరణోద్యమఃయస్య తేన - హేదురాత్మన్ దుఃఖగన్యుఃఆత్మాస్వ
రూపంయస్యేతిచ - తిష్ఠతిష్ఠ - ఏవంబాణచాపతిరోధాపనేనేత్యర్థః - అ
ర్జునంనిర్జిత్య - యశఃకీర్తింఆర్జితుంసంపాదయితుంఇచ్ఛసీతికాకుః -
త్వదిచ్ఛానివ్ఫలైవేత్యర్థః - ఇత్యుక్తప్రకారంకృతంతర్జనంభర్త్సనా
నంయేనతేన - సితవాహనేనఅర్జునేన - వృషవాహనంశివం ప్రతినియో
ద్ధుం తేనసహబాహుయుద్ధంకర్తుమిత్యర్థః - ఆరేభేఉపక్రాంతం - రభ
తేర్ఘాతుర్లిట్ ॥ ౧౧౨ ॥ పరుషఇతి ॥ పరుషెఅతికఠినె - మునేరర్జున

ష్టామష్టిః ఉదనే - లుబ్ధకస్య కిరాతస్య వామవక్షసి వక్షో వామదేశే - శై

లం శిథిలం పతితే లగ్నే సతి - శిథిలాఙ్గులాః కిరాతకాయాః పారః పా

దాఙ్గుల్యః - సితగుఞ్జాగణికయోః ప్రహారయష్ట్యా ముసలాః - జగ్ళుః గ

తా ఇత్యర్థః - అర్ధనారీశ్వరస్య దేవస్య వక్షో వామదేశాద్దేవీవక్షసో గతిరేవా

వనితాయాః - ఔపచ్ఛన్దసికం ॥ ౧౧౩॥ ఉపవాసేతి ॥ హరోపి - ఉపవాసే

నాతిశయప్రకర్షేణ కృశే - మునేరర్జునస్య ఉరసి - అస్యార్జునస్య హృదయం

సన్నిహితం - స్వనామాన్వం పీడనా ప్రహారస్య ఘాతః - పరిహర్తుం మోచ

యితుమివేత్యుత్ప్రేక్షా - భృశ స్వీకృతం ముష్టాత ప్రహార ఇత్యర్థః - మా

మామవక్షసి । శిథిలాజగళుః కిరాతకాయాస్సితగుఞ్జామణి

హారగుష్టయః ॥ ౧౧౩ ॥ వ ॥ ఉపవాసకృశే భృశం మునే

రుపస్పృశ్య ముష్టిమాదదావః । ప్రజహారహరోపి పీడనా

త్పరిహర్తుం స్వమివాస్య హృద్గతమ్ ॥ ౧౧౪ ॥ గ ॥ ఇతి వ

రస్పరముష్టిప్రహారవృష్టిపరిస్పృష్టవనకుసుమపరాగభస్మాం

గరాగౌ - సరభసమేకేన బాహునా జటాసు గృహీత్వా అప

రేణ బాహునావలయితకణ్ఠనాళౌ - తౌ శబరతాపసౌ - య

దా మహత్యామథిత్యకాయామాపతతాం - తదా ఝటితి ఘు

దనావం శైథిల్యమగమనతథోక్తస్స - ప్రజహారతాడితవాన్ ॥ ౧౧౪ ॥ ఇతీతి ॥

ఇత్యుక్తప్రకారేణ - పరస్పరముష్టిప్రహారైరేవవృష్ట్యా వర్షేణ పరిస్పృ

ష్టౌ క్షాళితౌ వనకుసుమపరాగమయో భస్మమయశ్చ అఙ్గరాగః యయోస్తౌ -

ఏకేన బాహునా - జటాసు సరభసం గృహీత్వా - అపరేణ బాహునా వలయి

తం వేష్టితం కణ్ఠనాళం యాభ్యాం తౌ - పరస్పరమిత్యత్రాపి యోజ్యం -

తౌ శబరతపోధనౌ కిరాతార్జునౌ - మహత్యామధిత్యకాయాం హిమశై

లోర్ధ్వభూమౌ - యదా ఆపతతాం పతితవన్తౌ - తదా తావదేవ - అయ

మూర్వీధరపతిర్హిమవాన్ - ఝటితి సత్వరం - ఘటితం పిహితం ద్వారం యాసాం

తాసాం తత్ప్రతిసత్కోశాదితిభావః - సర్వత్ర దరీణాం కన్దరాణాం గర్భే

షుమద్యే షునిరుద్ధైస్సిద్ధానాం దేవయోనివిశేషాణాం మిథునైర్ద్వంద్వైః నిబద్ధాః ఉదీరితాః హాహాకారాః యస్మిన్ తథోక్తః - తీరవనోపాన్తే నేపథ్యదూరమత్యన్నిశీథం వ్యాప్నువన్తీనాం వీచీనాం తరంగాణాం వేగేన ఉత్పాటితాని ఉన్మూలితాని ఆశ్రస్థానే చ మునిజనానాం పర్ణశాలాః సహస్రాణి యేన తాదృశః సుతప్రసంతత్యాః గంగాయాః పూరః ప్రవాహః యస్మిన్ తథోక్తః - దర్వీకరాణాం సర్పాణాం భోగైః శేషస్య కంధరాణాం గ్రీవాణాం ఖర్వీకరణే భగ్నీకృతౌ పటుస్సమర్థః భారః యస్య తథోక్తశ్చాసీత్ యత్రాక్తివిధేయః ప్రయస్య ఉపసర్జనత్వేన నృసింహప్రలపితం తదః మృష్టవిధేయాంశత్వదోషాపత్తేరుపేక్ష్యం ॥ ౧౧౫ ॥ అవాఙ్ముఖేతి ॥ శంభునా కిరాతవేషేణ - అవాఙ్ముఖత్వేన నిపాత్య అధోముఖం యథా తథా పాతం యిత్వా తత్క్షణేన

టితానద్వారదరీగర్భనిరుద్ధసిద్ధ మిథునసిబద్ధహాహాకారః - తీరవనదూరోన్నిర్ధీచీవేగోత్పాటితాశ్రమునిజనపర్ణశాలాసహస్రసురస్రవంతీపూరః - దర్వీకరవిభోగకంధరాఖర్వీకరణపటుభారో మురవిరిపురాసీత్ ॥ ౧౧౫ ॥ వ ॥ అవాఙ్ముఖత్వేన నిపాత్యశంభునా సమున్మిషోయిం ద్వశేవి మోహితః తదా స్యా జామాతరి మేదనమివాంశివేదయోత్యద్రిమివ ప్రవర్షహః ॥ ౧౧౬ ॥ వ ॥ పార్థస్య తస్య భుజయోః పరమేశ్వరోసౌ వీర్యం విలోక్య యుధి విస్మయమానచేతాః । చాపత్ర

ముజ్ఝితః స్యాత్తః శ హస్తభ్యామితి భావః - అపి ఏవ పి శేషేణ మోహితః మూర్ఛాం గమితః - అయమర్జునః - హిమాద్రేః జామాతరి కన్యాభర్తరి శంభౌ పవనే - మనస్వి ఇమాం తత్రావస్థాం - నివేదయ విజ్ఞాపయ - ఇత్యుక్త ప్రకారం అద్రిం హిమవగిరిం ప్రతి - రహః ప్రవర్షకః యస్మిన్ వేత్యుత్ప్రేక్షా - దన్యశేద్వృష్టః తత్ర తైర్యరీతి శేషః ॥ ౧౧౬ ॥ పార్థస్యేతి ॥ అసౌ పరమేశ్వరశ్శంభుః - యుధి యుద్ధే - తస్య పార్థస్య భుజయోః వీర్యం విలోక్య - విస్మయమానం చేతః యస్య తథోక్తస్సన్ - అపి ఏవ చాపేన గాండివేన యద్రక్షణం తస్మిన్ - సురనదీకణైః గంగాజలబిందుభిః సేకే ఉత్క్షేపిత ... కణమపి - ఉత్సృజన్ అగణయంత్సన్నాద్రం ప్రస్వేదజల సేకస్యాత

కరత్వగస్య చింతయన్నివ యావత్ ఉత్తమాంగం శిరః-ముహురకంపయత్ శ్లాఘయామాసేత్యర్థః - అత్ర యుద్ధకౌశలదృష్ట్యా జనితస్య లోకనజనితస్యాపి స్మయస్య విశేషణగర్భత్వాత్ తదావిధశిరఃకంపనహేతుత్వాత్ కావ్యలింగభేదః ౧౧౭॥ తథావిజృమ్భితే॥ తదా ఽథః అనాయాసఖిన్నపతితపినాకః అర్జునః - చిరాదాచరితైః కృత్యైః చేతనాయాస్సంజ్ఞాయాస్సాద్గుణ్యం గతాచారః పుఖాగతాచక్రి యాయామస్మిన్ సభౌమే తస్మిన్ - శనైః ఉత్థాయ-పురతః అగ్రే - ఘంటానాం గ్రైవేయాణాం ఘణఘణనఝంకారస్య సహచరేణ మిత్రేణ తత్సన్నిభేనేతి యావత్ - కంఠస్య గర్జితేన హుంకారతరవేణ - కణ్ఠయోః కల్పితః సుధా

శేషకరనదీకణసేకశంకామపుష్కత్వాద్గజమూహురకంపయ
దుత్తమాంగమ్ ॥ ౧౧౭ ॥ గ ॥ తదాఽథప సౌ చిరాదా
చరితచేతనా స్వాగతా చాగః - శనైరుత్థాయ పురతో ఘం
టాఘణఘణత్కార సహచరేణ కంఠగర్జితేన కణ్ఠ
యోః కల్పిత సుధారసమోక్షం మహోక్షనిషేదివాంసం
భుజమూలప్రసారితగిరిజాపాణియుగళనఖరాంకురఘోర
ణీద్విగుణీకృతహారమణిరమణీయవక్షసం - పారిషదగణాం
జలికమలవనమధ్య రాజహంసాయమానం -మాదర్పభరిత
శార్దూలచర్మనిర్మితపల్యయనపర్యంకోపరిభాగవిర్యగప్తి

రసస్య అమృతస్య మోక్షః పరణం యేన తస్మిన్ - మహోక్షే వృషభరాజేనిషెదివాంసం ఆసీనం-భుజయోర్మూలాభ్యాం అంకతౌభ్యాం ప్రసారితస్య గిరిజాయాః పార్వత్యాః పాణియుగళస్య నఖాంకురాణాం ఘోరణ్యా పఙ్క్త్యా ద్విగుణీకృతైః హారమణిభిర్మౌక్తికైః రమణీయం వక్షః యస్య తథోక్తం-పారిషదానాంగణస్య ప్రమథసమూహస్య అంజలీనామేవ కమలానాం వనస్య మధ్యే రాజహంసవదాచరంతం రాజహంసాయమానం॥ ॥ క్యజంతాల్లటశ్శానచ్ -మాదర్పభరితేనాతిపుష్టేన శార్దూలచర్మణా నిర్మితస్య పల్యయనస్య వాహనస్య ఆస్తరణస్తైవ పర్యంకస్య శయనస్య పరిభాగే - పల్యయన

పల్లవేతి పారేపల్యయవం పల్లవమివేత్యుపమితసమాసః - స్యాగ్రస్థితస్యవ్యా స్త్స్యచరణం పల్లవమివతస్య సంవాహనే పృష్టు మనవద్య నెపథ్యేణ వ్యాపృతేన - శిలాదకుమారేణ నందికేశ్వరేణచ - దర్పాత్ దుర్లీలనస్యదుర్లవనస్యని వారణాయ - ముఖేవ (ప్రై) బద్ధ్వా తీతిబంధనేనకనక మయేన శృంఖలేనఖ లీనేన - నిరుధ్యముఖాలుక్ష్మహాః - కరపుటేనపుటీకృతహస్తైనత్రస్ఫాలితం ఆశ్వాసార్థం పరామృష్టంకకుద్యస్యశృంగం ఉపరిష్కాగసంపరిష్కృతేన - భృంగి (ర)ఋషిణాచ పార్శ్వాభ్యాం - లక్ష్యమాణౌఉభౌపక్షౌ భాగౌపార్శ్వే శిరౌయస్యతంలక్ష్యమాణోభయపక్షభాగం - గాండీవదండత్రాడనేనపరి

తోషదంకపల్లిన సంవాహన పరేణశిలాదకుమారేణ నందిను
ఖలానని వారణాయముఖబద్ధకనకశృంఖలేనని రుద్ధ్యము
హాలుక్ష్మహాః కరపుటాస్ఫాలితకకుచ్ఛృంగేణ భృంగిణాచల
క్ష్యమాణోభయపక్షభాగం - గాండీవదండ తాడనపరితుష్ట
చూడాశశినమాశ్వాసయితుమవతరద్భిః సుర
తరుకుసుమనికరైరపకీర్యమాణం - జటాభస్మనిశ్వసిధా
రిభిస్తైరేవచతుర్భిరామ్నాయపురుషైః పరిపఠ్యమాన శ
తరుద్రీయబిరుదప్రబంధం - అంబరేసనిధనుపలంబమానై
స్తుంబురుప్రభృతిభిస్సరవైణికైరుపవీణ్యమానభక్తజన

పీడితంచూడాయాంశశినంశిఖాచంద్రం - ఆశ్వాసయితుమవతరద్భిః ప్రా ప్తవత్సుగుడూనాంనతు ప్రాణానికరైరిపస్థితైః సురతరుకుసుమానాంన హైః రవకీర్యమాణం వ్యాప్యమానం - జటాః భస్మనశ్చక్రాణిచధరంతీతి తద్ధరైః- తైఃకైరాతైర్వేదరూపధారిభిరేవచతుర్భిరామ్నాయపురుషైర్వే దపురుషైః-పరితఃపఠ్యమానః క్రీయమానఃశతరుద్రీయంసు ప్రాధ్యాయపవ బిరుదప్రబంధఃయస్యతథోక్తం-సవిధంసమీపంయథాతథా-అంబరేఆకాశే అవలంబమానైఃఅవతరద్భిఃతుంబురుఃప్రభృతిరాదిర్యేషాంతైస్సు గానాం వైణికైర్వీణాశిల్పైఃగంధర్వైరుపవీణ్యమానాని వీణాభిర్గీయమానాని

భక్తానాంజనానాంమార్కండేయాదీనాంచతుణాక్షరంయత్ అభినయం ప్రా ప్తినచారిత్రంతస్య ప్రకరణానినాటకంచప్రకరణమిత్యాదినా ప్రసిద్ధదశ రూపకాస్యత నానియస్యేత్యర్థోక్తం - కర్ణపూరీకృత తాలీయాంకిసలయా వతంసకృతాయాం.తమాలమంజర్యాః తాపింఛగుచ్ఛస్య మధుపఃమధురోద స్యమిషేణ - సాక్షాన్మూర్తీభూతాభిః స్థితాంకృపాం - కటాక్షాణ్య వర్షంతం - ప్రజ్వలద్భిఃప్రకాశమానైః - అశిథిలమూర్తైన్నశ్చంద్రఖండైరివప్రద్ధైః - పరిష్కారభవన్నాగానాంనూపురశేషాణాంనస్త్యాంఫణానాంనవత్నైర్నవ రజ్యమానాశ్శోణాయమానాఅవయవాయస్యతం -అవతంసశశికలాయాః శిరోభూషణచంద్రఖండాత్ పరిగళితానాంప్రస్యందమానానాం కిరణానాంధా రాణాంపాతః ప్రవాహఃతేనయచ్ఛీతంతదసహిష్ణుతయాతత్సహనాశక్త్యైవ

తత్తాండవనప్రకరణం - కర్ణపూరీకృతతమాలమంజరీమ
ధుమిషేణ ఘనాక్షాన్ సాక్షాత్కృపామివవర్షంతం - ప్రజ్వ
లద్భిఃపరిష్కారభసన్నాగఫణారత్నైర్నూత్నైశ్చంద్రఖండైరివా
మరజ్యమానావయవం-అవతంసశశికలాపరిగళత్ కిరణధారా
పాతశీతాసహిష్ణుతయేవదంతపటగర్భవర్తినాస్మితేనసూ
చితహృదయప్రసాదం - భగవంతం మహాదేవముద్వీక్ష్య

త్యుత్ప్రేక్షా-దంతానాంపటఃఅధరపటస్తస్యగర్భేమధ్యేవర్తతఇతి వర్తినా స్మితేనతస్మిన్ మిషేణేత్యర్థః - సూచితఃజ్ఞాపితఃహృదయేమనసిప్రసాదఃఅను గ్రహఏవనైర్మల్యంయస్యతం- భగవంతంమహాదేవముద్వీక్ష్య - పక్ష్మణో రేవతటయోఃరుహంతిజాయంతఇతి తేషాంని మేషాణామేవతటప్రరోహాణాంవృ క్షాణాంసముత్పాటనేపటుభిఃనిర్నిమేషీకరణసమర్థైరిత్యర్థః-ప్రమో దాశ్రుపూరైరానందబాష్పప్రవాహైః - నదీమాతృకాయమానాఃనదీజ లపరితాః నవాంతరంతఃపులకాంకురాయస్యతథోక్తస్సన్ - సవినయంయ థాతథా - ఉపసృత్యపాదారవిందయోఃమహాదేవపాదపద్మయోః - సప్ర ప్రకృత్యాఃసహప్రపాతంప్రాణంసీత్ ప్రణామానకరోత ‖ ❁ ‖ నమశ్శివ

త్త లిట్ ॥ ౧౧౯॥ స్వామిన్నితి॥ హేస్వామిన్ మహాదేవ-రణేయుద్ధే-రే
ణ రే వేత్రస్యయిని పయె - జడధియాం మూఢబుద్ధీనామస్మాకం (శా)ర- వాణా
శరేణధనుషా స్పృధముష్టినాకరణేన - చతుర్విధం య స్యా గఃఅపరాధః-తే
తవ త్వాం ప్రతీతియావత్ - అకారికృతః - తత్ చతుర్విధమాగః - కరు
ణార్ణవేనదయాసముద్రేణ - అతఏవభవతా అద్య క్షంతవ్యం ॥ ౧౧౯॥ ఇ
తీతి॥ ఇత్యుక్తప్రకారేణ విజ్ఞాపయంతం తం మూకయా గిరా - పారిజాతస్య పల్ల
వతల్లజస్య శ్రేష్ఠకిసలయస్య ప్రతిమల్లస్య ప్రతివీరస్య తత్సదృశస్యేతియా
వత్ - పాణితలస్య పరామర్శనేన - ప్రముషితానిరస్తా వ్రణైః జనిత

వక్ష్యతలుసహా ఏటపిసముత్పా టనపటుభిః ప్రమోదాస్రు
స్రావైః నదీ మాత్ర కాయమానపులకాంకురః - సవిన ము
ముపస్పృశ్య వాచారవిందమోస్య హస్తకృత్యైః ప్రాణంసీత్

౧౧౮ ॥ ఏ ॥ స్వామిన్మయాజడధియాత్వయి దేవదేవ వా
చాశరేణ ధనుషా సహస్తముష్టినాచ । యుద్ధే చతుర్విధమకారి
తదేతదాగః క్షంతవ్యమద్య భవతా కరుణార్ణవేన ॥ ౧౧౯॥
౫ ॥ ఇతి విజ్ఞాపయంతమేనం పారిజాతపల్లవతల్లజప్రతిమల్ల
స్య పాణితలస్య పరామర్శనేన ప్రముషితవ్రణవేదనాంగం
ప్లవంగకేతుమనంగశాసనో ప్యేవమవాదీత్ ॥ ౧౨౦॥ ఏ॥
యథాత్ర తీయోనయుధి ప్రవీరం తవాపరాధేన భవామి తుష్టః ।
తథా నభక్త్యాతపసాంపి భూత్యా తరుప్రసూనార్చనయా

కృత్తైర్వేవనామోపాంతాదృశాన్యం గానియుస్యతం ప్లవంగో వానరాణామా
కేతనే యస్య తం అర్జునం ప్రతి-అనంగశాసనో మహాదేవోపి-ఏవ - ఇత్యుమా
ణవిధయా అవాదీత్ ఉక్తవాన్ - వదతేః కర్తరి లుఙ్ - ✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻
౧౨౦ ॥ యథేతి॥ హే ప్రవీర తవ సంబంధినా యుధి తృతీయేన అపరాధేన చాప
కృతేన - యథా తుష్టోభవామి-తథా మహత్యా భక్త్యా-తపసాంపి భూత్యా
సమృద్ధ్యా - తరూణాం ప్రసూనైః రచనయా వా - తుష్టోనభవామి - శ్లో
త్యాదన్యన్న పూరాణాం అభ్యర్హితతమమితి భావః- ఉపేంద్రవజ్రా

౫-౧ ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారం - సుధాయా అమృతస్య - మాధుర్యాంశస ధుర్యస్య ధురీణం భారవహం - వచనమభిధాయ ఉక్త్వేత్యర్థః త్వరేణ సం గచ్ఛతే ॥ ౧-౨ ॥ తత్క్షణాదితి ॥ విభుః వ్యాపకః అసి వాఽవ్యాహతమాకాశం భు॰ - ఉదేశ ధనుః అంతర్హితం గాండీవం - నత్వన్యదిత్యర్థః - తానేవ అక్షయాన్ బాణానపి - పాండవాయార్జునాయేత్యర్థః - సన్నిధాప్య - సన్నిధిం ప్రాపయ్య దత్వేతి యావత్ - ధనురాహతేః గాండీవతాడనస్య యా ప్రతిః శక్తిస్తస్యాః - పారితోషికం పరితోషదానమివ - స్వం స్వకీయమపి - అస్త్రం పాశుపతమిత్యర్థః తస్మాత్ ప్రదిదేశ దత్తవాన్ - దిశేః క్తరితి టే - ఉత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ తస్యేతి ॥ అథ పాశుపతదానానంతరం - ఆశ్చర్యాప్ర

సహత్యా ॥ ౧-౧ ॥ గ ॥ ఇతిసుధామాధురీధురీణం వచనమ
భిధాయ ॥ ౧-౨ ॥ వ ॥ తత్క్షణాద్ధనురిషూనపి తాం
ప్రాణ సన్నిధాప్య విభురస్త్రమపి స్వమ్ ॥ పాండవాయ ధను
రాహతేః పారితోషికమివ ప్రదిదేశ ॥ ౧-౩ ॥ వ ॥ త
స్యాథ పాశుపతలాభముదా ప్రదీప్తేత్యక్షోఽస్యతనుతనుః పరిప్లవ
పక్ష్మపఙ్త్తేః ॥ ఆశ్చర్యవృత్తిరఖిలైరనుగామిభిస్సైన్యైరంతరధా
ద్భగవానమృతాంశుమాలిః ॥ ❁ ॥ ఇత్యనంతభ
ట్టకృతౌ చమ్పూభారతే చతుర్థస్తబకః ✽✽✽✽✽

త్రిః చరిత్రం యస్య తథోక్తః - తత్త్వాద్భుతప్రకారిణి కారుణ్యస్య పాత్రాప్య ద్భుతప్రకరణాదితి భావః - అమృతాంశుమాలిః చంద్రచూడస్స భగవాన్ మహాదేవః - పాశుపతస్య నామాస్త్రస్య లాభేన ముదా హర్షేణ ప్రదీప్త్యా దీప్తిః ప్రభా యస్య తథోక్తస్య - అపరిప్లవాః నిమేషోన్మేషరాహిత్యాదచంచలాః పక్ష్మణాం పఙ్త్తయో యస్య తథోక్తస్య - తస్య అర్జునస్యాక్షోఽస్య తనుః ఉపరిపన - అఖిలైస్సైన్యైస్సర్వైః - అనుగామిభిః భృత్యైః ప్రమథైస్సహ - అంతరధాత్ అంతర్హితవాన్ ॥ ❁ ॥ ఇతి శ్రీసదాశివపదారవిందవందనానందసాంద్రస్య - కురవికులచంద్రస్య రామకవీంద్రస్య కృతౌ చంపూభారతవ్యాఖ్యానే లాస్యాభిధానే చతుర్థస్తబకః ✽✽✽✽✽

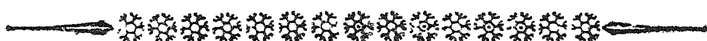

శ్రీరస్తు

శ్రీ మేధాదక్షిణామూర్తయే నమః

సవ్యాఖ్యానే - చంపూభారతే పంచమస్తబక ప్రారంభః

అథేతి ॥ అథ పాశుపతలాభానంతరం - సవిధే సమీపే యే తపోధనా మునయః తైః కృతాశీః - అమరపతేరింద్రస్య సంబంధి ధృతం శాసనం స్వర్గం ప్రత్యాగంతవ్యమిత్యాత్మకం యేన తథోక్తః - ఇంద్రాజ్ఞాపరతంత్ర ఇత్యర్థః -

ప ॥ అథ సవిధతపోధనైః కృతాశీరమరపతేర్ధృతశా
సనస్స పార్థః । రయజితపవనం సమాతలిస్సన్ రథమధిరు
హ్య ముదా దివం ప్రతస్థే ॥ ౧ ॥ ప ॥ నాకమేత్య ధనురంకితదో
ర్ష్ణా నాయకో దివిషదామతిహృష్టః । నామ ఫల్గున ఇతి బ్రువ
తా స్వం నందనేన జగృహే పదయుగ్మే ॥ ౨ ॥ ప ॥ పాణినా

అతఏవ స పార్థః - రయేణ వేగేన జితః పవనః వాయుర్యేన తం - రథమైంద్రం - మాతలినా ఇంద్రసారథినా సహితః సమాతలిస్సన్ - అధిరుహ్య - దివం స్వర్గం ప్రతి - ప్రతస్థే - భగవదనుగ్రహస్యోత్తరోత్తరశ్రేయస్కరత్వాదితి భావః - అత్రేంద్రాజ్ఞా స్వర్గగమనయోర్హేతు హేతుమతోరుక్తే హేత్వలంకారః - పుష్పితాగ్రా ॥ ౧ ॥ నాకమితి ॥ నాకం స్వర్గం ఏత్య - ధనుషా అంకితః చిహ్నితః దోః బాహుః యస్య తేన - ఫల్గున ఇతి స్వం నామ బ్రువతా కథయతా - నందనేన పుత్రేణార్జునేన - దివిషదాం దేవానాం నాయకః ఇంద్రః అతిహృష్టస్సన్ - పదయుగ్మే జగృహే గృహీతః - అర్జునోఽహమభివాదయే ఇతి వదన్నింద్రం ప్రణనామేత్యర్థః - స్వభావోక్తిః - స్వాగతా ॥ ౨ ॥

పాణినేతి ॥ఇంద్రః అముం ప్రణతం ఆస్థానం - పాణినాపరిమృశన్ ప్రత్యగ్రాబి
గగ్రహస్థానేషుసంస్పృశన్ ఏవపత్రలీకృతా ప్రవృద్ధా జయంతేనాప్యపు
త్రేణ మహిమా ఈర్ష్యా అతూరోయంకిమేతేనేత్యాత్మికా యస్య తథోక్తస్సన్
నాకినాం దేవానాం యేగణాస్సంఘాః తేషాంధుర్యాగ్రే -ఆదరేణ ప్రేక్షితా-ఆ
సనార్ధం అర్ధాసనం అధిరోపయతిస్మ - తత్రోపవేశితవానిత్యర్థః -
అత్ర అర్జునస్యాలికంకణశౌగతిబుద్ధీత్యాదినాకర్మత్వం-అనేకపదార్థ
హేతుకం కావ్యలింగం ॥ ౩ ॥ సదసీతి॥తస్మిన్నైంద్రే సదసిసభాయాం-
సింహాసనే - కపటశబరస్యభగవతః బాణైః - కల్పితానిఅద్రాణి
సన్నానిచ వ్రణానియస్యతథోక్తేపి - సురాణాంసార్వభౌమేఅర్జునే - ని

పరామృశన్నముమింద్రః పత్రలీకృతజయంతమహేమ్నః ।
ఆదరేణధురినాకినాం గణానామాసనార్ధమధిరోపయతిస్మ ॥
సదసివసతితస్మిన్ సార్వభౌమే సురాణాంకపటశబరబాణైః క
ల్పితార్ద్రవ్రణేపి । నిఖిలసురవధూనాం నేత్రసంఘాస్స
మేతా నిశితసలిలకల్పానిర్దయంసన్నిపేతుః ॥ ౪ ॥ వ ॥ఆ
స్థానసీమ్నితనయాద్గిరిశేనయుద్ధమాకర్ణ్య హర్షపిశున
స్మనసో మఘోనః । అంగేఖిలే ప్రసరతాంపులకాంకురాణా

శితేనతీక్ష్ణేనకులిశేనవజ్రేణసదృశాస్తత్కల్పాః ॥ ❀ ॥ఈషదసమాప్తౌ
కల్పప్-నిఖిలానాంసురవధూనాంఅప్సరసాం నేత్రసంఘాః -కటాక్షబృందా
ని-సమేతా మిళితాస్సంతః -నిర్దయంయథాతథా -సన్నిపేతుఃన్యపతన్-
సప్రేమసాదరంచపశ్యంతిస్మేత్యర్థః - స్వార్థమాత్రపరాయణానాం
కుతఃపరానుకూల్యచింతేతిభావః - అత్రఏతద్విరూపఘటనాత్మకోవిషమ
భేదః. మాలినీ ॥ ౪ ॥ ఆస్థానేతి ॥ఆస్థానసీమ్నిసభాయాం - తనయాత్ అ
ర్జునాత్ - గిరిశేనకపటకిరాతేనసహ - యుద్ధంఆకర్ణ్య - హర్షేణపి
శునత్ పూర్యమాణంమనోయస్య తస్య మఘోనఇంద్రస్య - అఖిలేశ
రీరే వపుషి ప్రసరతాం ప్రరోహతాంపులకానామేవాంకురాణాం -అ